

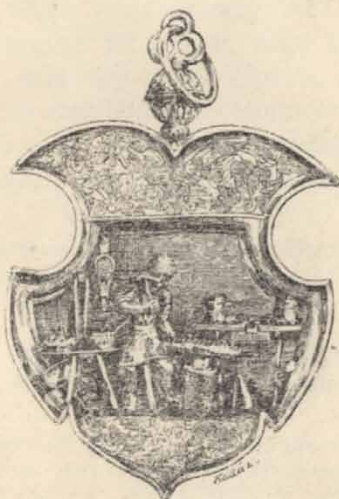

MÜVELŐDÉSTÖRTÉNETI
: : MONOGRAFIÁK : :

I. KÖTET.

A BRASSAI ÖTVÖSSÉG TÖRTÉNETE

IRTA:
GYÁRFÁS TIHAMÉR.

67g H. Ca.

BRASSÓ.
1912.

Előszó.

A hazai ötvösségnek története eddig még megírva nincsen, de nem is lehetséges ez addig, míg az egyes virágzó ötvöstelepeknek története monografiákban feldolgozva nem lesz. Azok a tanulmányok és összefoglaló ismertetések tehát, melyek eddig nálunk megjelentek, csak bevezetéseknek tekinthetők, amelyek csak halvány fogalmat nyújtanak arról a kifejtett iparágról, mely századokon keresztül annyi remekművet alkotott, s mely a magyar névnek a külföldön is oly nagy becsületet szerzett.

A jövő feladata tehát az anyaggyűjtés s annak monografiákban való feldolgozása*). Én magam is már évek óta gyűjtöm az adatokat az erdélyi ötvösség történetéhez, különösen azon öt száz városra vonatkozólag, melyek ipar tekintetében is „unióban“ álltak egymással, ezek pedig: Szeben, Brassó, Segesvár, Medgyes és Beszterce. S midőn most adataimnak Brassóra vonatkozó részét közrebocsátom, teljes tudatában vagyok annak, hogy munkám nem teljes, hogy az még több tekintetben kiegészítésre szorul. Így nagyon jól tudom, hogy az alább bemutatott brassai ötvösművek csak egy részét képezik azon gazdag sorozatnak, mely itthon és a külföldön — templomokban, múzeumokban és magánbirtokban — várja az ismertetést, de a dolog természete hozza magával, hogy ilyen munkáknál teljességet nem kívánhatunk.

Röviden beszámolok forrásaimról is. Brassó város levéltárán kívül jóhasznát vettem azon kiadványoknak, melyek ugyancsak a város költségén „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó“ címen jelentek meg addig öt kötetben. Kiegészíti ezt a szebeni „Urkundenbuch“, az „Archiv“ és a „Korrespondenzblatt“.***) Legtöbb

*) A sorozatot Mihalik József indította meg 1899-ben kiadott „Kassa város ötvösségének történeté“-vel (megjelent az Arch. Közl. XXI K.); Jakab Elek pedig a kolozsvári ötvösök történetéhez közölt bő adatokat „Kolozsvár történetében“. 3 kötet 1870—1888; ugyancsak Mihalik adta ki legújabbban a pozsonyi ötvösökről szóló monografiáját a Múz. és Könyvt. Értesítő V. K. 85—155 l. A kisebb értekezések közül néhányat alább fogunk idézni.

**) „Urkundenbuch aus Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.“ 1892-től kezdve eddig 3 kötet; az „Archiv“-ből van régebbi folyam 4 és újabb 37, a „Korrespondenzblattból“ 34 évf. Mindezek a „Verein für siebenbürgische Landeskunde“ kiadványai. Az egyéb felhasznált műveket a megfelelő helyen idézem.

adatot azonban a brassai ötvöscéh régi irataiban találtam, melyek jelenleg a Honterus-gimnázium könyvtárában vannak deponálva, ezeket alább részletesen fogom ismertetni. Átkutattam továbbá a hazai nyilvános és magán gyűjtemények nagy részét (különösen az erdélyieket), a brassai és vidéki egyházak kincstárait, ahol is sok brassai ötvösműre akadtam.

Végül köszönetet mondok e helyen is mindazoknak, akik ezen kutatásaimban támogattak, azt lehetővé tették, vagy e munka megjelenését bármily tekintetben elősegítették: így különösen a városi tanácsnak, a szász presbyteriumnak, Hertel Gusztáv városi levéltárosnak, Netoliczka Oszkár dr.-nak, a Honterus-gimnázium könyvtárosának, Hampel József dr.-nak, a Nemzeti Múzeum régiségtári igazgatójának. S mivel Brassó városa most készül megünnepelni alapításának hétszázados évfordulóját, az jó alkalmul szolgál nekem arra, hogy ezen munkámat, melyben a város régi virágzó iparának egyik nevezetes tényezőjét mutatom be, hálám csekély jeléül a város intelligens közönségének ajánljam.

Brassó, 1912. január hó.

A szerző.

Bevezető rész.

Erdély ötvössége általában. Erdély ötvösségének története tulajdonképpen nem a céhek megalapításával, nem is a magyarok bejövetelével kezdődik, hanem visszanyulik az a messze őskorba, melynek emlékeit ásatásaink hozták napfényre. A római korban pedig itt ezüstöt, aranyat bányásztak, s a talált nemes fém egy részét valószínűleg itt dolgozták fel. S éppen ezen körülmény, hogy az erdélyi hegyek mindig bőven termelték az ezüstöt, hogy az erdélyi folyók homokja gazdagon fizette az aranymosók fáradságát: erősen támogatja azon föltevésünket, hogy Erdélyben mindig virágzott a pénzverés és ötvösség.

Igy volt ez a honfoglalás után is, de természetesen hosszú idő telt el addig, míg a városok megalakulásával az ipar, s ebben különösen a magasabb kulturát feltételező ötvösség, fejlődésnek indult. Sokat köszönhetünk e részben is a XII. és XIII. század folyamán itt letelepedett szászoknak, akiknek egy része tanult iparos lévén, ők lettek megalapítói annak a virágzó ipar és kereskedelemnek, mely a magyar királyok kiváltságai folytán csakhamar oly lendületet vett, hogy az anyaország régibb telepeivel is méltán felvehette a versenyt. Majd a céhek is megalakultak, fejlődtek és virágoztak, a városok és annak lakói gazdagodtak, s az általános művelődés terjedt. E szépen fejlődő kulturának emlékei: a még fönálló dómok, várak, várkastélyok, megerősített templomok, s azokban lévő faragványok, falfestmények, keresztelőkutak és ötvösművek.

Ami különösen az ötvösséget illeti, felemlítjük, hogy már a német lovagok pénzt vertek itt, s hogy a városok kifejlődésével különösen Kolozsvár, Szeben, Brassó voltak az ötvösség főfészkei, s hogy habár az 1376-iki hivatalos céhrevízió alkalmával az ötvösök még nem alkotnak külön céhet, rövid idő alatt oly rohamos fejlődésnek indul az ötvösség, hogy a XV. században

eléri virágzásának tetőpontját^{*)}. Ezen korszaknak szép emlékei azok a remek zománcos kelyhek, kereszték s más egyéb drágaságok, melyek részint a hazai (pl. a Sukiféle kehely Esztergomban), részint a külföldi egyházak (pl. Nagy Lajos ajándékai Aachenben) és múzeumok legféltettebb kincseit képezik.

A XVI. században azonban, a folytonos harc és háború, a belvillongások, a törökök beütései következtében az ipar és kereskedelem (s ezzel együtt az ötvösség is) aláhanyatlott. Majd újra fellendült, midőn Erdély önálló fejedelemség lett s békésebb időket élvezett; így különösen Bethlen Gábor idejében, akiről tudjuk, hogy nemcsak udvari ötvöseivel dolgoztatott, hanem a szebeni brassai és segesvári ötvösöket is állandóan foglalkoztatta. Ez volt az erdélyi ötvösség második virágzása, mely után lassú tespedés állt be. A fejedelmek idejében emelkedett Gyulafehérvár, Nagyenyed és Marosvásárhely is számottevő tényezővé az ötvösség terén. Az önálló fejedelmi udvartartás, a fejedelem és a főurak fényűzése, az ötvösműnek nagymérvű gyűjtése, ajándékozása voltak azok a nevezetesebb okok, melyek az erdélyi ötvösségnek ekkor nagy forgalmat és fellendülést szereztek. Ekkor fejlődött ki Erdélyben az a zománcozási technika, melyet éppen mert itt művelték leginkább: erdélyi zománc néven ismer a művészetek története.

Úgy a pénzverésnek, mint általában az ötvösségnek sok szép emléke maradt fenn e korból a különféle nyilvános és magángyűjteményekben, templomokban és nemesi udvarházakban. Azok a leltárak és végrendeletek, melyek János Zsigmond, Bocskay, Bethlen és I. Rákóczi György fejedelem után megmaradtak, az ötvösműveknek megmérhetetlen sokaságáról számolnak be^{**)}, s arról tanuskodnak, hogy az ötvösség ebben az időben a legvirágzóbb iparág volt.

^{*)} Ezen virágzás a XVI. századnak legfőbb elejére terjed ki, téved tehát Müller („Zur Geschichte der sächs. Goldschmied-Zünfte.“ Hausfreund. Brassó 1865. 39. l.) és V. Roth (Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen“. Straßburg 1908. 59. és 68. l.), midőn a virágzás korát az egész XVI. századra kiterjeszti. Hasonlóképpen nem helyes azon állításuk sem, hogy a XVII. századot már hanyatlás korának nevezik, mert tudjuk, hogy az önálló fejedelemség idejében az ötvösség másodikvirágzás korát élte. Igaz, hogy ez fellendülés nem éri el az XV. századbeli magaslatoit, de azért mégis csak virágzás volt az.

^{**)} Így különösen tanulságos Bethlen Gábor végrendelete, kiadva többször, pl. a „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde“ 1843. évfolyamában. V. ö. továbbá a „Magyar Műkincsek“ III. kötetét. Budapest 1901.

Mikor aztán Erdély önállósága megszűnt, s nem volt fejlődési udvartartás, megszűnt a nagy fényűzés is, s az ötvösség is elvesztette legnagyobb és legjobb megrendelőjét. A vagyongyűjtésnek régi módja is megváltozott, ezentúl már nem ötvösművekbe fektették az emberek a pénzüket, hanem másképp iparkodtak azt gyümölcsöztetni; a portára sem kellett évről-évre a sok ajándékot küldeni, a nagy uraknak sem járt ki már a diszes „Hofbecher“, de ezzel az ötvösök is elestek fő keresetforrásuktól. Számuk évről-évre fogyott, a céh csak tengődött, vergődött, nem segített már azon a sok udvari dekretum, a régi mives ötvösök kihaltak s helyükbe kereskedők léptek, akik legnagyobb részben külföldön gyártott ezüst és arany tárgyakat árultak. Úgy, hogy midőn 1872-ben a céh intézményt eltörölték, akkor már csak hagyományban élt a régi erdélyi ötvösművesség és művészet.

A legujabb időkben mintha e téren is bizonyos haladás és törekvés volna észlelhető. Kétségtelen, hogy a mai ötvösnek nagyon nehéz a helyzete, neki mindent előlről kell kezdeni, őt nem tanították gyermekkorától a különféle fogásokra, nincsenek mintái, nincsenek mesterei, új utat kell törnie, mert azt az utat, melyen a régiek jártak, régen benötte a fű; továbbá neki új stílust is kell teremteni, mert a merő utánzás nem elégíti ki a modern embert; s ha e kettő — technikai ügyesség és vele új formák, új stílus — kifejlődik, beszélhetünk majd újra ötvösművészetéről.

A régi híres erdélyi ötvösség egyik virágzó telepének történetét fogom a következőkben főbb vonásaiban vázolni, amelyben mint tükörben a többieknek életsorsa is szemlélhető, mert egyik erdélyi város ötvössége sem fejlődött önállóan, hanem valamenynyien — hogy úgy mondjuk — együtt születtek, egy volt az életük sorsa, s egy volt a haláluk is.

A szász ipar és kereskedelem, a céhek. Miután a szászok II. Géza király hívására a XII. század közepén Erdélyben letelepedtek s annak pusztai vidékeit benépesítették, csakhamar mindenfelé virágzó községek, majd később városok keletkeztek, melyek az ipar és kereskedelem mindmegannyi központjai lettek. Ismeretes dolog, hogy a szász bevándorlók legnagyobb részben földmivelő nép voltak, de voltak köztük olyan iparosok is, akik a betelepülőket a legszükségesebb iparcikkokkal ellátták. Mikor később egy-egy széknek középpontján megerősített helységek

(városok) keletkeztek, az iparosok mind ide húzódtak s így fejlődött ki a polgári elem, melynek a város védelmén kívül főfoglalkozása az ipar és kereskedelem volt.

Brassót a szász városok között legutoljára alapították ugyan, de rohamos fejlődésével csakhamar utolérte a többit, úgy hogy a szász ipar és kereskedelemnek egyik irányító és tekintélyes empóriuma lett. Az első pár év Brassóra és a többi városokra nézve is a létért való küzdelemben telt el, nagynehezen kiheverte a tatárjárás okozta károkat is, mely után a békés fejlődés, megerősödés s végül Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás idejében az ipar és kereskedelem virágzás kora következett.

E rohamos fejlődést nagyban elősegítette a királyok kiváló jóakarata és kegyelme. Kezdve a „Diploma Andreanumtól“, melyben a szászok nagy előjogokat nyertek, végig Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás kiváltságleveléig; mind arra szolgálnak, hogy a szászok ipara és kereskedelme megerősödjék. Már az a körülmény is, hogy a szászok lakta terület mint királyföld a vajda főnhatósága alól ki volt véve, s egyenesen a király hatalma alá rendelve; hogy a szász nép teljesen szabad volt, a jobbágyi intézményt nem ismerte, hogy a földesurak önkénykedéseinek kitéve nem volt; hogy mindenfelé szabadon járhatott-kelhetett, ipart, kereskedelmet folytathatott; hogy királyok és fejedelmek vetélkedve adtak nekik különféle vámmentességet, vagy árúmegállítási jogot; hogy szabad utat biztosítottak a szász kereskedőknek a külföldre is (Moldva, Havasalföld, Lengyel- és Németország, továbbá Dalmácián át Olaszországba): mindezek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a szász ipar és kereskedelem — mert a kettő mindig együtt jár — oly hatalmas lendületet vett, s Erdélyben jóformán monopóliummá fejlődött. De nem lennének igazságosak, ha más oldalról ki nem emelnék e nép kiváló jó tulajdonságait: józan-ságát, nagy szorgalmát, és takarékoságát, melyek más részről szintén elősegítették annak gazdagodását és műveltségét. Mert kétségtelen, hogy e tekintetben is jó példával járt elől a szász nép és nem túloz Ransanus, mikor azt írja róluk, hogy kiválóan ügyesek mindabban, mit kézzel kell előállítani, s hogy Magyar-

országban a legszebb és legjobb ipartárgyakat nálunk lehet megtalálni.*)

Hogy mikor keletkeztek nálunk a céhek, pontosan meg nem határozhatjuk. És ha a szászok nem is hozták magukkal a céh-intézmény csiráit, mint azt Teutsch és Meltzl Oszkár állítja, az bizonyos, hogy Németország példája, amellyel az összeköttetést folyton fentartották, e részben is hatással lehetett rájuk. Különben is a céhek a közös érdekek megóvása érdekében alakult társaságok lévén, természetesen nálunk is megalakultak volna a külföld példája nélkül is. Mikor az egyes iparágakban a munkások száma annyira felszaporodott, hogy azokkal szemben a régi mestereknek saját érdekükben védekezniök kellett: egymás után szervezkedtek a városokban az egyes iparágak képviselői s így keletkeztek a céhek. Tehát nem egyszerre, hanem egymásután, más-más céhek az egyes városokban aszerint, amint egyik vagy másik iparág jobban volt kifejlődve. Így Brassóban legelőször a szücsmesterek szervezkedtek (céhük már 1420-ban említetik), mert ezek voltak legtöbben, s ezek érezték legelőször a társulás szükségét, s ezzel azon iparág védelmét, biztosítását.

A szászöldi céhekről szóló legrégebbi okmányunk 1376-ból való, melyet fontosságánál fogva itt részletesebben ismertetünk.**)

Nagy Lajos király ugyanis megbizta Goblinus erdélyi püspököt (1376—1386) és Scharpenek János, landskroni (vár a vöröstoronyi szoros bejáratánál) várnagyot, hogy a 7 szászszék biráival és előljáróival tanácskozván, szabályozzák a szász céheket (*confraternitates mechanicorum nostrorum*) megszüntetvén a visszaéléseket, melyek őt arra kényszerítették, hogy a céheket megszüntesse, illetőleg azok működését felfüggeszse. Mik voltak ezek a visszaélések (*consuetudines antiquae et malae*), nem tudjuk, de az ujon-

*) V. ö. Szádeczky L. „A céhek történetéről Magyarországon”, Budapest 1890.; Meltzl Oszkár: „Az erdélyi szászok ipara és kereskedelme stb.” a Századok 26 k. Mi itt célunkhoz híven csak röviden emlékezünk meg a szász iparról és a céhekről is, nem tartozik tehát ide a magyarországi céhek eredetének kutatása sem, mely vitás kérdéssel esetleg máshelyt fogunk szólni. Ransanus fentebb idézett mondása olvasható a *Scriptores Rerum Hungaricarum*. I. K. 668. l. „*Hominum ingenia magna excellentiaque, ad ea praesertim aptissima maximeque versatilia, quae manu fiunt. . . . Brevibus multa complectar, quidquid est in regno Hungariae laude dignum atque excellens, quod attineat ad nobiles, et honorata appellatione opifices, atque ad eas artes, quas appellant mechanicas: id totum apud Transilvanos habetur.*”

***) Kiadva többhelyt, így Fejér C. D. IX. 5. 131., Archiv XV. 180., és legújban Urkundenbuch II. 1057. sz. stb. Szól róla Teutsch: *Geschichte der Sieb. Sachsen*. Lipsce 1874. I. 124. l.; Szilágyi: *Erdély története* I. 210. l.; Körömi: *Hazánk iparviszonyairól*. 1900. 20. l. és mások.

nan megalkotott szabályokból visszakövetkeztetvén, megállapíthatjuk, hogy azok különösen a céhbe való felvétel, a büntetések és illetékek hováfordítása, a munkák vállalása és eladása stb. körül történhettek. Az új szabályzat ugyanis, mely tehát az összes meglévő szászöldi céhekre vonatkozik, meghatározza, hogy ezentúl karácsony hetében minden céhben két céhmester választandó, kik esküvel kötelezik magukat a rend fentartására; minden mester szabadon dolgozhatik és árulhat, s annyi legényt s tanuló t tarthat, amennyit akar, de csak egy mesterséget üzhet mindenki; az idegen (advena, indigena) mester felveendő a céhbe, ha kifogás nincs ellene; mindennemű illeték és büntetés a templomnak és a szegényeknek javára fordítandó; a helybeliek és céhbeli mesterek gyermekei előnyben részesítendőek a fölvételnél stb. Ezután sorba veszi az összes céheket és iparágakat, melyre nézve külön intézkedéseket tesz, leginkább ügyel az áruk jó minőségére; a visszaélőket igen szigoruan bünteti, így pl. ha valamely céh a felvételt ok nélkül megtagadja, 20 márka ezüstöt fizet. Az oklevél Szebenben kelt 1367. november hó 9-én és az Universitas függő pecsétjével van ellátva.

Ez rövid foglalatja annak a nagy fontosságú oklevélnek, melyben névleg ugyan csak Szeben, Segesvár, Szászsebes és Szászváros van megemlítve, de azt hiszem nem tévedek, ha azt állítom, hogy az egész Szászöldön mintául és zsinórmértékül szolgált. Meg is látjuk abban a később kiadott céhleveleknek főbb pontjait mind, ami azt mutatja, hogy azon irányelvek és szabályok hosszú tapasztalat után fejlődtek. De találunk feltűnő különbségeket is. Így azt látjuk, hogy e régi szabályzat, melyet úgy tekinthetünk, mint a céhlevelek törzsanyját, sokkal liberálisabb, mint utódai, mert a fölvételnél csak a készséget nézi, az idegent is szívesen látja; a munka árát nem szabja meg, sem annak mennyiségét, minden mester szabadon árulhatott; abban sem korlátozták, hány legényt tarthat stb., mint ez később mind megtörtént. Viszont nagy súlyt helyez a munka jóságára, azt ellenőrzi, a vétkeket bünteti, s így a közérdeket szolgálja. Azáltal pedig, hogy a mestereknek különféle előjogokat biztosít, azok özvegyeit, árváit támogatja: az összetartozás érzését fejlesztette bennük, minélfogva a céh tagjai egymást úgy tekintették, mint egy nagy család tagjait.

De még más fontos tanulságokat is kiolvashatunk ezen oklevélből. Abból a körülményből ugyanis, hogy az oklevél 19 céhet és 25 iparágat említ, világosan láthatjuk, hogy ezen iparágak a Szászföldön ebben az időben oly nagy fejlettségnek örvendtek, s az egyes mesterek oly nagy számban voltak, hogy a rokon iparágak, ahol a mesterek száma kisebb volt, egy közös céhbe társultak, így találjuk ezt pl. a kovácscéhnél, amelyben öt iparág egyesült. Ez természetesen helyenkint és szükség szerint változott. A másik fontos tanulság az, hogy az oklevél régi elavult rossz szabályokról emlékezik meg, melyek helyébe újat kellett alkotni: ebből ismét azt tanuljuk meg, hogy a „confraternitasok” nem új intézmény, azok már régebben fenállottak, azoknak eddig is voltak szabályaik (constitutiones), melyek azonban lassankint elavultak, s azokba visszaélések csúsztak be. Ehhez pedig idő kellett. Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy a *Szászföldön a céhintézmény a XIV. század folyamán alakult ki*, még pedig meglehetősen nagy számban, úgy hogy 1367-ben már javításra szorulnak annak elavult és rossz szabályai.

Azt is könnyen megérthetjük, hogy az oklevél miért említi ezen iparágakat és miért csak ezeket? Egyszerű a felelet; mert legelőbb ezen iparágak fejlődtek ki, s azon iparágakban sokasodtak meg a mesterek, melyekre a mindennapi életben leginkább szükség volt (szabó, szöcs, mészáros, kovács, csizmadia stb.), míg a többi, amelyek már fejlettebb kultúrát igényelnek, s melyek már bizonyos fokú fényűzési hajlamot teteleznek fel (ilyen pl. az ötvösség), itt említve nincsenek, mert ezek kevesebben voltak s csak később gondolnak ezek is külön céhek alkotására.

De ha Nagy Lajos említett oklevelében az ötvössökről nincs is szó, abból éppen nem következik, hogy ezen időben a Szászföldön egyáltalában nem lettek volna ötvössök, hanem csak annyi bizonyos, hogy még nem voltak oly nagy számban, hogy céhüket alkották volna. Aminthogy ezt okmányilag is tudjuk igazolni, így már a német lovagokról fel van jegyezve, hogy önállóan pénzt vertek; miután pedig akkor a pénzveréssel kizárólag ötvössök foglalkoztak, világos, hogy a lovagok kíséretében ötvössök is voltak; továbbá Brassóban ezen időben a városi tanács tagjai közt szerepel „Johannes aurifaber civis iuratus”*) aki

*) Urkundenbuch III. 175. l. az oklevél 1397. év márc. 23-áról kelt.

bizonyára már hosszabb idő óta lakott s dolgozott Brassóban, s mint tekintélyesebb polgárt úgy választották be a tanácsosok közé. Ugyanezen eredményre jutunk akkor is, ha meggondoljuk, hogy a Szászföldön ezen időben számos templom épült, s hogy ezeket is fel kellett szerelni megfelelő ötvösművekkel.

A brassai ötvöscéh megalakulása. Bátran feltehetjük, hogy Erdélyben az *ötvöscéhek megalakulása a XV. század folyamán történt.* Ujból hangoztatjuk: ezen tétel igazsága nem zárja ki azt, hogy már előbb is ne lettek volna az erdélyi városokban ötvösök, de igenis azt jelenti, hogy csak a XV. század folyamán szaporodtak el annyira, miszerint külön céhek alakítására gondoljanak. Ismét más dolog az, hogy mikor erősíteti meg egyes ötvöscéh már eddig is használatban lévő szabályait a városi hatóság által? Mert ez még később történik: a XV. század végén, vagy a XVI. elején. És éppen ezen megerősített és írásba foglalt céhszabályokból, melyek közül sok máig fenmaradt, állapíthatjuk meg föntebbi tételünk igazságát.

Ugyanis egyrésztől láttuk, hogy az 1376. évben eszközölt hivatalos revízió alkalmával a Szászföldön ötvöscéhek még nem voltak, viszont másrésztől a XV. század végén megerősített céhszabályok világosan kimondják, hogy most csak a már eddig is érvényben lévő és eddig is általában elfogadott szabályokat foglalják írásba s kérik ezeknek megerősítését. Így a kolozsvári ötvösök 1473. július hó 12-én megerősített szabályainak első pontjában azt olvassuk, hogy a városi tanács előtt megjelent ötvösmesterek azt kérik a tanácstól, hogy azon szabályokat, melyeket az ötvösök Magyarországon s Erdélyben eddig is mindenfelé használnak, s melyeket ők is egyértelműleg elfogadtak, erősítsék meg.^{*)} Hasonlóképpen a szebeni ötvöscéh szabályainak első pontjában, melyet a városi tanács 1494-ben erősített meg, azt találjuk, hogy a szebeni ötvösök azon szabályok megerősítését kérik, melyeket most írásba foglaltak, s melyeket „von alders her von stücken zu stücken gemacht und gefunden haben“.^{**)} Ime tehát nem ők szerkesztették a szabályokat, s nem is ujak azok, hanem már régóta megvannak, már ők is úgy találták azokat, s most csak írásban foglalva kérik azoknak helybenhagyását. Teljesen jogosult tehát azon föltevéssem, hogy az *ötvöscéhek jóval régiebbek, mint szabályaiknak hivatalos elismerése.*

^{*)} Jakab: Kolozsvár története I. 498. l. és Okmánytár I. 152 sz.

^{**)} Szeben városi levéltár, a „Jungen Verdingen“ c. könyv I. lapján az ötvöscéh iratai közt.

Azt kérdezhetné valaki, mi szükség volt erre a megerősítésre, ha azon szabályok eddig is érvényben voltak? Azért — feleljük — hogy azok a városi hatóság szentesítése folytán még nagyobb súlyt nyerjenek, s azok mintegy törvény erőre emelkedvén s írásba foglaltatván változatlanul megtartassanak. Az ilyenformán kodifikált céhszabályokhoz szigorúan ragaszkodtak, s azokon változtatni egykönnyen nem lehetett. És ha mégis idők folytán egyik-másik pontját a céhszabálynak változtatni akarták, ismét csak a városi tanácshoz, vagy az Universitashoz fordultak ezen új pontok helybenhagyása végett.

Brassóban is tehát mindenesetre még a XV. században megalakult az ötvöscéh. Biztos adataink ugyan erre vonatkozólag nem maradtak fenn, mert a legrégebbi céhíratok a XVI. század elejéről valók, de a föntebb elmondottakból s azon adatokból, melyeket a XV. század legutolsó negyedéből a városi számadás könyvekben találunk, elég határozottan állíthatjuk. A brassai városi levéltárban ugyanis vannak régi adólajstromok az 1475—1500-ig terjedő évekből, melyekben összesen 15 ötvösmesterről találunk adatokat. Ezeknek neveit alább a mesterek lajstromában találja az olvasó. Ha tehát okmányilag kimutatható, hogy Brassóban a XV. század utolsó negyedében 15 ötvösmester működött, s másrészt tudjuk, hogy úgy az általános szokás, mint az 1376. évi rendelet értelmében, s hozzátehetjük, hogy az illető mesterek jól felfogott érdekében is, ahol arra megvolt a lehetőség (vagyis több mester volt együtt), a mesterek mindenütt céhekké alakultak: nincs ok ennél fogva arra, hogy feltételezzük, miszerint egyedül Brassóban történt volna ez máskép, s éppen csak itt éltek volna az ötvösmesterek céhszabályok nélkül. Igaz ugyan, hogy szabályaikat hivatalosan csak 1511-ben mutatták be, de ezen körülmény, mint föntebb is láttuk, nem bizonyítja azt, hogy azelőtt nem lettek volna szabályaik, nem alkottak volna társulatot más egyéb mesterek példája szerint.*)

A brassai ötvöscéh szabályai. Az Úrnak 1511. esztendejében, január havában (talán éppen 24-én, mely napról az oklevél van keltezőve) történt, hogy Brassó városának nemes tanácsa előtt megjelent az egész ötvöscéh, melynek nevében a césmesterek azon alázatos kérelemmel járultak a tanács elébe, hogy az

*) Hogy ez csakugyan így volt, kiténik abból is, hogy a nevezetes 1511-iki oklevélben a városi tanács előtt a két céhmester és az egész céh megjelenik, tehát volt már azelőtt is céhek a brassai ötvösöknek.

írásban is bemutatott szabályokat erősítsék meg, s arról nekik pecsétes levelet adjanak. Benkner János bíró, és az egész tanács, melynek soraiban Antonius Goldschmied is ott ült, a brassai ötvöscéh ezen kérelmét méltányosnak találván, a beterjesztett pontozatokat írásba foglalja, helybenhagyja és megerősíti, melynek nagyobb hitelül pergamenre írt és pecsétjével ellátott oklevelet ad.*)

*) Ezen oklevél eredetiben fennmaradt az ötvöscéh iratai közt. Fontosságánál fogva szószent adjuk: „Wir Hans Benkner richter, Hans Graman honn, Simon Sneyder, Matheus Zeler, Georg Rhot, Hans Balwes, Nicklaus Kemmel, Georg Sryfft, Lucas Czeresch, Clemens Vyroch, Peter Engel, Blase Stefan, Antonius Goldschmid, Hans Tartler, Hans Krelln, Nicklas Gralincks, Hans Kythau, Vilten Schirmer, Geschworne Burger der Stadt Krohnen geben zu ewigem gedächtnüs allen den, die diesen Brieff sehen, hören aber lesen, daß für uns in unsrem sitzenden Raht kommen sein, die ehrsame und vorsichtige Zechmeister, und alle andere Meister des löblichen Handwerks, Goldschmied Werks, der obgemelten Stadt Krohnen uns mit anlangender bitt fleißig gebetten, die nachgeschriebene Punkt und Artikel, ihn zu Ehr und Nutz, des obgemelten kunstreichen Handwercks Goldschmiedwercks, zu bestetigen, und brieflich darüber zu befestigen: So wir denn Richter, hohn, und geschworne Bürger, obgemelte gehört und vorsehen haben, solche bitt billig und vernünftig sey zu verhören, aus sonderlicher Gunst und gutwilligkeit, haben wir Sie ihrer gebitt verhört, v. haben Ihn ihre Statut v. Artikel die sie uns haben schriftlich gezeigt, laßen beschreiben in die Wort:

Item: daß man niemanden in die obgemelte Zech Goldschmiedwerks auff soll nehmen, Er sey denn ehrlich von rechter Christlicher Geburt, von frommen ehrbaren Eltern, die da aus deutscher Zungen sein, (wenn man sonst keinen Unger in die Zech aufnimmt) gebohren, vnd darüber briif und Sigill hab. Auch soll derselbig gnugsam bezeug bringen, daß er seinen Lehrmeister ehrbahrlich, die Lehrjahr, nach gewohnheit deßelbigen Handwerks, aus hab gedient.

Item: So ein Goldschmied Gesell meister woll werden, der da hie zu Krohnen die Lehr-iahr hot gedient, vnd wolt des Handwerks brauchen, der soll der Zech geben fl. 6. — So aber solcher ein frembder wer, vnd hat nicht hie zu Kronen die Lehr-iahr gedient, der soll der Zech geben fl. 8. — vnd darzu den Meistern ein Mahl, aber wie er es mit den Meistern mag richten. Auch soll sofcher machen die Meister-stück: Einen Kelch, Schild vnd Helm, vnd einen krawsen Ring.

Item: Kein Meister soll einen lehr-jungen aufnehmen, er sey denn 4 gantzes Jahr Meister gewesen vnd der soll Ihn denn verpflichtet sein zu dienen auch 4 Jahr.

Item: So ein Meister silber wird arbeiten, daß da sträfflich wer, zum ersten so er begriffen wird, ist er verfallen der Zech 4 loht Silber; zum andern Mahl 8 loht Silber; zum drittenmahl ein Marck Silber. Zum viertenmal soll man Ihn aus der Zech verstoßen.

Item: Die Zechmeister sollen all 4 Wochen das silber zu den Meistern besehen, vnd probieren, so sie das nicht werden thun, sind sie verfallen der Zech ein loht Silber.

Item: So die Meister in anlangenden dingen der Zech beyeinander würden sein, und einer dem andern ein lörwel zu würd reden, der ist der Zech verfallen ein loht Silber, auch so ein Gesell in der Zech einem Meister solcherleiweiß zu würd reden, der ist der Zech verfallen 2 loht Silber. Mehr: so sie in der samlung würden beschließen, wie sie einen wollten straffen, vnd einer aus Ihnen, aber durch sich, aber durch einen andern, denselbigen beschluß würd offenbahnen, derselbig ist der Zech darvor verfallen ein halb Mark silber.

Item: Alle Meister, aber Gesellen, die da in die Moldau, Bleschland, aber Zeckelland würden ziehen, zu arbeiten, die sein aus der Zech gestoßen; so Sie sich aber wieder in die Zech wolten richten, so sollen sie der Zech geben fl. 12. — Auch soll kein Störer des Handwerks einen offenen Laden haben, noch heimlich nicht arbeiten. Mehr: solchem der da nicht in der Zech wer, soll kein Meister sein gezeüß verkaufen, wer das übertritt, der ist der Zech verfallen fl. 5. — Auch soll man solchem das gezeüß nicht leihen, wer das übertritt, der ist der Zech verfallen ein halb Mark silber.

Item: Kein Meister soll einen Keßler in sein Werk-stad stellen, planschen zuschlagen, wer das übertritt, der ist der Zech verfallen ein Mark Silber, sondern den Artickel soll man halten, als man Ihn in der Herrmanstad helt in der Zech.

A 11 pontból álló szabályzat, mely az egész céh belső életét megvilágítja, egyes tételeinek tartalma a következő: 1. §. A céhbe csak keresztény, tisztességes és német anyanyelvű szülők gyermeke vehető fel. 2. §. Amely legény mester akar lenni, ha itt tanult 6 frtot, ha máshol tanult 8 frtot fizet és azonkívül a mestereket megvendégeli. 3. §. Tanulót csak oly mester vehet fel, aki már négy évig dolgozott mint mester. A tanulás ideje is négy év. 5. §. A céhmesterek havonként járják végig a műhelyeket és vegyenek próbákat, ha ezt elmulasztják 1 lat ezüstöt fizetnek. 6. §. Amelyik mester, mikor a céh együtt van, a másikat megsérti, büntetésül 1 lat ezüstöt fizet, ha ezt egy legény teszi, 2 lattal bünhődik. Aki a gyűlésen történt dolgokat kifecsegi, fél márkáig bünhődik. 7. §. Moldvába, Havasalföldre vagy a Székelységbe menni és ott dolgot vállalni a céhből való kizárás terhe alatt tilos úgy a mesternek, mint a legénynek. Ha az ilyen mester vagy legény újból felvétetni akarja magát, 12 frtot fizet. A céhen kívül állónak (Störer, Rippler, kontár) sem dolgozni, sem árulni nem szabad, aki az ilyennek valamely eszközt, vagy szükséges dolgot elad 5 frttal, aki pedig valamit kölcsön ad, fél márká ezüsttel bünhődik. 8. §. Rézművest a műhelyben alkalmazni tilos, aki ezt megteszi, egy márká ezüstöt fizet, e részben a céhszabályokhoz tartsa magát mindenki, úgy a hogy azt Szebenben megtartják. 9. §. Senkinek sem szabad kész munkát a vidéken árulgatni, sem más városban, vagy falvakon dolgozni, aki ilyent tesz kontár számba jö. 10. §. Tilos az aranypénzekről lereszelt aranyat megvenni, sőt az ilyent be kell jelenteni; a hamis aranypénzt meg kell jelölni, annál inkább tilos a hamis pénzt javítani, aranyozni, aki ilyet tesz a céhből kizáratik. 11. §. Tilos lopott

Item: Kein Meister noch gesell. soll gemacht Arbeit nicht in Zeckelland, aber hie im Land zu verkauffen feil führen. Auch welcher in den Märkten, aber dörrferen, hie im Land würd arbeiten, den soll man aufschreiben, als einen Störer des Handwerks.

tem: Kein Meister soll das Gold kauffen, das man abschneid von den Gulden, sondern er soll es offenbahren; auch sollen all Meister gewalt haben, falsche Gulden durchzuschlann, vnd die zu zeichnen; Auch soll kein Meister falsche Gulden beßeren, noch vergulden, wer das übertritt, der ist der Zech nicht gut genug.

Item: Kein Meister soll noch Gold noch silber kauffen, daß da gestohlen, aber sonst unrecht sey, sondern so ihm solches zu käme, so soll er das den anderen Meistern offenbahren, damit das nicht verbraucht würd.

Welche obgelmelte Punkt v. Artikel wir Richter, honn v. geschworne Burger den obgenannten Stad Krohnen, zu einem ewigen gedächtnuß v. starcker befestigung haben diesen unseren Brieff, mit dem anhangenden großen Siegill unsrer Stad, den obgelmelten Ehrsamem kunstreichen Meistern laßen geben.

Datum zu Krohnen am abend des Heiligen Christi Bohten Pauli seiner bekehrung. Im Jahr nach Christi Geburt Tausend, Fünffhundert und im Eilfften Jahr."

vagy gyanus aranyat, ezüstöt venni, ha valaki ilyent talál, a többi mestert is figyelmezteti, nehogy valaki felhasználhassa.

Ezek azon szabályok, melyek bizonyára már régóta érvényben voltak, s csak hivatalos szentesítést nyertek a városi tanács részéről. Az is kétségtelen, hogy e szabályok nem helyi természetűek, hogy azok legnagyobb részt általános érvényűek voltak, legfőlegb egyik-másik pontnál találunk egy kis újítást vagy eltérést. Így ha elővesszük a szebeniek 1494-ből való artikulusait, azt fogjuk látni, hogy nagyobb szerű eltérés nincsen, de azt is konstatálnunk kell, hogy a brassai alapszabályok nem a szebeniek másolata vagy utánzása. Mindkettő önállóan alakult ki, de közös alapelvekből. Az első és legfeltűnőbb különbség az, hogy a szebeni céhszabály nem köti ki a tanulónál a német anyanyelvet, mint azt a brassai teszi, de ez is csak látszólagos eltérés, mert a valóságban úgy állt a dolog, hogy ez a szász városokban általános szokás volt, amint az nyilván kitűnik azon nagy pör aktáiból, melyet a kolozsváriak a szebeni ötvöscéh ellen indítottak 1573-ban.*) Némi eltérés mutatkozik a mesterremek körül is, de ez sem lényeges. Inkább helyi vonatkozásnak látszik a Moldvába, Havasalföldre és a Székelységbe való kivándorlás tiltása, melyről a későbbi időkben is többször esik szó. Ugy kell tehát a dolgot elképzelnünk, hogy midőn az egyes szász városokban az ötvöscéhek kialakultak, alapul az általában érvényes és szokásos szabályokat fogadták el, melyekhez idők folytán több helyi érdekű pont járult, s ez okozta azután az eltéréseket.

A XVI. század folyamán a szász ötvösök a Szebenben évenként tartatni szokott universitási gyülekezéseket használták föl, hogy ott küldötteik útján (mert a képviselők közt mindig volt egy-két ötvösmester) a céhet illető közös ügyekről tanácskozzanak, s esetleg megállapodásaikat pontokba foglalva, az egyes bajok orvoslását együttes eljárással megszüntessék. Így történt azután, hogy lassankint az öt szász városban az eddig főnálló eltérések mindinkább kevesbedtek, s végül ha talán a szabályok nem is, de az eljárás és a céhbeli élet teljesen egyforma volt. Az első ily közös megbeszélés 1559-ben folyt le Szebenben, a szász nemzetgyűlés alkalmával, midőn is az öt város ötvösei egybegyűlvén tanácskoztak és végzéseiket 7 pontban oklevélbe foglalták, alá-

*) V. ö. Deák Farkas: A kolozsvári ötvös lezények strikeja 1573 és 1576-ban. Budapest 1886.

írták és pecsétjükkel ellátták. Brassóból ezen alkalommal Simon mester volt jelen.^{*)} Ezen közös megállapodás szerint, ha egy idegen legény mester akart lenni, előbb egy évet kellett még szolgálnia valamelyik helyi mesternél, és oklevelekkel igazolnia származását és eddigi tanulmányait. A mesterremek ezentúl egy szépen kidolgozott edényből, vésett pecsétnyomóból és egy metszett gyűrüből fog állani. Amely darab nem sikerül, 4 forinttal megváltható. — A kontárokat tűrni nem szabad, azok számára ezüstöt olvasztani fél márka büntetés terhe alatt tilos. — Moldovába vagy Havasalföldre kimenni szigorúan tiltatik, az ilyen ötvös csak 8 frt. lefizetése után vétetik vissza a céhbe. — Tilos egymás legényeit lebeszélni vagy elcsalni. — Akinek ezüstje nem űti meg a próbát: először 6 pisetumot, másodszer 12-öt fizet, harmadszor a céhből kizáratik.

1588-ban új határozatokat hoznak a szebeni gyűlésen, de ekkor, hogy megállapodásaiknak nagyobb súlyt kölcsönözzenek, az Universitas előtt is megjelennek és határozataikat az Universitas erősíti meg s adja ki.^{**)} Ezen ünnepélyesebb aktusra azért volt szükség, mert most különösen az elszaporodott kontárok, hazai és külföldi kereskedők ellen léptek föl. Ugyanis szigorúan megtiltják, hogy bárki is falvakon vagy városokban körüljárva ötvösműveket áruljon, az ötvösnek is csak boltjában és a rendes vásárokon szabad. — A külföldi hamis dolgokat árulókat a hatóság segítségével kell megrendszabályozni. Báthori István lengyel király rendeletének értelmében, amelyet a falvakon dolgozó kontárok ellen adott volt ki, azok ellen erélyesen kell fellépni. — A céh belső életét szabályozó rendelet pedig kimondja, hogy a mester egyszerre csak egy tanulót tarthat. — Ha az ötvöst becsülni hívják az osztozkodáshoz, minden ezüst márka után 8, arany tárgyaknál két aranypénzt érő után 1, drágakövek után pedig darabonként 10 denárt kérhet.

Ime a XVI. század vége felé már feltűnik a munka korlátozása, ami mindenesetre bizonyos fokú hanyatlást jelent. A kontárok elleni erőszakosabb küzdelem is erre látszik utalni, habár e harc kezdetben is meg volt és mindvégig megmaradt. Még inkább kitűnik ez azon szabályzatból, melyet 1606-ban dolgozott ki a brassai ötvöscéh, s melyről maga is azt mondja, hogy „neue erdachte Artikel“, a városi tanács ezeket 1606. január hó

^{*)} Eredeti oklevél a brassai céh okiratai közt. Papír, öt céhpecséttel ellátva.

^{**)} Másolat a brassai céh iratai között.

17-én tartott ülésében helybenhagyta és azokról pecsétes levelet adott ki.^{*)} Eszerint az ifjú mester csak két év mulva fogadhatott föl tanulót, s ha ez felszabadult, ismét egy évig kellett várnia, míg másikat szerződtethetett. Ha pedig a legény mester akart lenni, két évet kellett még vándoréveinek kitöltése után dolgoznia, az idegen pedig csak négy év után jelentkezhetett a céh előtt. A többi pontokban a céh ülésekről, a tanulókról, a legények munkáiról és ismét csak a kontárokról történik intézkedés.

1615-ben ismét az Untversitás utján bocsátanak ki egy céhszabályrevíziót, melyre (mint a bevezetés mondja) azért volt szükség, mert a régieket sokan „violálták“. E szabály legnagyobb-részt a régieknek felújítása, szigorú büntetést szab a kereskedőkre (görögök), akik az ezüstöt külföldre viszik, a házalókra, kik silány külföldi holmit adnak el, tiltja végül a réz megaranyozását.^{**)}

1624. január hó 15-én Brassó város tanácsa az ötvöscéh kérelmére pecsétes oklevélben megerősíti azon 3 pontból álló szabályzatot, mely az idegenből jövő legények föl vételére vonatkozik.^{***)}

Az utolsó céhszabály, melyet a brassai ötvösök céhládája megőrzött, 1656-ból való, díszes bőrkötésben 5 lapon 61. §-ba foglalja össze azon utasításokat, melyek jóformán változatlanul érvényben voltak egészen a céh feloszlásáig. E céhszabályt a városi tanács erősítette meg, a bíró és jegyző aláírásával és nagy függő pecséttel van ellátva. Bőven foglalkozik a céhtanács (Althafft), a céhmesterek kötelességeivel, a tanulók, legények és mesterek dolgaival, ezeket azonban alább úgyis részletesen fogom ismertetni, s azért itt azoknak felsorolásától eltekinthetünk. Befejezésül még csak annyit, hogy e céhszabály végén még néhány bejegyzés foglaltatik a XIX. század harmincas éveiből, mely különösen a vándorló legényekre vonatkozik, majd az akkor Brassóban működő 14 ötvösmester sajátkezü aláírása következik, mely természetesen nemcsak e legutóbbi bejegyzésre, hanem a főttebbi céhszabályra is vonatkozik. Miután e céhszabály a legteljesebb és bő bepillantást enged a céh benső életébe, egész terjedelmében közöljük azt:

Wir Michael Herrmann örbrster Richter, Christian Frantzen miteltester, Johannes Stentzel Honn, Paulus Lang, Petrus Clos-Seyler, Laurentius Wolff, Johannes Kertsch, Simon Draud, Johannes

*) Eredet oklevél a brassai céh iratai közt, pergamen függő pecséttel.

**) Eredeti oklevél a céh iratai között, az Unversitás függő pecsétjével.

***) Eredeti oklevél u. ott, a város kis pecsétjével ellátva.

Altzner, Josefus Boltesch, Valentinus Gokesch, Andreas Hennegh, David Zack, Petrus Schneeweiß und Georgius Chrestels samptligen geschwornen des Raths in der königlichen Cronnstadt — verkünden hiermit und geben jedermannlichen zu vernehmen, wie zu gewöhnlicher Zeit unserer Zusammenkünfften auff dem ehrlichen Rahthaus der Ehrenveste, Fürsichtige, Nahmhafte, und Wohlweise H. Michael Goldschmiedt Eltester geschworener des Rahts, und die beide, auch Ehrsame und Wohl-veyse Herren Petrus Bartsch und Jeremias Jäckel, ebenermassen unsere mitbruder des Senats vor sitzendem Vnserem Raht aufgetreten; und zugleich dazumahlen, die Ehrsame Herren Michael Seyburger und Thomas Trepches beyde Zechmeister, erschienen sind, vnd sowol in ihrer eigener, wie auch der ganzen Ehrhigen und löblichen Goldschmiedzunfft eingeleibeter Personen und Nahmen unß entdecket; daß wiewol sie von Menschen Andenken, und also sehr vielen Jahren hieher, da ihre löbliche Zunfft von wenigen und nur etzlichen Personen gestanden, viele und mancherley art Zech-Artickel gehabt, nach welchen sie biß diese Zeit gelebt, vnd etzlichermassen Regulieren können; Jedoch weil die Zeitungen sich verwandelt hetten, und auch mancmahlen, auß solcher Artickel Inhalt (welche kurtzumb mit gegenwertiger Zeit nicht einstimmen könnten) Zwiitrachten erstunden; So hetten sie, auß allen Ihren Zechordnungen, die nutzligste, beste und jetziger Zeit die bequämste, auß einhelligem einstimmen auferlesen, und auff Papier gesetzt, vnd weren willenß solche in ein Corpus zu bringen, vnd zur Ruhmlicher Fortflanzung selbiger guter ordnung, und ihren Posteritäten zu hinterlassen; Mit freundiger jntercession anhaltend, solche ihre Artickel fleissigst zu vberlesen, vnd zu examinieren, vnd dieselben, im fall sie allgemeiner billigkeit nicht zu wieder, annehmen, billigen, indulgieren, und mit unserer Autorität confirmieren, vnd vnter vnserem Nahmen vnd Stadt sleigill ausgehen solten. Derer Artickel eigentlicher Inhalt von wort zu wort also lautet:

1. Demnach es unter allen Standes Personen die hohe Nothdurfft erfoddert, daß vor allen Dingen, die Vorgänger vnd Amptleuth mögten bestellet werden, welche anderen vorstehen, vnd selbigen vertreten; Eben also, sol auch inß künfftige, wie biß daher geschehen, zu allererst bey der gewöhnlicher Jährlicher Meyster Montags versamlung, die gantze Löbliche Goldschmiedzech; den Herren Wortmann, communi omnium suffragio erwählen; Der erwählte Wortmann, nebenst der gantzen Altschafft, sollen hernach Volmacht haben, Zween Zechmeister auß Ihrer mitlung, die sie hierzu duchtig, vnd solchen Diensten znugsam achten, Ihrem belieben nach zu erwählen, wie es die Nothdurfft erfoddern wird; Ebenermassen auch die ehrliche Altschafft zu ergänzen, vnd die complet Zahl (die Rahtherren nicht mit eingerechnet wenn derer vorhanden) gantz auff zwölff Personen zu erfüllen, ihnen frey stehen, vnd in die Altschafft einziehen vnd promovieren, wen sie wollen; ausgenommen die leiblige Söhne, vnd die leiblige Eydamer (oder Töchtermänner) sollen nebenst den Eltern nicht sitzen. Itt. Zween leibliche Bruder; wie auch 2 Schwäger sollen nebenst einander nicht sitzen.

2. Von allerley Einnehmungen vnd außgaben sollen die beide Zechmeister, eben wie auch in anderen ehrhigen grossen Zünfften, einzig und allein ohne beysein der Jungen Schaar, der ehrhigen Altschafft, der es als auffsehern vnd inspectoribus der Zechen eigentlichen gebühret vnd zustehet, Ihre Rettung ablegen vnd declarieren vnd solches in gewöhnlichen Zeitten.

3. Es gebühret und ziemet sich, daß diejenigen, so anderen mit ihren diensten vorstehen vnd mit Ämptern bebürdet sein, vnd ihrer selbst eigener geschäftten nicht abwarten können daß die vor allen andern, so keine sorge haben, etwa einen vorzug und Praerogativam han mögen; derowegen sollen von heut fortan: der Herr Wortmann, vnd die beyde Zechmeister, wenn sie der Nothdurfftig werden sein, vor allen anderen mit wochen Gesellen versehen werden.

4. Wenn ein Zechm. sein Ampt aufrichtig vnd ehrlich außgeföhret, drüber richtige Rechnung gethan vnd resignieret hat; So soll derselbige nicht degradieret werden hernacher, daß Ihme solche vorgezogen wurden, die nie kein Ampt getragen; sondern soll seine Reputation vor denen behalten.

5. Nachdem die Zechen mit Eindingung der Lehrjungen fortgepflanzt vnd vermehret werden; so soll ein jeder Jung, der sich aufs Goldschmied handwerk begeben wöll, vor allen dingen denen Elfesten der Zech sich persönlig praesentieren, welche auß denn erforschen sollen seine Herkunfft, ob der von Ehrhigen und aufrichtigen Eltern, Rechter Teutscher nation, vnd auß einem reinen Ehebett gezeuget sey. Alsdenn soll der Meyster, dem er willens Lehr-Jahr zu dienen, den Jungen auff vier Wochen in sein Hauß nehmen, sich aneinander zu versuchen; geföhlt beyden, daß sie sich vertragen mögten: So sollen sie mit einander (Meyster und Jung) einem jeden Eltesten, nach der alter obseruierter gewohnheit, zu hause gehen, Sie bitten und drumb begrüssen, damit der Jung eingedinget werde; Worauff denn der Jung baareß geld erlegen

soll fl. 10 (Item: vor daß halbe Mahl auch bahr fl. 15) der Meyster deßgleichen vor das halbe Mahl fl. 15 (Zusammen fl. 40). Eß were denn daß der Meyster eß am Jungen haben könne, daß der alles erlegete, were desto besser. Eß soll aber der Jung dem Meyster vier gantzer Jahr dienen. Helt der Meyster nach verschienen vier versuchwochen den Jungen vnverdient bey sich, verfällt Er zur straff fl. 1 vnd der Jung soll Ihme auch genommen werden.

6. Wenn der Lehrjung also eingenommen und eingedinget ist, soll der Meister den fleissig lehren, bey sich behalten, vnd nicht weglassen, bey Straff einer Marck Sielber.

7. Dafern es der Löbligen Altschafft gefallen mögt, wenn Lehrjungen einginget werden ene ergötzigkeit, oder kleine freude zu haben, oder daß gantze eidingunß mahl zu entfahen, solches soll in ihrer volmacht stehen.

8. Geschichts daß eines Goldschmieds Sohn, daß Handwerk an einem frembden Ort lehrnet vnd kompt hernach zu Hauß, solcher soll erlegen fl. 30. vnd soll 2 Jahr arbeiten; Lehrnets aber ein anderer, der nicht eines Goldschmieds Sohn ist, der sol zahlen fl. 10 vnd auch fürß Mahl fl. 30 sol vier gantze Jahr arbeiten, ehe dessen soll keiner in die Zech angenommen werden.

9. Stirbt einem Lehrjungen sein Lehrmeister, so soll ihme ein ander Lehrherr anß der Altschafft verordnet werden, doch solcher dem eß frey steche Lehrjungen zu halten, vermög der Zechordnungs.

10. Entlaufft ein Lehrjung von seinem Lehrmeister, und zeigth dessen vrsach dem Zechm. nicht an, vnd bleibt also ubernacht auß, so oft er es thut verfallt er fl. 1 oder wird anderß discipliniret; Ebenermassen wird der Lehrm. gestrafft, wo erß verschweigt, daß Ihme der Jung entlauffen ist.

11. Kein M. soll seinen Sohn frey sprechen, biß der nicht arbeiten kan, daß er denselben irgendwohin einen Jungen M., welcher Lehrjungen zu halten nicht frey ist, zu lehren ubergeben soll; Kan Er aber arbeiten, möge Er auff Ein, Zweek, oder drey Jahr, nach seinem gefallen denselben einem geben, doch mit vorwissen der Ehrlichen Altschafft.

12. Spricht ein Lehrmeister seinen Lehrjungen nach erfüllten 4 Jahren frey, soll umbeschwert abtreten, damit eine Ehrliche Altschafft sein Verhalten auff den Lehrjahren erforscht, ob der sich redlig gestellet? Kompt keine klage uober ihm, so wird er frey sein; wo anders? so soll der ungestrafft nicht bleiben. Solchen freygesprochenen Jungen Gesellen, dafern ein Zechm. dessen von Nöthen hette, vnd ihn annehmen wölt, soll er Ihme vor allen andern heimgehen vnd arbeiten.

13. Da also ein Lehrjung eine Zeit aufrichtig und redlig erfüllt und gedinet hat, sol Er zwey gantzer Jahr an gesellen Statt arbeiten, vnd ehe dessen nicht heyrathen, heyrathet Er aber ehe erfüllten zwey Jahren so soll er zum Meisterstück nicht kommen, biß solche Zeit nicht volendet ist.

14. Kompt irgend hieher ein frembd Goldschmied Gesell gewandert, willens allhier zu arbeiten, der soll von seinen Lehrjahren vnd redligen verhalten Richtigen Zeugniß bringen, vnd also vom Dem H. Wortmann, oder Zechm.-n vmb Arbeit fodderen; Werden sie seiner nicht nothdurfftig sein, mag Er einem anderen Ehrlichen M. arbeiten.

15. Dafern ein Gesell bey einem Ehrlichen M. allbereit arbeit gefoddert hat, denselben soll Er hernacher nicht verachten, sondern Ihme heim gehen, vnd arbeiten so lang Er kan, thut Er anders, vnd gehet zu einem anderen, verfällt Er zur straff — fl. 1 —

16. Will ein Gesell bey einem Meister nicht länger verbleiben, so sol Er solches vier zehen Tag zu wor dem M. entdecken; vnd wohin dem solcher Gesel zu arbeiten ankompt soll ehe dessen von einem anderen M. nicht angenommen werden, eß were denn der vorigte M. befraget wie sie geschieden sein? bey straff — fl. 1 —

17. Verwilliget sich ein Frembder G. G. die Vier Jahr ahier zu Cronen mit arbeiten zu erfüllen, der soll sich den Zm.-n anzeigen, damit die Zeit derer anfang aufgezeyhnet werden, vnd soll bey einem oder zween M.-n die Zeit arbeiten, heyrattet er aber ehe verlauffenen 4 Jahren, soll er kurzumb in die Z. nicht angenommen, so lang die vierjährige Zeit nicht verlossen ist; nach erfüllung derer, soll Er alßbald vor seine Lehjahr erlegen — fl. 10 — vnd vor daß mahl — fl. 30 —. Mag also hernacher umb daß M. stuck anhalten, vnd gleiche gerechtigkeit zur Z. zu kommen haben, alß wie ein anderer, der ahlier zu Cronen seine Lehjahr zu erfüllt hat.

18. Würdt ein gnugsamer G. G. umbs M. stuck, welcher vermög der Artickel, gerechtigkeit dazu hat, vnd keine Ursach der Verhinderung vorhanden, demselben sol es vergönnet, vnd ihme von dem Zm.-n acht wochen Zeit zur Verfertigung gegeben werden, welche Er nicht vergebens zubringe, damit auch andere gefördert vnd auch die Zm. ruhe haben; wird ihme der Zm. darzu Silber geben wollen? wol und gutt; wo nicht? So möge Er einen anderen ansprechen. Das M. Stück soll ein hübsch Geschirr sein, daß auch einem M. St. ähnlig sey; darzu ein Sigil

mit einem Helm vnd Schild, vnd eine guldine Ring. Wenn diese stuck fertig sein, vnd wird eins oder daß ander sträfflich befunden so werden von einem jeden stuck zur straff fl. 4 — erlegt.

19. Freyhet ein solcher G. ehe Er daß M. St. gemacht hat, verfallt zur straff — fl. 4 —. Ist eß ein Frembder vnd nimpt auch ein frembde, so muß Er erlegen für sich — fl. 5 — vnd für sein weib ebenermassen — fl. 5 —. Eines G.s Sohn aber, vnd eines Gs. Tochter sind von diesen fl. 5 — befreyt.

20. Wenn also einer oder der ander M. St. Gemacht vnd eingewehret hat, vnd soll in die Z. angenommen werden, alsdenn soll eines M.s Sohn, vor daß Mahl erlegen fl. 20 —. Ein frembder soll geben fl. 25 — vnd weilen der Z. vorraht mit Erbauung des Rechts verspendieret worden, vnd auch tägliche Expensen der Ehrlichen Z.n vorfallen, sollen ins künftige die neuankommende erlegen; eines Gs Sohn — fl. 4 — Ein frembder aber — fl. 8 —.

21. Es sind in der Zeit der G. sehr wenig gewesen, vnd wenn ein Junger M. in die Z. kommen, haben Sie denselben alle heumb begleitet, welche Er denn mit grossen Vnkosten tractiren müssen vnd viel spendiret; dieser misbrauch ist aufgehoben vnd abgeschafft, vnd soll ein Jung Meister dafür erlegen — fl. 5 — wird aber jemand mit solchem M. Heimgehen, der soll straff verfallen — fl. 1 —.

22. Ein J. M., soll ehe den 2 Jahren nach seiner Heyrath, keinen Gesellen frey sein anzunehmen; Einen lehrjungen aber ehe den vier Jahren nicht; vnd wenn der ausgedienet hat soll Er abermahl 4 gantzer Jahr warten, vnd also frey sein abermahl einen einzudingen.

23. Kein M. soll mehr denn einen einzigen G. n. halten.

24. Welch M. bey seiner weylen, seinem G.n etwa arbeit gibt, was billig geachtet wirderselbige soll es selbst vergülden, damit der Profit nicht dem G.n sondern dem M zueht.

25. Vermerkt ein M. bei seinem G.n Silber oder Gold, welches verdächtig wäre, solches soll Er den Zm.en entdecken; sintemahl kein G. weder Silber noch Gold ohne verwissen seines M.s, es sei gemachtes oder ungemachtes, bey sich zu halten frey ist, der M. soll wissen, woher er kompt.

26. Es soll bey straff einer Marck Silber verboten sein, dafern ein M., oder aber auch ein wochen Gesell einem anderen sein gesind durch einigerley schein oder praetext abwendig machen würde.

27. Im fahl ein M. denen Zm.n in allen ziemigen vnd billigen sachen nich gehorsame wird, verfallt allmahlen fl. 1 —.

28. Wenn die Zm. nothwendiger Ursachen halben zusammen warnen lassen etwas sonderliches anzuzeigen, welcher denn die Stunde versäumbt, verfallt — D. 25 — welcher aber ohne erlaubniß der Zm. ausbleibt (es sey denn das Er krank were) soll gestrafft werden vmb — fl. 1

29. Zu solcher Zeit, da die Ehrliche Z.s nothwendigem abzureden haben, vnd etwa einer aus der Jungen Schaar, ohne erlaubnis des H. Wortmans vor die Eltesten redet v. seine Meynung gibt, so oft ers thut, so oft verfallt er D. 50 —.

30. Richtet einer Hadder und Zanck an zwischen denen M.n, soll er gestrafft werden vmb fl. 1 —. Ebenermassen ein Jederer, der den anderen lügen strafft, toties, quoties es geschieht

31. Da auff befehl des Magistrats, von der Bürgerschaft ein Auffzuch geschieht, vnd der Zm. einen zum Fändrich anspricht, ist er vnghehorsamb, so verfallt er — fl. 1 — der jüngste aber muss je vnd allwege die Trummel schlagen, es sey denn daß er ein andern bestellen könne, es ist seine sorge. Zu solcher Zeit sind die Gesellen alle verpflichtet mit Musquaten vnd langen Röhren mitzugehen.

32. Welcher M. einem Störer oder Reipler seinen Zeuch, oder einigerley Matery etweder leihet oder verkaufft, der ist dem Gericht schuldig zur straff ein Marck Silber vnd in die Z. — fl. 8 —.

33. Kein Störer soll in dem Rewir, weder auff Märcken noch Gemeinen gehandhabet noch gelietten werden.

34. Wird ein M. oder G. in der Moldau oder Walachey arbeiten, kompt also hernacher heraus, willens abermahlen in der Z. zu sein, soll zur straff geben — fl. 8 —.

35. Aus diesen bejden bestimpten Ländern, sol kein einziger M. ohne vorwissen der Zm. über die Zwanzig Marck Silber aufnehmen, damit also die Arbeit desto richtiger möge gemacht werden, bey Straff — fl. 20 — toties, quoties etc.

36. Es soll auch kein Gesell, ohne wissen und willen seines M.s von jemand arbeit aufnehmen, sonsten verfallt Er den Macherlohn, sondern der M soll M sein.

37. Es wird auch den Gesellen bey gewisser straffen verboten, wedder Gold noch Silber noch Edelgestein einzukauffen, ohne auff des M.s ration vnd dessen beutel.

38. Auff die umbrägerinnen soll fleissig achtgegeben werden von denen M.n, dass die-

selbige den frembden anfwältzigen Leuthen kein Silber verkauffen, denn ohne das denen Handelsleuthen vnd in gemein jedermannen, das Silber auß dem Lande zu führen bey verliering desselben verboten, vermög der Lands-Artickel.

39. So ein M. oder G. ohne vorwissen des Gerichts vnd der Zm. ehe Er solches entdecken würde Kirchengüter v. ander verdächtig Silber heimlicher Weise vnd wissentlich kauffvnd solches verbraucht, soll dem Gericht das Haupt verfallen haben.

40. Auff die aus frembden Landen gebrachte arbeit, besonders aus Gold gemachte Kleinodien, Ringen, Rosen vnd dergleichen, somit Edelgesteinen Versetzt werden, sollen die Gsch. fleissig auffmerken haben, damit nicht glaß für Diamanth, Rubin, Smaragd vnd Saphir verkauff mögen werden; dafern aber ein M. dergleichen falsche Arbeit antreffen möge, soll ers alsbald den Zm.n ansagen, *das also das Gericht zum bestand angesprochen werde, vnd solche Leuth die dergleichen arbeit verkauffen, billige Straff erleiden.

41. Welcher M. oder G. Messing vergüldet, der verfället dem Gericht das Haupt; Ebenermassen der Kupffer vergüldet vnd lest nicht einen Zeichen daran, das mann es kennen kan. das es Kupfer sey.

42. Verschwembt vnd strällig arbeit soll kein M. noch G. machen, bey verliering derselben.

43. Das Silber soll viertzen Löthig gearbeitet werden, welcher es geringer arbeitet, vnd mit der Prob fehlet, verfället zum ersten — fl. 1— zur anderer Prob — fl. 3 zum dritten — fl. 6. Und wird Ihme auch allemahl die arbeit zuschlagen; wofern einer seine Arbeit ohne Prob lest ausgehen, der wird mit Handwerksehren gestrafft.

44. Das Silber streichen ist hoch nöthig vnd muß sein, bey demselbigen mögen die J. M. auch zu gegen sein, sintemahl die verantwortung wegen solches auch die allgemeine billigkeit erfodert; wenn aber solches verricht ist, sollen die J. M. abtreten vnd ihrer eigener Hausgeschäften abwarten; vnd die übrige verrichtende Zechsachen der ehrlichen Altschafft vertrauen vnd heumbefehlen, vnd sich in keine Discussionen der Z. Ordnungen mengen, es sey denn das eine Ehrliche Altschafft solches für rahtsam erkenne

45. Bei straff einer Mark Silber (so dem Gericht heimbfällt) ist es verboten, daß kein M. seine gemachte Arbeit weder in Burtzenland, Czäckelland und an andere örter, zwischen den Jahrmärkten feil führen soll; es sey denn daß sie verdiengt were? vnd hette auch etwas drauff entpfangen.

46. Ausserhalb der Z. einem frembden soll kein M. Silber oder Müntz mehr fein machen, denn was er verarbeitet, sonstn verfället er zur straff, so oft ers thut eine Mark Silber. Dennen Pfarrherren aber, welche ihre Zinß mit feinem Silber entrichten, mag ein iederer verkauffen, doch das sein Zeichen drauff sey.

47. Allerley Arbeit, sie sey groß oder klein, so nur den Zeichen leiden kann, soll keiner vnter den M.-n ausgehen lassen, dieselbe sey sein eigen, oder einem frembden bei straff fl. 1.—

48. Da einem M. gold wird gegeben zu arbeiten, der soll es wiederumb treülig ausgeben; es soll ihm aber bei Handwerks ehren nicht frey sein, vnter achtzehn Grad zu verarbeiten.

49. Von Macherlohn ist kein gesetz vorgeschrieben, es mag sich ieder M. mit den Leuthen so gutt vertragen, wie er weis und kann.

50. Bei Handwerks Ehren ist es verboten, wofern ein M. glas in gold versetzen wird.

51. Es soll kein M. mit einem gesellen auff gleiche gesellschaft arbeiten bei Straff einer M. S.

52. Zwyerley Gewicht soll kein M. halten, sondern nur einerlei, und daß auch gerecht.

53. Auff Theilungen, wenn di Gsch. Geschmeid vnd güldinne sachen schätzen, soll man ihne zahlen von der M. D. 8 —. Itt. von Gold von einem Ducaten D. 1 —, Itt. von Edelsteinen Diamanten, Rubinth, Schmaragden, Saphyren zu D. 10 —.

54. Im fahl es sich zu tragen mögte (dafür Gott gnädig hütten wolle) das ein M. in ein Criminalsach fiele; als Hurerey, Ehbruch, dieberey, vnd würde vom Gericht mit erlegung der hauptstraffen befreit; Solcher soll nicht ehe angenommen werden in die Z., er hette denn erst auch die Z. mit einem billigen befriediget vnd versöhnet.

55. So ein M. der Z. ihre Heimlichkeiten, Handlungen vnd Artickel einem frembden ausserhalb der Zechen nachsaget, ausbringt, und bekand macht oder entdeckt, derselbige wird gestrafft umb ein M. S.

56. Denen Jungen M.n. soll es gewehret sein einigerley Zusammenkünfften zu halten ohne Vorwissen und Willen der ehrlichen Altschafft bey gewisser straff — fl. 20.

57. Allerlei straffen sollen auffß schnellst vnd zur ersten versammlung, nach dem die selben einem oder dem andern auferlegt sein, indifferenter von ein jedern erlegt vnd eingehändiget werden, damit nicht durch lang borgen selbigen in vergessenheit kommen.

58. Die Altschafftmahlen, sollen ohne genugsame vnd wichtige Vrsachen über das Jahr nicht geborget, noch auffgesparet werden; wo nicht anders, so mögen die Eltesten geld da vor nehmen, nach gelegenheit der Zeit.

59. Im Fahl irgendwo ein J. M. sich in etwa beschwerd zu sein befinden wurde daß Ihme zum abbruch seiner gerechtigkeit, entweder zu viel oder zu kurz geschehen were; In solchem Fall soll es Ihm vngewehret sein das löbliche Gericht zu ersuchen vnd sich seinen Schaden zu erholen, recht haben.

60. Weil die Zm. das ganze Jahr hindurch, vielfältige Fußtritt haben, vnd sich mit schreiben bemühen, soll ihr Lohn sein fl. 4, wenn sie ein Zeugnuß vnter dem Z. Sigill geben soll ihr Zahlung sein D. 50 Itt. wenn Sie einen J. M. inß Z. buch schreiben D. 50 Itt. wenn sie einen Lehrjungen oder auch einen Gesellen, wenn der ausgedienet hat, einschreiben allemahlen zu D. 50.

61. Niemand soll sich unterstehen, ins künftige ohne vorwießen eines Ehrsamten wohlweysen Rahts andere Gesetze vnd Statuten zu machen ohne diese vorbeschriebene, nach welchen Sie Sich auch Regulieren sollen. Wer anders thut, soll einem Ehrsamten Senat allhier zur straff v. fallen haben. Zwantzig Mark Sielber. (Nr. 20 M. Argentum.)

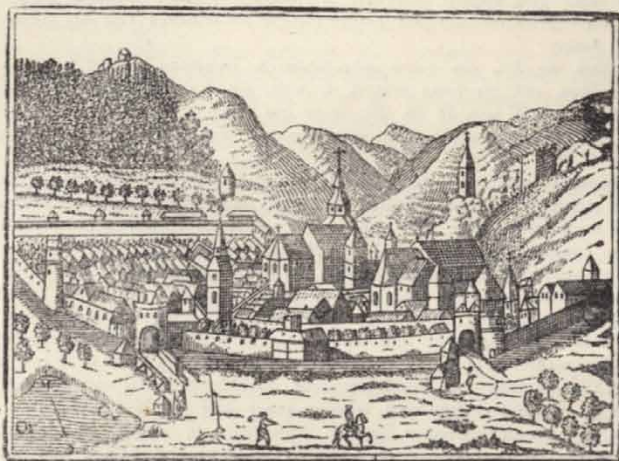
Solche vorbeschriebene Artikel, nachdem wir fleissig überlesen, ventiliret und examiniret haben wir nichts anders, als was aller billigkeit gemäß und zur fortpflanzung gutter ordnungen dienstlich, darinnen befunden; Warumb wir denn dieselbigen nicht nur angenommen vnd approbiret vnd wie sie vns vorgetragen sind worden in gegenwertigem unsern öffentligen Prieff von Wort zu Wort einschreiben lassen; Sondern auch denen vorbenandten Herren der ganzen Löblichen Gsch. Z. vnd allen ihren Posteritäten vnd Nachkömlingen darnach zu leben indulgieret vnd vergünstiget vnd mit gewöhnlichem unserem hangendem grösseren Stadt Sigill bekräftiget vnd confirmieret zum ewigwehrendem Zeugnuß ausgegeben: In Cronstad den Siebentzenden Tag des Monats May; Im Ein Tausendt Sechshundert Sechs- vnd fünfzigsten Jahr nach vnsers H. Seeligmachers Freudenreiche geburth.

Michael Hermann
Iudex Coronensis mp*.

Nevezetesebb események Brassó és az ötvöscéh történetéből. Nagyön hiányos lenne munkám, ha az ötvöscéh történetével kapcsolatban legalább fővonásokban nem ismertetném azon nevezetesebb eseményeket, melyeken Brassó városa hétszázados fenállása óta keresztül ment, mert hiszen a város története tulajdonképpen a lakók története, s minden rázkódtatás elsősorban az ipart és kereskedelmet sújtja. A művelődéstörténet a politikain nyugszik.

A Barcaságot, mely azelőtt pusztá volt (deserta et inhabitata), a német lovagrend szállta meg és telepítette be 1211—1224 közti időben, hét várat (köztük volt Brassovia is) építettek, melyeknek közelében csakhamar községek települtek. Mely évben keletkezett Brassó község, nem tudjuk; a krónikások hagyomány alapján 1203-ra teszik, de nem valószínű, inkább 1213-ra tehetjük, ha éppen a hármasszámhoz ragaszkodunk. Oklevélben először 1252-émlitik „Barassút“. Régebben a Bertalantemplomkörül terjedt el a község, mely szerencsés fekvésénél fogva lassankint az egész vidék (terra Burca) középpontja lett. Minthogy azonban a nyílt község a tatárok s más ellenség ellen nem nyújtott elég védelmet, lassankint fennebb, a hegyek közé vonult a lakosság, s az új községet

falakkal vette körül: s így keletkezett Brassó városa. Természetesen ez nem történt egyszerre, hanem valósággal századok munkája volt.

1. A régi Brassó.

Brassót éppen az tette várossá, hogy az iparosok és kereskedők itt telepedtek le, s innen látták el az egész vidéket a szükséges iparcikkekkel. Említettük már, hogy különösen Nagy Lajos uralkodása volt kedvező a szász ipar és kereskedelemre nézve. A céhek akkor már virágoztak, s mint láttuk 1376-ban a szászföldön — s valószínűleg Brassóban is így volt*) — már 25 iparág említetik, s hogy ötvösök is voltak itt, azt világosan mutatja az a történeti tény, hogy a német lovagok a Barcaságon pénzt vertek és az az oklevél, melyben Johannes Aurifaberről van szó, ki 1397-ben mint városi tanácsos szerepel. A céhek készítményei akkor már nemcsak Erdélyben, hanem a szomszédos Havasalföldön és Moldvában is igen keresettek voltak, s a brassai kereskedők messze földre elvitték azokat, hogy cserébe külföldi árukat hozzanak.

Mi sem bizonyítja jobban Brassónak e korbéli gazdagságát, mint hogy a külföldi példák után indulva, ő is egy nagyszerű dóm felépítését határozta el, s azt 1380—1420-ig fel is építette. Ez volt különben az erdélyi szász ipar és kereskedelem első vi-

*) Nem értheték tehát egyet a szászok történetének tudós írójával, ki fentebb i. m. I. K. 124. l. azt állítja, hogy 1376-ban másutt nem voltak még céhek, mert az oklevél bevezetése világosan csak a 7 szászszékéről beszél, ezen időben pedig Brassó még nem tartozott ahhoz, sem pedig Kolozsvár.

rágzaskora. Zsigmond király is sokat tett annak érdekében, nagyon szerette Brassót, s többször is időzött falai között, így 1427-ben nevével és egész udvarával egy egész félévet mulatott Brassóban. Hogy az udvar jelenléte nagy hatással volt az ipar fejlődésére, s különösen éppen az ötvösség fellendítésére, nem is kell külön kiemelnem. Ugyancsak Zsigmond király sürgetésére a város falait is lehetőleg kiépítették és megerősítették. Ugyanis 1421-ben történt, hogy II. Amurat szultán az egész Barcaságot elpusztította, Brassót is bevette és egész városi tanácsot, mely a Gespreng hegyen épült várkastélyba menekült, foglyul ejtette a várat pedig földig lerombolta. Ezzel azután megkezdődött a török betörések és pusztítások hosszú láncolata, mely annyi kárt okozott az erdélyi iparnak és kereskedelemnek. Mátyás király is többször megfordult Brassóban, s éppen kiváló jóindulatának kell tulajdonítanunk, hogy 1486-ban a II. Endre által a szászoknak adott privilégiumot a Barcaságra is kiterjesztette, s ezentúl Brassó is az „Universitas Saxonum“-ba tartozott. Ezen időben tizenhat brassai ötvösről van tudomásunk.

1511-ben végre az ötvöscéh hivatalosan is megalakult s tagjainak száma annyira fölszaporodott, hogy a város északkeleti sarkán lévő gömbölyű tornyot (donjon) kapta használatra és gondozásra. Innentől kezdve a céhiratok is támogatnak adataikkal a nevezetesebb események följegyzésében, melyek közül itt csak a fontosabbakat említem fel.

Az 1526-iki török elleni hadjáratban a brassai zsoldosok vezérei: Anthonius Goldschmidt és Sigismundus Gemmarius, kik a szerencsétlen mohácsi ütközetben is résztvesznek. Majd megindul a reformáció, melynek Erdélyben főmozgatója és éltető lelke a brassai Honterus János, s ennek segítő társa ifjabb Fux János városbíró és ötvös. A Szászföldön és Brassóban is a reformáció teljes csöndben és kardcsapás nélkül ment végbe, s ennek kell tulajdonítanunk, hogy más vidékekhez képest a rombolás, pusztítás aránylag sokkal kisebb volt. De azért sok értékes műemlék pusztult el így is, elég legyen itt csak a feketetemplom ötvösműveire hivatkoznom, melyeknek nagy részét 1543-ban a városházára viték s aztán beolvasztották. Hogy e rombolások a műiparnak s különösen éppen az ötvösségnek nagy kárára voltak, mindenki beláthatja, az is bizonyos, hogy az új egyház alig adott valami munkát az ötvösöknek.

Erdély a török fenhatóság alatt önálló királyság, majd fejedelemség lett. A szászok ekkor mint az ország egyik nemzete (a magyar és a székely mellett) a fejedelem fenhatósága alá tartozott, annak fogadott hűséget, de azért Béccsel is föntartotta az összeköttetést, a töröknek is iparkodott kedvében járni, és a szomszédos oláh vajdákkal is jóbarátságban akart maradni. Ezt a ravasz politikát, amit nagyban a diplomata barát kezdett, folytatták a szász városok, s ezt követte Brassó is. Így történt aztán, hogy évről-évre nagy ajándékok mentek a hatalmas urak, udvari emberek, vajdák és basák részére, hogy azoknak jóindulatát maguknak biztosítsák. Az ajándékok pedig legnagyobbbrészt ötvösművek voltak, s így lett a politika az ötvösség egyik fő mecénása.

Míg a XV. század végéről csak 16 ötvösről van tudomásunk, addig a XVI. századból, meglévén a céhiratok, sokkal több ötvöst ismerünk, ezen időben állandóan 30—40 mester dolgozott Brassóban, s összesen 102 ötvös nevét sikerült összegyűjtenem e századból.

A XVII. század elején Brassó sokat szenvedett Mihály vajda, Básta és Székely Mózes hadjáratai következtében, a pusztítások, gyujtogatások napirenden voltak a barcasági falvakban. Majd 1610-ben Báthori Gábor Brassót is ostrom alá fogta, melyből ugyan szerencsésen felszabadult, de 1612-ben a földvári csatában igen sok derék polgára esett el Weiss Mihály városbíró oldalán, köztük Marcus Luesche ötvösmester is. Ezen időben állandóan pénzt is vertek Brassóban. Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és Apafi idejében nyugalmasabb idők következtek, melyet csak II. Rákóczi György szerencsétlen vállalata folytán 1658-ban zavart meg a törökök és tatárok betörése, akik is aztán öt évig pusztítottak a Barcaságon. 1660-ban nagy pestis dühöngött, mely alkalommal Brassóban 12 ötvösmester esett áldozatul a pusztító vésznek.

Szomorú emlékezetű marad mindig Brassóra nézve a fejedelemség megszűnése és a császári hadak bevonulása. 1688-ban ugyanis a polgárság egy része fellázadt a tanács ellen, s nem akarta a német hadakat a városba bebocsátani. Hatalmába kerítette a felleget a néhány napig Brassóban a rémuralom ütötte fel a fejét. A vezérek közt volt Kreisch Gáspár ötvös is, ki aztán társaival együtt vérpadon végezte életét. A következő évben

pedig az egész város templomaival együtt leégett (ekkor lett fekete a nagytemplom).

E században különben az ötvösség második virágzás korát élte. Egyrészt a fejedelmek és a főurak nagy megrendelése, másrészt az általános fényűzés és pompaszeretet nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Brassóban is az ötvöscéh a leggazdagabb

2. Drauth Simon arcképe.

és légbefolyásosabb lett. Ezen időszakban az ötvöscéh három tekintélyes városbíró szolgált Brassónak, az egyik Goldschmidt Mihály († 1659.) és a másik Drauth Simon († 1693.) a harmadik Andreas Trepches (1657—1692.) volt. Drauth Simonnak arcképét is bemutatjuk, melynek eredetije a régi tanácsház nagytermében látható. Az egykoru festmény magyar diszruhában — fehérprémes

fekete mente, sötét dolmány, vörös gombok és öv — tünteti föl az élete delén elhunyt városbirót. Ott látjuk címerét és e föliratot: „SIMON DRAUTH Judex Coronensis Obiit Ao MDCXCIII. in 27 Aug. cum vixisset annos 46 mens. 3.“ Ezen korszakban épült föl az ötvösbástya, melyet a céh 1646-ban vett gondjaiba. Ugyancsak ezen korszakban nagy munkásságot fejtettek ki az ötvösök a pénzverés terén is, akik közül különösen Trepches Tamás (1632—1676) tűnik ki. A XVII. században érte el a brassai ötvöscéh a legnagyobb fejlődési fokot, mert számuk összesen 169-re hágott. 1691-ből fönmaradt a céhtagok jegyzéke, amelynek alapján azt látjuk, hogy ekkor összesen 36 mester és 14 legény volt a brassai ötvöscéhben. A mesterek élén a két birót találjuk (Simon Drauth Wortmann és Andreas Trepches Áltester), de volt köztük négy kontár is, akiket emiatt a céhből kizártak. Mint különös dolgot említjük föl, hogy 1695-ben egy ötvös, Simon Chrestels, kötélverő lett, mert mint a céhiratok mondják, mindig nagy előszeretettel viseltetett ezen mesterség iránt. Vagy talán inkább úgy tekintsük e dolgot is, mint a beálló hanyatlás egyik előjelét?

A XVIII. században megszűntek a harcok, a fegyverzőrej elhallgatott, a békében tehát az ipar és kereskedelem nyugodtan fejlődhetett volna és valójában minden téren hanyatlás állott elő. Ha e különös jelenség okait keressük, röviden úgy foglalhatjuk össze: a kereskedelem tönkre ment a hosszú harcok alatt, s új életre nem tudott többé vergődni, az ipar pedig hanyatlott, pangott, mert fő éltető eleme, a céh leélte magát s nem tudott alkalmazkodni az új idők szelleméhez. A kereskedelem a görögök, örmények kezébe került, a kézi ipart pedig mind jobban elnyomta a külföldi gyáripár. Egy kis jóakarató támogatással talán még lehetett volna rajta segíteni, de Erdély önállósága megszűnt, s a bécsi kormány az erdélyi ipar fellendítésével éppen nem törődött.

Ami különösen az ötvösséget illeti, itt már a XVII. században olyan jelenségekre akadunk, melyeket a beálló hanyatlás előjeleinek tekinthetünk. Ide tartoznak azok a kicsinyeskedő céhszabályok és határozatok, melyek a mestereket a szabadabb mozgásban korlátozták; ide tartoznak a limitációk, melyek szükségképpen maguk után vonták a próba alászállítását. Erre pedig maguk a fejedelmek adtak rossz példát. A káros következmények mindazonáltal csak azután mutatkoztak igazán, hogy Erdély

önállósága megszűnt. Jóformán egyszerre munka nélkül maradt a céh számos tagja, mert nem volt többé udvar, nem küldték többé a töröknek évi adót (melynek jórészét ötvösművekben szállították), megszűnt az ajándékok küldése, s vele megszűnt az ötvösök egyik fő jövedelemforrása. Így történt azután, hogy az ötvösök egyrésze a városban nem kapván munkát, a falvakba és kisebb városokba vagy még tovább Oláhországba és Moldvába vándorolt, vagyis kontár lett. Hiába hozták a szigorú rendeleteket, büntetéseket, a nyomoruság készítette a céhbeli ötvöst arra, hogy vándorbotot vegyen a kezébe; hogy kész munkáival, melyek műhelyében felgyültek, házaljon; hogy mind rosszabb és és rosszabb ezüsből dolgozzék, mert ez olcsóbb volt és így inkább elkelt. A kereskedők selejtes külföldi árukat hoztak forgalomba, olcsó pénzen összevásárolták a régi ötvösműveket, fontszámra vették az arany és ezüstpénzt s úgy szállították külföldre. A törvény szigorú rendeletei sem segítették a bajon; az ötvösség fénykora lejárt; a céh ugyan még sokáig fentartotta magát, de élete csak lassú haldoklás volt.

Brassóban is már a XVII. század utolsó tizedében a hanyatlás, a szegényedés jeleire bukkanunk, így 1694-ben eladják a céh tartalék ezüstjét, 1695-ben nem bírják kifizetni a templomnak 52 frtnyi adósságukat, a következő évben pedig kölcsön vesznek 150 forintot, hogy a céh kemencéjét felépítsék. Nem csoda tehát, hogy a céh erősen lefogyott, hozzá még 1719-ben pestis dühöngött Brassóban, amidőn is 6 mester halt el a szörnyű járványban. Így történt, hogy 1739-ben a jelentkező tanulókat nem tudták elhelyezni, nem lévén elég mester, s azért kivételesen megengedte a céhtanács, hogy egy mester két tanítványt is fel fogadhasson.

A céhmesterek könyve megőrizte a céhtagoknak 1740-ből való névsorát, mely reánk nézve több tekintetben tanulságos. A céh tagjainak száma már csak 20, ebből 14 öreg (vagyis a céhtanács tagja) és 6 ifjú mester. Igen jellemző dolog, hogy az öregek nagyrésze a céhbeli hivatalokon kívül más egyéb foglalkozást is vállalt annak jeléül, hogy az ötvösség már magában nem nyújtott biztos megélhetést. Így kettő közülök szenátor, egy az utak felügyelője, egy másik „provisor magasinalis“, a harmadik ispán Hétfaluban, a negyedik pénzváltó (Kays. Silber und Gold Einlöser), az ötödik a szeszfőzők felügyelője (Brandweins

Provisor), volt végül köztük két kereskedő is.^{*)} Nagyon természetes, hogy ilyenformán nem sokat törődtek a céh dolgaival, a gyűlések elmaradtak, leszámolást hosszú időn keresztül nem tartottak, választást is csak akkor, ha egyik-másik közülök meghalt. Így 1775-ben feljegyzik, hogy már hosszú időn át nem volt leszámolás, mert a céh elöljárói közül: Marcus Riemer állami pénzváltó és szeszfelügyelő, Josef Benkner a városi sörfőző gondnoka, Michael May pedig a városi raktár felügyelője lévén, másnemű elfoglaltságuk miatt nem értek rá leszámolni. Ugyanekkor Marcus Riemer, aki már 30 év óta volt a céh elöljárója, kéri a céhet, hogy mentse fel őt a szolgálat alól, ami aztán meg is történt. A XVIII. század vége felé lassankint eladogatják a céh ingóságait s részben ingatlan birtokait, ez is csak arra mutat, hogy a céh elszegényült s tagjai nagyon lefogytak.

Meg kell még emlékeznünk azon kormányrendeletekről is, melyek a céhek újbóli szervezésével foglalkoztak. 1755-ben Mária Terézia Seeberg Márton, szebeni udvari tanácsost bizta meg, hogy a céhek számára új szabályzatot dolgozzon ki, miért is ez az összes erdélyi céhek privilegiumait bekéri. 1767-ben pedig a királyné elrendeli, hogy az örökös tartományok számára 1732-ben készült céhszabályok Erdélyben is használatba vétessenek. De a céh görcsösen ragaszkodott régi szabályaihoz s minden újítást ellenezett, így mikor 1770-ben a gubernium ezen osztrák céhszabályzatot az ötvöscéheknek hozzászólás végett megküldte, ezek visszautasították, mert az a céhtanácsot megszüntette, az illetékeket leszállította és az „inspektorok“ fizetését a céhekre hárította. Hasonlóképpen nagy ellenszenvvel fogadták az 1777-iki rendeletet is, mely a tanulóktól azt kívánta, hogy felszabadulásuk előtt ők is remekelni tartoznak. Természetesen hasztalan volt minden akadékoskodás, e rendeletek életbe léptek, de a céhintézményt ezek sem tudták már megmenteni. Hasonlóképpen az 1790 és 91-iki országgyűlési végzések sem segíthettek már azon. Nevezetes rendelet még az 1769-iki, mely szerint a céhekbe ezen túl magyar és oláh tanulók is felveendők; az 1771-iki, mely az inspektorokat állítja a céhek élére; az 1787-iki, mely megengedi, hogy a céheken kívül is bármely ipar szabadon foly-

^{*)} De még ekkor is Brassóban többen voltak az ötvösök, mint akár Szebenben, vagy máshol. 1747-ben ugyanis Gerg Olescher, brassai céhmester mint általánosan ismert igazságot említi ezt a szebeniekhez írt levelében.

tatható; az 1796-iki, mely megszünteti az Altschafftot stb. Érdekesek továbbá azon intézkedések, melyek a céhek belső életét szabályozták, így a tanulókra nézve elrendelik, hogy azok a felavatásnál különösen az engedelmességre, a templomba való járásra és illedelmes viseletre figyelmeztetendők; a sok perlekedés elkerülése végett elrendelik, hogy az egyik látómester az ifjabb mesterek közül legyen; a céh bevétele a ládába teendő, melynek egyik kulcsa az inspektornál van, a dividendák és lakomák megszüntetendők, az adósságokat mielőbb ki kell fizetni, ha másképp nem lehet, a kertek s más egyéb jószágokat kell eladni stb.*)

A XVIII. század első felében az ötvöscéh még egy (az utolsó) kiváló városbirót mutathat fel tagjai közül, ez Stefan Filstich volt, ki 1737-ben halt meg. Viszont 1764-ben Petrus Hiemesch halála után nem maradt több képviselője az ötvösöknek a városi tanácsban, s a az a céhmester, aki ezt a dolgot a mesterkönybe beírja, fájdalmasan sóhajt fel, hogy 200 év óta most történt meg először, hogy a brassai ötvöscéh tagjai közt nem volt városi szenátor! A XVIII. században működő ötvösmesterek száma csak 77, tehát még fele sincs az elmúlt századnak.

A XIX. században folytatódik tovább a céhek reorganizációja. 1803-ban az erdélyi guberniumra bizzák a céhek szabályozását, mely is 1805-ben megengedi, hogy a céhek további intézkedésig régi szabályaik szerint élhetnek. 1819-ben Wentzel József brassai szenátor felsőbb rendeletre összeállítja az erdélyi céhekre vonatkozó adatokat**), 1846-ban a szász Universitás is beterjeszt egy javaslatot a céhek újból való szervezése tárgyában, 1851-ben pedig megalakult a brassói kereskedelmi és iparkamara.

Ebben a században még inkább feltűnik a hanyatlás, a mesterek száma mind kevesebb, a régi hires erdélyi ötvösségnek már csak emlékezete él az emberekben, nagyobb szerű munkákra nem is vállalkoznak, inkább csak javításokkal és egyszerűbb dolgok készítésével foglalkoznak. Az a zománcmunka például, amit ötvöseink a múlt században produkáltak, csak halvány és gyarló utánzata a régi pompás, ragyogó technikának, mely mesze földön hirt s nevet szerzett az erdélyi ötvösségnek. Az ötvö-

*) Mindezek bővebben olvashatók a Honterus-gimnázium 26. a. sz. kéziratos kötetében.

**) Ezen adatok Kopetz Gusztáv „Allgemeine österreichische Gewerbsgesetzkunde”, Bécs, 1829 és 30-ban megjelent művében olvashatók. V. ö. Trausch Schriftsteller Lexikon II. k. 145. l.

sők száma 1830. körül mindössze 14 volt, mely később még kisebb lett, úgy, hogy 1862-ig — amely évben az utolsó bejegyzés történt — összesen csak 22 bejegyzett tagja volt a brassai ötvöscéhnek. És mikor az 1872. évi VIII. t. c. a céheket hivatalosan is megszüntette, a brassai ötvöscéh jóformán már csak névleg élt.

Ha már most ezek után mintegy összegezve az elmodottakat, végig tekintünk az ötvös céh több száz éves történetén, bátran kimondhatjuk, hogy az hivatását jól betöltötte nemcsak abból a szempontból, hogy iparkodott mesterségét művészetté emelni, hogy kiváló művek alkotásával a brassai ötvösségnek itthon és külföldön dicsőséget szerzett; hanem másrésről megtette a maga részéről azt is, mivel hazájának tartozott. És amit az egyik brassai ötvös a Weiss Mihály tiszteletére vert érem hátlapjára vésett, hogy t. i. „praestitit, quae debuit patriae“, elmondhatjuk magáról az egész ötvöscéhről is „praestitit, quae potuit patriae!“ Iparkodott hazájának szolgálni, amig tehetette és amint tehetette.

Láttuk, hogy már a legrégebb ötvös is, kinek nevét ismerjük, városi tanácsos volt. Őt kiváló bíró került ki azután az ötvöscéh kebeléből a következő századok folyamán, azonkívül számtalan szenátor, várnagy, centumvir s más egyéb hivatalnok. A város védelmében sem maradtak hátrul, egyik-másik mint darabont kapitány szolgálta a várost, az egész céh pedig gondozta, fönntartotta s ha kellett, fegyverrel kezében védte a reábizott tornyot majd bástyát.

A brassai ötvösök nem voltak egyszerű mesteremberek, s nemcsak a trébelő kalapácsot és vésőt forgatták ügyesen, hanem a régi idők viszonyait tekintve tanult, művelt polgároknak kell őket tekintenünk. Mind iskolázott emberek voltak, egyrészüket bejárta a művelt külföldet, s mint sokat tapasztalt egyének a céhben éppen úgy megállották a helyüket, mint a városházán, vagy az Univerzitás, vagy akár az ország gyűlésein. Nem egyszer külföldi fejedelmeknél is megfordultak követségekben. Az ötvösök tanultságára és műveltségére mutat többi között az a jelenség is, hogy közülük többen az irodalommal is foglalkoztak, feljegyezték koruk nevezetesebb eseményeit, vagyis u. n. *krónikákat* hagytak hátra. E krónikák egyrésze már ki van adva, más része most van sajtó alatt. Megérdemlik, hogy legalább röviden ismertessük ezenirányú működésüket is. Összesen öt ilyen ötvöskrónikást ismerek, ezek pedig a következők:

1. *Michael Seybriger v. Sommer.* 1610-ben jött Brassóba, s végig élte az 1610 és 11-iki háborús idöket, melyeket élénk szinekkel rajzol fönmaradt krónikájában. Sajnos, e krónika csak töredék (ki van adva a Quellen V. kötetében 436—444 ll.), melyet késöbb irogatott össze. Az eredeti kézirat is fönmaradt, jelenleg a Honterusgimnázium kéziratárában örzik. Elöször a „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde“ c. folyóiratban jelent meg 1843-ban. Seybriger életrajza ugyancsak a Quellen V. kötetének bevezetésében olvasható. Krónikájának becsét emeli az is, hogy arra a késöbbieik hivatkoznak (L. Quellen IV. K. 82. 1.).

2. *Paul Fenescher.* Ugyanezen éveknek történetét írta meg Paul Fenescher is az ő krónikás feljegyzéseiben, melyek az 1611 és 12. évre vonatkoznak. Ő maga is résztvett Weiss Mihály hadjáratában. Krónikája a Quellen V. kötetében a 636. lapon jelent meg. Ugyanott olvasható rövid életrajza is, melyet a „Korrespondenzblatt“ XXXIII. évf. 12. számában újabb adatokkal egészítettem ki.

3. *Jeremias Jekelius I.* A brassai r. k. főgimnázium könyvtárában van egy régi brassai nyomtatvány (Fronius Statuta 1583.), melynek végén különféle kéziratok vannak. E könyv a bejegyzések szerint a Jekelius családé volt, a kézirat nagy része pedig Jeremias Jekeliustól származik. A krónika, melyet itt olvasunk 1143—1577-ig terjed, s megegyezik a többi ismert krónikákkal, tehát másolat, kár hogy tovább nem folytatta. Ugyanitt van egy másik érdekes kézirat is tőle 1644-ből, melyben a bolygó zsidó történetét beszéli el egy danzígi népirat alapján. (Ismertettem a „Karpathen“ II. évf. 16. sz.)

4. *Laurentius Kusch.* Seybrigernek volt a tanítványa, s lehet hogy éppen abban az időben írta mestere az ő krónikáját, midön Kusch nála inaskodott, s lehet hogy ezen ifjúkori benyomásai és mesterének példája indították arra, hogy ő is feljegyezgesse Brassó városának azon nevezetesebb eseményeit, melyek az ő idejében mentek végbe. „Diarium“ néven ismeretes krónikája, mely az 1653—1661. évekre terjed, a Quellen VI. kötetében fog megjelenni (125—144 l.).

5. *Stephan Filtisch,* ötvös és városbíró után szintén maradtak fön krónikás följegyzések az 1685—90-ig terjedő évekröl, amelyekben a polgári felkelést, a német katonaság bevonulását, a nagy tűz történetét írja meg, különös tekintettel atyjára, aki ezen idő-

ben városbíró volt. Filstich krónikája most van sajtó alatt és a Quellen VI. kötetében fog megjelenni a 291—295 lapokon.

A brassai ötvöscéh iratai. Hátra van még, hogy röviden megemlékezzünk azon céhiratokról, melyek a brassai ötvöscéh ládájában mai napig fönmaradtak. Itt természetesen csak általánosságban ismertetjük azokat, mert részletesen majd a megfelelő helyeken szólnunk azokról. Ezen iratokat három csoportba oszt-hatjuk :

I. A céhszabályok (ArtickelBriefe), összesen 8 db. még pedig:

a). A városi tanács részéről, Brassó 1511. január 24-én, 11 pontban. Eredeti, pergamen, függő pecséttel, német nyelven.

b). Az unióban lévő öt szász ötvöscéh közös határozatai 7 pontban. Szeben 1559. december 2. Eredeti, papír, német nyelven az öt céh pecsétjével.

c). A szász Univerzitás új céhszabályokat ad az említett öt ötvöscéhnek, Szeben 1588. 7 pontban, német nyelven. Másolatban.

d). A városi tanács új artikulusokat ad, Brassó 1606. jan. 17-én, 11 pontban, német nyelven. Eredeti, pergamen, a város függő pecsétjével.

e). Az Univerzitás újból céhszabályokat ad 14 pontban. Szeben 1615. jannár 21-én német nyelven. Eredeti, pergamen, függő pecséttel.

f). A városi tanács újabb artikulusokat ad. Brassó 1620. június 25-én 8 pontban. Eredeti, pergamen, németnyelven, reányomott viasz pecséttel.

g). Ugyanattól. Brassó 1624. január 15-én 3 pontban. Eredeti, papír, német nyelven, kis pecséttel.

h). Ugyanattól. Brassó 1656. május 17-én. Eredeti pergamen, könyvalakban 51 pontban, németnyelven, függő pecséttel.

II. Oklevelek, összesen 7 db. a). II. Ulászló a városi tanácsnak és az ötvöscéhnek elrendeli, hogy Kristóf mestert fogadják vissza a céhbe. Buda 1513. március 19. Latinnyelven, papír, régi másolat.

b). Báthori Kristóf fejedelem elrendeli, hogy Gregorius Eottwes mesterrel szemben igazságosan járton el a városi tanács. Gyulafehérvár 1580. szeptember 4. Latinnyelven, papír, másolat.

c). Bethlen Gábor fejedelem privilegiuma a kontárok és kereskedők ellen. Brassó 1618. február 12. Eredeti, magyarnyelven, papír pecséttel.

d). I. Rákóczi György fejedelem privilegiuma a kontárok és kereskedők ellen. Brassó 1632. január 22. Eredeti, latinnyelven, pergamen, függő pecséttel.

e). A városi tanács a várfal egy részét az ötvöscéh gondjaira bizza. Brassó 1646. október 20. Másolat, németnyelven.

f). Apafi Mihály fejedelem privilegiuma, melyben Thomas Klosch és Michael Prodtner ötvösöknek pénzverésre jogot enged. Fogaras 1663. március 9. Hivatalos transsumptum németnyelven az eredeti latinból.

g). A brassai ötvöscéh tagjai eskü alatt kötelezik magukat, hogy nem fognak kontárkodni. Brassó 1691. június 15. Eredeti, papír, németnyelven, 46 aláírással és gyűrűpecséttel.

III. A céh hivatalos jegyzőkönyvei, összesen 6 db. a). A céhmesterek régibb könyve 1516—1667-ig. Félfolio, fekete bőrkötésben.

b). A céhmesterek újabb könyve, préselt fehér bőrkötésben 1667—1794-ig.

c). A számadások könyve 1721—1830-ig. Negyedré, bőrkötésben.

d). Az apródok könyve két részben; a régebbi 1552—1717-ig, az újabb 1718—1865-ig terjed. Félfolio, préselt barna bőrkötésben.

e). A büntetések könyve szintén két részben, a régibb 1554—1614-ig, a második rész 1593—1776-ig terjed. Félfolio, fehér disznóbőrkötésben.

f). A mesterek könyve ugyancsak két részben: 1) 1614—1862-ig a mesterek felavatását és a 2) 1600—1863-ig a mesterek haláladási adatait közli. Félfolio fehér bőrkötésben.

Ezen könyvekről általánosságban megjegyezzük, hogy azok a céh hivatalos jegyzőkönyvei lévén a céhmesterek vezették azokat s naplószerűen írták be oda a céhben előforduló egyes eseményeket. E bejegyzések elég pontosak, néha azonban meglátászik rajtuk, hogy hamarosan készültek, s nem az utókor számára írták. Az is előfordul, hogy egy-egy bejegyzés rossz helyre íródott be, s mert néha több évről is egyszerre jegyezték be az adatokat, könnyen megeshetett, hogy egy-egy ki is maradt. Itt is természetesen sokat tett a céhmester egyénisége, némelyik nagy gonddal szépen vezeti a jegyzőkönyveket, másik csak úgy, hogy éppen meglegyen. Természetesen ezen apró bejegyzések nem részleteznek, nem magyaráznak és sokszor a lapidáris rövidségű

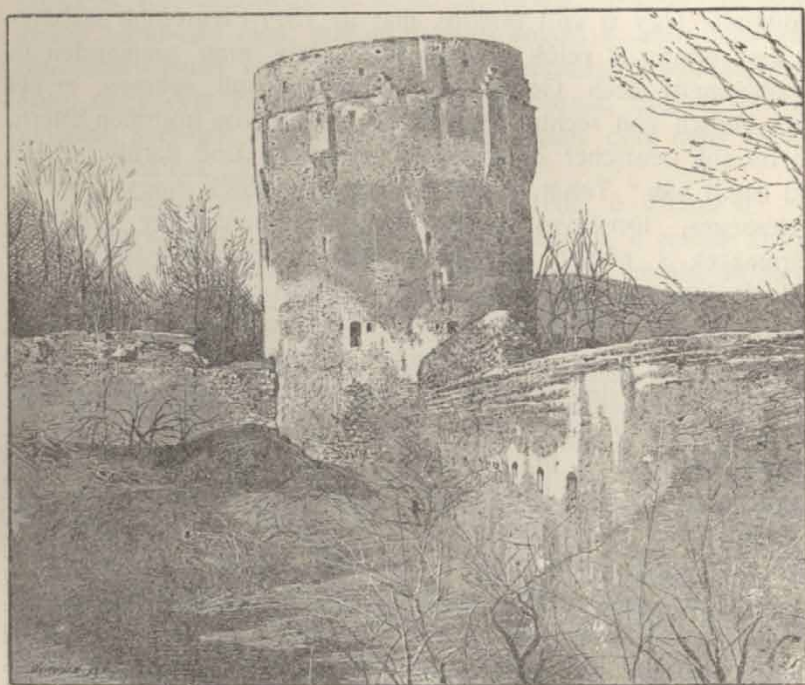
adatból nagyon nehéz a dolgot megérteni, ők persze tudták, miről van szó, csak éppen a datum vagy más efféle miatt írták be. Pl. ha azt olvassuk a büntetések könyvében, hogy Hans mestert megbüntették az ő „frewel“-je miatt, nekünk nagyon nehéz most megérteni először, hogy *melyik* Hansról van szó, s *mi* volt az a Frewel? A jegyzőkönyveket mind németül vezették, ez volt a céh hivatalos nyelve, csak elvétve akadunk egy-egy latin kifejezésre, vagy magyar szóra. Ami pedig az írást s a stílust illeti, konstatálhatjuk, hogy azok épenséggel nem maradnak el más e korból fennmaradt írások nyelvezete és kiállítására mögött. Igaz, hogy nagyon sok kéz munkája, nagyon sokféle írást találunk azokban, de általában elég jól olvasható, s a rövidséghez képest jól szerkesztett bejegyzések azok. Mintha nem is kézimunkával foglalkozó emberek írták volna azokat, pedig tudjuk, hogy Brassóban nem volt soha a céhnek jegyzője.

IV. Levelek s más egyéb iratok. A brassai ötvöscéhládájában maradt fenn végül egy csomó levél, s más hasonló irat, de aránylag csekély számban, amiből arra lehet következtetnünk, hogy ezeket csak valami különös ok miatt őrizték meg. Mert hogy például a brassai céhhez Szebenből csak az a 6 db. levél érkezett volna, ami most is megvan, az teljesen kizárt dolog. Hasonlóképpen vagyunk a tanulókra vonatkozó hatósági bizonyítványokkal is, melyekből szintén csak 2 maradt meg. A most is meglévő ide tartozó iratokat három csoportba oszthatjuk:

a) levelek különböző ötvös céhektől, így a *bácsi* céhtől 2 db. Kristóf mester pörében (1512-ből másolat, latin); a *szegedi* ötvöscéhtől szintén 2 db. ugyancsak Kristóf ügyében (1512-ből, eredetiek latinnyelven); a *szebeni* céhtől 6 db., és pedig a kontárok ügyében kettő (1606. január 11. és 1678. augusztus 17. mindkettő eredeti, németnyelven); kettő az ötvösművek áráról 1609. június 25. és 1624. január 28. mind a kettő eredeti, németnyelven); egyben a jegyző részére, aki a céhszabályokat írta, kérnek honoráriumot (1615. január 23, eredeti, németnyelven); egyben pedig Petrus Lang ügyében írnak, aki a vásáron kívül árult (1747. augusztus 12. eredeti, németnyelven). Van azután néhány fogalmazvány is, melyeknek eredetijét a brassai céh küldte el, ilyenek: egy töredék 1745-ből az ezüst finomságára nézve, továbbá két levél 1746-ból és 47-ből, melyeket Szebenbe küldtek a vásárok és Petrus Lang ügyében.

b) Hatósági bizonyítványok. Csak két db. van, az egyik az abrudbányai tanácstól Jakobus Hercz részére (1575. január 31. eredeti, latinnyelven); a másik pedig a kézdivásárhelyi tanács bizonyítványa Johannes Sartor (alias Fekete) részére (1624. július 14. eredeti, latinnyelven).

c) Magánosok levelei. Helfir Ferenc ötvöslegény levele a brassai céhhez (Kolosvár 1616. február 15. eredeti magyarnyelven) és Debreceni Eotveos Jánosé a XVII. sz. elejéről.*)

3. Az ötvösök régi tornya.

*) Ezen céhíratok fei vannak sorolva Seraphin „Verzeichniss der Kronstädter Zunft-Urkunden“ c. kiadványában. Brassó 1886. 10—15 l.

II. A céh belső élete.

I. A tanulók (apródok, Lehrjunge).

Jól mondja az egyik brassai ötvöscéhszabály, hogy mivel a céhek az apródok útján tartatnak fön, azokra tehát nagy gond fordítandó. Ugy is volt mindig, már az 1511-i legrégebb szabályzat első pontja is velük foglalkozik: „dass man niemanden in die obgemelte Zech Goldschmiedwerks auff soll nehmen, er sei denn ehrlich von rechter christlicher Geburt, von frommen Eltern, die da aus deutscher Zungen sein gebohren, und darüber Brieff und Sigill hab.“ Tehát kezdet óta megkövetelték, hogy a tanuló tisztességes, törvényes házasságban élő, keresztény szülöktől származzék s német anyanyelvű legyen. Ennek bizonyítására szolgált, különösen ha nem helybeliről volt szó, a „Brieff und Sigill“, vagyis a hivatalos, pecsétetes írás: keresztlevél és hatósági bizonyítvány. Ilyen bizonyítványt mindenütt találunk a céhek levelesládájában, így például az abrudbányai tanács 1575. január hó 31-én kelt pecsétetes latin nyelvű levelében adja tudtára a brassai ötvöscéhnek, hogy Jacobus Hercz szülői odavaló tisztos polgárok s német anyanyelvűek, miről a céh maga is meggyőződhetik, mert fiukat oda viszik az ötvösséget tanulni.*) A kézdivásárhelyi bíró, Szabó János pedig 1623. július 14-én kelt pecsétetes levelében arról értesíti a prázsmári bíró, hogy a kérdett Joannes Sartor (alias Fekete) régebben náluk lakott s a megidézett tanuk mind azt vallják, hogy tisztességes életet élt.**) Mindkettőt ennekfolytán felvették a céhbe tanulóknak és nevük ott szerepel az alábbi lajstromban.

Nagy súlyt helyeztek a céhek mindenkor arra, hogy tanulóik tisztos családkból kerüljenek ki, s különösen az ötvöscéh, mely magát büszkén a többi céhvel szemben „Kunstreiche Goldschmieds Handwercknek“ nevezte. S csakugyan azt látjuk, hogy a legelőkelőbb szász családok versenyeztek azért, hogy gyermekeiket a

*) Eredeti pecsétetes levél az ötvöscéh iratai közt.

**) Eredeti pecsétetes levél a brassai ötvöscéh iratai közt.

tekintélyes és gazdag ötvöscéhbe vétessék fel. Hasonlóképpen az alább közölt lajstrom alapján kimondhatjuk azt is, hogy apródoknak az ötvöscéhbe mindvégig csak szász gyermekeket vettek fel, s föltehetjük, hogy más anyanyelvűek ismervén a céhnek ezen fölfogását, nem is igen folyamodtak a fölvételért, legalább is a céhkönyvekben ennek semmi nyoma sincs.

A tanulót csak kipróbált mesterekre bízták, már az 1511. évből való szabályzat 3. pontja kiköti, hogy az ifju mester csak négy évi gyakorlat után tarthat jogot tanulóra. Később e vára-kozási időt két évre (1606. évi szabályzat 8. p.) majd egy évre (1615. 4. p.) szállították le, de a kiszolgálás után így is megint kellett várni egy évet, míg új tanulót kapott a mester. Az 1656. céhszabály ismét visszatér a régi gyakorlatra, mikor kimondja, hogy négy évet kell az ifjú mesternek várnia, míg egy tanulót felvehet, s ennek felszabadulása után ismét csak négy év után kaphat másikat. (22. p.)

A jelentkezés a céhmester előtt történt, ő állapította meg, hogy megvannak-e a céh által előirt föltételek, ő jelölte ki bizonyos sorrend szerint a mestert, kihez a tanuló került. Itt természetesen a növendék, a szülők, esetleg a mesterek óhaja is tekintetbe vétetett, így pl. az ötvösök gyermekei rendszeren az apjuknál tanultak ki. Ha a céhmester az iratokat rendben találta, a tanuló mesteréhez költözött, ahol négy heti próbaidőt töltött, (sich aneinander zu versuchen), mely után a mester és apród régi szokás szerint végigjárták a céhtanács tagjait, hogy bemutatkozzanak és azokat a felavatásra meghívják. A felavatás mindig bizonyos ünnepségek között a céhtanács előtt ment végbe, amidőn is az ifju ott megjelenvén, a felnyitott céhláda előtt meghallgatta a céhmester atyai intelmeit, jól megjegyezte magának a felolvasott céhszabályokból a reávonatkozó részt, s miután lefizette a szokásos illetékeket, nevét az arra rendelt könyvbe beírták, s ezzel az ünnepélyes szertartás véget ért.^{*)}

Az illetékek időnként változtak. A legrégebb följegyzések szerint (1515-ben a céhmesterek könyve szerint) a tanuló 4 frtot fizetett, az ötvös fia csak felét, azt is utólag. Régi szokás volt az is, hogy ilyenkor 1—2 font viaszt is adtak, illetőleg pénzen váltották meg azt a felavatandók. 1606-tól kezdve már 8 frt a taksa,

^{*)} A XVIII. század végétől kezdve kormányrendeletre a jelentkezőnek be kellett mutatnia: 1 iskolai bizonyítványt arról, hogy a „Deutsche Schul“-t elvégezte, 2. a rajztanár által láttamozott rajzokat, 3. oltási bizonyítványt, 4. igazolnia kellett, hogy 14 éves elmúlt.

s a viaszpénz (Waxgeld) is 2 frtra emelkedik. Az 1656-iki megállapítás szerint a felavatás díja 10 frt. Ehhez járult még a felavatási lakoma, melyet pénzzel is meg lehetett váltani (20 frt). Ezen lakomák a céhben már kezdet óta szokásban voltak, s eleinte úgy látszik, teljesen a szülők fedezték a költségeket, de 1656-tól kezdve, felét a mester fizette. Ha a céhtanácsnak úgy tetszett, természetben vette ki részét a lakomából (1656. 7. p.). Arra is van eset, hogy szegény tanuló helyett minden költséget a mester fizet, de ilyenkor az inas 5 évet köteles szolgálni mesterének. 1675-től kezdve a tanulóknak 9 font cinnedényt kellett a rendes díjon kívül a céh számára adni, majd 1700-tól kezdve ez elmarad és a taksa emelkedik: az idegen ugyanis 60 frtot, az ötvös fia pedig 15 frtot fizetett, melyhez még a lakoma költsége járult (12 frt). Ebből azonban többször el is engedtek valamit. 1794-ben már csak 40 frt az illeték, 1820-ban 33:30 Rfl., 1836-ban 3 frt, végül 1852-ben mindössze 1 frtot vesznek beírás címén. Ez is szemelláthatólag mutatja a céhintézmény fokkonkénti hanyatlását.

A tanulás ideje kezdet óta négy év volt, öt csak kivételesen akkor, ha a mester az inast ruházta is s minden egyébbel ellátta.*) Ezen idő alatt kellett az apródnak mindent megtanulnia, volt tehát dolga elég, de a mesternek is sok fáradságába került, míg a tanulóknak hasznát vehette. A céhszabály is lelkére köti a mesternek, hogy szorgalmasan tanítsa apródját, s addig föl ne szabadítsa (még ha fia is), míg jól dolgozni nem tud. Megesett az is, hogy a tanuló mesterétől elszökött, ilyenkor a céhmester biráskodott s vagy pénzbeli büntetést szabott rá, vagy pedig vesszőzést, mely az egész céh jelenlétében folyt le. Ha a mester időközben meghalt, a céhtanács más mesterhez adta az apródot, ahol tovább folytatta a tanulást, míg az ideje ki nem telt.

Valamint a felavatás, úgy a felszabadulás is ünnepélyes aktus volt, mely a céhtanács jelenlétében történt. A tanuló mesterével együtt megjelent a céhmester lakásán a meghatározott időben, a midőn a céhmester a tanulót mesterének ajánlatára szabadnak nyilvánította (freigesprochen) azaz legénynek nyilvánította, ismét csak bizonyos formalitások között, melyek mind arra voltak rendelve, hogy a nevezetes napot még emlékezetesebbé tegyék az ifjú legény előtt. 1783-tól kezdve többször is olvassuk a

*) Az ötvösök gyermekei pedig csak 2—3 évet inaskodtak.

feljegyzésekben, hogy a tanuló tudományát remekbe készített apróbb tárgyak (kanalak, függők, kis tányérok, cukorporzó, kávéskanna stb.) bemutatásával igazolta. Azonkívül a felszabadítás előtt a céhtanácsnak jogában állott utánna járni annak, vajjon a tanuló a négy év alatt jól viselte-e magát? nincsen-e jogos panasz ellene? Ha nem volt semmi kifogás, felszabadult, ha pedig panaszok merültek fel ellene, megbüntették (1656. 12. p.)

Említettük már és még alább is lesz arról szó, hogy az ötvösök gyermekeinek bizonyos előjogai voltak, így láttuk pl. hogy a felavatásnál is csak az illeték felét fizették. Így történt azután, hogy ezen előjogok biztosítására az ötvösök még a kellő életkor (mely rendszeren 14—16 év volt) betöltése előtt bejelentették gyermekeiket a céhtanácsnak (anzeigen) s csak azután történt a rendes időben a felavatás (eindingen).

A brassai ötvöstanulókra vonatkozó feljegyzések különösen két könyvben találhatók, még pedig a régiebbek (1515—1545) az u. n. *céhmesterek könyvében* több helyt is elszórva; az újabbak pedig rendszeren vezetve egy külön erre rendelt könyvben. Ez utóbbi félfolió alakú, préselt barna bőrkötésben, melyen Éva, Judit, Jael (?) és Debora mellképei láthatók, továbbá benyomva e fölírat:

Regis (ter)

1553.

A tábla belső oldalán 15 db. mesterjegy látszik, melyekről majd alább szólunk. Ugyanitt e fölírás: Register dominorum der lehr Jungen Ihr Zeyt ab zeygen. Ezen könyvet *apródok könyvének* nevezhetjük.

A papír erős brassai gyártmány, rajta az ismeretes koronás fagyóker mint vízjegy. A könyv két részből áll. Hátral kezdődik a régiebb rész e címmel: Register über das Jungen dingen undt fray sagen. 1550. die 3. juli. A 3. lapon van az első bejegyzés, de csak 1552-ből, s évről évre haladva több kevesebb pontossággal közli az apródok fölvételét, beírván a tanuló s mester nevét, a felavatás és felszabadulás idejét. Ezen rész a 148. oldalon végződik az 1717. évvel. Ezután körülbelül 100 üres lap következik. A könyvet megfordítván a II. rész veszi kezdetét az 1718. évvel és 65 lapon egész 1865-ig halad. Ennek címe: Register der Gesellen und Lehrjungen.

A tanulók névsorát a reájuk vonatkozó adatokkal együtt alább közöljük időrendben. A neveket eredeti írásmód szerint ad-

jük, mert egyrészt ez volt az ismert nevük, másodszer mert a mesterjegy megállapításánál is a nevek ezen formáját kell számba vennünk. Hasonlóképpen a városok neveit is eleinte eredeti alakjukban tartom meg, mert ezeknek ismét a vezetéknév kialakulásánál van nagy szerepük.*) A dátumokra nézve megjegyzem, hogy a régebbi beírásoknál a hónapok neveit a népies formákban használják, így pl. Hornung (február), Ostermonat (április), Brachmonat (junius), Heumonat (julius), Christmonat (december) stb. A napokat is inkább a szentek és ünnepek neveivel jelzik, továbbá többször előfordul a Fastnacht (farsangkeddje), Mittfast, Halbfast (a Laetare vasárnap), Geschworene Montag (az Epiphania után való első vasárnapra következő hétfő, mert a városi tisztviselők ekkor tették le az ünnepélyes esküt) stb. Ezek közül a felavatás napját (mert ez pontos bejegyzés) átírva adom a mai használat szerint, a felszabadulás napját pedig az eredeti szerint közlöm, mert ez előre lévén megszabva, nem fedí mindig a tényleges felszabadulás idejét. A névsorban szereplő rövidítések: M.=Meister; H.=Herr; a céhmester és a városi tanácsos megítisztelő jelzője, 1700-tól kezdve azonban minden mestert így vezetnek be; J. M.=Jung Meister, az ifju mester neve.

A régebbi bejegyzéseknél nincs felemlítve az, vajjon a felszabadulás tényleg megtörtént-e és mikor? Az újabbaknál ez már pontosan be van vezetve. Továbbá a régibb felavatásoknál tanuk (Birg, Zeuge) is szerepelnek, ezek t. i. anyagi felelősséget vállaltak az illetékek megfizetése iránt. Itt-ott a büntetésekre is akadunk, ezekre azonban itt nem terjeszkedünk ki, ellenben felemlítjük még azt, hogy néha a céh kivételesen eltért a szabályoktól, de ilyenkor rendszeren bejegyzik, hogy ez csak kegyelem és precedensül nem szolgál. Így 1694-ben kivételesen megengedik, hogy Marcus Riemer tanulót vehessen fel, ámbár még nincs meg az ideje. A tanuló anyja ezért egy szép szönyeget ad az ötvösök templomi padjára. Máskor ismét azt látjuk, hogy egyik-másik tanulót hamarabb szabadítják fel (mert pl. külföldre megy), ilyenkor is pénzzel váltják meg az illetők az engedményt, s kikötik, hogy az elengedett időt legénysorban kell majd pótolni. Ilyen kivétel volt az is, mikor a céhtanács 1739-ben megengedte néhány ötvösfiú kedvéért, (mivel olyan mester nem volt, kinek már ap-

*) A szokatlanabb nevek közül felemlitem ezeket: Felten (Valentinus), Tiss (Mathias) Ctos, Nikles (Nicolaus), Cirves (Servatius), Jorg (Georgius), Bartesch (Bartholomaeus) stb.

ródja ne lett volna), hogy kivételesen egyik-másik ötvösmester két tanulót is tarthasson. Érdekes eset történt 1744-ben, ugyanis Nathanael Trausch, előkelő brassai polgár fiát az ötvöscéhbe akarta fölvetetni, de a céh arra hivatkozva, hogy nincs hely, kérésével elutasította. A hiúságában megsértett polgár ekkor egy memorandummal fordult a városi tanácshoz, tőle kérve a fölvetel kieszközlését. A céhtanács is írásban védekezett. Végre is a város úgy döntött, hogy most kivételképpen vegyék fel Trausch fiát tanulónak, de ezután 10 évig mást, mint ötvös fiát nem kötelesek felvenni. De a következő évben ugyanezen módon kellett felvenniök Vendelinus Mylius, volkányi pap fiát is.

A bejegyzéseketet jó kívánságokkal szokták kísérfni, rendszeren az Isten áldását kérik az új tagokra. Néha igen jellemző megjegyzéseket is fűznek a száraz adatokhoz, így Jakobus Frantzen, ötvös fiának felavatásánál ezen bejegyzést találjuk: *Boni corvi bonum ovum!*

Az apródok könyvébe jegyezték be végül azon legények nevét is, akik nem Brassóban tanultak, de itt akarván letelepedni e célból a céhtanács előtt jelentkeztek, hogy a szabályok által előirt éveket leszolgálják.

A tanulók névsora.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve	Elszegődött:	Hány évre?	A felszabadosulás ideje?
1	Mates	Lorenz	1515.	—	
	Jost	Hans von Mydwesch	» —	3	
	Dominicus	M. Antoni	» —	4	
	Hans von Nössen	M. Tomas	» —	4	
5	?	Hans von Mydwesch	1518. ápr. 4.	5 $\frac{1}{2}$	
	?	» » »	1521. dec. 9.	4	
	Merten, Elget tanító fia	Celestinus	1523 —	—	
	?	Hans Fux junior	1524. jun. 29.	—	
	Agage ?	» » senior	1524. aug. 24.	4	
10	?	Hans von Mydwesch	1525. —	5	
	Lorenz von Birlhelben	M. Celestinus	» —	5	
	Dominicus, Bartusch fia	M. Ludwig	1528. —	3	
	M. Jantüss fia Hans	M. Jorg	» —	4	
	Greger Keyser	M. Simon	1533. jan. 25.	5	
15	Tiss	M. Hans Loy	» —	4	
	Erasem, M. Peter fia	Endres Goldschmidt	1534 —	—	
	Franz	» »	1534. márc. 17.	4	
	Jakob von Basnen	?	1536 szept. 29.	—	
	? S. W. fia	Steffen Weyrauch	1538. jun. 22.	4	
20	Caspar, Jakob Riemer fia	M. Simon	» febr. 5.	4	
	Jorg, Cr. Wolgemuth fia	M. Marcus	« márc. 28.	5	
	Jacob	Hans Kylhau	» —	—	
	Wolf	M. Endres	1539. —	4	
	Tiss	M. Hans Loy	» jan. —	5	
25	Tiss	M. Endres	» ápr. 6.	5	
	Greger Kindling	M. Gaspar	» szept. 29.	5	
	Wolf, H. G. fia	Hans Goldschmidt	» —	4	
	Osvalt von Hunderthychlen	M. Colmen	1542. —	5	
	Steffen	Jerg Goldschmidt	» —	4	
30	Paul	M. Ambrosi	» —	4	
	Krestel	M. Mechel	1543. nov. 19	4	
	Endres von Bistriz	H. Simon	1545. márc 29.	4	
	Merten	Jorg Goldschmidt	» aug. 25.	4	
	Paul Blasendorffer	M. Kolman	» »	4	
35	Mechel Selmet	M. Franz	» »	4	
	Mathias Segesvárról	Jorg Schirmer	1546. ápr. 2.	4	
	Jorg, Welversch Simon fia	Franz Lez	1552. —	4	
	?	Greger Kindler	1554. pünköst.	4—5	Mindszentek napja.
	Merten	M. Erasem	» jun. 24.	5	
40	Kristel	Franz Letz	1555. —	5	
	Hans	Lenert Fischer	» jun. 24.	5	

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve	Elszegődött:	Hány évre?	A főszaba- dulás ideje:
	Nikles, Colman M. fia	Klement	1557.	4—5	—
	?	Greger Elschleger	1559. —	4	Mátyás
45	Endres, Felten Plytersch fia Keresztényfálváról	Greger Kindler	1559. aug. 24.	4	—
	Ambrosi, Jorg Nekesch fia Höltdövényről	Petter	1559. dec. 25.	4	—
	? Hans Kamnerdt fia	—	1560. —	4	Laetare vas.
	Tomas Davids	Felten	1560. —	4	Pünköst
	Greger, Felten fi ére	Franz Lez	1561. —	4	»
	Michael Akerman fia	Klement	1562. —	5	Husvét
50	Hans Pfefer fia	Petter	1562. —	4	»
	Antoni Hess	Franz Scherwerdt	1563. jun. 24.	4	—
	Simon	Hans Blowever	1564. —	4	—
	Jacob Rewel	Lenardt Kinich	1564. —	4	Laetare vas.
	Marcus Lusch	David Rosenauer	1565. jul. 25.	4	—
55	Tobias	Klement	1565. apr. 1.	5	—
	Jerg Winkel	{ — Felten	1565. jul. 25. 1571. —	5 2	Pünköst
	Jeremias Scherer	Lenhardt Kinig	1567. —	4	Szent György
	Joh. Godschler, Báznról	Petter Perellhefter	1567. —	4	Bertalan
	Tomas, Gillg	David Rosenauer	1568. —	4	Husvét
60	Martinus	Jacob Schirmer	1568. —	4	—
	Hans, F. S. mostoha fia	Felten Simon	1568. nov. 25.	4	—
	Lorenz	Klemendt	1569. aug. 20.	5	—
	Simon	Greger Katzendorfer	1569. nov. 11.	4	Kiszolgál
	? M. Jacob fia	Jacob	1569. nov. 1.	3	»
65	Krestel, M. Tis fia	Lenhardt Kinnig	1570. —	4	Husvét
	Davidt Weiss	Petter Perellhefter	1570. —	4	Husv. Kisz.
	Krestell, Michel fia Butfaluból	Gerg Greff	1571. —	4	Laetare vas.
	Simon, Antoni Schuster fia Brédről	Chrestel Katner	1571. —	4	Jánosnap
70	Merten, Jerg Kunter fia	Klement	1572. —	4	Karácsony
	Steffen (Kapusról?)	Merten Gubesch	1574. —	4	Kar. Kiszolg.
	Endres Lusch	Erasmi	1574. —	4	Pál ford. Kisz.
	Jacob Schmidt	Klement	1574. —	4	P. Pál u. 7. n.
	Michael Mirkvásárról	Bros	1574. —	4—5	Pünk. Kisz.
	Petrus Scheb	Signed	1574. —	4	Laetare v. »
75	Jonas	Katzendorfer	1574. —	4	Bertalan »
	Ambrosi Kelnekről	Merten Flaschner	1575. —	4	Gyer.-sz. »
	Jacobus, Hs. Redschi fia	—	1575. —	4	Laetare v. »
	Felten Schmitt	Klement	1577. jul. 5.	4	— »
	? M. Davitt fia	Davitt	1577. —	3	Mindensz. »
80	Krestel	Gerg Katzendorfer	1577. —	4	Márton, »

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve	Elszegődött:	Hány évre?	A főlzabadozás ideje:
	Mellich Zalánról	Merten Flaschner	1577. —	4—5	Karács. kisz.
	Michael	Greger Kinttler	1578. —	4	Laetare, »
	Steffen Nyénről	Greger Rob	1578. —	4	Husvét, »
	Gerg	Erasmus	1578. —	4—5	»
85	Matt. Schiller Kaczáról	Brus Nekesch	1578. aug. 6.	4—5	Lőrinc, »
	Mich. Ham Szebenből	Merten Gubesch	1578. —	4	Bertalan —
	Gerg, Gerg Kleinscheller fia	Gerg Greff	1579. —	4	Vizk. u. 3. hétfő
	Merten, Krestel Rutt fia	Jacob Fridrich	1580. feb. 15.	4	Farsang, kisz.
	Merten, Steffen Jerg fia	Nikles			
	Volkányról	Klement	1580. márc. 1.	4—5	» »
90	Jakob Kaczáról	Jeremias Greff	1582. márc. 22.	4—5	—
	Paul Werner	Thomas Hermen	1582. nov. 8.	4	Márton, »
	Simon, Gros Krestel fia	Clement Goldschmied	1583. ápr. 4.	4—5	Farsang, »
	Crestel Segesvárról	Merten Gubesch	1583. —	4	Elmaradt
	Hans Ludovich	Clement	1585. —	4—5	György, kisz.
95	Jakob Schnitzler	Thomas Herman	1586. jun. 28.	4	Karácsony, »
	Felten Wrbiger, Greger W. fia Kolozsvárról	Jeremias Greff	1586. aug. 14.	—	Husvét, »
	Bartolom. Cr. Kattner fia	Greger Kindler	1586. márc. 6.	2	Farsang kedd
	David, Jerg Rott fia	Nikles Goldschmidt	1586. szept. 4.	4	Mindenszent.
	Jerg Schemptt	Merten Tink	1587. ápr. 2.	4—5	György, kisz.
100	Andres, a veresm. pap fia	Hans Kammerdt	1587. —	4	Mihály n.
	Johann Rimner	Erhart Nuntaller	1588. máj. 26.	4	Máj. 26. „
	Joh., Jacob Tischler fia	Klement	1587. —	5	János napján
	Nic. Weber Medgyesről	Gerg Kazendorfer	1587. —	5	„ „
	Davidt Prodner	Thomas Hermen	1588. ápr. 7.	4	Husvét, kisz.
105	Daniel, Jerg Wagner fia	Jeremias Greff	1589. —	5	Febr. 13.
	Pitter, Steffen Gerg fia	Merten Wolkendorfer	1589. —	4—5	Farsang kisz.
	Joh. Sim. Taschner fia	Merten Gubesch	1589. máj. 3.	4	Husvét „
	Pitter, P. Perheffter fia	Nikles	1589. —	6	Pfukösi „
	Mathes Kemmel	Steffen Telmen	1589. aug. 20.	4	Bertalan „
110	Bartes, Hannes Igell fia	Hans Leffler	1589. szept. 10.	4	Mihály „
	Hans Lautenschleger	Greger Kindler	1589. —	5	Husvét „
	Jac., Michael Rimner fia	Mathes Schuler	1590. máj. 4.	5	„
	Hans, Steffen Kasser fia	Thomas Hermen	1590. ápr. 28.	5	Quasimodo
	Franz, Endres Tischler fia	Erhart	1590. okt. 21.	4	Mindenszent.
115	Michel, Th. Schildm. fia	H. Clement Goldschm.	1590. dec. 1.	4	Miklós „
	Petter, Johan Benkner fia	Greger Kindler	1591. febr. 7.	4	Farsang „
	» Simon fia Besztercze	Jeremias Greff	1591. jun. 19.	4	Hároms. v. „
	Michel, M. Bidner fia	Merten Wolkendorfer	1591. okt. 1.	5	Mihály „
	Adam Tellmen	Mattes Schuller	1591. dec. 3.	4	—
120	Paul Hinz	Thomas	1592. máj. 7.	4	—
	Myniges Rott	H. Mertten Tink	1592. máj. 20.	4	Úrnapja

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve	Elszegődött?	Hány évre?	A felszabadulás ideje:
	Emmanuel	Hans Leffler	1592. aug. 24.	4	Bertalan kisz.
	Wolfgang Kemmel	Steffen Kreizer	1593. dec. 2.	4	Karácsony »
	Johannes Weyrauch	Paullus Rosenauer	1593. febr. 23.	4	Mátyás »
125	Georg Göbbel	Paul Kirpriger	1593. márc. 4.	4	Farsang »
	Markus Gubesch	Nikolaus Goldschmid	1593. márc. 15.	4	Laetare »
	Petrus Schen	Greger Kintler	1593. máj. 20.	4	Mennybem. »
	Michel Helvich	Chrestel Katner	1594. febr. 13.	4	Háromkir. »
	Steffen, M. Reichman fia	Simon Grus	1594. okt. 5.	4	Mihály »
130	Lucas, Jerg Fridrich fia	Mattes Schuller	1595. márc. 14.	4	Husvét »
	Tomas Treppes	Kristof Weller	» ápr. 6.	4	Husvét »
	Mih. Jerg Schmidt fia	Thomas Hermen	» ápr. 12.	4	Husvét u. 2 hétre kiszolgált.
	Marcus	Paul Keirpercher	» jun. 14.	5	János n.
	Hans, David Weis fia	Greger Kindler	1596. —	3	Mátyás n.
135	Simon Schwartz	Hans Leffler	1597. jan. 13.	4	Farsang kedd
	Gallus Weyszberger fia	Bartelmi Katner	» —	4	Gergely n.
	? Tomas Lessen most. fia	Hans Ludwych	» márc. 17.	4	Farsang kedd
	? Bross Schneider fia	—	» ápr. 6.	—	Husvét n.
	? Hans Igel fia	—	» jul. 29.	—	Márta n.
140	Gerg, Gerg Henk fia	Greger Kindler	1598. —	4	Jakab n.
	Peter, Mich. Schmidt fia	Simen Gruss	» —	4	Bertalan
	Paul, M. Fenescher fia	Davidt Prodner	1599. —	4	Pálfordulása
	Paul Schullerus	Steffen Kreyzer	» —	4	Husvét n.
	Jacob	Wolfi Kemmell	» —	4	Husvét n.
145	Petter Fasser	Krestell Kattner	» —	5	Jakab ap.
	Paul Schuller	Bartes Igel	» —	5	Mihály n.
	Petrus Kreyzer	Neckles Goldschmid	1600. —	4	Böjt első vasárn.
	Petter Koy	Kristof Wellner	1601. —	5	Háromkirály
	Johannes	Paul Keirprecher	» —	5	Laetare vas.
150	Caspar Rosenayer	Bartholomeus Kattner	» —	4	Laetare vas.
	Hans Lucieserenn	Hans Kasser	» —	4	Gyertyaszent.
	?	Hans Leffler	» szept. 9.	—	—
	Paull	Mates Schuller	» —	—	Mihály n.
	Pitter Bartesch	{ Paul Hinz { Pitter Perelhefer	1602 —	—	Karácsony. 1609. jun. 16.
155	?	Michel Schildmacher	» febr. 4.	—	—
	?	Simon Grus	» ápr. 3.	—	—
	?	Steffen Kreizer	» jun. 16.	—	—
	?	Paul Kirpreger	» jun. 22.	—	—
	Jerg Gebell	Bartes Igel	1604. máj. 17.	5	1609. jun. 16
160	Michael Schellenk	{ Adam Tellmen { Bartelmi Kattner	» —	—	1608. máj. 22.
	? Georg Greff fia	M. Tomas	» —	4	—
	Johannes Herman	Christof Weller	1603. febr. 12.	2	Farsang kedd
	Johan. Lerens Paul fia	Tomas Goldschmid	1604. —	4	Pünköszt. 1608. máj. 22.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve	Elszegődött:	Hány évre?	A főlzababulás ideje:
165	Johan, Hans Reymer fia	Nekles	1604. —	4	1608. máj. 22.
	Thomas, Fenescher	Davidt Prodnr	1604. szept. 6.	5	1609. szept. 16
	Jeremias	Hans Weyreych	1604. szept. 13	—	1609. okt. 28.
170	Johannes	{ Pitter Repser Hans Kasser	1604. —	4	1608. szept. 29
	Johannes	Neklesch Michael	1604. —	4	1608. szept. 29
	David Scholz	Jorg Hannes	1604. —	—	1608. dec. 6.
	? Pitter Coy fia	Wolff Kemel	1605. febr. 28.	—	1610. marc. 16
	?	J. M. Paul	1605. —	—	—
175	Martinus	Krestell Kattner	1606. —	4	1610. jul. 25.
	Johannes Vaiss	Gerg Kossak	1606. nov. 11.	4	1609. marc. 7.
	Menokes	Hans Igel	—	—	1609. jul. 21.
	Paul, Bross Hans fia Prázmárról	Tomas Trepges	1610. marc. 16	4	1614. marc. 16
180	Michael, M. Seybriger fia	Bartesch Igel	1610. nov. 11	4	1614. nov. 11.
	Gerg, Mich. Fayffer fia	Hans Igel	1610. —	5	Bertalan. Kisz.
	? Kloss Pitter fia	Bartesch Igel	1610. nov. 11.	4	Marton. 1614.
	Paul, Paul Kirpriger fia	{ Pitter Perellhefter Krestell Kattner	1611. jan. 10. 3 1613. febr. 25. 3	3 3	1615. jan. 12.
	Hans Welzer	Simon Henek	1614. máj. 30.	4	Kiszolgált
	Andreas	Tomas Trepches	1615. jun. 7.	4	"
	Paul Weiss	Michel Schmied	1615. aug. 4.	4	"
185	Andres, Steffen Tellmann ötvös fia	Paul Hintz	1616. apr. 3.	3	1619. marc. 25
	Hans	Petrus Schun	1616. jun. 2.	4	1620. kisz.
	Jeremias	Paulus Schuller	1616. aug. 24.	5	Bertalan. Kisz.
	Daniel, T. Blöweber fia	Steffen Welzer (?)	1618. jul. 18.	—	—
	Markus Wais, Tis W. fia	Gerg Gebell	1618. nov. 10.	5	—
	Hans Grus	Barthus Igel	1618. febr. 24.	4	1623. marc. 6.
190	Jacob, Gerg Heffler fia	Tomas Feneser	1619. febr. 27.	4	—
	David Prodnr	Mechel Schmidt	> apr. 21.	4	—
	Andreas, H. Bartholomeus Kattner fia	Hannes Retsch	1622. febr. 19.	3	1625. marc. 7.
	Andreas Rosenauer	Jeremias Jeckel	> febr. 21.	4	1626. marc. 15
195	? Klo.s Merten, szentpéteri pap fia	Steffen Velzer (?)	> máj. 9.	4	—
	Tomas Trepches	Paul Tariler	> jul. 13.	4	1626. febr. 2.
	Hans Gebell	Mechel Schelling	> aug. 24	4	—
	? Krestell Kattner fia	Krestell Kattner	—	—	1622. —
	Merten Kemell, W. K. fia	Wolff Kemell	—	—	1622. —
	Hans Schwartz	Bartesch Pitter	1623. jul. 25.	4	Jakab. Kisz.
	Paul Pollak	Merten Messing	> > >	4	>
290	Pitter Böss	Tomas Gruss (Feneser)	1624. máj. 20.	4	1628. máj. 22.
	Andreas Ziegler	Pitter Schun	> máj. 26.	4	1628. máj. 22.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A fölszabaddulás ideje:
205	Pitter Perellhefter	Pitter Perellhefter	—	—	1624. jun. 7.
	Joh. Gorgias, G. H. fia	H. Gorgias Hannes	—	—	1624. jun. 7.
	Daniel, Paul Hins fia	Paul Hinss	—	—	1624. okt. 23.
	Lux Trepches, Tomas T. ötvös fia	Paul Schuller	1625. jan. 21.	4	1629. febr. 20.
	Bartesch Igell, B. I. fia	Bartesch Igell	—	—	1625. jan. 23.
	Tomas Gorgias, H. G. fia	Hans Gorgias	—	—	1626. marc. 15
210	Steffen Erkeder	Michael Schmitt	1626. apr. 12.	4	1630. máj. 3.
	Andreas Rosenauer	Gorg Gebell	—	—	1626. jun. 8.
	Tomas, Dam. Bross fia	Hans Ret- ch	1626. jun. 8.	4	1630. jul. 29.
	Hans, Hans Igell fia	Backos Gáspár	1626. jul. 7.	3 ¹ / ₄	—
	Steffen Fugrescher	Simon Hennek	1627. apr. 4.	4	1631. maj. 5.
	Gorges Streitferder	Paul Tartler	1627. apr. 4.	4	1631. apr. 7.
215	Merten, Lorinz Wais fia	Hans Birthelmer	1627. jun. 7.	4	1633. jan. 4.
	? Bartesch Igell fia	Gerg Gebell	1628. nov. 1.	2	—
	? Gerg Seifmacher fia	Michael Seybriger	1628. —	4	1632. apr. 29.
	Franz Rheter	Gerg Midwescher	1628. jul. 13.	4	—
	Hans Hill	Backos Gáspár	1628. aug. 22.	4	1632. szept. 8.
	Merten Betay	Bartusch Pitter	1628. okt. 11.	4	1632. okt. 10.
220	Andres, M. Schmitt fia	Michel Schelling	—	—	1629. maj. 28.
	Paul, P. Schuller fia	Paul Schuller	—	—	1629. maj. 28.
	Hans Schoppel	Mechil Schölling	1629. aug. 30.	4	—
	Michael, M. Schmitt fia	H. Michael Schmitt	—	—	1629. nov. 23.
	Hans Greff	Jeremias Goldschmitt	1629. aug. 8.	4	—
	225	Michael Waiss	Gerg Gebell	1629. nov. 15.	4
Steffen, St. Schuller fia		Merten Messen	1630. jul. 30.	4	—
Simon Greff, a szúnyog- széki pap fia		Hans Hiemesch	—	—	1630. aug. 24.
Paul Tartler		Paul Schuller	1630. okt. 20	4	—
Cirillus Greissing		Daniel Bloweber	1631. maj. 29.	4	—
230		Petrus Schun	Pitter Repser	—	—
	Gerg, Greger Harnisch- macher fia	Gorgias Hannes	1631. jul. 10.	4	1635. szept. 18
	? Gorgias Hannes fia	Hans Retsch	1631. jul. 15.	4	1635. jul. 15.
	Michael, a sárosi pap fia	Andreas Kattner	1632. febr. 17.	4	1636. marc. 3.
	Hans, a ledinghi pap fia	Mechel Goldschmied	1632. marc. 17	4	1636. okt. 20.
	235	Michael Perellhefter, P. P. fia	Pitter Perellhefter	—	—
? Markes Hiemesch fia		Pitter Perellhefter jun.	1632. apr. 29.	4	1636. ápr. 29.
Hans, M. Stringen fia		Paul Tirrtler	1632. jul. 14.	4	1636. jul. 21.
Hans Duffmes		Hans Hiemesch	1632. nov. 4.	4	—
Hans Süsmilch		Paul Weiss	1633. jan. 12.	4	1637. maj. 26.
240		Daniel Schuller, P. S. fia	Paul Schuller	—	—
	Markus, P. Plecker fia	H. Barthes Igell	1634. jan. 26.	4	1638. apr. 12.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A főlzabadulás ideje:	
245	Lorenz Kusch, a szászkédi pap fia	Mechel Seyberger	1634 szept. 3.	4	1638. okt. 11.	
	Markes Schopel	Bartesch Pitter	» nov. 8.	4	» nov. 22.	
	Georg Deidtrich	Hans BIRTHELMER	» nov. 10.	4	» »	
	Hans, Paul Kreyzer fia	Gerg Medwescher	» nov. 29.	3	1638. jan. 5.	
	Caspar Rauss	Mechel Schellig	1635. nov. 21.	4	—	
	Johannes TrepheS	Hans Welzer	1636. febr. 22.	4	1638. nov. 22.	
250	Michael Schwarz, prázsmári	{ Michael Schmitt jun. \ Bartesch Igell	» szept. 29.	4	1640. okt. 1.	
	Bartesch Rott	Tomas Trepches	1637. nov. 29.	4	1641. dec. 8.	
	Hans Jeckel	Jeremias Goldschmitt	1637. ápr. 12.	4	» ápr. 21.	
	Paulus Roth, S. R. fia	Samuel Roth	—	—	1637. okt. 26.	
	Pitter, a kőhalmi pap fia	Hans Himesch	1638. ápr. 4.	4	1642. máj. 14.	
	Tomas, Tomas Gregir fia	Hans Retsch	» máj. 23.	4	» » 25.	
255	Gerg Fernengel	Pitter Byess (Böss)	» nov. 22.	4	» dec. 22.	
	Marcus Fuchs	Paul Tartler	1639. ápr. 17.	4	1643. ápr. 20.	
	A kőhalmi királybíró fia	Pitter Perelhefter	1638. szept. 15.	4	1642. szept. 25.	
	Tomas Kloss	Andreas Schmitt	1639. » 27.	4	—	
	Jacobus Blandelig	{ Andreas Ziegler \ Bartesch Pitter	» nov. 14.	4	—	
	Messen Merten	Gorges Hannes	» nov. 14.	3	1642. nov. 23.	
260	Merten Rut	Samuel Rut	—	—	1640. jan. 9.	
	Gerg Kossa	Paul Kreitzer	1641. ápr. 11.	4	1645. ápr. 9.	
	Petter Gokesch	Michael Seibriger	» jun. 3.	4	» jun. 8.	
	Pitter Bartesch	Pitter Bartesch	—	—	1641. jun. 3.	
	Michael May	Hans BIRTHELMER	1641. jun. 27.	4	1645. jun. 12.	
	Gerg Gebell	Gerg Gebell	—	—	1641. szept. 23.	
265	Lukas Kreisch	Tomas Bross	1642. máj. 12.	4	1646. máj. 20.	
	Mechel Letz	Daniel Blauweber	» jul. 30.	4	1646. aug. 20.	
	Tobias Jeckell	Jeremias Jekell	—	—	1642. szept. 25.	
	Jacob Weisbeck	Tomas Trepches	1643. márc. 26.	4	1647. ápr. 1.	
	270	Andreas Seller	{ Gerg Streitferder \ Jeremias Jekell	» »	4	» jul. 2.
		Hans Nadascher	Hans Igell	1644. jan. 4.	4	» okt. 19.
David Prodtner		David Prodtner	—	—	1645. jan. 1.	
Kaspar Nösner		Michael Perelhefter	1645. nov. 7.	4	1649. nov. 15.	
Merten Tartler		Hans Süsmilch	» nov. 17.	4	» » 16.	
275		Gallus Schwertfeger	Pitter Perelhefter	1646. ápr. 1.	4	1650. márc. 14.
	Hans, Johann Retsch fia	Valentinus Wrberger	» máj. 24.	4	—	
	Lacas Fábry	Daniel Kreitzer	» aug. 20.	4	1650. aug. 30.	
	Johannes Erhardt(Weiss)	Gerg Erhardt (Weiss)	—	—	1647. jul. 2.	
	? Andreas Kattner fia	Andreas Kattner	—	—	» » 11.	
	280	Simon Jeckel	Samuel Rutt jnn.	1648. jun. 15.	4	1652. jun. 8.
Mich. Seybriger most. fia		Lorenz Kusch	» nov. 18.	4	» nov. 18.	

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A fölszabadulás ideje:
285	Gerg Zakull	Marcus Plecker	1649. márc. 25	4	1653. apr. 8.
	? Johann Repser fia	H. Johann Repser	—	—	1649. jun. 1.
	Petrus Hiemesch, H. Hans H. fia	f Felten Urbeger l Pitter Perelhefter jun.	1649. jul. 20.	1 ³ / ₄	1651. jan. 24.
	Merten Weis	Merten Weis	—	—	1649 aug. 16.
	Bartesch Schunkenbunk	Andreas Kaltner	1649. szept. 21	4	1653. szept. 21
290	Mich. Prodner, D. Pr. fia	Paul Kreitzer	> > >	4	1653 szept. 21
	Andreas, T. Tr. fia	Tomes Trepchies	—	—	1649. nov. 15.
	Petter, Andr. Fogell fia	Franz Retter	1650. jan. 11.	4	1654. jan. 12.
	Jeremias Jeckell	Jeremias Jeckell	—	—	1650. márc. 14.
	Johannes Birthelmer	Hans Birthelmer	—	—	> >
295	Joh. Feiffer (v. Meldt)	Paul Ruth	1650. nov. 30.	4	1654. dec. 14.
	Andreas Schopel	Hans Tartler (Schwarz)	1651. febr. 7.	4	1655. febr. 13.
	Andreas, A. Rauss fia	Tomas Trepches	> dec. 4.	4	1655. dec. 6.
	Tomas. D. Blaueber fia	Bartesch Pitter junior	1652. szept. 4.	4	1656. szept. 12
	Hans, H. Filstich fia	Hans Igell	> nov. 20,	4	1656. nov. 20.
300	Steffen, St. Pip fia	Hans Klettner	> dec. 15.	4	1656. dec. 15.
	Andres, Hans G. fia	Caspar Kreisch	1653. márc. 6.	4	1657. márc. 6.
	Hans Schwartz	Hans Schwartz	—	—	1653. ápr. 21.
	Mechel (Bestsomo?)	Mechel Perelhefter	1654. márc. 10	4	1658. apr. 1.
	Hans Heneck	Tomas Kloss	> > >	4	1658. márc. 18
305	Jeremias Schobell	Daniel Kreitzer	> dec. 14.	4	1659. márc. 2.
	Gerg, G. Streitferder fia	Merten Weiss	1656. febr. 7.	—	—
	Jacob Schwartz	Hans Schwartz	—	—	1656. febr. 24.
	An' res, Merten G. fia	David Prodner	1656. márc. 13	4	1660. márc. 15
	Hans, Lorenz W. fia	Mechel Rehner	> jul. 17.	4	1660. jul. 17.
310	Joach., Paul Kreitzer fia	Paul Kreitzer	> okt. 4.	—	1658. jun. 3.
	Fel ten, Hans Igell fia	Hans Igell	—	—	1658. febr. 3.
	Hans, Joh. Süßmilch fia	Johan Süßmilch	—	—	> maj 6.
	Michel Repser	Michael Seibreger	1658. okt. 28.	4	—
	Matheus Kranz'nss	Michael Schwartz	1659. jan. 7.	4	—
315	Simon, H. Birthelmer ötvös fia	Hans Birthelmer	> maj. 22.	3 ¹ / ₂	—
	Andre s Mergler	Gerg May	> jul. 28.	4	—
	Steffen, St. Gall fia	Hans Süsmich	1661. apr. 4.	4	1665. apr. 20.
	Paulus, T. Trepches fia	Tomes Trepches	—	—	1662. jul. 6.
	Nekles, N. Hans fia	f Bartesch Pitter l Hans Siesmilch	1662. jul. 5.	4	1666. okt. 5.
320	Michael	Tomas Trepches	—	—	1662. nov. 4.
	Lorenz, H. Tartler fia	Hans Tartler (Schwarz)	1663. dec. 5.	—	1665. okt. 19.
	Hans Igel, H. I. fia	Hans Igel	1665. jun. 16.	—	1667. márc. 14
	Tomas Klosch, T. K. fia	Tomas Klosch	> > >	—	1667. márc. 14
	Michel Gliendich, H. Kl. mostoha fia	Hans Klettner	> nov. 19.	4	1669. nov. 19.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött?	Hány évre?	A felszabadulás ideje:
	Marcus Fuchs	{ Galles Olesch Jeremias Schobel Gerg May	1666. febr. 15.	4	1670. febr. 15.
	Heinrich Milman	Paul Rutt	1667. ápr. 4.	—	—
	Tomas Melchior	Jeremias Jeckel jun.	> aug. 16.	4	1671. aug. 17.
325	Daniel Hintz	Steffen Pipp(Zimmerm.)	> nov. 28.	5	1672. nov. 28.
	Andres Ziegler	Andreas Rauss	1668. jan. 30.	4	> jan. 30.
	Caspar Kreisch ötv. fia	Michel Schwartz	> febr. 6.	4	> jan. 30.
	Martinus Hornung	Paul Rutt	> máj. 14.	—	> maj. 22.
	Gerg Gro	Samuel Rhutt	> juu. 25.	4	> jun. 20.
330	Martinus Siessmilch	Hans Siessmilch	1669. aug. 1.	4	1673. febr. 12.
	Hans, H. Retsch fia	Hans Retsch	—	—	1671. marc. 2.
	? G. Harnischmacher fia	Gorg Harnischmacher	1671. dec. 15.	—	1673. febr. 12.
	Cristian Schopelius, David Zack most. fia	Hans Sissmilch	1672. okt. 21.	4	1675. okt. 27.
	? Tomas Klosch fia	Tomas Klosch	> dec. 18.	—	1673. jan. 9.
335	? Gerg May fia	Gerg May	—	—	> maj. 8.
	Stephan, M. Filstich fia	Felten Iggell	1673. jul. 13.	4	1677. jul. 13.
	Jeremias, J. Jekelius fia	H. Jeremias Jekelius	1674. ápr. 9.	—	1675. nov. 18.
	Petrus, Andres Sigerus fia	Hans Starckman	> ápr. 30.	4	1678. maj. 8.
	Michael, Gerg Heneck fia	Tomas Blauweber	> jul. 28.	4	> jul. 18.
340	? Pitter Vogel fia	Pitter Vogel	> nov. 17.	—	1675. marc. 10.
	Hans Klomp	Lucas Baum	1675. febr. 19.	4	1679. apr. 10.
	Martinus Gross	Hans Henek	> jun. 12.	4	> jun. 13.
	Paulus, T. Klosch fia	Tomas Klosch	> dec. 9.	—	1678. febr. 12.
	St. Zimmerman fia	Steffen Zimmerman	> >	—	> okt. 10.
345	Valentinus, A. Schoppel fia	{ Andres Schoppel Hans Klettner	> >	—	> okt. 10.
	Johan., T. Gorgias fia	H. Tomas Gorgias	> >	—	—
	Stephanus Haberman	Hans Retsch	> >	4	1679. dec. 11.
	Johannes Altzner	Georg Heltner	1676. máj. 18.	4	1680. maj. 18.
	Cristianus, Frantzen Crestel fia	{ Andres Gorgess Hans Heneck	> jun. 2.	4	> jun. 3.
350	Andreas Fridrich fia	Michel Neusteder	> jul. 13.	4	> jul. 15.
	Mart., Simon Drauth fia	{ Stephan Gaal Jeremias Jeckel	> jul. 19.	4	> jul. 15.
	P., Bartesch Peter fia	Paul Ruht	1677. febr. 10.	3-4	> febr. 10.
	Pitter Vogel ötvös fia	Hans Klettner	—	2	1677. marc. 29.
	Marcus Rimner	Nicolaus Gebel	1677. ápr. 10.	4	1681. apr. 10.
355	Georg, Tomas Böss fia	Michael Repser	> aug. 16.	—	> aug. 18.
	Andres, A. May pap fia	{ Tomas Gorgias Hans Iggell	1678. márc. 7.	—	1682. marc. 14.
	Jacobus Frantzen	Tomas Klosch	> jul. 11.	4	—
	Bartolomeus Moider	Samuel Ruht	1679. máj. 6.	4	1683. máj. 6.
	Colomannus Gotzm. fia	Hans Sissmilch	> dec. 11.	4	1683. okt. 13.

Polyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve;	Elszegődött:	Hány évre?	A fölszabaddulás ideje:
360	Jakab, J. Frantzen fia	Hans Kleitner	1680. febr. 5.	3 ¹ / ₄	1683. febr. 22.
	Marcus Wolff	H. Tomas Klosch	> >	4	1684. febr. 8.
	Jacobus Gall	Steffen Gall	1680. apr. 15.	4	1684. apr. 15.
	Pitter Hiemesch	Valentinus Igel	1681. jul. 20.	4	1685. jul. 2.
	Hans May	Lux Baum	—	—	1681. jul. 20.
365	Bartholomeus, H. Henning fia	Hans Henning	1681. aug. 18.	—	1683. apr. 5.
	Andreas, A. Schoppelfia	Andreas Schoppel	—	—	1682. apr. 8.
	Simon Chrestels	Tomas Melchior	1682. jun. 7.	4	1686. jun. 8.
	Paul Rheter	Hans Starkman	1682. jun. 7.	4	1686. jun. 8.
	Martinus Enyeder	Lucas Baum	1683. aug. 23.	4	1687. aug. 26.
370	Gerg, G. Olescher fia	Tomas Bloveber	1683. okt. 25.	3	1686. okt. 14.
	Steffen Welzer	H. Georg Heltner	1685. dec. 3.	4	1689. dec. 14.
	Tomas Greff	Marcus Fuchs	1686. jun. 8.	4	1690. jun. 7.
	Christian Erkeder	f Caspar Kreisch l Lucas Baum	1686. jun. 17.	4	1690. jun. 26.
	Michael Neysteder	Mechel Neysteder	1686. jun. 10.	—	1689. okt. 17.
375	Joh. Gorgias, A. G. fia	Andies Gorgias	1686. n v. 18.	—	1691. jun. 26.
	Michael Wolff	Johan Igel junior	> >	4	—
	Joh. Süssmilch, J. S. fia	Johann Süssmilch	1687. jun. 16.	—	—
	Johannes Draut, a földvári pap fia	f Paul Roth l Jacobus Frantz	1687. aug. 11.	4	1691. aug. 14.
	Jeremias May	Georg May	1688. febr. 9.	3	1691. ?
380	Johannes, J. Göbbel fia	f Johan Göbbel l Thomas Melchior	1688. jul. 26.	—	—
	Petrus Hirssher	Johan Hönningk	1689. febr. 11.	4	1693. febr. 11.
	Johann, A. Schoppel fia	Andreas Schoppel	1690. jan. 6.	—	1690. jun. 7.
	Johann Plecker	Martinus Thadeus	1690. maj. 10.	4	—
	Andr., A. Hönningk fia	Mechel Neysteder	> maj. 30.	—	1694. apr. 16.
385	Nikles, Nikles Goldarbeiter fia	f H. Steffen Gaal l Marcus Riemer	> jun. 29.	3	1693. jun. 29.
	Joh., J. Mautner fia	H. Johannes Mautner	1691. maj. 1.	—	1694. apr. 16.
	? A. Gorgias fia	Andreas Gorgias	1691. jun. 26.	—	—
	Johan, J. Igel fia	Johann Igel	1693. jan. 13.	—	—
	Michael, M. Repser fia	Mechel Repser	1693. apr. 6.	—	—
390	Johann Weltzer	Marcus Riemer	1694. febr. 1.	4	1698. jan. 25.
	Marcus, M. Fuchs fia	f H. Petrus Bartesch l H. Marcus Fuchs	1694. jun. 7.	—	1702. apr. 23.
	? Mechel Prodner fia	Mechel Prodner	> >	—	—
	Andreas, A. Ziegler fia	H. Andreas Ziegler	—	—	1694. okt. 3.
	Andreas Rauss	Valentinus Schoppel	1694. okt. 3.	3	—
395	Paul Chrestels	Gerg Böss	1699. jan. 12.	—	1703. jan. 25.
	Daniel Gaal	Andreas May	1699. jun. 12.	—	—
	Caspar Kreisch ötvös fia	Pitter Himesch	1700. marc. 1.	4	1704. marc. 1.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A főszabados ideje:
400	Johan, P. Sigerus fia	{ H. Petrus Sigerus H. Stefen Weltzer	1700. jul. 20.	—	1705. aug. 3.
	Petrus, P. Bartesch fia	{ H. Petrus Bartesch H. Andreas Ziegler	> >	—	1704. okt. 10.
	Martinus, M. Süßmilch fia	H. Martinus Süßmilch	> >	—	1705. aug. 3.
	Jeremias, J. Jekkel fia	H. Jeremias Jeckel	> okt. 25.	—	> >
405	Georg Plekker	Martinus Süßmilch	> dec. 10.	4	1704. dec. 12.
	Peter, Peter Riemer fia	Marcus Riemer	1703. febr. 21.	4	1707. jan. 4.
	Hans, J. Retsch fia	Johan Retsch	—	—	1705. aug. 3.
	? Johan Mautner fia	Gerg Olescher	1706. jan. 12.	3	1708. febr. 6.
410	Paul, Paul Klusch fia	Stefen Veltzer	> aug. 6.	3	1709. jul. 2.†
	Jacob, Jac. Frantzen fia	Nicolaus Göbbel	> nov. 21.	3	> okt. 24.
	Petrus, P. Hiemesch fia	Petrus Hiemesch	1707. nov. 9.	—	1709. jun. 4.
	Tomas, T. Greff fia	Tomas Greff	1708. jun. 1.	—	—
415	Martinus, P. Bartos fia	Petrus Bartos	> aug. 19.	—	1710. máj. 17.
	Andreas, A. May fia	Andreas May	1711. jun. 29.	—	1717. jun. 9.
	Michel, A. May fia	Andreas May	> >	—	1718. jul. 11.
	Simon, M. Riemner fia	Marcus Riemner	> okt. 29.	4	1715. márc. 24.
420	Marcus, M. Riemner fia	Marcus Riemner	> >	—	1717. febr. 22.
	Georgius, G. May fia	{ Georgius May Andreas Mautner	> >	—	1720. jul. 1.
	Georgius, J. Jeckel fia	{ Jeremias Jeckel Petrus Bartesch	1712. okt. 10.	—	1715. dec. 9.
	Simon, Chr. Erkeder fia	Chrestel Erkeder	> dec. 11.	—	Meghalt.
425	Caspar, M. Fronius fia	Chrestel Erkeder	1714. febr. 12.	4	1718. márc. 19.
	Lucas Römer	Jacobus Gall	1715. jan. 4.	4	1719. jan. 4.
	Martinus Miss	Stefan Veltzer	1715. jan. 4.	4	1719. jun. 22.
	Petrus, P. Sigerus fia	Petrus Sigerus	> jan. 9.	—	—
430	Josefus, J. Altzner fia	Johannes Altzner	—	—	1715. febr. 4.
	Asarela, Martinus Ziegler, botfalvi pap fia	Petrus Bartesch	1715. dec. 9.	4	1719. okt. 19. Kivándorolt.
	Daniel Mathesius	Georgius Böss	> dec. 9.	4	1619. okt. 19.
	Georgius Olescher	Petrus Hiemesch	—	—	1615. dec. 9.
430	Joannes, P. Hiemesch fia	Petrus Hiemesch	1717. ápr. 19.	—	1619. szept. 8.
	Johannes, J. Drauth fia	Joannes Drauth	> >	—	1720. ápr. 24.
	Jacobus, A. May fia	Andreas May	> jun. 9.	—	1722. ápr. 27.
	Michael, Daniel Fronius, a botfalvi pap fia	Joannes Sigerus	> okt. 28.	4	1721. okt. 2.
430	Mich., Chr. Erkeder fia	{ Chrestel Erkeder Johann Sigerus	1718. ápr. 25. 1722. jul. 10.	—	1725. jul. 4.
	Valentinus, V. Schop. fia	Valentinus Schoppel	> máj. 2.	—	†
	Johann Plecker	Jacobus Frantzen	1719. nov. 16.	4	1723. okt. 16.
	Andres Ziegler	Georgius Plecker	> dec. 20.	4	1773. marc. 18
	Josefus Benkner	Stephanus Weltzer	1722. jul. 1.	4	1726. jul. 24.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A főlzabaldulás ideje:
435	Stefanus, St. Weltzer fia	{ Stephanus Weltzer Josef Benkner	1722. aug. 16. 1736. márc. 1.	— —	1738. okt. 28.
	Jacobus Raab	Gerg Olescher	1724. jun. 24.	—	1727. jul. 9.
	Michael Enyeter	Jacobus Frantzen	1725. jun. 29.	4	1729. jun. 20.
	Simon. S. Riemner fia	Simon Rimner	1732. febr. ?	—	1741. márc. 6.
	Georgius, S. Rimner fia	{ » » Georgius Olescher	» » 1746. ápr. 26.	— 3	1749. ápr. 26.
440	Michael, J. Frantzen fia	{ Jakobus Frantzen Johann Plecker	1732. márc. ?	—	1743. nov. 25.
	Georg., G. Plecker fia	Georgias Plecker	—	—	1729. jun. 10.
	Valentinus, J. Drauth fia	Johann Drauth	1729. máj. 10.	—	—
	Marcus, J. Drauth fia	{ » » Mich. May	1729. máj. 10. 1739. aug. 13.	— —	1742. dec. 5.
	Josef, P. Bartosch fia	{ Petrus Bartosch Josefus Benkner	1729. máj. 10. 1739. aug. 13.	— —	1742. dec. 5.
445	Nathanel, N. Trausch fia	Georgius Olescher	1729. maj. 28.	4	1733. jun. ?
	Petrus Lang	Johann Drauth junior	1731. jun. 11.	4	1735. jun. ?
	Samuel Barbenius	Daniel Mathesius	1732. febr. 1.	—	1734. jun. 21.
	Petrus, J. Sigerus fia	Johann Sigerus	1734. jul. ?	—	—
	Joh., P. Pleckner fia	Georgius Plecker	» »	—	—
450	Valent., » »	» »	» »	—	—
	Martinus, M. Myss fia	Martinus Myss	1736. márc. ?	—	—
	Johannes, » » »	» »	» »	—	—
	Marcus, M. Riemer fia	Marcus Riemer	1737. nov. 26.	—	1747. febr. 5.
	Michael Jonathan »	» »	» »	—	1748. jun. 14.
455	Lucas » »	» »	» »	—	—
	Johann Cristof »	» »	» »	—	1755. máj. 3.
	Johann, J. Drauth fia	Johann Drauth	1738. márc. 17.	—	—
	Georgius » »	» »	» jun. 15.	—	—
	Georgius, G. Jeckel fia	Georgius Jeckel	» „	—	1745. jun. 12.
460	Johann, » »	» »	» „	—	1746. aug. 2.
	Michael » »	» »	» „	—	—
	Andreas » »	» »	—	—	—
	Michael Brustman	Georg Olescher	1738. nov. 18.	—	Katona lett.
	Johannes Neydel	Josef Benckner	„ dec. 15.	4	1742. jun. 2.
465	Georgius Scheipner	Johann Plecker	„ „	4	„ dec. 5.
	Christianus Schnell	Michael May	„ „	4	„ „
	Petrus, P. Hiemesch fia	Petrus Hiemesch	„ okt. 28.	—	—
	Martinus, » »	» »	„ „	—	—
	Michael Gottlieb May	Michael May	„ „	—	1755. máj. 3.
470	Jeremias Jeckelius	Georgius Jekelius	1739. febr. 9.	4	1743. febr. 12.
	Laurentius Bömches	Michael Erkeder	„ ápr. 13.	4	„ márc. 11.
	Samuel Filstich	Marcus Riemer	„ szept. 23.	4	„ jul. 10.
	Theodorus Römer	Lucas Römer	„ nov. 21.	4	„ okt. 17.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve :	Elszegődött?	Hány évre?	A felszabadulás ideje:
	Georgius, G. Schobel fia	Georgius Schobel	1739. apr. 13.	—	—
475	Daniel Gottlieb, »	„ „	„ „	—	—
	Samuel Kalp	Georgius Olescher	1740. jun. 14.	4	1744. apr. 14.
	Petrus Lorentz	Petrus Lang	1742. jul. 5.	4	1746. jun. 27.
	Johannes Benckner	Josef Benckner	1743. jun. 10.	4	1747. máj. 27.
	Johannes Bürck	Jacobus May	„ „	4	„ „
480	Lucas Lang	Georgius Plecker	„ aug. 10.	4	„ aug. 10.
	Stefan Rheter	Michael Erkeder	„ „	4	„ „
	Georg, N. Trausch fia	Johann Plecker	1744. jul. 13.	4	1748. jun. 14.
	Daniel Schobel	Sebastian Hahn	—	3	1745. —
	Valentinus, Vendelinus Milius, volkányi pap fia	Samuel Barbenius	1745. jul. 20.	4	1749. jul. 20.
485	Petrus, P. S. ötvös fia	Martinus Roth	1748. dec. 9.	3	1751. dec. 9.
	Josef Boltosch	Samuel Barbenius	1855. maj. 3.	4	1759. maj. 4.
	Joh. Andreas, M. May fia	Michael May	1756. marc. 9.	+	—
	Georgius, P. Lang fia	Petrus Lang	„ maj. 12	—	—
	Samuel, M. May fia	Michael May	1758. jan. 27.	—	1761. maj. 1.
490	Lucas, L. Römer fia	{ Lucas Römer Johannes Benckner	1761. —	—	1769. szept. 6.
	Lucas, L. Jekelius fa	Lucas Jeckelius	—	—	1762. aug. 9.
	Georgius, Jac May fia	Petrus Lang	1763. maj. 7.	—	—
	Jacobus, J. May fia	Jacobus May	—	—	1763. maj. 2.
	Laurentius, L. Römer fia	{ Lucas Römer Johann Jeckelius Samuel May	1765. jan. 7. 1766. jan. 7. —	—	1775. apr. 10.
495	Jeremias, J. Jekelius fia	Jeremias Jeckelius	1766. —	—	—
	Johann Georgius »	„ „	„ —	—	1772. febr. 2.
	Marcus, M. Riemer fia	Marcus Riemer junior	1766. —	—	1775. jan. 2.
	Mich. Gottlieb »	„ „ „	„ —	—	—
	Joh. Mich., J. Benckner fia	Johannes Benckner	1769. szept. 3.	—	1775. apr. 10.
500	Paulus Josefus »	„ „	„ „	—	1779. szept. 4.
	J. Paulus, J. Jeckel fia	Johann Jeckel	„ szept. 17	—	—
	Georg Cristof »	{ „ „ Georg Jeckel	„ „	—	1780. febr. 29.
	Paulus Stefanus »	Johann Jeckel	„ „	—	—
	Georg Traugott »	„ „	„ „	—	—
505	Joh. Georg, G. Jeckel fia	Georg Jeckel	„ szept. 27	—	1774. maj. 6.
	Johann, Laurentius Bömches ötvös fia	{ Johan Jeckelius Johann Benckner	1770. jun. 17.	—	1775. apr. 10.
	J. Cristof, J. C. Riemer fia	Johan Cristof Riemer	1771. —	—	—
	? Petrus Sigerus ötvös fia	Samuel Kalb	1772. febr. 2.	—	Megszökött.
	Mich., L. Jeckelius fia	Lucas Jeckelius	„ apr. 28.	—	1774. maj. 3.
510	Samuel »	„ „	„ „	—	1781. jan. 16.
	Samuel Betzmann	Samuel May	1773. —	—	1777. maj. 12.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A fölszabaldulás ideje:
515	Paulus, M. Raaber fia	Samuel Kalb	1773. —	4	1777. maj. 12.
	Josef Jeckel, J. J. öccse	Jeremias Jeckelius	1774. jun. 12.	4	—
	Johannes, P. Lang fia	Petrus Lang	—	—	1775. jun. 15.
	Josef Traugott, Cr. R. fia	Cristof Riemer	1776. jun. 16.	—	—
	Samuel, S. May fia	Samuel May	1776. szept. 13.	—	—
	? Jeckel	Marcus Riemer	—	—	1779. jul. 20.
	Paulus Schnell, Christian Schnell ötvös fia	Jeremias Jekellius iun.	—	—	1783. nov. 29.
? L. Lang fia	Lucas Lang	1785. febr. 8.	—	—	
520	Johan Frantz Nösner	{ Paulus Raaber { Joh. Georg Jeckelius	1786. jun. 8.	6	1792. jun. 23.
	Christian Schadt	{ Samuel Betzmann { Johan Georg Jekel	1794. szept. 24	4	1798. aug. 12.
525	Johan Georg, G. Marcus Riemer fia	Laurentius Römer	1798. jan. 1.	4	1802. marc. 27.
	Andreas Fridrich, L. R. fia	» »	1802. jan. 1.	—	1806. jan. 1.
	Josef Traugott Römer	—	1804. marc. 11.	4	1808. marc. 13
	Fridrich Jekell	—	» »	—	Abbanhagyta.
	Carl Barabás	—	» »	—	»
530	Johan Carl Römer	Laurentius Römer	1809. jul. 1.	4	1812. jul. 18.
	Gottlieb Fleischer	Johann Bömches	» »	4	» »
	Christian Gust	Andreas Fridrich Römer	1812. febr. 20.	4	—
	Martin Vilhelm Kürmes	Laurentius Resch	1813. nov. 29.	4	1817. dec. 2.
	Johan, Paul Jekell fia	Josef Traugott Römer	1815. jan. 1.	4	1819. jan. 1.
	Johan Samuel Römer	Laurentius Römer	» —	—	—
535	Carl Muschalek	Laurentius Resch	1816. dec. 29.	4	1821. okt. 10.
	Josef Gillardon	Brassay Mihály	» »	4	1820. dec. 31.
	Carl Jaeger	Erdély Elek	1817. marc. 2.	4	1820. dec. 31.
	Johan Anton Ölschleger	Josef Römer	1820. jun. 1.	4	1824. maj. 30.
	Eduard Bömches	Friedrich Römer	1821. febr. 18.	4	1825. febr. 20.
540	Antonius Zacharias	Brassay Mihály	1823. febr. 6.	4	Meghalt.
	Carl Friedrich Fleischer	Carl Römer	1825. febr. 16.	4	1829. febr. 20.
	August, L. Römer fia	Laurentius Römer	1826. marc. 28.	4	1830. apr. 2.
	Lorenz Resch, L. R. fia	Thomas Kasten	1827. jan. 21.	4	1831. jan. 21.
	Josef, J. Tr. Römer fia	Josef Tr. Römer	1830. apr. 2.	4	1835. marc. 15.
	Carl Resch, Th. Kasten most. fia	Thomas Kasten	1831. febr. 27.	4	1835. »
	Heinrich Jeckel	Gottlieb Fleischer	1834. jan. 12.	4	1838. jan. 12.
545	Josef Resch, L. R. fia	Thomas Kasten	1835. marc. 15.	4	1839. marc. 17.
	Cecilius Eduard Schnell	Carl Muschalek	1836. marc. 13.	4	1840. jul. 23.
	Eduard, Peter Traugott Sigmund fia	Brassay Mihály	1837. jul. 2.	4	—
	Eduard Sickra	Josef Römer	1842. febr. 6.	4	1846. jan. 22
	Adolf, Ferd. Peters fia	Carl Muschalek	1842. apr. 11.	4	1846. apr. 19.

Folyó szám	A tanuló neve stb.	A mester neve:	Elszegődött:	Hány évre?	A fölzsabadulás ideje:
550	Adolf, Christ. Gust fia	Lorenz Resch	1843. jan. 15.	4	1847. marc. 25
	Ludwig, J. Römer fia	Josef Römer	1846. jan. 22.	4	—
	Carl, C. Muschalek fia	Carl Muschalek	1848. febr. 13.	4	1852. jan. 18.
	August Kraft	Heinrich Jeckel	> apr. 7.	4	Abbanhagyta.
	Carl, Carl Fr. Wächter gimn. tanár fia	Carl Resch	1850. dec. 7.	4	1854. dec. 7.
555	Carl Gust, Chr. G. fia	Christian Gust	1852. maj. 1.	4	1856. jul. 10.
	Eduard Schillinger	Heinrich Jekelius	1854. apr. 9.	4	—
	Ludwig Helmbold	Carl Resch	> >	4	1858. febr. 15.
	Carl Clausenburger	Eduard Schnell	> >	4	—
	Ludwig Goldschmidt	Heinrich Jekelius	1858. febr. 15.	4	1862. febr. 2.
560	Carl Resch, C. R. fia	Carl Resch	1858. febr. 15.	4	1862. febr. 2.
	Josef Fuhrmann	Adolf Gust	1865. apr. 4.	4	—

2. A legények (Gesell, Knecht, famulus).

Az apród négy évi tanulás után felszabadult és legénnyé lett. Két út állt előtte, vagy helyben maradt s valamelyik mesternél dologba állott, vagy pedig kezébe vette a vándorbotot, s az akkori szokás szerint vándorolni (búdosni) ment. A céhszabályok ugyanis a vándorlásról nem szólnak, azt kell tehát feltételeznünk, hogy az kötelező nem volt, de viszont hogy szokásban volt, azt számos följegyzésből tudjuk.

Az ifjú legény rögtön munkába állt, de mesterét a legritkább esetben választotta maga, hanem a céhmester által kijelölt helyre kellett beállnia. Ha a céhmestereknek volt szükségük legényre, elsősorban ők tartottak igényt a „szolgára“, s csak másodsorban a többi mesterek rang és kor szerint.*) Kivételt csak a beteg mesterekkel és az özvegyekkel tettek, akiknek előnyt adtak mások fölött. A legénynek tehát minden ellentmondás nélkül kellett mesterét követni, a rábizott munkát végezni; ha kijelölt mesterét „megvetve“ máshoz ment, egy forint büntetést fizetett (1656. 15. §.). De ha más mesterhez akart menni, az

*) Éppen így jártak el a vándorlegényekkel is: 1656. 14. §. Colman Gottsmeister, aki Johan Süßmilchnél tanult ki, 1686-ban arra kérte a céhtanácsot, hogy mivel sehol sem kap helyet engedjék meg, hogy régi mesteréhez álljon be tovább tanulni. E kiváltságért egy szép perzsasznyeget adott a céhnek. Apródkönyv 131. J.

jogában állott, de 14 nappal e szándékát mesterének előre be kellett jelentenie, azon mesternek pedig, akihez újból szerződött, utánna kellett jární, vajjon előbbi mesterétől el van-e bocsátva, s nincs-e valami baj? Ha az új mester ezt elmulasztaná, ő esik büntetés alá (1656. 16. §.).

Míg a régi céhszabályok szerint a mester annyi legényt tarthatott, amennyit éppen akart (1606. 8. §.), addig a legujabb rendelkezés szerint (1656. 23. §.) már csak egy legény volt megengedve.

A legény mesterével, úgy mint az a külföldön is szokásban volt, bizonyos összeg — hetibér — fejében szerződött. E hetibér nagyon csekély volt, s egy forintnál magasabba nem igen hágott.*) De arra is van példa, hogy a legény a teljesített munka arányában kapta fizetését (Macherlohn). A munkában válogatni nem volt szabad, ha a legény csak immel-ámmal dolgozott, a mesternek jogában állott a kész munkát tőle elvenni, s az aranyozást maga végezte el, s a legény ilyenkor a munkadíjától elesett (1656. 24. §.). Mindennemű megbízást, munka felvételt csak a mester eszközölhetett, a legény csak ura részére dolgozhatott, és amint tiltva volt, hogy magánál ezüstöt vagy aranyat tartson, úgy dolgoznia sem volt szabad maga számára, legföljebb kisebb dolgot (egy forint értékben), s azt is csak az ura és a céhmester tudtával (1606. 3. §. 1656. 25., 37. §.). Ha ezüstöt, aranyat vett, azt csak az ura nevében, az ura pénzén a műhely számára tehetette, szóval mint a céhszabály mondja „ura legyen a mester“, vagyis az úr a műhelyben (1656. 36. §.). Más egyebekben is a céh törvényeit éppen úgy meg kellett tartania, mint a mestereknek, ezekről majd alább szólunk, itt legföljebb ezek közül csak néhányat említünk fel: így hogyha a legény lopott, gyanus vagy templomból való aranyat, ezüstöt vesz titkon és azt felhasználja, a törvény kezébe kerül (1656. 39. §.). A céhszabályok szigorúan tiltják azt is, hogy a legény társát valamely mester műhelyéből elcsalja, ha valakire az reábizonyul, a csábító 1 forint büntetést fizet, aki pedig az ilyen beszédre hallgat „Macherlohnját“ veszíti (1559. 4. §. és 1615. 11. §.). Nem volt szabad a legénynek mesterével társulni, közös boltot tartani s vele a hasznon osztozni: egy márka ezüst büntetés mellett (1656. 51. §.).

^{*)} Így olvassuk ezt Wayda Gáspár szebeni ötvös vándorkönyvében. Ismertettem az „Erd. Múzeum“ 26. K. 192—196 l.

A *vándorlás*. Aki magát az ötvös mesterségre adta, annak már apród korában meg kellett tanulni az ötvösség gyakorlásához szükséges összes eljárásokat, jól kellett értenie a dömbörités (trébelés), a zománcozás és a diszítés más egyéb fajaihoz, melyeket aztán legény korában mestere felügyelete mellett még jobban begyakorolt. A vándorlás is tulajdonképpen nem volt egyéb, mint magasabb iskola a tanulni vágyó ifjú legény számára: ekkor sajátították el ugyanis a különféle fogásokat, az ötvös művéség finomabb technikáinak titkait, amint azt Kecskeméti W. Péter jegyzetei bizonyítják.*) Igen sokan közülök a külföld hiresebb városait, különösen az ötvösművészet főszékeit: Augsburgot és Nürnberget is felkeresték, sőt akadt olyan is, ki egész Párisig sőt Konstantinápolyig is elkalandozott. Amit így vándorlás közben tanultak, azt azután otthon gyakorolták is. Innen magyarázhatjuk meg azt a rokonságot, mely a hazai és külföldi ötvösművek között tagadhatlanul fennáll, és ha egyrészt elismerjük, hogy ezen élénk összeköttetés a művészet javára szolgált, másrészt azt is konstatálnunk kell, hogy e nemzetközi vonás a nemzeti karakter rovására történt.

Említettük már, hogy a brassai ötvöscéhszabályok a vándorlást nem írják elő, de azért példákkal tudjuk igazolni, hogy itt is gyakorlatban volt, kimondhatjuk tehát, hogy a vándorlás kötelező ugyan nem volt, de kezdet óta szokásban volt Brassóban is. Így elég legyen itt csak Seybriger (alias Sommer) Mihály példájára utalnom, kiről Kecskeméti feljegyzéseiből tudjuk, hogy hosszú 15 évig tartó „búdosásában“ Német, Francia sőt Törökországot is bejárta.***) Igen sokszor találjuk bejegyezve a brassai apródkönyvben, hogy ez és ez a tanuló felszabadulása után vándorolni ment. Arra is találunk példát, hogy a céh az ilyeneket előnyben részesítette, pl. előbb szabadította föl 1—2 hónappal vagy félévvel, miből világosan következik, hogy a vándorlást a céh helyesnek és jónak tartotta és azt elősegítette.***)

Ha majd valamikor a hazai és külföldi ötvöscéhek iratai és könyvei ismeretesek lesznek, azokból majd meg lehet állapítani, hogy mely helyeket kerestek fel leginkább, s hol mindenütt jár-

*) Ballagi Aladár: Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. Budapest 1884.

***) Ballagi i. m. 14. l. V. ö. még Wayda vándorkönyvét i. h.

****) Pl. 1742-ben Neydel Jánost egy fél évvel előbb szabadítják föl, mert Németországba akar utazni. Apródkönyv 19. l. 1747-ben pedig arról olvasunk, hogy azon legényeknek és mestereknek, akik három évet töltöttek külföldön, előnyöket adtak és rangban a többit megelőzték. Transilvania I. 84. l.

tak a brassai ötvöslegények? Így azonban csak a józan kombináció alapján mondhatjuk, hogy leginkább és legtöbbször az erdélyi szász városokat keresték fel vándorlegényeink, még pedig legtöbbször Szeben városát. Közel is voltak e városok, meg azután nem is voltak idegenek. Másodsorban talán a felsőmagyarországi városokat (Kassát és Pozsonyt is ideszámítva) említhetjük, s harmadsorban a külföldet, s itt különösen Németországot, mellyel a szászok mindig élénk összeköttetésben álltak.

Viszont éppen ilyen alapon kimondhatjuk azt is, hogy Brassót is igen sokan felkeresték a vándorlegények közül, még pedig ugy belföldiek, mint a messze országokból valók. Valószínű az is, hogy a vándorlegényekről rendes jegyzéket vezettek, de ez nem maradt fenn, úgylátszik a legények ládájában őrizték, s ezzel együtt veszett el, vagy talán még lappang valahol. A „büntetések könyvének“ végén azonban mégis fennmaradt egy rövid jegyzék, mely néhány évről (1825—30) a Brassóban megfordult vándorlegények névsorát megőrizte. Fontos és igen tanulságos a jegyzék, csak azt sajnálhatjuk, hogy a régebbi századokból hasonló feljegyzések nincsenek. Hiszen tudjuk a kolozsvári pör tárgyalásának aktáiból, hogy Brassóban a régibb időkben is sok magyar ötvöslegény fordult meg, s hogy itt őket nagyon szívesen alkalmazták.*) Hány magyar ötvösnek maradt volna így meg neve és emléke! Az „apródok könyvében“ is találunk néhány adatot a XVII. és XVIII. századból, midőn ugyanis a vándorlegények közül néhányan itt megtelepedni akarván, e célból a céh előtt jelentkeztek. Ilyenek: Hans Starkman (1661), Andreas Wolff (1683), Daniel Lurdich (1683), Andreas Moyder (1685), Franciscus Czaky (1686), Georg Böhm (1690) és Sebastian Hann (1740.), akik Szebenben tanultak s mint vándorlegények jöttek Brassóba. Hasonlóképpen Daniel Schmidt (1694) Medgyesről, Georgius Roth (1724) Segesvárról, Martinus Roth (1739) Szászvárosról, Johann Gorgias (1691) Kolozsvárról, Sigmund Goldarbeiter (1686) Késmárkról, Gotthard Reinhold Drevitz (1719) Lübeckből jöttek Brassóba és itt akartak mesterek lenni. Ezekről különben a mesterek rovatában találunk bővebb adatokat.

A főntebb említett jegyzék címe: *„Verzeichniss der herumgewanderten und sich förmlich gemeldeten mit Pass- und Wanderbuch versehenen Gesellen.“* E címből is megértjük, hogy a

*) Deák Farkas i. m. 15. l.

vándorlegénynek magát irásokkal kellett igazolni, régebben elég volt a céh részéről kiállított felszabadulási bizonyítvány, újabban azonban, mint látjuk, a vándorkönyvön kívül „passus“ra is szükség volt. Az alábbi névsor rövid ugyan, de így is nagyon tanulságos, megértjük abból, hogy a vándorlási kedv a XIX. század elején sem szűnt meg, s hogy nemcsak hazai, hanem a legmesszebb való vidékekről: osztrák, lengyel, német, orosz sőt angol alattvalók is felkeresik városunkat. A hazai városok közül: Pest, Buda, Székesfehérvár, Kassa, Szeged, Temesvár, Fiume. Kolozsvár és Enyed szerepel e jegyzékben. Feltűnő, hogy mily gyorsan változtatják helyüket a vándorlegények, alig ülnek itt 1—2 hetet, már ismét uton vannak s mennek egy házzal tovább a legközelebbi városba, hol ötvöscéh van. Ha nem kapnak helyet a céh legalább utiköltséggel — 1 forint — látja el őket. Többször találunk példát arra is, hogy egyik-másik legény valamely mester meghívására jön Brassóba.

Íme a jegyzék:

A legény neve:	Hová való?	Mikor jött Brassóba?	Kinél kapott munkát?
Bösenbeck	Székesfehérvár	1825. marc. 26	Michael Brassay
Meschitz	Fiume	» »	Johan P. Jekel
Carl Gern	Kassa	» »	Gottlieb Fleischer
Franz Veideman	Prága	» apr. 28.	» »
Franz Kolatorovitz	Lubin, Lengyelország	» jun. 25.	Nem kapván helyet, tovább megy.
Ignázt Veind	Buda	» szept. 7.	» »
Carl Fahrmbacher	Landshut, Bajorország	» szept. 9.	» »
Ignázt Verner	Buda	» szept. 24.	» »
Johann Sebader	Temesvár	» okt. 24.	Gottlieb Fleischer
Jörg Frosch	—	—	Johan P. Jekel
Gregor Héthárssy	Kolozsvár	1825. nov. 5.	Tomas Kasten
— Brieger	Hanau, Németország	» nov. 14.	» »
Carl Johann Mau	Vismar, Meklenburg-Schwerin	» dec. 20.	Nem kap helyet
Samuel Telman	Kolozsvár	1826. marc. 21	Michael Brassay
Richard Waedge	Angolországból	» marc. 25	Nem kap helyet, utiköltség 1 frt. 30 kr.
Josef Burres	Liva, Curland	» apr. 25.	Thomas Kasten
Mart. Vilh. Kürmes	Brassóban tanult	» apr. 28.	Christian Gust
Joh. Frid. Kobien	Varsó	» apr. 29.	Thomas Kasten
Christian Brandt	Vernigerode, Németorsz.	» szept. 6.	Gottlieb Fleischer

A legény neve:	Hová való?	Mikor jött Brassóba?	Kinél kapott munkát?
Johan Salick	—	1826. szept. 28	Joh. Paul Jekel
Josef Gunthes	—	» okt. 9.	Gottlieb Fleischer
F. Haschard	—	» okt. 10.	Johann P. Jekel
Iltemüller	—	» szept. 10	Utikölts. kap 1 frtot.
Emon Herman	—	» dec. 14.	„ „
Ferd. Romvalter	—	» dec. 14.	„ „
Franz Gyulay	—	» okt. 9.	Thomas Kasten
Christian Brandt	—	—	„ „
Christian Frosch	—	—	„ „
Heinrich Schweigal	Prága	1826. aug. 3.	„ „
Johan Cziriáni	Enyed	» okt. 1.	Gottlieb Fleischer
J. Mesitz	—	» nov. 1.	Thomas Kasten
Anton Schmidt	Weiterhauch	1827. jan. 22.	Utikölts. kap 1 frtot.
J. Heinrich Laubach	Hanau	» marc. 14	Thomas Kasten
Christian Frosch	—	» jan. 20.	„ „
Joh. Fridr. Kobien	Varsó	1828. jan 12.	„ „
Anton Stöber	Prága	» marc. 21	Utiköltséget kap
August Bromer	Veihenfels, Lengyelorsz.	» maj. 8.	„ „
Jos. Aug. Fülkowsky	Husler, Lengyelország	» maj. 30.	Thomas Kasten
Leopold Saller	Pest	» szept. 12	„ „
Michael Glük	SzegeJ	» okt. 10.	Gottlieb Fleischer
Joh. Christian	—	1830. marc. 4.	„ „
Heinrich Roth	Hanau	» maj. 13.	Thomas Kasten
Stadler Mihály	Pest	» jul. 20.	„ „
Max Fritz	—	1831. nov. 25.	Gottlieb Fleischer

Mig tehát a vándorlás olyan helyekre, ahol ötvöscéhek voltak, úgy a bel-, mint a külföldön ajánlatos és törvényszerű dolog volt; addig a céhen kívüli munka, s különösen a Moldvába, Havasalföldre és Székelységbe való vándorlás és munka a legszigorúbban el volt tiltva. Aki ezt meg merete tenni, a céhből kizáratott és kontárszámba ment, így intézkedik már a legrégebb brassai céhszabály: 1511. 7. §-a, továbbá az 1559. 3. §., 1615. 2. §., 1656. 34. §. Az ilyennek, ha visszajött, újból kellett magát a cégbe felvétetnie.

Szolgálati idő. A legénynek, ha Brassóban tanult, legalább két évet kellett dolgoznia, s csak azután jelentkezhetett a céhtanács előtt és kérhette mesterré való avatását.*) Ez azonban nem ment olyan könnyen, sok mindenféle kellett ahhoz, hogy a

*) V. ö. 1606. 11. §. 1655. 13. §.

régi céhszabályok szerint valaki mesterré lehessen. Alább részletesen ismertetjük a követelményeket. A szolgálati időre nézve azonban még megjegyezzük, hogy az idegenekre (bevándorlók, akik máshol tanultak) nézve a céhszabályok külön intézkednek. Ha brassai ötvösnek a fia máshol tanult, s hazajövén itt akart letelepedni, a tanulóévek megváltása címén 30 forintot kellett fizetnie a céhnek, s ugyancsak két évet szolgálnia, mint legénynek. Másnak, ha idegenből jött, 40 forintot kellett fizetnie*) és négy évet tölteni legényállapotban (1624. 1., 2., 3. §. és 1656. 8. §.). Természetesen az ilyen bevándorolt legénynek eddigi tanulmányairól, származásáról, viselkedéséről bizonyítványokat kellett felmutatni. A céhszabályok azonban a szolgálati időnek csak minimumát szabták meg, a legtöbben, s különösen azok, kik külföldre mentek, sokkal több időt töltöttek legénysorban.

A mesterremek (Meisterstück). Ha a legény szolgálati éveit kitöltötte s mester akart lenni, az első lépés az volt, hogy a mesterremek elkészíthetéseért folyamodott. A céhtanács megvizsgálta a jelölt okmányait, ha azokat rendben találta, a remeklést megengedte. A mesterremek Brassóban is három darab elkészítéséből állott, egymint:

1. A céhszabályok első helyen említik mindig az edényt (Geschirr), melynek formáját azonban közelebbről nem ismerjük, valószínűleg domborművekkel díszített *serleg, kupa* lehetett. Ezen mutatta be ugyanis a mesterjelölt a trébelésben való jártasságát. A munkának szépnek, valóban remeknek kellett lenni („das einem Meisterstück enlich sei, und für ein Meisterstück bestehn mächt“ 1559. 6. §.). A serleg ezüstből volt és aranyozva.

2. A második darab egy címeres *pecsétnyomó* volt (ein Sigill mitt Schyllt und hellm“ valószínűleg rézből), mellyel viszont az ötvöslegény azt bizonyította, hogy a vésőt is jól kezeli.

3. Végül egy *drágaköves gyűrűt* kellett készítenie (ein Krausen Ring, geschnitten Ring), hogy kimutassa ügyességét a drágakövek befoglalásában. E gyűrű aranyból készült.

Ez volt századokon keresztül az u. n. mesterremek, s csakis a legújabb időben tértek el attól annyiban, hogy más egyéb szépen kidolgozott művet is elfogadtak remek gyanánt. A mesterremek felügyelet alatt készült, még pedig rendesen az egyik céhmester műhelyében, melyhez az ezüstöt is a céhmester adta,

*) „Lehrgeld“ és „Mahi“ címen.

vagy egy másik mester, akit erre a jelölt felkért. A jelöltnek minden segítség nélkül magának kellett a remeket megcsinálnia, még pedig záros határidő (nyolc hét) alatt. Ha ennyi idő alatt sem készült el vele, büntetést fizetett (hetenként 1 forintot).

Ha a mesterjelölt a remekkel elkészült, azt a céhtanács előtt bemutatta. A mesterek a bírálatban igen szigorúan jártak el, s legkisebb hibát sem nézték el. Csakis így tudjuk megmagyarázni azt a körülményt, hogy csaknem valamennyi jelentkező elbukott e felvételi vizsgálaton, vagyis a legritkább esetek közé tartozik, hogy a jelöltnek mind a három művét elfogadták s jónak találták. Mindössze négy ilyen találtam a brassai ötvösök között, méltók tehát arra, hogy nevüket itt is felemlitsem, e négy kiváló ifjú mester: Daniel Hermann, Michael Seybriger, Stefan Welzer és Thomas Klosch volt. Bizonyára kiváló mestereik voltak, s hosszú gyakorlat után tettek szert ily nagy ügyességre.*) Akiknek munkáját nem fogadták el, azok büntetést fizettek, eleinte darabonként 2, később 4 forintot. Olyan esetről nem olvastam, hogy valakit rossz munkája miatt elutasítottak volna. A teljesen rossz készítményt darabokra törték, kegyelemből azonban néha egészen hagyták a gyöngébb munkát is, sőt a büntetés egy részét is elengedték. A mesterremek bemutatását és annak elbírálását a „mesterkönyvbe“ vezették be.

Házasság. A mesterremek elkészítése után szabad volt a legénynek megnősülnie, sőt a szabályok szerint kellett is, mert addig a céhbe nem vették fel mesternek. Ezzel is az erkölcsös életre és háziasságra akarta szoktatni tagjait a céh. Aki azonban legénykorában nősült meg, büntetésül (1559-től kezdve) 4 forintot fizetett. A céhszabályok humánus intézkedései folytán nemcsak az ötvösök gyermekei, de özvegyei is bizonyos előnyökben részesültek. Így aki egy ötvösnek leányát vagy özvegyét vette nőül, a felavatásnál szokásos illetékek egy részétől felmentést nyert. Mert az idegenek és nem ötvösök fiai a felavatáskor magukért és feleségükért 5—5 forintot fizettek a céh pénztárába, ellenben a ötvösök fiai és akik ötvös családból házasodtak, ez illetéket nem fizették maguk, illetőleg feleségük után.

A mesterasztal (Meistermahl). Az ötvöslegény ilyenformán elkészítvén a remeket s meg is nősülvén, újból jelentkezett a

*) Némelyikről ezt hitelesen tudjuk bizonyítani. Így Seybriger (alias Sommer) Mihályról tudjuk, hogy 15 évig tanult. V. ö. Ballagi i. m. 14. l.

céhmesternél és kérhette mesterré való avatását, ami aztán ellenvetés nélkül meg is történt a céhtanács jelenlétében, ha a jelölt a céhszabályok értelmében a követelményeknek eleget tett. Ugyanis ilyenkor kellett a különféle illetékeket lefizetni, ami azonban nem volt valami könnyű dolog, mert egy ilyen fölavatás a legénynek néha 50 forintnál is többbe került, ez pedig, tekintve a pénz akkori nagy értékét, igen soknak mondható. Igaz ugyan, hogy ezen összeget az ifju mester részletekben is fizethette, de hát végül is csak meg kellett fizetnie.

A felavatást követte a felavató *mesterasztal* (Meistermahl). Valószínűleg régi szokás alapján nemcsak a mesterasztal, hanem a többi céhbeli lakomák menuje is meg volt állapítva. A százszok józanságát bizonyítja az a körülmény, hogy a céhszabályok ezen lakomák fogásairól, terjedelméről sehol sem szólnak, nem úgy a magyarországi céhszabályok, melyek egész pontosan meghatározzák az ételek és italok számát és mennyiségét. Hasonlóképen üdvös intézkedés volt az is, hogy e lakomákat a céhtanács hamarosan beszüntette, úgy, hogy már 1614-től kezdve az ifjú mesterek pénzzel váltották meg a lakomaadás terhét, még pedig eleinte 20, később 25 forinttal. Itt is előnyben voltak az ötvösök gyermekei, mert azok továbbra is csak 20 forintot fizettek.*)

Régeinte szokásban volt az is, hogy az ifjú mestert, midőn először jött a céhbe, a gyűlés után hazakisérték, minek vége ismét csak lakoma, dáridó lett. A céh ettől a tehertől is meg akarván szabadítani a fiatalokat, elrendelte, hogy ezentúl (1644) nem szabad az ifjú mestert hazakisérni, de viszont az új mester ezen a címen 5 forintot fizet váltságdíjúl a céh pénztárába, ez a könyvben „*Heimleitung*“ néven szerepel. Ha valaki e rendelet ellenére az új mester házába ment, 1 forinttal büntették (1656. 21. §.).

Brassóban is a várfal egy részének gondozása az ötvös-céhre volt bízva. Itt a várfalak és sáncok között (Zwinger), ahol bástya is állott, tartották hosszú időn keresztül gyűléseiket, összejöveteleiket, valóságos nyári mulatóhely volt ez egészen a legújabb időig a céh számára. Minthogy azonban ennek fentartása pénzbe került, az új mesterektől 1652-től kezdve e címen is illetéket szedtek, még pedig az ötvösök gyermekei 4, az idegenek 8 forintot fizettek. Ez volt az u. n. *Rechgeld*.

*) Az 1511-iki céhszabály szerint csak 6, illetőleg 8 forint volt a felavatás díja, chhez járultak még a mesterasztal költségei.

1715-től kezdve szerepel a *székváltság* (*Stuhl*) is. Hogy ez a céhben vagy a templomban való helyre vonatkozik-e, a szűkszavú feljegyzések nem mondják meg. Valószínűleg mind a kettőre vonatkozott s nem volt egyéb, mint pénzen való megváltása azon jognak, mely az ifjú mestert felavatása után megillette, hogy t. i. úgy a céhgyűlésekben, mint a templomban, hol az ötvösmestereknek és legényeknek külön-külön padjuk volt, a céhbeli mesterek között foglalhatott helyet. A székváltság 1 frt volt.

A céh, hogy jövedelmét szaporítsa, 1746-tól kezdve az ifjú mester feleségét is külön beiktatta, illetőleg az asszonynak is lakomát (*collatio*) kellett volna adni, de ezt megválthatta 12 forinttal. Ez az intézkedés nincs benn a régi céhszabályokban és 1774-ben csakugyan ki is mondják, hogy ez az illeték törvénytelen lévén, ezentúl elmarad; de biz ez a rendelet csak írott malaszt maradt, mert a 12 forintot ezentúl is megfizették a belépő ötvössel (*Einrichtung der Frau*).

Ezenkívül az ifjú mester, ha tanulóveit nem Brassóban töltötte, tandíj címén 30 forintot fizetett. Ha pedig a törvényt szabta legényeiből hiányzott egy pár hét, azt is pénzen váltotta meg, minden hiányzó hét után 1 forintot tett le; éppen így jártak el azzal is, aki esetleg munka nélkül töltött el néhány hetet. Látjuk tehát, hogy az ifjú mesternek untig elég fizetni-valója volt, s hogy a *céh igazságának* (*Zechgerechtigkeit*) nevezett adó nem volt éppen mindig igazságos. Természete abban is megegyezett az adóéval, hogy folytonosan emelkedett, mert míg a XVII. század elején mindössze csak 20 forintot fizettek a felavatáskor, később ez az illeték 50—70, sőt néha 100 forintra is hágott, s csak a legújabb időben (a XIX. sz. közepén) szállott le ismét 10 forintra. Így ment végbe a brassái ifjú mester felavatása és *berendezése* (*Einrichtung*) az ötvöscéhbe.

Nagyon valószínű, hogy Brassóban is volt a legényeknek külön szervezetük és társaságuk (*Bruderschaft*), miután azonban, mint említettük, az ötvöslegények ládája nincs meg, idevonatkozó adataink is nagyon hiányosak. Brassóban is volt tehát öreg legény (*Altgesell*), ki a legények ügyeit vezette és a gyűléseket egybehívta; volt külön kasszájuk (*pixis*), melybe minden legény befizette a reá eső illetéket; volt szállásuk (*Herberg*), ahol ülészttek stb. úgy, amint az máshol is megvolt.

A céh gyűlésein eleinte a legények is részt vettek, termé-

szetesen inkább mint vendégek hallgatták a tapasztaltabb mesterek felszólalásait. Ha ilyen alkalommal egy legény magáról megfélekedve tiszteletlen szavakkal illetett egy mestert, 2 lat ezüstre büntették. Hasonlóképpen szigorúan el volt tiltva a céhben tárgyalt dolgokat a piacra vinni, ha valamelyik ezen pontban bűnösnek találtatott, félmárka ezüsttel bűnhődött.

3. A mesterek.

1. *Az ifjú mester (Jungmeister).* Miután a mives legény ilyenformán berendezkedett „ifjú mester“ lett, megkülönböztetésül az öregebb mesterektől. Most már önállóan dolgozhatott, üzletet nyithatott és munkát vállalhatott, résztvett a céhgyűlésein, a lakomákon, helyet foglalhatott a többi mesterek között: szóval mindazon jogokban részesült, melyet a céhszabályok az ifjú mester részére biztosítottak.

Mert kezdet óta volt néminemű megszorítás a jogokban, bizonyos különbség az ifjú és az idősebb mester között, és az olyan konservatív testület, mint a céh erre mindig nagyon sokat adott. Így már a legrégebb céhszabályban azt olvassuk, hogy az ifjú mesternek csak négy évi gyakorlat után lehetett egy tanulót felfogadnia (1511. 3. §.). És ez a szabály mindvégig fenállott azzal a különbséggel, hogy később ezt a várakozási időt leszállították majd 2 évre (1606. 8. §.), majd egyre (1615. 4. §.), de az utolsó céhszabály ismét négy évet említ. A legénytartásban nem szorítják meg a jogát, tarthatott eleinte többet is (1606. 8. §.), később azonban itt is bizonyos időhöz kötötték a legénytartás jogát (az 1656. 22. §. szerint két évet kell várnia).

A régi céhekben nagyon ügyeltek, s mindenben megtartották a *rangsort*. Minden mesternek meg volt a maga helye a céhben, a templomban, a kivonulásoknál stb. A sorrendet a belépési idő szabta meg, a választásoknál is erre nagy tekintettel voltak. A céh iratai között egy oklevélben megtaláljuk a céh tagjainak 1691-ben való név és rangsorát. Első helyen találjuk a céhszószólójának (Wortman) a nevét, utánna következik a volt szószóló, aki akkor éppen városbíró is volt, tehát őt illeti meg a Wortman után az első hely. Azután két olyan öreg mester következik, akik céhmesterek voltak, s csak ezek után jön a két tényleges céhmester, akiket időrendben követnek a céhtanács

tagjai. Ezek között ismét az első helyet azok kapják, akik egyszersmind a városi tanácsban is benn vannak. A céhtanács után következnek az egyszerű mesterek seniorátus szerint, az utolsó helyen van az az ifjú mester, akit a múlt évben vettek fel. A mesterek után a legények következnek ismét csak szolgálati idő szerint. Sokáig kellett tehát az ifjú mesternek várnia, míg annak a bizonyos lajtorjának a tetejéig eljutott, vagy legalább is a mindenható céhtanácsba bevásztották.

Az ifjú mesternek volt néhány különös teendője is, ilyenek a következők: a céhlakomákon és más hasonló alkalmakkor ők szolgálták ki az öregebbeket, a céhmesterválasztás után ők vitték át ünnepélyesen a céhládát az új céhmesterhez, hozzájuk tartozott a h iradás, vagyis a céhb eliek összehívása, s más egyéb dolgoknak a kihirdetése. Ez pedig a következő módon folyt le. A város négy kerülete ki volt osztva egy—egy fiatal mesternek, akik a céhmester üzenetét házról—házra megvitték, illetőleg a h iradást az év négy szaka szerint felválltva teljesítették. A legifjabb mester kötelessége volt továbbá a kivonulások alkalmával a dobverés is (1656. 31. §.).

Mikor azonban ifjú mesterekről szólnak a céh iratok, az *ifjabbak (iuniores, Junge Schaar)* nevezetén mindazon mestereket értik, kik még nem tagjai a céhtanácsnak, vagyis nem seniores. Ilyenformán aztán számuk meglehetősen nagy, s rendszeren jóval nagyobb volt az öregekénél. A céh megalakulásakor és kezdetben az öregek és ifjak jól megfértek egymással, jóformán egyenlő jogok és kötelességekkel bírtak. Lassankint azonban a céhtanács minden jogot és hatalmat magához ragadott és az ifjabb mestereket a kormányzás és vezetésből teljesen kizárta. A céhtanács kezelte a céh vagyont, arra fordította, amire akarta, nyilvános elszámolást nem tartott, ő választotta a céhmestereket, a céhtanács tagjait, büntetett, jutalmazott: szóval teljesen önhatalmúlag kormányzott.

Ezek a nagy előnyök, amelyek a céhtanács tagjait részben jogosan megillették, részben pedig a céh többi tagjainak rovására folytonosan növelni iparkodtak, nagyon természetes, hogy nagy féltékenységet, irigységét keltettek az ifjú mesterekben. Ezek ugyanis úgy tapasztalták, hogy ők tulajdonképpen mindenből ki vannak zárva; ami előny, ami jó és ami jog, azt az *Alt-schaft* élvezi egyedül; ellenben a kötelesség, a teher az az ö-

vállukon nyugszik. Mindenfelé tehát nagy volt a nyugtalanság és elégedetlenség, mely végül is nyílt lázadásban tört ki.

E jelenség különben nemcsak az ötvösöknél és nemcsak Brassóban mutatkozott, hanem mindenfelé, ahol csak céhek voltak. Brassóban a timárok közt ütött ki először a harc az öreg és az ifjúmesterek között 1613. július 23-án. A krónikás, aki ezt följegyezi, hozzáteszi, hogy a baj azért harapódzott mind tovább, mert a városi tanács más egyéb fontosabb dolgokkal lévén elfoglalva, ezzel nem törődhetett.

Az is természetes, hogy az ifjú ötvösök sem hagyták magukat, mert hiszen az ő sérelmeik sem voltak kisebbek, mint a többieké. Mik voltak e sérelmek, felsorolva nincsenek, de azon egyességből, melyet 1620. június 25-én a városi tanács előtt kötöttek, megismerhetjük azokat egyenkint és összesen.

Az első pontban kimondják, hogy az „Altschafft“ 8 személyből áll, köztük van a 2 céhmester is, akiket az egész céh választ, valamint a céhtanács tagjait is. — Ügylátszik tehát, hogy az Altschafft néha—néha maga egészítette ki magát, ő választotta a céhmestert is, ami mindenesetre nagy visszaélés volt. II. A kiszolgált céhmester rangban megelőzi azokat, kik még hivatalt nem viseltek. III. A céh vagyont a céhmesterek úgy kezeljék, mint „fiscale bonumot“, ne pazarolják, hanem gyűjtsék azt meg előre nem látott esetekre. — Itt valószínűleg arra céloznak, hogy a bevétel egy részét az öregek maguk között felosztották. IV. Ha mesterasztal tartatik, ahhoz minden mester meghívassék. — Egészen jogos kívánság! V. Ha próbaszedés van, legyen jelen az egész céh. — Valószínűleg azért, hogy ott személyválogatás, kedvezés vagy elnézés ne történhessék, s hogy azt így ellenőrizhessék. VI. Ha a céhtanács tagjait megbüntetik, a büntetést a maguk pénzéből fedezzék s ne a céh vagyonából. — Ime egy nagyfokú sérelem és visszaélés! VII. Az ifjú mesterek is tarthatnak néha barátságos összejöveleket a céhtanács engedelmével nélkül. — Quod uni iustum, alteri aequum! VIII. A céh bevételei és kiadásairól való leszámolás az egész céh előtt történjék. — Ügylátszik tehát, hogy a céhtanács a választásokat és a leszámolást is egészen házilag, a maga körében végezte, egészen törvényes volt tehát az ifjú mesterek követelése, hogy az nyilvánosan, az egész céh előtt menjen végbe.

Ime, ezek azon sérelmek, melyek az ifjú mestereket az el-

lenállásra készítették, s ezek azon pontok, melyekben a sérelmek orvoslását fogadták meg az öregek. Érdekes dolog, hogy a bevezetésben a céhtanácsot vádlónak, az ifjú mestereket pedig vádlottaknak nevezik, a kiegyezési pontok pedig mind az ifjú mesterek javára intézkednek. A szerződőfelek igen súlyos büntetést — 20 márka ezüstöt — szabnak arra a félre, amely a szerződés pontjait megszegi. E szerződés eredetiben fönmaradt a céh ládájában, erős pergamenre írta a város jegyzője; a bíró és az egész tanács nevében van kiállítva és a nagy pecséttel ellátva. Alul jegyzetben még azt olvassuk, hogy 1637-ben a céhtanács tagjainak száma, tekintettel az ötvösök nagy számára 12-re emelkedett.

Ügylátszik azonban, hogy az állapotok csak egy időre javultak meg, mert nemsokára a céhtanács újra csak a régi módon kormányzott, legalább erre mutat az a jelenség, hogy a XVIII. század folyamán az ifjabb mesterek maguknak külön *szószólót* (Wortman) választottak, akinek az volt a hivatása, hogy az ifjabbak érdekeit az öregebbekkel szemben megvédjék, s a céhtanácsban azokat képviseljék. Az ifjú mesterek szószólóinak névsora, amint azt a céhíratok alapján összeállítanom sikerült, a következő:

- 1726—27. *Gerg Olescher.*
- 1736. *Marcus Riemer.*
- 1737. *Michael Fronius.*
- 1739. *Josef Benkner.*
- 1741—46. *Jacobus Raab.*
- ? *Georg Scheipner.*
- 1761. *Nathanael Trausch.*
- 1765. *Laurentius Bömches.*
- 1769. *Petrus Laurenti.*
- 1772—74. *Marcus Riemer iunior.*
- 1775. *Samuel Kalp.*
- 1776—80. *Georg Riemer.*
- 1783. *Lucas Jeckelius.*
- 1794. *Laurentius Römer.*

Arról is többször olvasunk a céh számadásaiban, hogy mikor a céhtanács külön lakomát ült, néhány forintot az ifjabbaknak is juttattak, amelyből azok is vig napot csináltak maguknak. Azonkívül is többször összejöttek, valószínűleg szószólójuk

házában, vagy a „Zwinger“-ben, s e jogukat nemcsak a főtebb ismertetett szerződésben, hanem az 1656-iki céhszabályokban is biztosították, azzal a kikötéssel, hogy ahhoz a céhtanács előleges engedelmé szükséges (56. §.).

2. *A mesterek jogai és kötelességei.* Az alábbiakban röviden elősorolom azon jogokat, előnyöket, melyeket minden céhbeli ötvös élvezett, s vele kapcsolatban viszont azon terheket, kötelességeket is, melyeket minden mester teljesíteni tartozott, ha nem akart a céhszabályokkal összeütközésbe kerülni. Minden mesternek joga volt:

1. *A cég ülésén résztvenni,* az ott tárgyalt kérdésekhez hozzászólni. A megjelenés kötelező volt, ha valaki elkésett, 25 dénárt, ha pedig igazolatlanul elmaradt, 1 forint büntetést fizetett, egyedüli mentség a betegség volt (1606. 1. §.). A hozzászólás rangsor szerint ment, ha egy fiatalabb az öreg szavába vágott, 50 dénárral bűnhődött. A felszólaláshoz az engedelmet az elnöklő céhmester vagy Wortmann adta meg (1606. 2. §.). A komolyságot és higgadtságot mindvégig meg kellett őrizni, aki a gyűlésben veszekedést kezdett, vagy mestertársát meghazudtolta, 1 forint volt a büntetése (1606. 2. §. Az 1511. 6. §. szerint 1 lat ezüst). Ha pedig egy legény sértene meg szavával egy mestert, büntetése 2 lat ezüst (1511. 6. §.). Amit a céggyűléseken végeztek, azt kibeszélni szigorúan tiltva volt, amely mester e tilalom ellen akár közvetlenül, akár közvetve vétett, fél márka ezüsttel bűnhődött (1511. 6. §. E büntetés az 1606. 10. §. szerint 1 márkára emelkedett).

2. Minden mester *választó és választható* volt, természetesen bizonyos megszorításokkal. A választás módozatait a céhszabályok nem írják elő és a feljegyzések sem szólnak róla, de azért föltehetjük, hogy az vagy titkosan, vagy általános felkiáltással történt. Az is valószínű, hogy a rangsorra itt is nagy figyelemmel voltak, s hogy a tisztségekre többnyire a legérdemesebbeket jelölték. De arra is vannak adataink, hogy néha-néha korteskedések folytak, hogy mint minden választásnál, az ötvösöknél is gyakran szerepelt a protekció, s más egyéb tekintet, ami ellen sokszor hiába küzdött a cég javára törekvő kisebbség. Így olvassuk ezt pl. Seybriger életrajzában is, aki 1664-ben ilyen okból tiltakozott Marcus Schoppel megválasztatása ellen.

3. Minden mesternek joga volt a cég *lakomáin* résztvenni,

még pedig nem csupán az u. n. mesterasztalnál, (Meistermah), hanem más egyéb összejöveteleken is, így az évenként tartatni szokott s a választógyűlést követő mulatságon (collatio). Igaz ugyan, hogy később e lakomákat pénzzel váltották meg az illető mesterek és a céhtanáctól függött eldönteni azt, vajjon a pénzen lakomát rendezzenek-e, vagy a céh vagyónához csatolják, de azért a „collatio“ továbbra is fönmaradt.

4. A céhbeli ötvösnek felavatása után joga volt „*mívelni*“, azaz saját műhelyt tartani, nyilvános üzletet (Laden) nyitni és cégérét kitenni. Egy ilyen XVI. századbéli ötvösműhelyt láthatunk azon az ezüst behívótáblán, melyet alább fogunk ismertetni. Természetesen az üzlet és műhely legtöbbsnyire együtt volt. A céhszabályok értelmében két ötvös együtt is dolgozhatott, közös műhelyük lehetett, csak azt tiltják el szigorúan, hogy valamely mester a legényével lépjen ilyen „*társi*“ viszonyba.

5. A mesternek joga volt *tanulót* fogadni üzletébe. Láttuk azonban, hogy ez bizonyos föltételekhez volt kötve. A céhszabályok a mestereknek lelkükre köti, hogy tanulóikat szorgalmasan tanítsák, hogy azokat kellő tudás nélkül fel ne szabadítsák, s éppen mivel az ötvösmesterség nem volt könnyű, s valójában az ötvösöknek apródkorukban kellett azt begyakorolniok, mert a vándorlás már magasabb iskola volt: azért volt a tanulási idő 4—5 évben megszabva. A jó bánásmódról külön a céhszabályok nem emlékeznek meg, de azon üdvös intézkedés, melyszerint a felavatást négy heti próbaidő előzte meg, azt célozta, hogy a mester és tanítvány egymást kiismervén, a szükséges szeretet és kölcsönös bizalommal viseltessenek egymás iránt, ami pedagógiai szempontból is igen helyes dolog. A házi fenyíték természetesen meg volt engedve.

6. A céhbeli ötvös *legényeket* is tarthatott. Említettük már, hogy e tekintetben is a régibb céhszabályok sokkal liberálisabbak az újabbaknál. Mert míg a tanulókra nézve jóformán mindig fenállott az a rendelkezés, hogy egyszerre csak egy tanulója lehet a mesternek, a legényekre nézve régebben az volt a szokás, hogy annyit tarthatott, amennyire éppen szüksége volt (1606. 8. §.). Ujabbban azonban itt is megnyirbálták a mester jogát, mert az 1656. c. sz. 8. §-a szerint már csak egy legény tartása volt megengedve.

7. A mester mindenféle szakmájába vágó *munkát* elvállal-

hatott, elkészíthetett és áruba bocsáthatott, de több tekintetben az ötvös szabadsága itt is korlátozva volt. Még pedig: a) csak otthon a műhelyében dolgozhatott, vidékre vagy külföldre nem mehetett mívelni, mert különben a céhből kizárattott; b) csak jó ezüsből és aranyból volt szabad mívelnie, vagyis csak 14 latos ezüsből és 18 karatos aranyból, erre a céh szigorúan felügyelt és megbüntette azokat, akik a törvény ellen vétettek, erről különben még alább is lesz szó; c) sárgarezet bearanyozni tilos volt, vörösrezet is csak úgy, hogy az felismerhető legyen; d) üveget drágakő helyett aranyba foglalni a céhből való kizárást vonta maga után; e) lopott ezüstöt, aranyat, s főleg templomi dolgokat megvenni nem szabad; f) hasonlóképpen tilos az aranypénzről lereszelt aranyat megvenni, a rossz aranyat megújítani, (ezeket át kell lukasztani); g) tilos volt a kontárokat bármiképpen segíteni, nekik valami szerszámot kölcsönözni, vagy pedig valami a míveléshez szükséges anyagot eladni; h) végül minden munkát, ami ezüst, vagy aranyból volt, az ötvösnek mesterjegyével kellett ellátnia.

Az *árulásra* nézve is voltak tiltó rendeletek. Nem volt szabad a mesternek kész áruival sem a városban, sem a vidéken házalni. Vásárokra elmehetett, de ott is csak a kijelölt helyen és kijelölt időben árulhatott. Erről alább bővebben.

8. Minden mester használhatta a céh *olvasztókemencéjét* egy bizonyos díj lefizetése mellett, melyet annak fõntartására használtak, de csak annyi ezüstöt volt szabad olvasztania, amennyire neki szüksége volt. Idegennek, s különösen kontár vagy kereskedõ számára olvasztani szigorúan tiltva volt. Kivételt csak a szász papok képeztek, akik nyers ezüstben fizették adójukat, azok számára szabad volt tehát ezüstöt beolvasztani, de ilyenkor is az ezüstre a mesternek bélyegét reá kellett ütnie.

9. A céhszabályok a munka árát nem szabták meg, ez tehát megalkuvás szerint történt. De idõk folytán mégis bizonyos szokásos tarifa fejlődött ki a különféle ötvösmunkákra nézve. A fizetés márkák, vagyis suly szerint történt s a kidolgozás szerint annak ára kisebb vagy nagyobb volt. Majd a törvényhozás is beleszólt a munkák árának meghatározásába, ezek az u. n. *limitációk*, melyrõl szintén lesz még szó.

10. A közönség érdekét szolgálta az a céhszabály, mely szigorúan megtiltotta, hogy a mesterek kétféle *mérleget* használ-

janak (1656. 52. §.), valamint az is, mely elrendeli, hogy a megmunkálás végett átvett aranyat hiánytalanul vissza kell szolgáltatni a megrendelőnek (1656. 48. §.), s továbbá a céhszabályok azon pontja, melyszerint a rossz és hitvány munkát joga volt a céhmesternek összetörni, sőt el is kobozni (1656. 42. §.).

11. Már a legrégebb céhszabály is megtiltja (1511. 8. §.), hogy a mester műhelyébe másféle mesterlegényt, pl. rézművest alkalmazzon.

12. Sokszor előfordult, hogy az ötvösöket osztozkodásoknál vagy más alkalommal drágaságok becslésére kérték fel. A céhszabályok szerint ilyenkor az ötvös minden ezüstmárka után 8, aranytárgyagnál egy db. arany súly után 1, s minden egyes db. drágakő becsléseért 10 denárt kérhetett (1588. 3; 1615. 14. és 1656. 53. §§.).

13. Tilos volt a mestereknek egymás segédjeit elcsalni, vagyis arra rábeszélni, hogy urának fölmondjon. Akire ez rábizonyult, azt szigorúan megbüntették (1656. 26. §. szerint egy márka ezüst). De azt sem engedték el szárazon, aki ilyenformán ok nélkül mondott föl mesterének, s így sokszor a felvállalt munkák miatt a legnagyobb zavarba hozta.

14. Ha valamely mester a céhszabályok ellen vétett, azt azok értelmében meg is büntették, ha azonban néha az az eset fordult elő, hogy valamely ötvös főbenjáró s polgári törvénybe ütköző kriminális bűnt követett el, ilyenkor a céh maga adta át az illetőt a hatóságnak, mely az állam törvényei szerint ítélkezett a bűnös fölött. A brassai céh történetében két halálos ítéletről olvasunk, az egyik Peter Wolkendorfferé volt, aki társát a mezőn megölte, a másik pedig Caspar Kreisché, aki az 1688-iki felkelés egyik vezére volt. Más esetekben (tolvajlás, házasságtörés stb.) a polgári büntetés kiállása után még külön a céhtanács is bíraskodott, s ha kegyelemből az ilyen, a szemükben már megbélyegzett embert vissza is fogadtak a céhbe, az csak sok könyörgés és tetemes pénzbüntetés lefizetése után történt meg.

15. A mestereknek volt kötelessége végül az is, hogy bizonyos sorrendben az ötvösbástyán őrködtek, ami különösen zavaros időkben birt fontossággal, békében valószínűleg csak a rendes városi őrség teljesített szolgálatot a kapuknál és a városház tornyában.

16. Ha valamely mester nem volt megelégedve a céh hatá-

rozatával (pl. a büntetéseknel), joga volt a városi hatósághoz föllebbezni, de e szándékát előbb a céhmesternek kellett bejelentenie (1606. 10 §. és 1656. 59. §.). Igazságot azonban ritkán kapott, mert a városbíró legtöbbszörre a céhtanács végzését hagyta jóvá, de azért arra is van eset, hogy a felfolyamodó javára döntötte el az ügyet.

A brassai ötvösmesterek időrendben.

Az alábbiakban időrendben közlöm a brassai ötvösmesterek névsorát a reájuk vonatkozó adatokkal együtt, úgy ahogy azt a különféle forrásokból összeállítanom sikerült.*) Bevezetőképpen azonban megjegyezni kívánom, hogy csak a lényegesebb adatokat vettem fel, azokat pedig amelyeket nem tartottam fontosnak elhagytam, vagy összefoglalva ismertetem. Így pl. nem sorolom fel egyenként a mesterek tanulóit, nem számlálom elő az összes büntetéseket, hanem csak a különösebbeket stb. Hogy annak a sok ezer szétszórt adatnak összeszedése és egybefoglalása mily fáradságos és időölő munka volt, azt csak azok tudják méltányolni, akik valaha ilyesfélével foglalkoztak. Az eredmény pedig végül is nem kielégítő, mert a névsor nem teljes, az egyes életrajzok hiányosak. De itt is elmondhatjuk „ad impossibilia nemo tenetur“. Ez életrajzok összeállításánál jó hasznát vettem a „Quellen“ öt kötetének és különösen a céhiratoknak. Röviden ismertetem e forrásokat is.

1. A brassai városi levéltárban vannak régi adólajstromok, melyek egészen a XV. századig visszamennek. E lajstromok kiválóan fontosak azért, mert azokban minden adófizető polgár neve, még pedig úgy a háztulajdonosoké, mint a bérben lakóké, évről-évre fel van jegyezve. Ezen adólajstromok közül a legrégebbeket (az 1475—1500-ig terjedőket) közzétette Stenner Frigyes a Quellen III. kötetében.

*) Néhány brassai ötvöst felemlít Ballagi I. művében a céhiratok alapján 10—20. l. és néhányat a Quellen II. k. után Arch. Ért. X. K. 385—402. l. Mihalik József pedig az Arch. Ért. XX. k. 17—22. l. a „Fundgruben“ nyomán közöl egy-kettőt. Ugyancsak a céhiratok alapján Resch Adolf összeállította a brassai ötvösök névsorát a Korrespondenzblatt 7. k. 19—23. l. de a névsor hibás és hiányos, teljesebb az a névsor, melyet én közöltem az Erd. Múz. 25. k. 378—387. l. a mesterek könyve alapján.

Habár e lajstromok nem teljesek, mert néhány évről hiányzanak, mégis eléggé teljes képét nyújtják Brassóváros akkori lakosságának. Az összeírás kerületek, u. n. negyedek szerint történt; a négy kerület neve: Quartale Porticae, Corporis Christi, Catharinae és Petri. A kapusnegyed (Quartale porticae) a város északkeleti kerülete, elnevezve azon kaputól, mely az északi falon át a mostani Kapuutcába vezetett. Az Úr Testéről elnevezett kerület (Quartale Corporis Christi) a város délkeleti részét foglalta magában s nevét azon hatalmas és gazdag testülettől vette, melyet „Confraternitas Corporis Christi“ néven ismerünk, s melynek háza a Feketetemplom mellett (a mostani plébániai épület) volt. A Katalinnegyed a hasonnevű kápolnától, illetőleg a kaputól kapta nevét és a város délnyugati részére terjedt ki. Végül a Szent-Péter negyed azon régi templomról volt elnevezve, mely Szent-Péter és Pálnak volt szentelve (a mostani katolikus templom helyén) s a város északnyugati részét foglalta magában. Minden negyed élén négy városi tanácsos (civis iuratus) állt. Ezeknek volt hivatala a városra kirótt adót (taxa regia) arányosan kivetni és beszedni.

E kimutatásban egy név többször is előfordul, mert egyik-másik ötvösnek háza is volt, meg azután lakását is változtatta. Elhagyva tehát ezen ismétléseket, jóformán teljes bizonyossággal állithatjuk, hogy a XV. század vége felé 15 ötvösmester dolgozott Brassóban. Hozzátehetjük még, hogy e lajstrom igen sok helyt a név mellé nem teszi ki a foglalkozást, úgy hogy ezen névsort teljesnek nem tarthatjuk. Ezen 15 mester közül 10 háztulajdonos volt (némelyik többszörös is), négyen közülök pedig városi előljárók (civis iuratus) voltak.*) De ezenkívül a többi kötetekben is elszórva igen sok adatot találtam a brassai ötvösökre nézve, melyeket az alábbiakban fel is használtam.

2. *A mesterkönyv.* A brassai ötvöscéh iratai közt van egy kéziratos könyv, mely időrendben közli a mesterek belépésének idejét és egyéb körülményeit, s éppen azért bátran nevezhetjük *a mesterek könyvének*. Ezen kézirat szolgált főforrásul a brassai ötvösmesterek jegyzékének összeállításánál. A könyv fehér bőrkötésű félfolió alakban, préselt egykorú cífrázatokkal díszítve.

*) E lajstromot ismertettem és az abban előforduló ötvösöknek neveit közöltem Arch. Ért. 28 k. 8—10 l.

Papirjának vízjegye koronás sas H. S. betűkkel. Eredeti címe a belső lapon:

Register vber die Meyster wie sie in die czech treden wnd wie sie mied Tod abgehen.

Az első lapon e fölírás ismétlődik a következő datummal: A. 1615. die 2. Januarii. Ezen időben Georg Kozak és Hans Gorgias voltak a céhmesterek, valószínű tehát, hogy ők szerezték be a céh számára ezt a könyvet. A könyv két részből áll: Az *első rész* a 3 lapon kezdődik s 1614. februarius 23-áról van datálva az első bejegyzés, az utolsó a 96. lapon van s 1862-ből való. Az összes bejegyzések száma: 248. Míg könyvünk első része a mesterek belépésével foglalkozik, a *második rész* azoknak elhalálózását jegyzi föl. Ezen rész a 145. lapon kezdődik és a címe:

Register vber die abgestorben Meyster
A. 1615.

Az első bejegyzés a 146. lapon 1600. december 16-áról való, így tehát valószínű, hogy a már előbb is vezetett jegyzéket 1614-ben beködtették s az első részt csak ettől az évtől kezdve irták rendszeresen. E második rész összesen 234 bejegyzést foglal magában. Időrendben közli az egyes mesterek halálózási (illetőleg temetési) évét, napját, néha a betegség nemét, többször az illető állását (Senior, Ältester, Zechmeister, Wortman, Richter stb.) és esetleg a halálózás rendkívüli körülményeit. Az utolsó bejegyzés 1863-ból való, s evvel a jegyzék a 181. lapon véget ér.

A mesterkönyvön kívül természetesen felhasználtam a többi céhíratokat is, így az apródkönyvet, a büntetések könyvét stb. S ha ezeken kívül néhol más egyéb forrást használtam, ott azt meg is jelöltem. A sorrend megállapításánál a mesterré való felavatási esztendő szolgált alapul, ahol pedig ez nem volt ismeretes, ott az az év, melyben először szerepel az illető mester neve.

1. *Johannes aurifaber*, civis iuratus 1397-ben. Említve egy 1397. marc. 23-ánkeltezett oklevélben. Zimmermann: Urkundenbuch III. 175. 1.

2. *Andreas aurifaber*, *Endris Golsmet*. Először az 1475-ik adólajstromban szerepel mint brassai háztulajdonos, majd azután többször is egészen 1500-ig. A kapuvárosrészben lakott, még pedig az Ujutcában. Házat többször vesz és elad (Quellen III. K. 621. 652. 667. 671. 682. 1.).

3. *Georgius*, *Jorg Goldsmeth*. Egyike a legtekintélyesebb

ötvösmestereknek. Neve a lajstromban 1475-től kezdve többször is előfordul. 1485 és 89-ben az adókivető bizottság tagja (*civis iuratus*). A Kapuutcában lakott, valószínűleg itt volt az üzlete is. Gazdag ember, háza van a Bolonyában, a Fekete- és Ujutcában (i. h. 617. 643. 665. 680. és 752. l.). 1505—7-ig városbíró, s mint ilyen adós marad a városnak egyszer 1½ márka ezüsttel, máskor 25 frttal (l. 103. 174. és 184.), mellékneve Rott.

4. *Jacobus, Jacob Goltsmid*. Az 1475. évi lajstrom szerint háztulajdonos a Kapuutcában. Ezt a házat 1478-ban Fux Clos veszi meg, 1500-ban pedig Jorg Goldschmed (i. h. 616. 682. 793. l.).

5. *Petrus, Pyter Goltsmit*. 1475-ben mint háztulajdonos említetik a Kapuutcában, 1486-ban már a Szent-Péter negyedben lakik, ahol 1490, 92 és 97-ben az adókivető bizottság tagja. Úgy látszik jómódú ember volt s az üzlete is jól ment, mert míg más ötvösök csak 1—2 frtot fizetnek a „Taxa regiaba“, ő 4 frtot fizet. 1483-ban Szebenbe küldik a város nevében és 24 frtot visz oda huszadvám fejében (i. h. 617. 744. 796. l.).

6. *Iohannes Crusz, Hannes goltsmidt*. 1478-ban „Cruz Hanns der swertfeger“ mint *incola* lakik Jacobus aurifaber házában, de már 1480-ban saját háza van a Szent-Lászlóutcában, 1485-ben az Ujutcában, 1489-ben pedig a piacon. Mint tekintélyes ember 1488-ban a Katalinnegyedben *civis iuratus* lesz és az adóösszeírásnál segédkezik. 1494-ben valami munkát végezhettek a városnak, mert 31 forintot fizetnek ki neki (i. h. 793. 687. 699. 705. 727. 814. l.).

7. *Thomas, Thumes, Thamasch goltsmyd*. Neve 1480-tól kezdve szerepel, amikor is a lajstrom úgy említi, mint akinek a Szent-Lászlóutcában háza van. Később úgy látszik eladta házát, mert 1486-ban mint *incola* említetik, ha ugyan e kettő egy személy (i. h. 688. 744. ll.).

8. *Michael, Mechil goldschmid*. Neve az adójegyzékben csak egyszer fordul elő 1482-ben, ekkor is tulajdonképpen a nejről van szó, kinek „in quartale Corporis Christi“ háza van (i. h. 695. l.).

9. *Georgius aurifaber*. Az adólajstrom csak egyszer, 1494-ben említi mint *incolát*. Minthogy ugyanezen időben a főtebb említett Jorg mester mint háztulajdonos, majd a következő évben

mint *civis iuratus* szerepel: teljes joggal feltehetjük tehát, hogy ezen Georgius *incola* más személy (i. h. 642. l.).

10. *Johannes, Hanns Teytsch goltschmitt*. 1486-tól kezdve szerepel mint háztulajdonos a Kolostorutcában; majd 1490-től kezdve, az Apácautcában lakik. Hogy ez a Hanns Goltsmit nem tévesztendő össze a főntebb említett Hanns ötvössel, mutatja nemcsak az, hogy más városrészben lakik, hanem főleg, hogy míg annak mellékneve Crusz, ezé Teytsch. 1489-ben mint *civis iuratus* három társával együtt az adókimvetést és beszédést végzi az ő kerületében. Mint városatyát egy helyt a lajstromíró úrnak nevezi: 1496. her hans goltsmet 25 fl. (i. h. 744., 752., 755., 759., 817. ll.).

11. *Johannes, Hannus goltschmet*. Még egy harmadik Jánost is említenek az adóösszeírók ugyancsak a Szent-Péternegyedben, 1486-ban mint *incola* lakik Rewels Katharina házában (i. h. 744. l.).

12. *Laurencius, Lorenz Goltsmet*. 1487-től kezdve szerepel az adóösszeírási lajstromban mint *incola*, azaz bérben lakó, adóba is csak 23—50 oszporát fizet. Úgy látszik mindvégig szűkös anyagi viszonyok közt élt, s később sem szerzett magának házat, mint a többi ötvös. 1494-ben neje nevét is főlemlítik, de azután hallgatnak róla, tehát kivándorolt, vagy meghalt (i. h. 648. 771. ll.).

13. *Niclos goltsmet*. A Szent-Katalinutcában saját házában lakott, a lajstrom csak 1489-ben említi. Nem valószínű, hogy ugyanazon személy lenne azzal a „Smits Niklos“-sal, akiről a jegyzék azt mondja, hogy mivel már két éve nem fizette meg adóját „*unum monile habemus pro pignoratione*“ (i. h. 737. 659 ll.).

14. *Steffen goltschmidt*. 1489-ben brassai ötvös, kinek az Apácautcában tulajdon háza van. Neve még 1493. és 96-ban is előfordul (i. h. 753., 876., 817., ll.).

15. *Andreas, Endris goltsmidt*. Ugyancsak a Kapuvárosrészben lakott, mint a főntebb említett másik hasonló nevű ötvös, de ez csak *incola* volt. 1493-tól kezdve úgy az ő, mint a felesége neve is többször előfordul (i. h. 669—680. ll.).

16. *Sibalt goltsmit*. Csak egyszer, 1494-ben olvassuk nevét az adózók lajstromában, hol is mint *incola* említetik és a Feketeutcában lakik (i. h. 671. l.).

17. *Hans Kylhaw*. Mint nagykereskedő árukat szállít ki és be a XVI. század elején, 1505-ben már mint „*Dominus*“ említetik,

1510-ben töröcsvári castellanus, a városnak pénzt kölcsönöz, küldetéseken jár (I. 39. 174. 140. 179 stb.). Ötvösmunkákat is szállít: 1535-ben három ezüst kupát, az egyik közülök egybejáró (cuppula super una se iniungente); 1536-ban egy 6 $\frac{1}{2}$ márkás nagy serleget készít, ugyanezen és a következő évben a király számára dolgozott, e munkákért összesen 100 frtot kapott; 1538-ban a szász Univerzitas tőle veszi azt a nagy (154 frt.) kupát, melyet ugyancsak a királynak küld el ajándékba; 1539-ben János király lakodalmi ajándékát is ő készíti, egy 9 márkás diszes serleget (141 frt.) és egy 6 márkásat (84 frt.). (II. 423. 449. 510. 561. 613.)*) 1530-ban egy tanulót vesz föl. Már az 1489-iki adórajstromban is szerepel, háza van a Szent-Péternegyedben, 1494-ben pedig a Katalin városrészben civis iuratus, az 1541-iki összeíráskor a Lópiacon lakik.

18. *Antonius Goltsmit*. Igen tekintélyes ötvös, civis iuratus, majd a tanács tagja (dominus), ki számos küldetésben vesz részt. Így megfordul Fogarason, Sárkányban, Szebenben, Budán, Prágában, Besztercén, Medgyesen, Székelyvásárhelyt stb. Jár a vajdáknál, János és Ferdinánd királynál stb. Az ötvöscéh nevében Szegeden és Bácsón jár, hogy Kristóf mester ügyét rendbehozza. Műveiről is többször van szó, így 1507-ben Hans Fux-szal együtt 31 márka és 3 lat ezüstöt kapnak feldolgozás végett, ugyanekkor ő még 8 márkát és 3 latot, a következő évben be is szolgáltat 2 kupát (10 m. és 3 l. súlyút) 111 frt értékben. 1509-ben újra 70 m. ezüstöt bíznak reá, hogy abból Mychne havasalföldi vajda részére kupákat készítsen. 1523-ban egy szőnyeggel tiszteli meg a város lakodalma alkalmából. 1522—25-ig Töröcsvár castellanusa volt s mint a brassai zsoldosok vezetője (haubtman) ott volt a mohácsi csatában, 1526-ban a sárkányi vám kezelője, 1534-ben pedig a városi huszadvám felügyelője volt. 1532-ben a király parancsára résztvesz a szászokat összeíró bizottságban, az összeírás 35 napig tartott. Ezután hallgatnak róla a feljegyzések. (Mindezekre nézve I. a Qu. I. és II kötetét.**) Az ötvöscéh iratai szerint 1595-ben egy Dominicus nevű apródot vett föl.

19. *Christofferus aurifaber*. 1509-ben a város kupák készítésével bizza meg s e célból 57 márka és 22 pisetum ezüstöt ad át neki (Qu. I. 190 l.) Alább látni fogjuk, mily hosszas és kel-

*) V. ö. Ballagi A. É. X. 391. l.

**) V. ö. Ballagi A. É. X. 387. l.

lemetlen pöre volt ifjúkori botlása miatt, melyből csak a király kegyelme szabadította ki.

20. *Hans von Mydweß.* A céhíratok szerint 1515-ben, 1518, 21 és 25-ben avatnak be hozzá egy-egy apródot. Céhmesteri hivatalt viselt 1517. 18. 21. és 26-ban.

21. *Laurentius, Lorenz Goldschmidt.* 1515-ben egy tanulót (Mates) fogad föl, 1516-ban pedig mint céhmestert említik az ötvös céhíratok.

22. *Thomas aurifaber.* 1515-ben egy beszercei fiut, Hansot igtatják be hozzá tanulónak 4 évre, különben előkelő ötvös, aki hosszú időn keresztül (1516. 18. 20. 22—28-ig) viselte a céhmesteri méltóságot. A városi számadások szerint 1520-ban 600 téglát ad kölcsön, 1523-ban pedig házát említik (I. 245. 485. II.).

23. *Joannes Fux senior.* Tekintélyes ötvös, 1517 és 20-ban céhmester. 1524-ben egy tanulót igtatnak be hozzá. A számadások szerint 1507-ben a várostól Antonius Goltsmittel együtt 31 márka és 3 lat ezüstöt kap megmunkálás végett. Minthogy a huszas évektől kezdve az ifjabb Fux János is tevékeny részt vesz úgy a céh, mint a város életében, a följegyzések pedig igen ritkán teszik ki a megkülönböztető (senior-junior) jelzőt: nagyon nehéz eldönteni, hogy egyik másik adat melyik Fux Jánosra vonatkozik? (I. 182. I.) Céhmester voltára is csak abból következtetek, hogy míg 1517 és 20-ban egyszerűen Joannes Fux szerepel, 1521-ben pedig már oda van téve a név mellé „junior“.

24. *Celestinus aurifaber.* A városi számadásokban neve 1520-ban fordul elő először, midőn is a brassaiaknak szebeni szállóját kitakaríttatja, 1526-ban meszet vesz a várostól, 1528-ban segít a toronygombjának megaranyozásánál, e munkáért 5 frtot kap, 1534-ben pedig egy mozsarat vesz tőle a város 10 frtéért (Quellen I. 270. 636. II. 118. 331. II.)*) A céhíratok szerint 1523-ban és 1525-ben apródokat kap, először Mertent, Elget tanító fiát, másodízben pedig berethalmi Lorenzet. A céhmesterek könyve szerint 1531 és 32-ben céhmesteri rangot viselt.

25. *Stephanus aurifaber.* A városi számadások csak egyszer, 1520-ban említik, akkor is már mint halottról szólnak, kinek háza mellett egy búzavermet töltenek be. (I. 231. I.)

*) V. ö. Ballagi i. m. 389. I.

26. *Joannes Fux iunior*. Brassó város híres bírása, kinek nevét már ismerjük.*) 1521-ben céhmester, 1522-ben az ötvösbástyát javíttatja ki, 1523-tól kezdve a városi tanács tagja. 1526-ban a városi zsoldos sereg kapitánya, 1528-ban a város gazdája (Honn), 1530-ban Törösvár várnagya, 1541—44-ig főbíró, mint ilyen résztvesz Honterus reformatori munkájában, védi őt a gyulafehérvári gyűlésen. A huszas években még dolgozik, mert 1524-ben, egy tanulót vesz fel, de később teljesen a közügynek szenteli életét. Számos küldetésben vesz részt, többször jár Szebenben, Medgyesen, az oláh és moldvai vajdánál, Ferdinand és János királynál, Izabellánál, Mayládnál, Fráter Györgynél stb. Egy alkalommal, 1528-ban Prágából visszajövet rablók támadják meg, mindenéből kifosztják, sőt arcán meg is sebesítik; a város később kárpótolta veszteségét. János király lakodalmán ő képviseli a várost, s ő nyújtja át az ajándékokat. (I. 383., 503., 673, II. 109—114., 329., 525. stb.) Gazdag ember, háza van a piacon és Ó-Brassóban kettő. Kölcsön ad a városnak 150 forintot (III. 184. l.). Külföldről árukat hozat be. Szállít a városnak réz-gyertyatartókat, vasat, beolvasztja a rossz pénzt, 8 m. ezüstöt ad a királyi munkákra, kupákat vesz tőle a város az erdélyi vajda és a király számára. Mikor leányait férhez adja, a város két ízben is szőnyeggel tiszteli meg (1549. és 50-ben). Viszont ő maga ad el egyet a városnak: 1546. jul. 26. D. Joanni Fuchsio tapetum, quod sororio (!) d. mag. Joannis datum est in nuptiarum celebratione, solvi fl. 3. den 25. (III. 607. l.) Ez a Magister Joannes, akiről itt szó van, Honterus János, a reformátor. Egy ízben ötvös munkát is szállít a káptalannak: 1543. item cuppam solvi fl. 47. Joanni Fux (III. 603. l.) A nagy templom részére pedig egy ezüst feszületet készített, még pedig úgy látszik, valami nagyobb-szerűt, mert egy egész sereg aranyat, ezüstöt és pénzt kap annak fejében, de az egész anyagot nem dolgozza fel, mert még ő marad adós az egyháznak: 1542. nov. 27. haben mein Herren des Radts sich vorrechent mit dem Namhaftigen und weisen herren herr Joanni Fux von wegen des sylbers czum creücz, auch des aus Sanct Sebastian Pruederschaft ist bekommen, auch Testament Golt und gelt, das sein weisheit hat entfangen das crücz czu machen, so plaibt sein weisheit der kyrchen schuldig nach aller scholt entlicher rechenschaft fl. 34 asp 21 den. I.

*) V. ö. Th. Wolff és másoknak Honterusról szóló műveit, továbbá Ballagi A. É. 391. l.

Welich gelt sein weisheit gegeben hot gleich am selben tag den Ersamen und weisen herr Sigmund Perhelhefteren und herr Joanni Benkneren, kyrchen feteren, und ist von meinen herren quit und fray gesagt (III. 215. l.). Meghalt, 1550. jul. 21-én.

27. *Hans Loy*. Céhmaster volt 1522. és 23-ban. Apródot 1533-ban és 1539-ben fogad fel. A városi számadáskönyvek szerint 1532-ben centumvir volt (II. 281. l.).*)

28. *Johannes aurifaber, Hans Goltsmít*. 1524., 25. és 30-ban céhmaster. 1528-ban a városi toronyórát aranyozza meg (még pedig nyolc csillagot és azután ismét négyet, továbbá a mutatókat), ezért a munkáért 15 forintot kapott. 1529-ben a mártonhegyi torony építkezésénél segédkezik (II. 181., 146. stb.)**) 1539-ben saját fiát (Wolf) avatják fel hozzá tanulónak.

29. *Sigismundus Gemmarius, Perrelhefter*. Előkelő polgár, városi tanácsos, gazda, ki a XVI. sz. közepe felé több fontos kiküldetésben jár el. Kereskedett is és a városnak sok mindenfélét szállít. Ötvösmunkával kapcsolatban csak egyszer szerepel: 1542. decz. 19. D. Sigismundo pro 2 cupis, marcas 6 et piseta 14 ponderantibus, marca aestimata pro fl. 12, quae Petro wayw. sunt dono datae, facit fl. 75 asp. 25. (III. 182. l.). Ötvös volta kétséges, hogy ezen időben nem gyakorolta, az bizonyos, mert hivatali állásával nem igen egyeztethető össze. Bővebb és közelebbi adatok hiányában az most függő kérdésnek marad. Neve után ítélve, inkább a drágagyöngyök feldolgozásával foglalkozott, s valószínűleg nemcsak ékszereket, hanem az ezen időben szokásos gyöngyös miseruhák díszítésével is foglalkozott. A mohácsi ütközetben is részt vett, mint a brassaiak egyik vezetője (II. 51. l.).

30. *Georgius aurifaber (Ruffus, Roth)*. A céhmesterek lajstromában két Jorg is szerepel, az egyik Mydwesser (medgyesi), a másik Rotgisser melléknévvel. Ezen Georgius aurifaber, tehát más személy, mellékeve Roth (Ruffus), lehet a főntebb említett hasonlónevű ötvösnek a fia. 1542-ben a városház lépcsője alatti bolthelyiséget bérlí, minek fejében 2 forintot fizet (I. 595.). 1528-ban Hans nevű tanulót vesz föl, 1542-ben Steffen, 1545-ben pedig Merten áll be hozzá 4—4 évre. 1541-ben élelmiszereket küldenek neki. Egy munkával szerepel, ha ugyan azt is ő készítette, t. i. egy kézi, könnyebb fegyvert vesz tőle a város Éliás

*) V. ö. Ballagi i. m. 391. l.

**) V. ö. Ballagi i. m. 390. l.

moldvai vajda számára: 1547. marc. 18. venit quidam fam. Heliae wayw. Moldauiensis ad d. iud. et sen. missus, optavitque donodari d. suo 2 pixides manuales. Emimus ergo 1 a Georgio Aurifabro Ruffo il. 5. asp. 37 $\frac{1}{2}$. (III. 389, 1.) Úgy látszik, 1550. június hó 7-én eltemették, mert e napon a felesége 1 forintot fizetett be a templom pénztárába temetés címén. (III. 590. 1.)

31. *Johann Schyrmer*. 1526-ban a város bírása. Neve csak egyszer fordul elő a városi számadásokban olyan kapcsolatban, melyből ötvös voltára következtethetünk, ugyanis 1526-ban azt olvassuk róla: „Item domino Johanni Schyrmer dedimus adulterinos asperos ad conflandum flor. 12 asp. 14.“ A pénzek beolvasztásával akkor az ötvösök foglalkoztak. (I. 653. 1.). Talán az ő mesterjegye látható a 8. sz. a.

32. *Benedictus aurifaber*. 1526-ban említik a városi számadások, amidőn a háza mellett a hídon igazított valamit a város gazdája. (Qu. I. 656. 1.)

33. *Bartus Fux*. Előkelő ötvös, 1527—28-ban, továbbá 1542-ben céhmester, azt is tudjuk róla, hogy mesterségével felhagyott és teljesen a kereskedelemre adta magát.*) A város egyik szeglet-házában van üzlete, árul: papirost, halat, zablát, kést, mindenféle építőanyagot stb. Mint nagykereskedő szállít úgy a külföldről, mint a külföldre. 1541-ben huszadfelügyelő. Gazdag ember, többször jár követségben is. Műveiről nincs szó.

34. *Ludovicus (Ludwich Goltschmit)*. 1528-ban egy tanuló fogad fel, 1630-ban az ötvösök céhmestere. 1529-ben meghal egy gyermeke és felesége, temetés fejében 3 frtot fizet (II. 165.)**)

35. *Sebolt ötvösmester fia*. Nevét nem ismerjük, de hogy szintén ötvös volt, azt határozottan tudjuk onnan, mert önállóan ötvösmunkát végez a város részére, 1529-ben ugyanis János király részére egy kupát aranyoz, s erre a munkára 25 arany forintot adnak neki s azonfelül még 5 forintot a fáradságáért (II. 167.)***)

36. *Jorg Mydwesser I*. Neve arra mutat, hogy medgyesi származású volt, 1545—48-ig céhmesteri hivatalt viselt. Ő is, mint több más társa, kereskedelemmel is foglalkozott, mert az 1529-iki huszadvám jegyzékben azok között szerepel, kik külföldi árukat hoznak be Brassóba. (II. 173.)

*) V. ö. Ballagi A. É. X. 388. l.

**) V. ö. Ballagi I. m. 392. l.

***) V. ö. Ballagi I. m. 392. l.

37. *Simon aurifaber.* A XVI. század közepén a város egyik legtekintélyesebb polgára. Mint ötvös 1531. és 32-ben, továbbá 1538—40-ig és 1545-ben brassai céhmester. A városnál is előkelő hivatalokat viselt: 1543. és 53-ban procurator (gazda), 1550. darabontorum capitaneus (csapatvezér), 1551-ben töröcsvári castellanus (Burggraf), 1553-ban és a hatvanas években is többször bíró. Folytonosan küldetéseken jár, csak a főbeket említve: 1541-ben a királynál jár Debreczenben és Lippán (kétszer is), résztvesz a szebeni gyűlésen; 1542-ben ismét megfordul a király udvarában (Lippa, Szeben), jár Frater Györgynél; 1546-ban kétszer megy Fogarasra; 1547-ben háromszor udvarol a hatalmas kincstartó barátnál, nem mulasztván el a megfelelő ajándékot sem; 1549-ben a tordai, szebeni és vásárhelyi gyűléseken találjuk; 1550-ben ismét Frater Györgynél. 1533., 38. és 45-ben egy-egy tanulót vesz fel műhelyébe, tehát más irányú nagy elfoglaltsága mellett is folytatta mesterségét. Műveiről sokszor esik említés, így 1534-ben egy szép mosdókészletet (malluvium, weesch fasz) szállít Dobó Ferenc tordai kamarás részére, a város ezért neki 50 frt munkadíjat fizetett; 1535-ben a király részére készít ugyancsak a város megbízásából egy mosdótálat (lavacrum) és kupákat, ezért a munkáért 92 frtot kapott; ugyancsak a király részére készített ezüsttárgyak fejében 1536-ban 198 forintot, 1537-ben apródonkint 332 frtot. E munkákkal a király annyira meg volt elégedve, hogy Simon jutalmazására még külön 20 frtot utalt ki a szent-mártonnapi adóból. 1538-ban ismét összesen 475 forintot kap a király számára készítendő művekre, többi között ezüst tálakat is készít, melyeket bearanyoz, továbbá aranyláncokat, melyeket aztán személyesen visz a Kolozsvárt levő király elébe. Ugyanezen évben Eszéky János, pécsi püspök részére is dolgozik, a várostól ezért 32 frtot kap. Az oláh vajdáknak is dolgozik, a számadások egy aranyláncról és kupáról tesznek említést. 1540-ben a városházán lévő homokórát aranyozza meg (II. 343. 411. 465. 588. 600. 693. stb.).*) A város részére szállít továbbá építéshez szükséges faanyagot, téglát; vásznat stb. Nagyban veszi a keletről behozott török árukat. 1541-ben a városi új számadókönyv (ú. n. rubrum registrum) tábláját ezüst kapcsokkal látja el: D. Simoni aurifabro pro novis argenteis clausuris ad novum rubrum registrum, quod in maiore

*) V. ö. Ballagi: A. É. X. 392. s. köv. II

mensa in cons. tenetur, fl. 3. 1545-ben valami ötvösmunkákat (valószínűleg kupákat) készít Frater Györgynek, amelyeknek fejében neki 140 forintot utalnak ki: D. Simoni aurifabro solvi ad scripta et rationem d. thesaurarii ad rationem laborum, fl. 140. 1546-ban ismét valami ezüstműt szállít Fux Jánossal együtt ugyancsak a kancellárnak: Mer haben wir gegeben aus befelch (!) des Herren Schaczmeisters herr Joanni Fuxen und herr Simoni Goltschmit von wegen des geschmeids auch an der Beczalung des Czwanzigest, und das Czwanzigest ist gar czalt auf dises Jar, fl. 125. 1549-ben egy díszkardot készít a városbíró részére: D. Simoni aurifabro, quod paravit gladium civ., qui p. d. iud. gestatur, solvi merc. praeparationis fl. 6.; ego villicus*) supplevi defectum argenti ex meo argento pro fl. 5 asp 26; emundatori gladiatorum pro vagina et praeparatione cinguli fl. 1 asp. 45. 1550-ben a barcasági káptalannak szállíthatott valami ötvösmunkát: D. Simoni aurifabro dedi fl. 2. 1553-ban egy kelyhet ad el a város kincstárából s annak fejében 22 frtot szolgáltat be: In vigilia b. Thomae ap. anno d. 1553 impraesentavit d. iud. Simon Aurifaber ratione venditi calicis ex conclavi et scrinio accepti in praetorium fl. 22 (Ill. 122. 284. 149. 502. 614. 251.). Utóljára 1573-ban hallunk róla, midőn is mint a céhben „ältestert“ kihallgatják a kolozsváriak pörében.***) Síriratát Simon Czack krónikájában olvassuk s így hangzik:

Miles eram Christi, dulcis mea tessera Christus,
Una fuit patriam cura iuvare mihi.***)

38. *Andreas, Endris Aurifaber.* Tekintélyes ötvös, 1538—39-ben céhmester. Nem valószínű, hogy XV. század végén élt hasonnevű ötvösök valamelyikével egy személy volna, mert ilyenformán 1541-ben kb. 90—100 éves lenne. Csak kisebb munkákkal szerepel, így 1534-ben a kincstartó részére egy ezüst buzogányt készít és egy kupát javít (II. 362.), a város pallosára akasztót, kapcsot készít, Maylád István részére pedig egy gyűszűt. 1540. jan. 2. Andreae aurifabro, qui 1 fibulam ferruminavit hat aufgelyet super gladium, qui est civ. et terrae Barcea, asp. 2. (Ill. 86. 1.). 1541. máj. 22. Andreae aurifabro ad rationem d. Maylád ex parte 1 digitalis vulgo fingerhuet asp. 12 $\frac{1}{2}$. (Ill. 99. 1.).

*) D. Stephanus Greissing.

***) V. ö. Deák Farkas: A kolozsvári ötvöslegények strikeja 1573-ban. Budapest 1886. 15. l.

****) Qu. V. 97. 1.

A céhiratok szerint 1534-ben két tanulót (Erasem és Franz), 1539-ben ismét kettőt (Tiss és Wolf) vesz műhelyébe.

39. *Magister Michael Alchimista, Michael Arangyas.* 1534-ben a város részére a rossz pénzt kiolvasztja, vagyis az ezüstöt a réztől elválasztja, e munkájáért 1 frt és 25 oszporát kap. 1537-ben már nem lakik Brassóban, mert Antonius Ewthwes elleni pörben követ utján idézik a városba. Michael tehát alchimista volt, vagyis cémentes (Goldscheider), ki az arany kiválasztásával foglalkozott, s éppen mert őt állítják Antomius Ewthwessel szemben azt gondolom, hogy itt valami pénzhamisítás féle dologról lehetett szó. Magyar neve után ítélve magyar születésű volt, s így nem is valószínű, hogy céhbeli ötvös lett volna.

40. *Marcus Aurifaber* vagy *Argentarius.* 1540 és 41-ben céhmester, 1538-ban pedig a feljegyzések szerint egy tanulót fogad föl. A városi számadásokban kétszer szerepel: 1535-ben a király számára két kis aranyos kupát készít, ezért 56 frtot kap, 1537-ben pedig szintén egy ezüst serleget ad el a városnak 26 frtéért (ll. 429. 510.)*)

41. *Antonius Ewthwes.* Nevét a városi számadásokból ismerjük, ahol is az 1537. és 38. években szerepel. Valami pörbe keveredett, melyben Michael Arangyas, Brassó városa és a vidéki nemesek szerepelnek. A pör Szebenben, majd a király előtt folyik, tárgyát azonban nem ismerjük, de hogy főbenjáró lehetett, abból következtethetjük, mert Antal ötvöst börtönbe is vetik és 5 napig ott tartják. Magyar származású volt, mint neve is mutatja, s lehet, hogy nem is volt céhbeli, hanem valamelyik nagy úrnak volt udvari ötvöse (ll. 525—27., 549., 555.)**)

42. *Steffen Weyrauch.* 1538-ban az apródok könyve szerint egy tanulót vesz műhelyébe.

43. *Erasmus Aurifaber, Goldschmidt.* Talán ő az az Erasem, aki a céhfeljegyzések szerint Péter mester fia és Endres Goldschmittnél tanult ki 1534—38-ig. 1553., 54., 59. és 60-ban céhmester, az apródok könyve szerint pedig 1554., 1574. és 78-ban egy-egy tanulót fogadott fel. A városi számadások szerint 1538-ban a királynak ajándékba szánt díszkocsira rézgombokat készített s azokat meg is aranyozta, e munkára 15 frtot kapott, a következő évben ugyanilyen címen 99 frtot utal ki neki a város

*) V. ö. Ballagi I. m. 392. l.

**) Említi Ballagi is A. É. X. K. 388. l.

(II. 587. 605.)*) 1564-ben egy ezüst tintatartót készít a város megbízásából, s erre 3½ márka ezüstöt kap. Bizonyára el is készítette e remek munkát, de hogy hová került, arról nincs szó a számadásokban (III. 252.). 1573-ban őt is kihallgatják a kolozsváriak perében, amidőn is mint „senior” említetik.**) 1554-ben hibás ezüstje miatt megbüntetik. Mesterjegye a 2. szám alatt látható.

44. *Joannes Kwipas de Zilah*. Valószínűleg ötvös volt ez a zilahi Kupás János is, legalább neve arra enged következtetnünk, de éppen magyar neve mutatja azt is, hogy nem brassai eredetű. Dolgozott-e Brassóban és mit? Nem tudjuk. Neve csak egyszer fordul elő a számadásokban, midőn is a városnak nagymennyiségű rezet ad el. 1541. okt. 31. Jidem dd. procuratores perceperunt in cons. ratione cupri emendi a Joanne Kwipas de Zylah fl. 200. (III. 127. 1.)

45. *Casparus aurifaber*. A céhmesterek könyve szerint 1541. és 42-ben céhmester. A városi számadások csak egyszer említik, midőn a város tőle egy ezüst kanalat vesz ajándékozás céljából: 1541. nov. 20. Caspari aurifabro pro 1 argenteo cochleari illi Moldaviensi denato, qui Moldavienses ex suburbio abegit, ne damnum facerent, fl. 1. asp. 12. (III. 121. 1.). 1539-ben egy tanulót vesz fel műhelyébe.

46. *Colomannus, Colmen goltschmit*. 1546 és 47-ben céhmester, neve csak egyszer fordul elő a városi számadásokban. Ugyanis 1541-ben a tanács határozatából az összes városi házakat, kerteket és földeket megbecsülték. Ezen becslési lajstrom szerint Ó-Brassóban a Hosszu-utcában volt Kálmán ötvösnek egy telke, melyet 10 frtra becsültek: 1541. Dy Alt Stat: Lang gasz: Colmen goltschmits Erd fl. 10. (III. 131. 1.). Kár, hogy e lajstrom túlságosan szűkszavú, a nevek mellé a foglalkozást csak ritkán teszi ki, s így e jegyzékben mindössze csak két ötvös van említve. 1542-ben és 1545-ben apródokat vesz föl műhelyébe.

47. *Ambrosi Schwartz*. Céhmester volt 1575—78-ig. Már 1542-ben is említik a céhíratok, amidőn is egy tanulót fogad föl, ugyanezt teszi 1574-ben is.

48. *Michael Ackerman*. 1549—51-ig céhmester volt. 1543-ban pedig egy tanulót vesz föl. 1562-ben már nem volt életben.

*) Ballagi: A. E. X. 390. 1.

**) Deák Farkas I. m. 15. 1.

49. *Franciscus Lecz*. Előkelő ötvös volt, aki több ízben is céhmester volt, így 1548—50-ig, 1555—57-ig és 1559-ben. A városnak vízvezetékekhez szükséges csövet, a kapuk javításához léceket szállít, majd a barcasági káptalannak készít valamit: 1549. a Francisco lecz 1 canale vulgo ein Renn emimus asp. 10; 100 laczen a Francisco Lecz fl. 1; 1550. Leczen Franczen dedi fl. 4. A szegények részére bort vesznek tőle: 1556. okt. 6. von Lezenn francen 1 weyn fl. 8. Sokkal fontosabb ezeknél az a megbízás, mely őt 1556-ban érte, midőn ugyanis a város gazdája, Hirscher Lukács átadott neki 27 márka ezüstöt, hogy abból a város részére kupákat készítsen. Ferenc mester be is szolgáltatott 11 db. kupát, melyeknek összes súlya 18 márka és 40 piseta volt. Munkájáért igen tisztességes honoráriumot kapott. Neki ugyanis a nyers ezüstöt 8 forintjával számították, a feldolgozott ezüstnek márkájáért pedig 12 forintot fizettek, így tehát minden márkán 4 frt. volt a haszna. Igaz ugyan, hogy ezt nem mind készpénzül kapta meg, de a nála maradt 8 m. 10 p. nyersezüst neki a pénznél is többet ért, mert azt feldolgozva, azon újból nyerhetett. Látjuk ebből, hogy egy XVI. századbeli ötvös, ha munkája volt, igen szépen keresett; nem csoda tehát, hogy oly hamar meggazdagodtak. 1556. okt. 1. accepta sunt argentaria ex scrinio testudinis, ut fierent cupae argenteae, appendentia marcas 26 $\frac{1}{2}$. Ex his data sunt 12 $\frac{1}{2}$ marcae Francisco Lecz item et 14 $\frac{1}{2}$ marcae, quas acceperat aliquando d. vill.; constituendo summa marcarum numero 27, quarum singula pro fl. 8 computata, constituit summa pretii argenti fl. 216. Ad rationem huius argenti impraesentavit in praetorium 11 cupas appendentes marcas 18 pisetas 40, singula per fl. 12 aestimata, facit summa fl. 226. Restamus itaque Francisco Lecz in fl. 10; hos d. vill. in praetorio illi solvendos accepit et restituit. Míután Ferenc mester ebben az évben éppen az ötvöscéh feje volt, nem lehetetlen, hogy e nagy (és esetleg sürgős) munkát nem egyedül végezte, hanem kiosztotta társai közt, tehát mint vállalkozó szerepelt. (III. 522., 614., 321., 251.). Az apródok könyve szerint 1545, 1552, 1555 és 1561-ben kapott egy-egy tanulót.

50. *Dominicus* mester. A céhmesterek könyve említi 1545. és a következő években, négy frttal adós a céhnek, talán mert egy apródot avattak be hozzá, zálogul egy övet tett le a céhládába.

51. *Jorg Schirmer*. A céhíratok szerint 1546-ban fogadja fel apródnak Mátyást, a segesvári kőfaragó fiát, még egészen fiatal mester lehetett, mert csak ugyanezen évben fizeti be a céhnek a 8 forintot, mellyel még mesterré avatása fejében tartozott.

52. *Wolff Mydwescher*. 1549-től kezdve említik többször is a céhmesterkönyben azon a címen, hogy a céhnek négy frttal tartozik, minek fejében zálogul egy gyűrűt adott.

53. *Jorg Rotgisser*. A várostól boltot bérel 1550-ben a kiűzött dominikánusok klastromában, félévre 2 frtot fizet. Hogy előkelő ötvös volt, bizonyítja az, hogy 1557. és 58-ban céhmester volt. A büntetések könyvében 1583-ban találtam a nevét, amidőn is nagy összeget (13 frt.) fizet rossz ezüstje miatt.

54. *Greger Rob (Rott?)*. 1578-ban egy tanulót fogad fel, 1580. és 81-ben céhmester. Az ötvenes években többször volt büntetve hibás ezüstje miatt.

55. *Lenart Fischer*. Neve csak egyszer fordul elő a városi számadásokban, midőn is azt olvassuk róla: 1556. mai 5. von Lenart goltschmid fl. 26. (III. 320. l.), vagyis hogy a szegények pénztárába 26 frtot fizetett. De hogy milyen címen, azt nem tudjuk. Lénárt mester különben jónevű ötvös lehetett, bizonyítja az, hogy több alkalommal céhmester volt, így: 1551. 53. és 54-ben. Műveiről semmi feljegyzés sincs. Csak egy tanítványát említik, büntetve 2-szer volt. Mesterjegye 1. sz. a.

56. *Steffen Schnewaisz*. 1561. és 62-ben céhmester volt. 1554—57-ig háromszor büntették, mert ezüstje nem állotta ki a próbát.

57. *Jacob Schirmer*. 1566—69-ig céhmester volt, 1568-ban egy tanulót vesz fel műhelyébe, a következő évben pedig a maga fiát jelentette be a céhnek mint apródot. 1554-ben 1 lat ezüstöt fizetett hibás ezüstje miatt. Mesterjegye 11. sz. a.

58. *Kristel Binenderfer*. Nevét a büntetések könyve őrizte meg, ahol is 1554—1557-ig azt olvassuk róla, hogy munkája nem állván ki a próbát, először 1 lat, másodszor 4 lat ezüsttel büntetik, majd újból hibásnak találtatott és harmadfokú büntetéképpen 1 márka ezüstöt kellett fizetnie. Valószínűleg tőle való az a szép serleg, melyet a 29. ábrán mutatunk be, mesterjegye 21. sz. a.

59. *Clemens aurifaber senior*. Több alkalommal és hosszabb ideig volt a brassai ötvösök céhmestere: 1555—58, 1560—

62 és 1570—72-ig. Céhmaster volt akkor is, midőn a város megbízta, hogy számára kupákat készítsen. A neki adott 14 márka ezüsből két nagy, 7—7 márka sulyú serleget készített, mely bizonyára valamely fejedelem asztalára került, mint Brassó város hűségének záloga. E munkáért Kelemen mester 56 forintot kapott. Mindenesetre feltűnő jelenség, hogy a város megbízásai-val rendszeren csak a céhmestereket tünteti ki. Így történt most is, a munka nagyobb részének elvégzésével a főcéhmestert, Ferencet (l. 49. sz.), a kisebb résszel Kelement, a helyettes v. másodcéhmestert bizza meg. 1556. okt. 1. Restantes marcae 14 ex prae-signatis marcis 26 $\frac{1}{2}$ datae sunt Clementi aurifabro, ut fierent ex his cupae, quarum singula (marca) aestimata est pro fl. 8, constituit pretii summa fl. 112. Ex hoc argento fabrefecit civ. 2 cupas, quarum altera marcas 7 pisetam 1, altera marcas 7 pisetam 1; harum singula (marca) aestimata est pro fl. 12, constituit summa fl. 168 asp. 25. Solvimus itaque d. vill. fl. 56. asp. 25, quos idem Clementi aurifabro restituit. (III. 252. l.). Az apródok könyve szerint 1557, 1562, 65, 69 és 72-ben adtak hozzá tanulót nevelésbe. A XVII. század elején Lengyelországba költözött és Krakóban s más városokban dolgozott, később visszajövén a határon a lengyel vámos minden holmijából kifosztotta, miért is Weiss Mihály ötvösünk érdekében III. Zsigmond lengyel királynak levelet ír, melyben őt a király figyelmébe ajánlja. (Qu. V. 194.). Mesterjegye a 3. sz. a. Valószínűleg 1572-ben halt meg.

60. *Lenardt Kinig*. Az apródok könyve szerint 1564., 67. és 70-ben volt nála apródatatás. Az ötvenes években egy hibás serleg miatt 2 ezüst márkát kellett fizetnie. Mesterjegye a 15. sz. a.

61. *Franz Schirmer*. Említve 1557-ben a büntetések könyvében, hibás ezüstje miatt egy lat ezüst büntetést fizetett.

62. *Krestel Drechsler*. 1557-ben egy lat ezüst büntetést fizetett egy próbaszedés alkalmával.

63. *Gerg Schelker*. 1557-ben egy lat ezüstöt fizet büntetésül hibás ezüstje miatt.

64. *Pitter Perelheffler senior*. 1559-től kezdve több tanítványa is volt. Céhmaster az 1563—66 és 1570—72 években volt. 1589-ben már nem élt, mert árva fiát ekkor adják be tanulónak. Mesterjegye a 10. sz. a.

65. *Greger Kindler*. Segesvári eredetű. Casparus mesternél

tanult ki (1539—43.). 1559—98-ig összesen 9 tanulót vett föl az apródok könyve szerint. Céhmaster volt 1593—5-ig és 1599-ben. Meghalt 1615-ben április 14-én. Nem lehetetlen, hogy csakugyan ilyen hosszú életet élt, de az sincs kizárva, hogy itt két személyről van szó, az atya és fiúról, a szükséges feljegyzések után azonban ezt megállapítani nem lehetett. Többször is megbüntették, így 1574-ben 10 frttal, mert ezüstje nem állta meg a próbát. Mesterjegye a 6. sz. a.

66. *Greger Elschleger*. Az apródok könyve szerint 1559-ben egy tanulót fogadott fel 4 évre.

67. *Fellen Goldschmid* (alias *Simon*). 1560., 68. és 70-ben említi az apródok könyve, amidőn is egy-egy tanulót vett fel műhelyébe. 1594. augusztus 27-én halt meg. Talán az ő mesterjegye látható a 7. sz. a.

68. *Franz Scherwerd*. 1563. és 64-ben céhmaster, s ugyancsak 1563-ban egy tanulót fogad fel 4 évre. Mesterjegye talán a 7. sz. a.

69. *Hans Bloweber*. 1564-ben egy tanulót kap műhelyébe. A büntetések könyvében mint adós szerepel 18 frttal. Mesterjegye 9. sz. a.

70. *Krestel Gutthart*. 1565-ben elsőfokúlag megbüntetik a próbaszedés alkalmával. Máshol nem említik.

71. *Krestell Kattner* (alias *Gross*). Céhmaster volt az 1567—69., továbbá 1573—74. években, tehát a kolozsvári pör tárgyalása alkalmával is, ahol szintén szerepel.*) A városnál is volt hivatala, a följegyzések szerint 1573-ban a „divisores vini“ közt van (V. 100. l.). 1571-ben egy apródot fogad föl 4 évre. 1565-ben 1 lat ezüst büntetést fizetett. Mesterjegye 4. sz. a.

72. *David Rosenauer*. Céhmaster volt 1575—77-ig és 80—82-ig. Apródot 1565 és 68-ban fogad fel. Nála tanult hasonnevű fia is 1577—80-ig. Büntetve kétszer volt kisebb összegig.

73. *Gerg Kazendorffer*. 1569, 74, 77 és 87-ben fogad fel egy-egy tanulót műhelyébe. Céhmaster volt 1582-ben és 1588—90-ig. Többször volt büntetve, így 1578-ban 8 frtot, később ismét 10 frtot fizetett rossz ezüstje miatt. Mesterjegye 12. sz. a.

74. *Gerg Greff*. 1571 és 79-ben fogad fel egy-egy apródot. A mesterek könyve szerint 1601. augusztus hó 1-én halt meg. Kétszer volt büntetve kisebb összegre.

*) V. ö. Deák F. i. m. 15. l.

75. *Merten Gubesch.* 1573, 74, 78, 79, 83 és 90-ben céhmester, mint ilyen említetik a kolozsvári pörben is.*) 1574, 78, 83 és 89-ben fogad fel egy-egy tanulót.

76. *M. Klement iunior.* 1574—90-ig több tanulója is volt. 1615-ben városi tanácsos lett, azután a város gazdája (1616.), mint ilyen megfordul Szebenben, a fehérvári országgyűlésen stb. Adatok hiányában nem tudjuk, milyen viszonyban állott a fön-
tebb említett Clemens aurifaberrel?

77. *Sigmed (Sigmund)* mester. 1574-ben egy apródot fogad föl. 1574, 79 és 80-ban büntették meg, az utolsó esetben 16 frtot fizetett.

78. *Simon Kopescher.* 1575. és 76-ban fordul elő neve a büntetések könyvében, mindkét esetben hibás ezüstje miatt büntetik meg, először 1, másodszer 8 forintot fizet. Mesterjegye 13. sz. a.

79. *Marcus Luesche.* David Rosenauernél tanult 1565—69-ig. A földvári ütközetben esett el 1612. október 16-án. Egyszer volt büntetve 1608-ban.

80. *Merten Flaschner.* 1575 és 77-ben említi nevét az apródkönyv azon alkalomból, hogy egy-egy tanulót helyeznek el műhelyében.

81. *Nicolaus (Nikles) Goldschmid.* 1580—1604-ig összesen hat tanulót fogadott föl. Céhmester volt 1591 és 92-ben. Többször is volt büntetve, így 1576-ban 8, 1586-ban pedig 10 frtra rossz ezüstje miatt.

82. *Bros (Ambrosi) Nekesch.* Jorg Nekesch fia Höltövényből, Petter Perelheffternél tanult ki 1559—1563-ig. 1578-ban egy tanulót adnak hozzá, a Kacáról való Mathiast, akit később fel is szabadított. Csak egyszer büntették meg.

83. *Hannes Gottschling.* 1579-ben 1 frtra büntetik hibás ezüstje miatt. Nevét máshol nem olvastam.

84. *Merten Vernengel.* A büntetések könyvében egyszer, 1579-ben fordul elő a neve, 1 frt büntetést fizet hibás ezüstje miatt.

85. *Jeremias Gref.* 1579 és 83-ban másod, 1584, 5, 8, 9, 91 és 96-ban első céhmester. 1582, 86, 89 és 91-ben fogad fel egy-egy tanulót. Előkelő polgár, senátori rangot viselt, a krónikás-feljegyzések szerint 1593-ban halt meg (V. 10. l.). A „Bün-

*) V. ö. Deák Farkas i. m. 15. l.

tetések könyvében“ csak egyszer találtam a nevét. Mesterjegye a 14. sz. a látható.

86. *Jakob Fridrich*. 1580-ban egy tanulót vesz föl, de ezt még felszabadulása előtt Miklós mesterhez adják, ebből azt következtetem, hogy a városból elköltözött, vagy meghalt.

87. *Tomas Herman*. Az apródkönyv szerint 1582—95-ig összesen 6 apródot nevelt föl és tanított ki Céhmaster volt 1584—86-ig és 1595-ben.

88. *Piter Koy*. A büntetések könyvében többször is szerepel a neve, így 1583. és 85-ben. Legfontosabb az 1614-iki bejegyzés, ekkor ugyanis egy ezüst medencét vett át Hans Gorgiastól díszítés végett, azt eladta és megszökött, de visszahozták és törvény elé állították. Mivel azonban bűnét letagadta, sőt még hamisan is esküdött, a céhből kizárták. (Qu. V. 510.)

89. *Hans Kamnerdt*. 1560-ban állott be tanulónak és 4 év múlva felszabadult. 1587-ben ő fogad fel egy tanulót, a vörösmarti pap fiát, Andrást.

90. *Piter Schepff* (alias *Gross*). Sigmed mesternél tanult 1574—78-ig. 1594-ben másodfokúlag (8 frt) büntetik meg hibás ezüstje miatt.

91. *Merten Tink*. Céhmaster volt 1586. és 87-ben. Ugyancsak 1587. és 92-ben egy-egy tanulót fogad föl. Meghalt 1601-ben, s a mesterek könyve szerint elég korán. Művei közül fennmaradt egy kanna a Bruckenthal múzeumban, mesterjegyeről a 94. sz. a. van szó.

92. *Mathias (Tis) Katzendörffer*. A büntetések könyve említi 1586 és 87-ben, amidőn is hibás ezüstje miatt 1, illetőleg 8 forintra itélik.

93. *Hans Busser*. A büntetések könyve említi 1586-ban, amidőn egy „indianischer Nuss“ miatt 10 frt büntetést fizet. Minden valószínűség szerint itt egy kókuszdió pohárról van szó, melynek ezüstje nagyon rossz lehetett. Ez már harmadfoku büntetés volt, mert másodszer 1585-ben itélték el 2 frtra.

94. *Paul Rosenauer*. Céhmaster volt 1587-ben és 1592—4-ig, 1593-ban pedig egy tanulót vett maga mellé. A mesterek könyve szerint 1615. okt. 12-én halt meg mint a céh- és a városi tanács tagja.

95. *Erhart Nuntaller*. 1588-ban és 90-ben van róla szó az apródok könyvében, mindkét esetben apródot fogad fel. 1590—1608-ig összesen hétszer büntették meg hibás ezüstje miatt.

96. *Steffen Tellman*. 1599-ben egy tanulót fogad fel 4 évre. 1612. márc. 29-én meghalt. Egyszer volt büntetve 1604-ben.

97. *Hans Leffler*. 1589—1601-ig négy tanulója volt, 1596-ban céhmester. Meghalt 1602. november 13-án. Négyyszer volt büntetve kisebb összegre.

98. *Merten Wolkendorffer*. Valószínűleg Klement mester tanítványa volt, mert neki volt a 80-as években egy Merten nevű apródja Volkányból. 1589. és 91-ben említik az apródkönyvben, amidőn is egy-egy tanulót fogad fel. Háromszor büntették meg hibás ötvözés miatt. 1593. március 24-én halt meg.

99. *Bartelmi Kattner*. Krestel Kattner ötvös fia, 1586-ban állt be tanulónak Greger Kindlerhez, ahol 2 évig apródkodott. Mint vándorlegény Horvátországban is megfordult, ahol török fogságba került, de sikerült megszöknie és Kassára menekült (Arch. Ért XXII. K. 73. 1.). 1597. és 1601-ben fogad fel egy-egy tanulót, 1608-ban pedig egyet felszabadít. 1598-ban egy műve nem állja meg a próbát, miért is 1 frt büntetést fizet. Előkelő polgár, 1609-beu szenátornak választják, 1613. évben küldöttségben jár Szebenben, de még azon év augusztus 18-án meghalt. A mesterek könyve szerint a céh szószólója volt. 5000 frtnyi örökség maradt utána.

100. *Mattes Goldschmied* alias *Schuller*. Brus Nekeschnél tanult 1578—82-ig. 1591—1601-ig három tanulót fogadott föl. Céhmester volt 1597, 1604, 1605 és 1610-ben. Meghalt 1610. május 27-én. Kétszer volt büntetve kisebb összegig.

101. *Paul Kirpriger*. 1593—602-ig négy apródot fogadott föl, fiatalon halt meg 1603. január 8-án. Céhmester volt 1597. és 99-ben. Négyyszer volt büntetve ezüstje miatt.

102. *Steffen Kreizer*. 1593—1602-ig három tanulót avatnak be hozzá. 1590—93-ig háromszor büntették meg.

103. *Simon Igel v. Gruss*. Clement Goldschmiednél tanult 1583—87-ig. 1594 és 98-ban apródokat fogad föl, 1610-ben céhmester volt, de már 1611-ben meghalt. Háromszor volt büntetve.

104. *Kristof Weller (Wellner)*. 1595, 1601 és 1603-ban fogadott fel egy-egy tanulót, de az utolsót már csak rövid ideig taníthatta, még ugyanazon év augusztus 30-án meghalt. Neve kétszer fordul elő a „Büntetések könyvében“ kisebb összeggel.

105. *Hans Ludwig*. Klement mesternél tanult 1585—89.

1597-ben egy tanulót vesz fel 4 évre. 1595—1608-ig négyszer büntették meg.

106. *Bartesch Igell senior.* 1589-ben szept. 10-én adja őt atyja, Hannes Igell, Hannes Leffler brassai ötvösmesterhez apród-ságra, kinél 4 évig tanulván, 1593. sz. Mihály napján felszabadul. Majd később Brassóban mester lesz. Miután a brassai mesterkönyvben a bejegyzések csak 1614-től kezdődnek, felavatási évét és körülményeit nem tudjuk. Az apródkönyv tanúsága szerint azonban tudjuk, hogy 1599-ben már berendezett műhelye volt, mert ekkor fogadja fel első apródját Paul Schullert öt évre; 1604-ben pedig Jerg Gebellt adják hozzá tanulónak szintén öt évre, ez 1609-ben fel is szabadult. 1610-ben két apródot is kap, még pedig ama nevezetes Seybriger (alias Sommer) Mihályt, kinek oly szép emléket emelt Kecskeméti W. Péter az ő ötvöskönyvében, aki is 1614-ben sz. Márton napján legény lett; továbbá Klossé Péter fiát, ki szintén 1614-ben szabadult föl. 1618-ban Hannes Gruss lesz az apródja, 1625-ben január 23-án pedig saját fiát, kit szintén Barteschnek hívtak, szabadítja fel. 1634-ben avatják be hozzá utolsó apródját Marcus Pleckert, ki négy év múlva szabadul fel. Úgy látszik ezután már nem igen dolgozott. Mint előkelő ötvöst már 1622-ben céhmesterré választják s mint ifjabb céhmester 1626-ig szerepel. 1633-tól 38-ig pedig mint első céhmester igazgatja és vezeti a brassai ötvösök ügyes-bajos dolgait. Habár ily tekintélyes és tanult ötvös volt is, a büntetést ő sem kerülhette el; mi egyrészt azt mutatja, hogy nem ismertek elnézést a céhszabályok, másrészt azok szigorúságáról tanuskodik. Első ízben 1600-ban találtak nála hibát az ezüstben, de ez első ízben történt s így rendes szokás szerint a büntetés elmaradt, de 1603-ban másodszor hibáztatván, 1 frtra; 1604-ben harmadszor, 2 frtra; 1605-ben pedig 6 frtra büntetik. Sőt 1634-ben annak dacára, hogy első céhmester, s a tanácsnak tagja (Herr) volt, mégis valamiben hibát követvén el, igen szigorúan 8 forinttal büntetik meg. Kár, hogy a büntetések könyve csak a legkritkább esetben említi fel a büntetés okát, így itt sem tudjuk, hogy mi volt az a nagy vétség. Meghalt 1646 szept. 29-én. Művei közül fennmaradt egy diszes kanna a feketetemplomban (15. ábra), mesterjegye 27. sz. a.

107. *Hans Igel I.* 1606 és 10-ben egy apródot fogad föl. Meghalt 1614-ben. 1581—1609-ig hét ízben is fizetett kisebb büntetést.

108. *Wolf Kemmel*. Steffen Kreizernél tanult 1593—97-ig. 1599-ben és 1605-ben ő fogad fel apródokat, nála tanult ki fia Merten is. Céhmaster volt 1617 és 18-ban, továbbá 21, 22 és 27-ben. Meghalt 1629 április 17-én. Háromszor büntették meg kisebb összeggel.

109. *David Prodner senior*. Thomas Hermannál tanult 1588—92-ig. 1599. és 1604-ben fogad föl apródokat. Meghalt 1618. május 5-én. 1614-ben egy bojár aranyat adott neki, hogy abból két gyűrűt készítsen, a gyűrűk azonban a 16 fokon alul voltak, s azért a céh 10 frtra büntette. Prodner azonban a bíró elé vitte az ügyet, de ez keresetével elutasította. Azt a legényt pedig, ki a gyűrűket készítette, csak nagy kegyelemből fogadták vissza a céhbe.

110. *David Weiss*. Piter Perelheffternél tanult 1570—74-ig. Meghalt fiatalon 1601. április 10-én. 1586—98-ig többször is megbüntették kisebb-nagyobb összeggel rossz ezüstje miatt.

111. *Pitter Wolkendorffer*. Bátyjánál Merten Wolkendorffnál tanult 1589—93-ig. 1608. július 26-án lefejezték: „dass er den Tiess Birtelmer hatt umbrach, welcher mid gewerder handt ist auff in kommen“. Különös dolog, nemcsak azért, mert a gyilkosságot önvédelemből követte el, hanem mert, mint Weiss Mihály az ő krónikájában (Qu V. 205.) elmondja, a fejedelemtől kegyelmet is kapott. Ő beszéli el azt is, hogy a dolog tulajdonképpen úgy történt, hogy ötvösünk egy „legénytársával“ kirándult Vidombákra, ott tekepályán barátja pénzét elnyerte, aki utközben azután karddal reá támadt, de Wolkendorffer nem hagyta magát, támadójától a kardot elvette, s azzal halálosan megsebezte. Weiss szerint ez augusztus 6-án történt, a kivégzés pedig augusztus 26-án. Kétszer büntették meg.

112. *Piter Perelheffter iunior*. Hasonnevű ötvösnek a fia, Nikles mesternél tanult 1589—95-ig. Céhmaster volt 1607—9-ig, 1612-ben, továbbá első céhmaster 1620, 25, 26, 29 és 30-ban. Négy apródról szólnak a feljegyzések, akik nála tanultak, többi között két fia: Péter és Mihály. Meghalt 1633. augusztus hó 13-án. A büntetések könyvében is ott találtam nevét kisebb tételekkel.

113. *Mathes Kemmel*. Steffen Telmannál tanult 1589—93-ig. Céhmaster volt 1627, 28 és 31-ben, meghalt ugyan ezen év decemberében. Csak egyszer büntették meg.

114. *Krestell Kattner iunior.* Valószínűleg a hasonló nevű ötvös fia, szintén előkelő hivatalokat viselt a céhben: 1604—6-ig másod, 1617-ben első céhmester, 1618—21-ig pedig a céh szószólója (Wortmann) volt. 1594, 99, 1606 és 13-ban egy-egy apródot kap. Nála tanult ki fia, ki 1622-ben szabadult föl. Többször volt büntetve, utoljára 1620-ban. A városi tanácsnak is tagja volt.

115. *Fellten Maldesser.* Meghalt 1601. március 14-én. A büntetések könyvében nevét csak egyszer találtam 1597-ben.

116. *Hans Kasser.* Steffen Kasser fia, Tomas Hermannál tanult 1590—95-ig. Az apródok könyve szerint két tanulót fogadott föl. Meghalt fiatalon 1614 július 8-án, s végrendeletében egy szőnyeget hagyott az ötvösök templomi padjára. Kétszer kapott büntetést hibás ezüstje miatt.

117. *Adam Telman.* Mathes Schullernél tanult 1591—95-ig. 1604-ben egy tanulót fogad fel, de egészen nem taníthatta ki, mert 1606-ban utonálló rablók megölték. Egyszer volt csak büntetve 1602-ben.

118. *Tomas Trepches I.* Kristóf Wellernél tanult 1595—99-ig. Céhmester volt 1615 és 16-ban. Négy tanítványa volt. Meghalt 1618. augusztus 25-én. Csak egyszer találtam nevét a büntetések könyvében.

119. *Michel Schweisser.* Meghalt 1600 december 1-én mint fiatal mester, a felavatási lakomával is adós maradt. Többször volt büntetve.

120. *Lucas Friedrich.* Jerg Friedrich fia Mattes Schullernél tanult 1595—99-ig. Mint egész fiatal mester halt meg 1603. augusztus 4-én.

121. *Hans Gutthartt.* 1602-ben és a következő évben hibás ezüstje miatt büntetetik meg.

122. *Paul Hinz.* Tamás mesternél tanult 1592—96-ig. 1602—24-ig négy apródot fogadott fel, többi között fiát is ő tanította ki. Meghalt 1647. november 26-án pestisben. 1616-ban egy serleget készített, melynek talpa csak 11 $\frac{1}{2}$ latos volt, ezért 8 frtra ítélték.

123. *Michel Schildmacher.* Clement Goldschmiednél tanult 1590—94-ig. 1602-ben egy tanulót fogadott fel, de már 1603. július 29-én meghalt. Csak egyszer találták hibásnak ezüstjét, a büntetést is elengedték.

124. *Gerg Heffler* goldarbeiter. Meghalt 1603. augusztus 15-én.

125. *Hans Gorgias I.* 1604-től kezdve több tanítványt is fogad föl, köztük Hans és Tomas nevű fiait is. Ifjabb céhmester volt: 1612-ben, 1614—16, 18, 23, 24 és 28-ban pedig idősebb céhmester. Meghalt 1647-ben pestisben.

126. *Neklesch* (Nicolaus) *Michael.* 1604-ben egy tanuló vesz fel, aki négy év múlva felszabadult. Minthogy éppen ebben az időben egy másik tanuló is felszabadul ugyancsak egy Miklós mester keze alól, világos, hogy itt két Miklós ötvösről van szó, az egyiknek mellékeve Goldschmid, a másiké Michael. 1599—1618-ig többször is megbüntették, így 1616-ban egy boglárt készített, mely csak 8 latos volt (14 helyett), másodsor ismét megbüntették mert ezüstje csak 12 latos volt (a boglár tetején), harmadszor ugyancsak egy hibás boglár miatt. Először 2, másodsor 8 és harmadsor 10 frtot kellett fizetnie.

127. *Jorg Hannes.* Az apródok könyvében említik 1604-ben, midőn is egy tanuló atának be hozzá. Más adatot nem találtam e mesterre vonatkozólag.

128. *Piter Repser I.* alias *Schun.* Hol tanult és mikor lett mester? nem tudjuk, de azt már oklevelek bizonyítják, hogy 1604-ben mint céhbeli ötvös működik, mert ebben az évben egy tanuló vesz föl. Összesen négy tanulóját említik a feljegyzések, köztük van hasonnevű fia is. Céhmester volt 1629—32-ig és 1636-ban. 1642-ben halt meg. Többször is megbüntették hibás ezüstje miatt.

129. *Paul Fenescher.* David Prodnernél tanult 1599—1603-ig, mint fiatal mester 1610. március 8-án meghalt árvákat hagyva maga után, a mesterasztallal is adós maradt. Valószínűleg 1611-ben lett mester, mert ezen évben nősült meg, amint ezt abban a krónikában olvashatjuk, melyet Fenescher hátrahagyott, s melyben az 1611, és 12. év eseményeit foglalja röviden össze. E krónika a Quellen V. kötetében jelent meg.*)

130. *Jerg Kozak.* Ötvösmester, a városi tanács tagja, mint ilyen 1612-ben a város alatt táborozó hajdúknál jár követségben. Hosszú időn át céhmester 1606—9-ig és 1614-ben, 1615—17-ig pedig a céh szószólója. Egy tanítványát említi az apródkönyv 1606-ból. Meghalt 1626-ban. 1596, 97 és 1604-ben büntették meg hibás ezüstje miatt.

*) V. ö. Korrespondenzblatt 1910. 172. l. és Qu. IV. K. 635 l.

131. *Daniel Schmied*. Meghalt 1606. január 4-én. A mesterek könyve még hozzáteszi, hogy halála előtt esküszegő lett. Mi tekintetben? azt nem mondja.

132. *Paul Kreitzer I.* 1607—20-ig háromszor volt büntetve hibás ezüstje miatt, utoljára 8 frttal.

133. *Michael Goldschmit* alias *Schmitt senior*. 1595-ben állott be apródnak Tomas Hermann ötvösmester mellé négy évre. Felavatási évét nem tudjuk, de 1615-ben már apródot fogad, ebből tehát arra következtethetünk, hogy 1610 körül lett mester. Több tanítványát említik, köztük van Mihály nevű fia is. Gazdag és előkelő ötvös, aki 1620. és 21-ben céhmester, ezután pedig 34 éven át volt a céh első embere, szószólója (Wortmann). Úgy látszik a negyvenes években már nem dolgozott, mert elfoglalt hivatalai nem engedték. A városnál ugyanis 1633—37-ig gazda, 1639—59-ig (kisebb megszakításokkal) összesen 14 évig főbíró volt. Mint ilyen, nevét a fekete templom oldalfalán is megörökítette. Ballagi tévesen ezt a Michael Goldschmidtet tartotta Kecskeméti mesterének.*) Büntetve csak egyszer volt. Meghalt 1659. május 13-án 80 éves korában. A szász templomoknak Brassó környékén szép paténákat ajándékozott, melyeknek nagy része ma is meg van. Özvegye pedig hasonlóképpen a feketetemplomnak adott két szép kannát.**)

134. *Hans Weyrauch*. Paul Rosenauernél tanult 1593—97-ig. 1614-be Szebenbe költözik a céh tudtával, de ha visszajönne, ő is gyermekei is céhbelieknek tekintetnek. 1604-ben egy tanuló fogad fel. Háromszor büntették meg kisebb összeggel.

135. *Pitter Schnel*. 1614-ben a céh engedelmével Szebenbe költözik át, de úgy maga, mint gyermekei részére fönntartja a a céhhez való jogát, ha esetleg visszajönne. Nevét csak egyszer találtam a büntetések között bejegyezve.

136. *Simon Goldarbeiter* alias *Henek*. 1614. és 27-ben fogad fel műhelyébe egy-egy tanuló. Meghalt 1629. január 1-én. 1609-ben egy bojár panaszára 8 forintra büntetik, mert nem dolgozta föl mind az aranyat, amit kapott, ámbár az ötvösmű 18 karatos volt.

137. *Gerg Gebell I.* Paul Kirprigernél tanult 1593—97-ig. 1614-ben avatták föl mesternek, őt tanítványát említik, köztük hasonnevű fiát. Meghalt 1645. szeptember 20-án.

*) V. ö. i. m. 12—20 l.

***) Ezeket l. az ötvösművek között.

138. *Gerg Medwesser II.* 1614-ben lett mester, 1628. és 34-ben fogad föl egy-egy apródot. Csak egy ízben büntették meg.

139. *Steffen Welzer.* 1615-ben lett mester, mind a három remekjét elfogadták, ami azt bizonyítja, hogy kitűnő munkás lehetett, a krónikás is így emlékezik meg róla, midőn följegyzi, hogy 1636. augusztus 27-én meghalt: „Ampl. Dom. aurifaber famigeratissimus et senator Coronensis in prato repente mortuus“ (V. 105.). A céhnek szószólója volt 1633. és 34-ben. Az apródok könyve két tanítványát említi. Büntetve csak két ízben volt.

140. *Hans Herman.* Cristof Wellernél tanult 1603—5-ig. 1615-ben lett mester, de már 1625-ben december 12-én meghalt. 1614-ben a feleségével volt valami baj, a szükszavú feljegyzés nem említi, hogy miféle, de ő is hibás lehetett, mert 10 forint büntetést fizetett.

141. *Seimen (Simon) Fenescher.* 1615-ben lett mester. de már 1621-ben meg is halt. Háromszor büntették meg hibás ezüstje miatt.

142. *Michael Alzner.* 1616-ban avatták mesterré, csak egyik remekjét utasították vissza. 1617-ben azért büntették meg, mert egy művét nem látta el a szükséges bélyeggel („nicht gezeichnet“). 1636-ban pedig céhmester lett. Meghalt 1644. dec. 2-án.

143. *Mechel Schelling.* Adam Tellmannál, majd Bartelmi Kattnernél tanult, 1608-ban szabadult föl. Mesterré 1616-ban avatták föl, amidőn is két remekjét jönnek találták. Négy tanítványáról emlékeznek meg. Céhmester is volt 1634, 35 és 39-ben. Meghalt 1652. június 27-én. Büntetve kétszer volt kisebb öszszeggel.

144. *Paul Schuller I.* Steffen Kreitzernél tanult 1599—1603-ig. 1616—33-ig öt tanítványa volt, köztük saját fia is. Meghalt 1633. szeptember 1-én.

145. *Merten Messen.* 1616-ban lett mester, két apródjáról szólnak a feljegyzések. 1637. február 5-én halt meg. Háromszor volt büntetve hibás ezüstjeért.

146. *Samuel Roth senior.* Céhmester volt 1617—19-ig. Tanítványai közül csak két fiát említik. Késő öreg korában (90 éves) halt meg 1660-ban. Többször is megbüntették hibás ötvözés miatt.

147. *Hans Hiemesch I.* 1618-ban lesz mester, három tanítványát ismerjük. Céhmester is volt 1642—46-ig. 1649-ben halt meg.

148. *Jeremias Jekel I.* Valószínűleg Hans Weyrauchnál tanult, 1609-ben szabadult föl s 1618-ban lett mester. 1622—50-ig hat apródot fogadott műhelyébe, köztük két fiát is. Másod (1632—33), majd első céhmester volt (1637—38, 1640—45), végül pedig hosszú ideig 1659—67-ig az ötvösök szószóloja. 1667-ben halt meg 77 éves korában. Kétszer büntették meg kisebb összegre, ugyancsak a büntetések könyve egyhelyt „Schessburgernek“ nevezi, valószínű tehát, hogy Segesvárról származott át Brassóba. 1646-tól kezdve városi tanácsos s mint ilyen résztvesz a dési, szász-régeni és marosvásárhelyi országgyűléseken.

149. *Hans Retsch I.* 1618-ban avatták mesterré. Négy tanítványát említik. Előkelő ötvös lehetett, mert 1639—41-ig céhmester volt. 1645-ben halt meg mint városi tanácsos.

150. *Pitter Bartesch senior I.* Hasonnevű szenator fia Paul Hinznél, majd azután Pitter Perelheffternél tanult 1602—1609-ig. 1619-ben lett mester, ámbár egyik remekje sem állja meg a próbát, mégis kegyelemből elfogadják. Összesen öt tanítványát említi az apródok könyve, köztük van fia is. 1640-ban városi szenátor lett (V. 105). Meghalt 1657-ben. Egyszer volt csak büntetve.

151. *Thomas Fenesser alias Gruss.* David Prodnernél tanult 1604—1609-ig. Mesterré 1619-ben lett, egyik remekje után büntetést fizetett. A céh feljegyzések két apródjáról tesznek említtést. Kétszer büntették meg hibás ezüstjeért 1620 és 22-ben.

152. *Mechel Hitzing.* 1620-ban említi a büntetések könyve, amidőn is hibás ezüstje miatt 1 frtra büntették.

153. *Paul Tartler.* 1622—39-ig négy apródját említik. Kétszer volt büntetve, először 1620-ban, s másodszer 1640-ben mind a kétszer rossz ezüstje miatt.

154. *Paul Morikesan.* 1620-ban mutatta be mesterremekjeit, de nem fogadták el, a pecsétnyomót szét is törték. Valószínűleg tőle való az a serleg, melybe a 99. sz. mesterjegy van beütve.

155. *Hans Klein.* 1620-ban lett mester, de remekjeivel szegyet vallott. Rövid ideig dolgozott, mert 1624-ben már meghalt.

156. *Caspar Backos (Bartosch).* Neve után ítélve magyar származású ötvös. 1622-ben lett mester, remekjei közül csak a gyűrű sikerült. Két apródjáról van följegyzés. 1647-ben halt meg pestisben.

157. *Hans Birthelmer a. Repser I.* Valószínűleg Pitter Rep-

sernél tanult és 1608-ban szabadult föl. 1624-ben lett mester, az ő remekjeit sem fogadták el. Négy apródja van említve, köztük János nevű fia is. Ifjabb céhmester volt 1650—53-ig s mint ilyen halt meg 1653-ban július 8-án. Büntetve csak egyszer volt 1625-ben.

158. *Michael Seybriger alias Sommer*. A Sommer nevet már a kolozsvári ötvösök sorában is megtaláljuk; Seybrigernek valószínűleg azért nevezték, mert ő (vagy esetleg már atyja) a Kőhalom vidékén lévő Seibrig (Seiburg) községből való volt. Azon krónikában, mely az 1599—1611 évekről utánna fönmaradt,^{*)} ő maga mondja, hogy 1610-ben jött Brassóba. A céhíratok szerint ezen év november 11-én állott be Bartesch Igel műhelyébe, s négy évi szolgálat után 1614-ben Szent-Márton napján szabadult föl (miután „ehrlich und redlich ausgedient hat“). Ezután vándorolni ment és Kecskeméti W. Péter feljegyzéseiből tudjuk, (aki nála 1644—46-ig szolgált mint legény), hogy „... valóban tudós ember volt, mert Németországban, Hollandiában, Angoliában, Svétiában és Franciában 15 esztendőket töltött el bujdosásában. Napkelet felé is az tengerig Konstantinápolyig járt... A svétiai királyt ötvösül 4 esztendőig szolgálta.“^{**)} A hálás tanítvány szavai ezek a kiváló mesterről, s mi is hálásak lehetünk Kecskeméti iránt, hogy feljegyezte számunkra ezen adatokat, melyekből megérthetjük, hogy hol és merre jártak régi ötvöseink tanulni. Abban azonban téved, midőn 15 esztendőt említ, mert valójában csak 10 esztendőt „búdosott“ Seybriger alias Sommer Mihály (ha ugyan a tanuló éveit is nem számította hozzá). Ugyanis 1624. október 23-án már beadja remekjeit és berendezkedik (richt sich ein). Remekjein a szigorú céhtanács semmi hibát sem talált, ami nem is csoda az ilyen sokat járt és tanult mesternél. Özvegy Chrestelsnéi vette feleségül és mostoha fiát (Lucas Chrestels) is ötvösnek nevelte. Több tanítványa volt. A büntetések könyvében is többször előfordul a neve, így 1629, 33 és 48-ban a próbaszedésnél büntették meg, még pedig első esetben 1, azután 2 és végül 6 frtra. 1664-ben pedig azért büntették meg (8 frt.), mert a céhmester választáskor azt találta mondani, hogy Marcus Schoppelt Jeremias Jeckelné segítette a céhmesterséghez. A céhben előkelő állásokat töltött be, 1646-ban volt elő-

^{*)} E krónikát először Anton Kurz adta ki a „Blättern für Geist, Gemüth und Vaterlands-Kunde“ 1843. évf. 216. s köv. II.; másodszer Quellen V. K. 436—444. II., ahol életrajza is olvasható.

^{**)} Ballagi: Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. Arch. Ért. 1884. 263. I.

szőr (ifjabb) céhmester, majd azután 1647—48-ban, 1650—56-ig és végül 1658—59-ben. 1673. április 15-én halt meg. E bejegyzést fontosságánál fogva szórul-szóra idézem: „Anno 1673. 15. April ist der Ehrenfeste *H. Michell Seybryger* oder *Sommer* von disser Mihseliger Velt abgescheiden. Gott will im ein ewigess leben geben!“ Világos tehát ezen sorokból, hogy Seybrigernek volt másik neve a Sommer és nem az ezen időben élő Michael Goldschmidtnek, mint azt Ballagi különben jeles munkájában gyanítani vélte.*) Nagy része volt Seybrigernek a brassai ötvös-bástya építésében is, mint azt a maga helyén elmondjuk.

159. *Hans Welzer*. Simon Henecknél tanult 1614—18-ig. Csak egy apródját találok említve. Meghalt 1654-ben.

160. *Hans Kattner*. Valószínűleg atyjánál, Kresiel Kattner-nél tanult, 1622-ben szabadult föl. 1628-ban avatják mesterré, de nemsokára 1631-ben már meghalt. Egyszer volt büntetve 1628-ban.

161. *Daniel Bloweber*. Steffen Welzernél tanult 1618-tól kezdve, 1628-ban lett mester és 1646-ban halt meg. Két tanítványát említik a följegyzések. Egy serleg maradt fenn művei közül, mesterjegye 37. sz. a.

162. *Pitter Perelheffter III*. Atyjánál tanult, 1624-ben szabadult föl, 1628-ban lett mester, remekjének egyik darabját nem fogadták el, a felavatásért 28 frtot fizetett. Négy apródjáról emlékszik meg az apródok könyve. Meghalt 1655. június 19-én.

163. *David Prodner II*. Valószínűleg a hasonlónevű ötvös-mester fia, Michael Schmidtnél tanult ki 1619—23-ig. 1628-ban lett mester, remekjei után 4 frt. büntetést fizetett. Nála tanult fia is, kit szintén Dávidnak hívtak. 1645-ben halt meg.

164. *Merten Weiss I*. 1628-ban lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Nála tanult hasonlónevű fia és Gerg Streitferder. Meghalt 1659. július 14-én.

165. *Gerg Erart I*. Meghalt 1640. október 22-én. Büntetve egyszer volt 1628-ban.

166. *Paul Weiss*. Michael Schmid seniornál tanult 1615—19-ig. 1628-ban adta be remekjeit, s habár azokat nem találták jóknak, azért ő is csak mester lett úgy, mint a többi. Egy tanítványát emliti az apródkönyv. Meghalt 1639-ben.

*) Az idézet a mesterek könyvének 153. lapjáról való. Ballaginak szellemes kombináció alapján kifejtett nézetét l. l. m. 14. l.

167. *Merten Hundertschaff* alias *Kemmel*. Atyjánál Wolf Kemmelnél tanult, 1622-ben szabadult föl. 1629-ben lett mester, egyik remekje sem sikerült. 1633. március 7-én halt meg.

168. *Andreas Kattner*. Bartholomeus Kattner fia, Hans Retschnél tanult 1622—25-ig. 1629-ben avatják mesterré, egyik remekje sem vált be. Céhmaster volt 1649 és 57-ben. Három tanítványa volt, ezek közül az egyik a saját fia. Meghalt 1660-ban, mint a céh „öregje“.

169. *Michael Goldschmidt* alias *Schmidt iunior*. A hasonlónevű ötvös fia, atyjánál tanult, 1629-ben szabadult föl. Remekjei nem sikerültek, egy tanítványát említik. Fiatalon 1639-ben már meghalt.

170. *Daniel Hintz*. Faul Hintz ötvös fia, atyjánál tanult, 1624-ben szabadult föl. 1630-ban mutatta be remekjeit, csak a kupát fogadták el. Meghalt 1659. március 1-én. Többször volt büntetve rossz ezüstje miatt.

171. *Hans Gorgias iunior*. Hasonlónevű atyjánál tanult, 1624-ben szabadult fel. 1630-ban lett mester, remekjeivel azonban ő sem remekelt. Csak egy apródját említik. Ő is, mint atyja, az 1647-iki pestisben halt meg.

172. *Tomas Gorgias*. Atyjánál, Hans Gorgiasnál tanult, 1626-ban szabadult föl. 1630-ban lett mester, remekjeit a céhtanács nem fogadta el. Két tanítványát említik. Meghalt 1678. május 24-én. Többször volt büntetve.

173. *Bartesch Igell iunior*. Hasonlónevű ötvös fia, atyjánál tanult, 1625-ben szabadult föl. 1630-ban lett mester, remekjei nem váltak be. A büntetések könyvéből tudjuk, hogy ötvösünknek büntetésből kétszer kellett remekelni. U. i. közvetlen első remeklése után a fiatal legény fajtalanságot követett el. Ezért a céh új remeklésre ítélte, továbbá elvesztette azon előjogokat, melyek az ötvösök gyermekeit megillették és még 10 frtnyi büntetést is fizetett. 1633-ban egy díszes serleget (Hoffbecher) készített, mivel azonban egyes részei könnyűk (csak 12 latos) voltak, a céh ezért 9 frttal büntette. Ugyanezen év augusztusában már meghalt. Művei közül fennmaradt egy szép fedeles kanna Fekete-halomban (25. ábra), mesterjegye 26. sz. a.

174. *Hans Gebell*. Mechel Schellingnél tanult 1622—26-ig. 1631-ben lett mester, remekjei közül a kupát összetörték, a másik kettő után büntetést fizetett. 1633-ban a céhből kizárták, mert

a cigányokkal csinált valamit, részletesebben nem jegyezték föl a bűnét. 1639-ben könyörgésre fogta a dolgot s akkor 10 forint lefizetése mellett visszafogadták. Utoljára 1665-ben büntették meg hibás ezüstje miatt.

175. *Hans Gruss (Gross)*. Bartesch Igelnél tanult 1618—1623-ig. 1631-ben lett mester, remekjeit nem fogadták el. Mint fiatal mester már 1633-ban meghalt.

176. *Andreas Tellman*. Steffen Tellman ötvös fia, Paul Hintznél tanult 1616—19-ig. 1632-ben lett mester, egyik remekje sem állott meg. Egyszer volt büntetve 1641-ben, akkor is csekély összeggel. 1643. június 9-én halt meg.

177. *Pitter Böss*. Tomas Grussnál tanult 1624—28-ig. 1632-ben lett mester, remekjei nem váltak be. Csak egy tanítványát említik. Meghalt 1658-ban. Kétszer találtam nevét a büntetések jegyzékében.

178. *Hans Tartler* alias *Schwarz*. 1623. jul. 25-én állott be tanulónak Bartesch Péter ötvösmester mellé, ki őt négy évi tanulás után felszabadította. Legényeivének kitöltése után 1632-ben május 25-én mesterré avatták. Az ő remekjeit sem fogadták el, sőt össze is törték azokat kivéve a gyűrűt, melyért a két forint büntetést is elengedték, de a más kettőért a 4 forintot meg kellett fizetnie. A többi illetekekről nem szól a mesterek könyve. 1651-ben Schopel András nevű tanulót vesz tel, azután pedig egymás után három fiát tanítja ki és szabadítja fel, úgymint 1653-ban Hansot, 1656-ban Jakabot, 1665-ben Lőrincet, közben még egy idegent is, Rauss Andrást. 1671-ben 4 forintra büntetik. Meghalt és eltemettetett 1686. aug. 9-én. Művei közül ismerünk egy kupát és egy poharat, mesterjegye 57. sz. a.

179. *Tomas Trepches II*. Paul Tartlernél tanult 1622—26-ig. 1632-ben lett mester, remekjeit nem fogadták el. Hat tanítványát említi az apródkönyv, köztük két fiát: Andreast és Pault is. Előkelő tekintélyes ötvös, kinek a pénzverés tekintetében is nagy érdemei vannak, erről különben már szólottunk a történeti részben. 1653—57-ig volt céhmester, 1668—75-ig pedig a céh szószólója. A hatvanas években többször jár követségben országgyűlésekre. Büntetve csak egyszer volt 1635-ben. Művei közül egy ezüst kanna maradt fenn, mesterjegye 109. sz. a. látható. 1676. január 11-én halt meg.

180. *Daniel Schuller*. Paul Schuller ötvös fia, atyjánál ta-

nult, 1633-ban szabadult föl. 1642-ben lett mester, a remekjei nem sikerültek. Valószínűleg tőle származik az a két kupa, mely a 38. sz. mesterjeggyel van ellátva.

181. *Andreas Ziegler*. Pitter Schunnál tanult 1624—28-ig. 1633-ban avatták mesterré, remeklése alkalmával a kupa oly rossz volt, hogy széttörték. 1639-ben egy tanulót fogad fel.

182. *Paul Pollák*. Merten Messennél tanult 1623—27-ig. 1633-ban lett mester egyik remekjét sem fogadták el, a pecsétnyomó olyan rossz volt, hogy kettévágták, tovább is dolgozott, mint szabad lett volna (4 frt.). Juliusban lett mester és még ugyanazon év augusztus 26-án meghalt.

183. *Franz Rether*. Gerg Midweschernél tanult 1628—32-ig. 1634-ben már bemutatja remekjeit, melyeket azonban nem fogadnak el, 1635-ben mégis mester lett. Csak egy tanítványát említik. Meghalt 1684-ben. Többször volt büntetve.

184. *Andreas Schmit*. Michel Schellingk mesternél tanult és 1629-ben szabadult fel. 1635-ben kezdett önállóan dolgozni. Felavatása alkalmával a mesterasztalra 20 frtot, feleségeért, mert nem volt ötvös leánya, 5 frtot és két el nem fogadott remekműve után 4 frt büntetést fizetett. Fiatal korában, 1639-ben halt el. Egy tanítványát említik a céhíratok, de azt sem taníthatta ki, idő előtt elhalálozván. Művei közül fönmaradt egy paténa a feketetemplomban és egy serleg a Nemzeti Múzeumban, mesterjegye 25. sz. a.

185. *Gerg Kemmel*. 1635-ben lett mester, remekjei nem sikerültek. 1658-ban halt meg.

186. *Thomas Bruss (Bross)*. Hans Retschnél tanult 1626—30. 1636-ban lett mester, remekjei nem sikerültek. 1647-ben halt meg. Csak egy tanítványáról van szó.

187. *Paul Schuller II*. Atyjánál, Paul Schullernél tanult, 1629-ben szabadult föl. 1636-ban lett mester, remekjei csak részben váltak be.

188. *Merten Betay*. Pitter Barteschnél tanult 1628—32-ig. 1636-ban avatják föl mesternek, remekjei csak részben sikerültek. 1641. február 23-án meghalt. Neve után ítélve magyar származású volt.

189. *Samuel Roth iunior*. Valószínűleg atyjánál tanult. 1637-ben lett mester. Három tanítványát említik a följegyzések. 1687-ben halt meg. Többször volt büntetve, így 1666-ban egy övet

csinált s a díszítménybe ólomrészeket kevert, amiért 6 forintra ítélték.

190. *Merten Weiss iunior II.* Hans Birthelmernél tanult 1627—33-ig. 1638-ban avatták mesterré, remekjei után büntetést fizetett. Meghalt 1647-ben pestisben. Csak egyszer volt büntetve.

191. *Gerg Streitferder.* Paul Tartlernél tanult 1627—31-ig. 1638. augusztus 9-én beadja remekjeit, november 22-én pedig mesterré avatják. Remekjei nem sikerültek, két darab után büntetést fizet. Egy tanítványát említik, 1653-ban halt meg. Büntetve kétszer volt. Több műve maradt fenn: egy kupa, egy pohár és öt darab osztyatartó tál, mesterjegye 49. sz. a.

192. *Johann Igell senior II.* Hans Igell fia, Backos Gáspárnál tanult 1626-tól kezdve. 1638-ban lett mester, remekjei közül kettő után büntetést fizetett. Több tanítványát is említik, köztük Felltenn és Hans nevű fiait is. Céhmaster volt 1663—64, továbbá 1670—72 és 1676—77-ben. 1689-ben halt meg. Többször volt büntetve hibás ezüstje miatt.

193. *Hans Süssmilch senior.* Paul Weissnál tanult 1633—37-ig. 1640-ben lett mester, remekjeit nem találták jóknak, s ezért büntetést fizetett. Céhmaster volt 1665—67, 71-ben és 1673, 74-ben. Öt tanítványát említik az apródkönyvben, köztük Hans és Márton nevű fiait is. Meghalt 1675-ben. Csak egyszer volt büntetve 1649-ben.

194. *Tomas Depner.* A büntetések könyvében említik 1640 és 44-ben, hibás ezüstje miatt büntetik meg csekély összegre.

195. *Michael Perellhefter.* Pitter Perellhefter ötvös fia, atyjánál tanult, 1632-ben szabadult föl, 1641-ben pedig mester lett, remekjei neki sem sikerültek. Két tanítványát említik a feljegyzések. 1660-ban halt meg pestisben. Egyszer volt büntetve 1649-ben; 1651-ben pedig a krónikák szerint a kapuutcai torony gombját aranyozta be oly gazdagon, hogy 60 darab arany ment rá.

196. *Paul Kreitzer II.* 1641-től kezdve több tanítványt is fogad föl. 1660-ban a pestisben halt el mint a céh öregje. Kétszer volt büntetve.

197. *Valentinus (Fellten) Urbeger.* 1641-ben lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Két tanítványáról emlékezik meg az apródok könyve. 1657-ben halt meg. Egy boroskanna maradt fenn művei közül, mesterjegye a 39. sz. a.

198. *Gerg Gebell iunior.* Atyjánál, a hasonlónevű ötvösnél

tanult, 1631-ben szabadult föl. 1648-ban lett mester, de remekjei nem sikerültek. Fiatalkorában 1653-ban már meghalt.

199. *Gerg Harnischmacher*. Hans Gorgiasnál tanult 1631—35-ig. 1641-ben avatták föl mesternek, de bemutatott remekjei után büntetést kellett fizetnie. 1671-ben fiát (nevét nem jegyezték föl) veszi maga mellé és 1673-ban szabadítja föl. Többször volt büntetve, így 1677-ben 6 frtra büntették, mert ezüstgombjai csak 12 latosak voltak.

200. *Tobias Jeckel*. Jeremias Jeckel ötvös fia, atyjánál tanult, 1642-ben szabadult föl. Mester 1650-ban lett, remekjei után büntetést fizetett.

201. *Laurencius Kusch*. Michael Seybrigernél tanult 1634—38-ig, atyja keisdi szász pap volt. 1644-ben lett mester, a remekjei nem sikerültek, pedig kiváló ötvös volt a tanítója. (A gyűrűt ugyanis és a pecsétlőt összetörték és 4 frt büntetést fizetett miattuk). Egy tanítványát említik, volt mesterének, Seybrigernek mostoha fiát. 1670-ben június 28-án halt meg. Egy krónika maradt utánna, mely most van sajtó alatt. Egyszer büntették meg hibás ezüstje miatt 1653-ban. Művei közül ismerünk egy ciboriumot, mesterjegye 70. sz. a.

202. *Marcus Schoppel*. Pitter Barteschnél tanult 1634—38-ig. 1644-ben avatták fel mesternek, az ő remekjei sem sikerültek. A fölavatásért összesen 48 frtot fizetett. 1665-ben (április 14-én) halt meg. Céhmester volt 1658—62-ig. Büntetve csak egyszer volt 1646-ban.

203. *Marcus Plecker*. Bartholomeus Igellnél tanult 1634—38-ig. 1644-ben lett mester, remekjei nem álltak meg. Egy tanítványát említik a céhiratok. Meghalt 1663-ban.

204. *Daniel Kreitzer*. 1646 és 54-ben egy-egy tanulót fogad föl. Meghalt 1660-ban a pestis alkalmával. Többször volt büntetve hibás ezüstje miatt.

205. *Hans Kreitzer*. Paul Kreitzer fia, Gerg Midwessernél tanult 1634—38-ig. 1646-ban lett mester, egyik remekje sem volt elég jó. Meghalt 1657. január 4-én. 1651-ben azért büntették meg, hogy egy régi ezüst övet, mely nem állotta meg a próbát, jó ezüst gyanánt adott el.

206. *Paul Roth*. Apjánál, Samuel Rothnál tanult és 1637 október 26-án szabadult föl, vándoréveinek kitöltése után 1646-ban igtatták be a mesterek könyvébe. Remekjei közül az edényt

elfogadják, de a másik kettőt nem, s ezért büntetésül 2 frtot fizetett; feleségeért, mert nem volt ötvösnek leánya, 5 frtot; a hazakisérés megváltásáért szintén 5-öt; a mesterasztalra pedig 20 frtot fizetett. Apródjai voltak: Johann Feiffer, fölszabadult 1654-ben; Heinrich Milman, németországi fiú, Meissen vidékéről; Martin Hornung, a botfalusi papnak a fia, felszabadult 1672-ben; Petrus Bartsch, hasonnevű brassai ötvös fia, felszabadult 1680-ban. A büntetések könyvében kétszer szerepel a neve, ú. m. 1656-ban először, fizet 1 frtot és 1679-ben másodszor, fizet 3 frtot. Céhmester is volt 1687-ben. Meghalt 1689 június 28-án. Művei közül ismeretes egy keresztelőmedence a feketetemplomban (42. és 43. ábra), egy kösöntyű és két serleg. Mesterjegye a 100. sz. a. látható.

207. *Gerg Erhart* alias *Weiss II.* 1647-ben fiát Jánost, ki nála tanult ki, felszabadítja.

208. *Hans Klettner.* 1648-ban lett mester, remekjei nem váltak be. Öt tanítványt fogadott föl. 1672—75-ig céhmester volt. Meghalt 1686-ban. Kétszer volt büntetve az ötvenes években.

209. *Hans Jekell I.* Jeremias Goldschmidnél tanult 1637—41-ig. 1648-ban lett mester, remekjei nem sikerültek. 1660-ban már meghalt, ő is a dühöngő pestisnek lett áldozata. Egyszer volt büntetve 1657-ben.

210. *Marcus Fux* (Fuchs). Paul Tartlernél tanult 1639—43-ig. 1648-ban lett mester, remekjei után büntetést fizetett. 1658-ban meghalt.

211. *Piter Bartsch iunior II.* Atyjánál tanult, 1641-ben szabadult föl. 1648-ban lett mester, az ő remekjeit sem fogadják el, s hozzá még a kiszabott időnél tovább is dolgozott rajtuk (a 2 hétért 2 frt. büntetés). 1663-ban városi tanácsos lett s mint ilyen résztvett a segesvári országgyűlésen (IV. 280). Két tanítványát említi az apródkönyv. 1670 augusztus 18-án halt meg 47 éves korában.

212. *Kaspar Kreisch I.* 1648-ban lett mester, a felavatásért 34 frtot fizetett, remekjeiről nincs szó. Csak egy tanítványát említik. Ő is az 1660-iki pestisben pusztult el, a céhtanácsnak is tagja volt. A büntetések könyvében nevét nem találtam.

213. *Tomas Klosch.* Andreas Schmitnek volt a tanítványa 1639—43-ig. 1649. június 1-én adja be remekjeit, melyeket kivétel nélkül elfogadnak, ami nagy kitüntetés számba ment! Igaz

ugyan, hogy az engedélyezett 8 hetet 2 héttel megtoldotta, de azután remekül meg is oldotta feladatát. Váltásdíjat fizetett (5 frt) azért is, hogy vándorlása után rögtön kérte a fölvételt, pedig a szabályok értelmében a felavatás, illetőleg a remeklés előtt még két évet kellett a legénynek Brassóban szolgálnia. Sok tanítványát említik, köztük: Tamás, Pál nevű fiait is. 1653-ban a próbaszedésnél hibásnak találták az ezüstjét (1 frt.) 1665-ben pedig Steffen Pip panaszára 12 frtra büntetik, mert közösen készítvén kupákat rendelésre, Tomas Klosch nem tartotta magát a rajzhoz (Phisierung), hanem a magáéit nagyobbra csinálta, így aztán Steffenéit nem vették át. 1663-ban Apafi fejedelem öt egész, fél és negyed tallérok, valamint aranypénz verésére jogosítja. Céh-mester volt 1668—70-ig és 1675—78-ig. 1708-ban halt meg. Művei közül fönmaradt egy ezüst pohár a 110. sz. mesterjeggyel.

214. *Mechel Rehner*. 1649-ben lett mester, remekjei közül a kupát és pecsétlőt szétdarabolták. Csak egy apródját említik Meghalt 1668-ban.

215. *Mechel May senior*. A keresztényfalvi szász pap fia, Hans Birthelmernél tanult 1641—45-ig. Mesterré 1652-ben lett, remekjei nem sikerültek. Fiatalon 1660-ban halt meg a nagy pestis alkalmával. Talán tőle származik a Nemzeti Múzeum egyik serlege, melyen a 71 sz. mesterjegye van beütve.

216. *David Prodner III*. Hasonnevű atyjánál tanult, 1645-ben szabadult föl. Mester 1652-ben lett, remekjei után büntetést fizetett. Egy tanítványát említik. Az 1660-iki pestisben hunyt el.

217. *Mechel Schwartz*. 1636-ban lép be ifjabb Schmit Mihályhoz tanulónak, prázsmári származású és négy évre szerződött. De időközben mestere (1639-ben) meghalt, ezért a céhtanács öt Bartesch Igell seniorhoz adta tanulmányainak befejezése végett, aki öt 1640 október 1-én fel is szabadította. Vándoréveinek kitöltése után 1652-ben december 15-én bemutatja mesterremekeit, melyek közül az ezüst edényt, valószínűleg kupát, elfogadják, de a köves gyűrűt és a címeres pecsétet elvetik, melyért büntetést is fizet, de csak 2 frtot, mert az egyiket kegyelemből elengedik. A mesterasztal megváltása fejében mint idegen 25 frtot; magáért (mert nem volt ötvösnek fia) 5 frtot; a felavatás után szokásos hazakisérés megváltásáért szintén 5 frtot; mert a mesterremek elkészítése előtt nősült 4 frtot; az ötvösbátyára mint idegen 8 frtot fizetett, vagyis összesen 49 frtot, ami elég

tekintélyes összeg. Feleségeért azonban nem kellett fizetnie, ami azt mutatja, hogy egy ötvösnek özvegyét vagy leányát vette el. 1659-ben január 7-én egy apródot vesz fel, névleg Kranzins Mátét négy évre, majd 1668-ban február 6-án újra egyet, Kreisch Gáspárt, akít 4 év mulva 1672-ben felszabdít. A büntetések könyvében nem találtam nevét, ami arra mutat, hogy följegyzéseink hiányosak, amint hogy csakugyan úgy is van, néha több éven át nincs bejegyzés. Meghalt 1676 nov. 29-en. Művei közül fennmaradt két fedeles kupa feketetemplomban (18—21. ábrák), egy kehely és paténa Fogarason és egy másik paténa a brassai ág. ev. magyar egyház birtokában. Mesterjegye a 92. sz. a.

218. *Hans Retsch iunior*. Hasonlónevű ötvös fia, Valentinus Urbegernél tanult 1646—50-ig. 1652-ben adja be remekjeit, melyek azonban nem sikerültek. Két tanítványát említik, egyik Hans nevű fia volt. Céhmaster volt 1677—79-ig. 1694—1708-ig pedig a céh szószólója. 1708-ban halt meg mint városi szenátor. 1664-ben 7 forint büntetést fizet, mert egy temetés alkalmával sértőleg nyilatkozott a céhmesterekről.

219. *Hans Nadascher*. Hans Igellnél tanult 1644—47-ig. Mester 1654-ben lett, remekjeit nem fogadták el. 1669-ben halt meg. Kétszer volt büntetve kisebb összegre.

220. *Gallus Olesch*. 1654-ben lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Egy tanítványáról van csak szó. 1673-ban halt meg.

221. *Pitter Schun II.* (alias *Repser*). Atyjánál, Pitter Repsernél tanult, 1631-ben szabadult fel. 1655-ben lett mester, remekjeit nem fogadták el. 1675-ben halt meg. Többször volt büntetve, így 1661-ben a céhből is kizárták, mert a pénzveréshez rossz vegyítésű ezüstöt adott. Úgy látszik aztán megkegyelmeztek neki, de 30 frt. büntetést kellett fizetnie. 1664-ben ismét egy öv miatt volt baja, amelyben egyes részek hibás ezüsből voltak, ezért 5 frtra ítélték és a rossz övet széttörték, s neki ujat kellett készítenie. Egy peténán van beütve mesterjegye, mely a 101. sz. a. látható.

222. *Hans Birthelmer iunior*. Atyjánál tanult 1650-ben szabadult föl. 1655-ben avatták mesterré, remekjeit nem fogadták el. Egy apródját említik. Meghalt 1660-ban pestisben. Egyszer volt büntetve 1659-ben,

223. *Hans Gebell II.* 1655-ben lett mester, tanulóveiről nincs említés. A fölavatásnál több rendbeli büntetés érte azon-

kivül, hogy egyik remekjét sem fogadták el. Nem volt meg a kellő ideje (6 frt.), hogy a remekjein soká dolgozott (3 frt.), a céhmester tudta nélkül finom ezüstöt olvasztott (4 frt), hogy remekbe készült serlegében egyes részeket (Spiegel) más kupákról vett át (3 frt), hogy végül a „corpus“ a céhmester tudta nélkül elvitte (3 frt). Mi volt e „corpus?“. Sehol máshol a céliratokban nem szerepel, azt hiszem, hogy a mesterremek mintája. Szébenben is volt s mindig kiadták a remeket készítő segédnek, ott azonban „clenodium“ néven szerepel. 1688-ban Johann nevű fiát veszi maga mellé, de ez később Thomas Melchiorhoz kerül, miből azt következtetem, hogy időközben meghalt.

224. *Daniel Herman*. 1655-ben lett mester és mind a három remekjét elfogadták, ami kiváló dicséretére válik, de sajnos, már 1660-ban a pusztító pestis őt is magával ragadta.

225. *Jeremias Jekell iunior*. Jeremias Jekell ötvös fia, atyjánál tanult 1650-ben szabadult föl, 1655-ben pedig mesterré avatták. Remekjei nem sikerültek, a serleget és gyűrűt csak kegyelemből nem törik össze. Három apródját említik, köztük van hasonlónevű fia is. Céhmester volt 1681-ben és 1683—88-ig. Művei közül egy ostyatartó szelencét ismerünk, mesterjegye 64. szám alatt.

226. *Gerg May I*. 1655-ban lett mester, remekjei nem sikerültek. Három apródját említik, köztük Gerg nevű fiát is, kiről később lesz szó. Többször volt büntetve rossz ezüstje miatt, utoljára 1684-ben.

227. *Pitter Hiemesch I*. Előbb Fellden Urbegernél, majd aztán Pitter Perelheffternél tanult, 1651-ben szabadult föl. 1656-ban lett mester, remekjei nem sikerültek, sőt mivel reábizonyult, hogy a pecsétlőt nem maga csinálta, ujat kellett készítenie és e csalási kísérletért külön 10 frtra büntették. Tanítványairól nincs feljegyzés. 1666-ban halt meg.

228. *Lucas Krestels*. Michael Seybriger mostoha fia, Lorenz Kuschnál tanult 1648—52-ig. 1657-ben lett mester, remekjeit nem fogadták el. 1658—66-ig háromszor büntették meg rossz ezüstje miatt, Művei közül fennmaradt egy zománcos kehely Vidombákon (13. ábra), mesterjegye 31. sz. a.

229. *Bartesch Schunkabunk*. Andreas Kattnernél tanult 1649—53-ig. 1657-ben lett mester, remekjei nem sikerültek. Mint fiatal mester már 1660-ban meghalt pestisben.

230. *Andreas Trepches*. Tomas Trepches ötvösmester fia, atyjánál tanult 1649-ben szabadult föl. 1657-ben lett mester, az egyik remekje nem sikerült. 1678—86-ig a céhnek szószólója volt, 1691-ben pedig városbíró. Meghalt 1692-ben.

231. *Gerg Hennek* alias *Zakull*. Markus Pleckernél tanult 1649—53-ig. 1658-ban avatták mesterré, remekjei nem sikerültek. 1660-ban már meghalt.

232. *Andreas Schoppel*. Hans Tartlernél tanult 1651—55-ig. 1659-ben lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Céhmaster volt 1683 és 84-ben. Három fia: Valentinus, Andreas és Johann szintén ötvösök lettek és nála tanultak. Városi tanácsos s mint ilyen a város nevében több országgyűlésen vesz részt. Meghalt 1695-ben.

233. *Hans Filstich*. Hans Igellnél tanult 1652—56-ig. 1660-ban június havában lett mester, s még ugyanazon év szeptemberében pestisben elhunyt.

234. *Pitter Fogel* (*Vogel*). Franz Rheternél tanult 1650—54-ig. 1661-ben lett mester, remekjeit nem fogadták el. Nála tanult fia, kinek azonban nevét nem jegyezték föl. Meghalt 1676-ban. 1668-ban hibás ezüstje miatt, 1671-ben pedig azért büntettek meg (4 frtra), mert egyik mestertársát sértő szavakkal illette.

235. *Steffen Pip* alias *Zimmerman*. Hans Kletternél tanult 1652—56-ig. 1662-ben lett mester, remekjei után büntetést fizet. Céhmaster volt 1680 és 81-ben. Két tanítványa volt, az egyik hasonlónevű fia. 1673-ban a centumvirek orátora, 1684-ben szenátor, s mint ilyen Fehérvárt részt vesz azon ünnepségeken, mikor az ifju Apafit a török fejedelemségében megerősíti. 1689-ben halt meg, mint a városi tanács tagja és a céh „öregje“.

236. *Andreas Raus*. Tomas Trepchesnél tanult 1651—55-ig. 1662-ben mester lesz, remekjei után büntetést fizet. Csak egy tanítványáról találtam bejegyzést. 1679—80-ban céhmaster volt, 1681-ben halt meg, amely évben templomgondnok és centumvir lett.

237. *Mechel Prodner*. David Prodner fia, Paul Kreitzernél tanult 1649—53-ig. 1662-ben lesz mester, remekjei után büntetést fizet, még pedig nemcsak a szokásos 3. 4=12 forintot, hanem még azonfölül 30 forintot „für sein Vrewel“, mint a jegyzőkönyv mondja, u. i. Kolozsvárt erkölcsstelen életet élt. A következő évben Melchior szebeni mester bepanaszolja, hogy mikor nála szol-

gált, neki nagy károkat okozott, ezért a céhtanács a munkától eltiltotta. De sikerült kiegyeznie volt mesterével, a céhnek pedig 1 M. ezüstöt fizetett. 1665-ben egy kősöntyűre rézdrótot tett; de különösen mert egy más arany tárgya a próbát nem állotta ki, 8 frtra büntetik és a munkától is eltiltották, míg azt meg nem fizeti. 1680-ban ismét bajt csinál, rossz ezüstje miatt 20 frtra ítélik. 1694-ben fiát bejelenti, tehát még dolgozik. 1663-ban Apafi fejedelem neki és Thomas Kloschnak ezüst és aranypénz verésére privilégiumot ad. Művei közül egy ezüst pohár maradt fenn, mesterjegye 78. sz. a.

238. *Jeremias Schobel*. Daniel Kreirzernél tanult 1654—59-ig. 1664-ben lett mester, remekjeit nem fogadják el. Csak egy tanítványát említik. Meghalt 1668-ban. 1665-ben Tomas Klosch panaszára, akit „cigánynak“ nevezett a korcsmában és a céh előtt is: 8 frtra büntetik.

239. *Lucas Baum*. Lehet, hogy ő az, aki Daniel Kreitzernél 1656—50-ig tanult, ámbár a jegyzékben Lucas Fabry van említve. 1665-ben lett mester, a pecsétlő után büntetést fizetett. Négy tanítványát sorolja föl az apródokkönyve. 1690—92-ig céhmester volt. Meghalt 1711-ben. Többször volt büntetve részben hibás ezüstje, részben egyéb miatt (pl. gorombáskodás, a közös munkából való elmaradás stb.). Több kancsó, serleg, őv és kősöntyű maradt fenn művei közül, mesterjegye: 19. és 73. sz.

240. *Valentinus, Fellten Igell*. Hans Igel ötvös fia, atyjánál tanult, 1658-ban szabadult föl. 1666-ban lett mester, remekjeit, ugylátszik elfogadták, mert e címen nem fizetett. Két tanítványát említik a följegyzések. 1688-ban mint városi szenátor Szebenben járt Caraffánál küldetésben. 1691-ben halt meg mint a városi tanács tagja. Egyszer volt büntetve.

241. *Hans Hennek (Henning)*. Thomas Klossnál tanult 1654—58-ig. 1666-ban lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Négy tanítványa volt, köztük Bertalan nevű fia. 1685—1703-ig céhmester volt. 1711-ben halt meg. Csak egyszer találtam nevét a büntetések könyvében.

242. *Hans Süssmilch iunior*. Atyjánál tanult, 1658-ban szabadult föl és 1666-ban lett mester, remekjeit ugylátszik, elfogadták, mert büntetést nem fizetett érték. Három tanítványáról van szó. 1688-ban halt meg, a mesterek könyve szerint a céhnek sok baja volt vele. 1681-ben 8 frtra ítélték két legénye miatt, a föl-

jegyzés csak röviden annyit mond, hogy hosszú pör folyt emiatt.

243. *Tomas Bloweber*. Pitter Barteschnél tanult 1652—56-ig. 1667-ben lett mester, remekjének csak egyik darabját fogadták el. Két apródját említik. Meghalt 1699-ben. 1691—2-ben engedelem nélkül Oláhországban dolgozik, ezért 20 frtot fizet és csak kegyelemből fogadják vissza a céhbe. 1694-ben ismét kontárkodik, midőn Truchses generális házában hibás ezüsből dolgozik.

244. *Michael Neustäder*. Valószínűleg Tomas Trepchesnél tanult. 1662-ben szabadult föl. 1667-ben lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Három tanítványát említik, köztük hasonló-nevű fiát. 1710-ben 70-éves korában öngyilkos lett, a mesterkönyv nem mondja meg az okot. Egyszer hibás ezüstje miatt, egyszer pedig azért büntették meg, mert a közös munkából kivonta magát (1 márka ezüst). Egy köszöntyüt ismerünk tőle (47. ábra), mesterjegye 77. sz. a.

245. *Hans Mautner* (alias *Starckman*) senior. Tanuló éveit Szebenben töltötte és 1669-ben Brassóba jöven, itt lefizette a 40 frt tanulói váltságdíjat és 1670-ben mesterré avatták. De mivel a legénységi éveiből is hiányzott még egy negyedév, ezt is meg kellett váltania 4 frttal. A mesterasztalért 25, magáért és feleségeért, mert nem voltak ötvösmester gyermekei, 5—5 frtot, az ötvösbátyára 8-at, a hazakisérés váltsága fejében 5-öt, a nem sikerült két mesterremek büntetése címén pedig 6 frtot fizetett. Első tanítványa Petrus Sigerus volt, kit 1678-ban szabadított föl, második apródja pedig, Paul Rheter 1682—1686-ig szolgálta. Fia, ifjabb Hans Starckman (vagy Mautner) is nála tanult ki és 1694 ápril 16-án lett legénnyé. Először 1670-ben büntetik meg, mert ezüstje nem állotta meg a próbát 3 frtra; másodszer 1685-ben ugyanazért 2 frtra, 1690-ben pedig harmadszor 3 frtra (kegyelemből 6 frt helyett). Legérdekesebb az utolsó büntetése 1694 máj. 10-én. A céhnek valami közös munkája akadt, ebből azonban ötvösünk több társával kivonta magát, sőt katonákkal összeállva botrányos módon mulatott, ezért aztán a céhtanács igen szigorúan büntette, mert egy márka ezüst lefizetésére ítélte. Meghalt 1694 július 22-én. Művei közül fennmaradt egy ostyatartótál, több serleg és egy öv, mesterjegye 53 sz. a.

246. *Simon Drauth*. Előkelő brassai szász családból származott, atyja is a város bírja volt. 1647-ben született, az ötvös-

seget is kitanulta, de úgy látszik nem sokáig gyakorolta, mert életének legnagyobb részét a város szolgálatában töltötte el. 1680-ban szenátor és nótárius, 1686-ban gazda, 1689-ben pedig a város bírója lett. Az ötvöscéhben is a legelőkelőbb állást töltötte be, 1687-től kezdve haláláig a céh szószólója (Wortman) volt. 1693-ban halt meg augusztus 27-én. Nevezetes szerepet játszott Brassó városának történetében, arcképe is megvan a régi tanácsház nagytermében. Érdekes siremléke is fönmaradt*). Nemességet és cimert Apafitól kapott 1670-ben**). 1693-ban egy szép ezüst kupát ajándékozott a mártonhegyi templomnak, melyet alább képben is bemutatunk (23. ábra).

247. *Nicolaus Göbbel (Gebell) I.* Valószínűleg Pitter Bartsch és Hans Süssmilchnél tanult és 1666-ban szabadult föl. Mester 1672-ben lett, remekjei nem sikerültek. Egy tanítványát említik. 1688-ban halt meg, mint a céhtanács tagja. 1677-ben 4 frt fizetett, mert tanulóját nem jelentette be a kellő időben, 1680-ban pedig három aranygyűrűbe rossz köveket tett, amiért szintén 4 frttal büntették.

248. *Gerg Heltner.* 1672-ben lett mester, s mivel az ötvösséget nem Brassóban tanulta 40 frtot fizetett „lehrjahrgeld“ címén. Remekjei csak részben sikerültek. Két tanítványát említik, az utóbbit 1689-ben szabadítja föl. 1691-ben Oláhországban kontárkodott, miért a céhből kizárták.

249. *Andres Gorgias.* Caspar Kreischnél tanult 1652—57-ig. 1672-ben lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Két fiát is az ötvösségre nevelte, a fiatalabbat 1691-ben jelentette be, ezeken kívül még egy apródját említik a följegyzések. Többször volt büntetve, így 1680-ban, mert tanulóját nem jelentette be, 1686-ban pedig valamit eladott, amire bélyegét nem ütötte reá. Művei közül fönmaradt egy paténa, mesterjegye 17 sz. a. látható.

250. *Steffen Gaal.* Hans Süssmilchnél tanult 1661—65-ig. 1672-ben lett mester, remekjei nem sikerültek. Három tanítványáról van tudomásom, az utolsót 1690-ben fogadja föl. 1677-ben azért büntették meg, mert tanulóját ok nélkül elkergette (4 frt), 1693-ban pedig a céhből kizárják, mert gyűrűi nem állták meg meg a próbát, a kövek pedig üvegből voltak. A feljegyzés többet

*) Rajzban közölve a „Magyarország Múkinkei“ II. K. 412. l., de helytelenül van a hely (Nagyszében) megjelölve, mert a Drauthok családi sírboltja és a siremlék is Brassóban van a feketetemplomban. Arcképét l. fönnebb a 27. lapon.

**) V. ö. „Brassai címerestevélek és nemes családok“ c. művemnek ide vonatkozó részét.

nem mond, de valószínű, hogy nagyobb összeg lefizetése után visszafogadták.

251. *Michael Repser*. Michael Seybrigernél tanult 1658—62-ig. 1673-ban lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Két tanítványát említik, az egyik Mihály nevű fia volt. 1717-ben halt meg. 1694-ben őt is azért büntették meg (1 M. ezüstre), mert engedetlen volt és a közös munkából kivonta magát. Egy mellboglár, egy fokos és egy ezüst kanna ismeretes művei közül, mesterjegye 89 sz. a.

252. *Michael Krauss* alias *Gliendig*. Mostohaatyjánál, Hans Klettnernél tanult 1665—69-ig. 1675-ben lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Meghalt 1686-ban. Csak egyszer volt büntetve.

253. *Andreas Ziegler II*. Andreas Raussnál tanult 1668—72-ig. 1675-ben lett mester, remekjei nem sikerültek. Két tanítványát említik, az egyik hasonlónevű fia, a másik Petrus Bartsch. 1724-ben halt meg. Valószínűleg az ő menyje volt az az „Andreas Zieglerin“, kik a kronikák szerint 1729-ben azért fejeztek le, mert erkölcstelen életét élt és anyósát is megmérgezte. 1701-ben úgy említik mint városi szenátort.

254. *Hans Igell iunior III*. Hans Igell ötvösmester fia, atyjánál tanult 1665—67-ig. 1676-ban lett mester, egyik remekje nem sikerült. 1693-ban még működik, mert fiát (Johann) ekkor jelenti be a céhnek. Azelőtt is volt egy tanítványa. 1692-ben 60 frt büntetést fizet, mert a céh tudta és engedelme nélkül Oláhországba ment dolgozni, ez pedig a céhszabályok szerint szigorúan tiltva volt.

255. *Marcus Fuchs iunior*. 1666-ban állott be apródnak Gallus Olesch mesterhez, de ettől a céh, nem tudni miért, elvette és Jeremias Schobelhez adta tanulásra, de ez idő előtt elhalván, a kis Marcus harmadik mesterhez került, Georg Mayhoz, aki őt végül is 1670-ben felszabadította. Nyolc évi vándorlás után, 1678-ban Julius 9-én mester lett, lefizetvén a szokásos illetményeket: még pedig a mesterasztal váltságára 25 frtot; magáért és feleségeért, mert egyikük sem volt ötvösnek gyermeke 5—5 frtot; a hazakisérés megváltásáért 5 frtot, az ötvösbástyára 8-at és végül, mert a remekjei közül kettő nem vált be, 8 frtot. Apródja volt Thomas Greff, kit 1690-ben szabadított fel, és hasonlónevű fia, ki 1702-ben lett legény. Céhmesterséget viselt 1693—1696-ig. A büntetések könyvében is szerepel a neve, mert egyszer 1 frtra

büntették. Érdekesebb az a másik eset, mely egyszersmind a céh belső életére is világot vet. 1698-ban ugyanis Oláhországból rendelés érkezett, melyet a céhszabályok szerint a céhmester vett föl, ez ismét Marcus Fuchs és Lucas Baum ötvösöket bízta meg az ezüst tál és kazetta elkészítésével. Mikor ezek elkészültek, elvitték a céhmesterhez, Georg Mayhoz, a kész munkát, ez azonban — miért, miért nem — fogta a kalapácsot és a kész munkát összetörte. Ezért aztán a céhtanács elébe citálták a heves céhmestert és 4 frtra büntették meg. De miután kérésre fogta a dolgot, a büntetés egy részét elengedték neki. Ime, ismét egy példa arra, hogy mily szigorúan alkalmazták a szabályokat, még a céhmesterekkel szemben is. Marcus Fuchsnak a pecsétje is fönmaradt egy 1691-ből származó okmányon, kis körben M. F. betűkből áll, mely fölött korona, alatta pedig x-féle jel áll. Meghalt 1709-ben november 20-án.

256. *Thomas Melchior*. 1667-ben állott be tanulónak ifjabb Jeremias Jeckel ötvösmester mellé 4 érve. Atyja lakatos volt, fölvételeért 40 frtot fizetett. 1671-ben szabadult föl s kitöltvén legényéveit 1678. július 14-én mesterré avatták. A következő illetekeket fizette: mesterasztal címén 25 frtot; magáért és feleségeért 5—5 frtot, mert egyikük sem volt ötvös gyermeke; az ötvösbátyára 8 frtot; hogy egyik remekműve nem sikerült, 4 frtot; mert felavatása előtt megnősült, 4 frtot. Első tanítványa Chrestels György fia, Simon volt, kit 1686-ban szabadított fel. Büntetve volt először 1682-ben 1 frtra és 1690-ben 24 frtra, mert a céhszabályok ellenére a vidéken (s talán Oláhországban is) kontárok társaságában dolgozott. Valószínűleg a szükség vitte rá, mert a városban nem kapott elég munkát. Nem is ő volt az egyedüli, ki ilyenformán iparkodott magán segíteni, a céhíratok négyet is említenek. Éppen azért, hogy a céh ezen visszaélésnek elejét vegye, 1691-ben kötelezvényt íratott alá minden brassai ötvössel, amelyben eskü alatt megfogadják, hogy soha ilyenfélét nem tesznek és a céhszabályokat betartják. E kötelezvény ma is meg van a céh iratai között; igen fontos és érdekes okmány, már csak azért is, mert azon néhány engedetlen ötvöst kivéve mindegyik aláírta és pecsétjével ellátta. Ötvösünk későbbi sorsáról és haláláról nem szólnak okmányaink, valószínűleg kivándorolt Oláhországba és ott is halt meg. Művei közül fönmaradt egy ostyatartó és egy fedeles kupa. Mesterjegye 112. és 113. sz. a.

257. *Caspar Kreisch II.* Hasonlónevű ötvös fia, Michael Schwartznál tanult 1668—72-ig. 1677-ben a bíró és a városi tanács előtt bevádolja a céhet, hogy ok nélkül halogatják a céhbe való fölvételét. A bíró elutasította, ekkor Szebenbe apellált. Utoljára is a város elzáratta s ki sem bocsátotta addig, míg a céhet meg nem kérlette és büntetéseit le nem fizette (többi között a remekelés előtt dolgozott, vagyis kontárkodott.). 1678-ban lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Már legénykorában sem szerette a munkát s ezért a felavatáskor megbüntették (16 frt.). Egy tanítványát említi 1688-ban. Igen szomorú szerepet játszott abban a lázadásban, melyet a polgárok egy része a városi előljáróság és a német katonaság ellen támasztott. A vége az lett, hogy ötvösünket, mint egyik korifeust, 1689. szept. 19-én lefejezték.

258. *Hans Retsch iunior III.* Hans Resch fia, atyjánál tanult, 1671-ben szabadult föl. 1680-ban lett mester, egyik remekje nem sikerült. 1705-ben Hans fiát fölszabadítja. A krónikás följegyzésekben mint szenátor szerepel.

259. *Steffen Filstich.* Régi ötvös család sarja, melynek tagjaival Kolozsvárt is találkozunk. 1673—77-ig tanult Fellten Igellnél. Atyja, Michael Filstich városbíró volt, kinek az ötvösbástya emelése körül vannak érdemei. 1678-ban vándorolni ment. 1682-ben visszatérvén, benyújtja remekjeit, melyek azonban csak részben sikerültek. Tanítványairól nincs szó, s nevét a büntetések könyvében sem találtam, amit részben annak tulajdonítok, hogy hivatalai nagyon elfoglalták, s így nem igen dolgozhatott. A céhnek szószólója volt 1709—37-ig. A városnál gazda (Honn), majd 13 évig a bírói állást töltötte be. Mint ilyen több fontos küldetésben vett részt. Az erdélyi kormánytanácsosi címet is megkapta. Késő öreg korában (81 éves) halt meg 1737-ben. Egy krónikát hagyott hátra, melyben az 1685—90-ig terjedő évek eseményeit örökítette meg.*)

260. *Merten Draudt.* Simon Drauth fia, Steffen Gallnál tanult, majd Jeremias Jekelius 1680-ban felszabadítja. 1682-ben lett mester, remekjei után büntetést fizet. 1696-ban halt meg mint a céhtanács tagja.

261. *Michael Hennek v. Zakull.* Gerg Hennek ötvös fia, Tomas Blowebernél tanult 1674—78-ig. 1683-ban lett mester, remekjeit nem fogadták el. A fölavatásnál $\frac{3}{4}$ évet elengedtek

*) E krónika a Quellen VI. kötetében fog megjelenni, most van sajtó alatt.

neki, melyet még a legénysorban kellett volna neki eltölteni, ezért 36 frttal többet fizetett. Céhmaster volt 1697—1703-ig és 1705—14-ig. A városi tanács tagja, 1718-ban halt meg. Egyszer volt büntetve 1694-ben.

262. *Merten Thadeus*. 1683 október 19-én avatták fel mesternek, tanuló éveiről, sajnos, nem találtam bejegyzést. A bemutatott mesterremekei közül egyiket sem fogadták el a szigorú céhmesterek, ami különben mindennapi dolog volt, de azért 12 frtnyi büntetés lefizetése után ezen körülmény nem volt akadály a fölavatásnál. Mivel nem volt ötvös fia, még külön 5 forintnyi illetéket fizetett magáért; 25 frttal váltotta meg a mesterasztalt, 5-tel a hazakisérést és 8 frtot adott az ötvösbástyára. Azonkívül még 4 frtnyi büntetést róttak ki reá azért, mert a mesterremek bemutatása előtt megnősült s valószínűleg valamely ötvöscsaládból házasodott, mert felesége után nem fizetett külön váltságdíjat. Azonban még ez sem volt elég, mert azonfölül 50 frttal kellett megváltania azt az 50 hetet, mit még legénysorban kellett volna eltöltenie a céhszabályok szerint. Ezen körülményből azt következtetem, hogy idegenből jött mint legény Brassóba, itt megnősült s hogy hamarabb mester lehessen, egy évet megváltott. Összesen 109 forintjába került a felavatás. 1690-ben egy Johann Plecker nevű ifjat fogad szolgálatába. 1700-ban pedig 6 frtra bünteti a céh, mert rajtakapták, hogy az általa készített kanalak csak 11 lat finomságuak voltak; 1703-ban újra hiba volt az ezüstjében, mert 1 frt büntetést fizet. De ezeknek dacára is előkelő és jóra való ötvös lehetett, mert több éven keresztül (1705-től 1709-ig) második céhmaster volt s mint ilyen halt is meg 1709-ben november 2-án. Művei közül ismeretes egy fedeles kupa a fekete templomban (22. ábra), mesterjegye 93. sz. a.

263. *Gerg May II*. Hasonlónevű ötvös fia, atyjánál tanult 1673—78-ig. 1684-ben lett mester, remekjei közül csak egy nem sikerült. Nála tanult öcsse Jeremias és fia Gerg is egy ideig. 1712-ben halt meg. Céhmaster volt 1709, 10, és 11-ben. Többször volt büntetve, így 1693-ban 32 márka ezüstöt kapott feldolgozás végett és a céhnek nem jelentette be (6 frt); 1695-ben a vajda meghívására a céh engedelmével Oláhországba megy és 30 márka ezüstöt hoz magával, melyet Piter Hiemesch társával fel is dolgozott, de a céh jövőre nézve úgy döntött, hogy az ilyen munkák fölött a céh határoz. 1698-ban egy ilyen közös munka alkal-

mával Lucas Baum és Marcus Fuchs ezüsttálját összetöri, ezért a céhtanács 4 frtra itéli. 1708-ban ugyanígy tesz Piter Bartesch munkájával, amiért ismét megbüntetik.

264. *Piter Sigerus I.* Hans Stärkmannál tanult 1674—78-ig. 1685-ben lett mester, két remekjét nem fogadták el. Két fiát: Johannt és Petrust is ötvösnek nevelte. 1715-ben halt meg. Városi tanácsos is volt 1702-től kezdve (szenátor).

265. *Merten Süssmilch I.* Hans Süssmilch fia, atyjánál tanult 1669—73-ig. 1685-ben lett mester, csak egyik remekje után fizetett büntetést. Nála tanult hasonlónevű fia és Gerg Plecker. 1710-ben halt meg mint a céhtanács tagja.

266. *Pitter Bartesch III.* Pitter Bartesch iunior fia, Paul Rothnál tanult 1677—80-ig, s mivel a negyedik évet elengedték neki, hálából egy szép függőlámpát adott a céhnek. 1682-ben vándorolni ment, s visszatérvén szülővárosába, 1685-ben mesterré avatják. Remekjei közül kettő után büntetést fizet, s azért is, mert két héttel tovább dolgozott azokon, a felavatás összesen 48 frtjába került. Két fia is ötvösséget tanult, az ifjabbat 1710. március 17-én szabadítja fel, s pár nap múlva május 28-án meghalt. A mesterek könyve a céh „öregjének“ (ältester) nevezi. A büntetések könyvében azt találtam róla feljegyezve, hogy 1708-ban az oláh vajda részére egy kis illatszertartót (Rosen-Flasch) készített a céh megbízásából, de midőn azt bemutatta, Georg May ok nélkül összetörte. Ezért a céh a hirtelen Gerg Mayt pénzbírságra (7 Croner fizetésére) ítélte. Művei közül fenmaradt egy kupa a mártonhegyi templomban (23. ábra), mesterjegye a 96. sz. a.

267. *Jacobus Frantz.* Tomas Kloschnál tanult, később Hans Klettnerhez kerül, s nála szabadul föl 1683-ban. 1686-ban lesz mester, remekjei után büntetést fizet. Egy tanítványát említik. 1698-ban halt meg, mint a céhtanács tagja. Csak egyszer volt büntetve. Több éven át az olvasztókemence felügyelője volt.

268. *Paulus Klosch.* Thomas Klosch ötvös fia, atyjánál tanult 1675—78-ig. 1686-ban lett mester, remekjei után büntetést fizetett. Fiatalon 1695-ben halt el.

269. *Jeremias Jekelius III.* Atyjánál, kinek neve ugyanez volt, tanult, 1675-ben szabadult föl. 1686-ban avatják mesterré, de igen érdekes feltételek alatt. Ugyanis mivel ő tulajdonképpen csak a pecsétmetszésben jártas, éppen azért remek gyanánt is

csak egy címeres pecsétlőt készített, felveszik ugyan a céhbeli mesterek közé a rendes illetékek lefizetése mellett, de kötelezi magát, hogy sem ő maga, sem legénye vagy tanulója által arany vagy ezüst ötvösmunkát soha nem készít, se nem készíttet, a céhszabályokat pedig pontosan betartja. Látjuk ebből tehát, hogy J. J. nem volt igazi ötvös, hanem pecsétvéső. Nála tanult hasonlónévű fia és még egy idegen növendék. Céhmaster volt 1712—15-ig. 1716-ban halt meg.

270. *Laurentius Friedrich.* Michel Neistedernél tanult 1676—80-ig. 1687-ben lett mester, két remekje után büntetést fizetett. Mint fiatal mester 1690-ben már meghalt.

271. *Gerg Böss.* Tomas Böss fia, Michael Repsernél tanult 1677—81-ig. 1690-ben lett mester, csak a kupája sikerült. Két tanítványát említik. Több éven át „Hüttenherr“, majd 1716—19-ig öregebb céhmaster volt. 1719-ben halt el pestisben.

272. *Marcus Riemer I.* Nicolaus Gebellnél tanult 1677—81-ig. 1690-ben lett mester, csak a pecsétlöje nem sikerült. Több tanítványát is említik, köztük Simon és Marcus nevű fiait. 1716—19-ig ifjabb céhmaster volt. 1720-ban halt meg.

273. *Andreas May senior.* Atyja pap volt és 1678-ban adta Thomas Gorgias mesterhez apródságra, majd ennek halála után Hans Igellhez került és 1682-ben szabadult föl. Nyolt évi vándorlás után 1690-ben elkészítette mesterremekjeit és 58 frt lefizetése után mester lett. Három fia: András, Mihály és Jakab tanult ki nála. A büntetések könyvében egyszer fordul elő a neve, midőn t. i. 1694-ben a céhmesterek ellen agitált, miért is igen súlyosan, 1 M. ezüst lefizetésére ítélik. 1737-ben halt meg, mint a céhtanács tagja. Művei közül fönmaradt egy paténa a mártonhegyi templomban, s több serleg, mesterjegye 24. sz. a.

274. *Johann Altzner.* Gerg Heltnernél tanult 1676—80-ig. 1690-ben lett mester, csak a gyűrű remekjét fogadták el. Nála tanult József nevű fia. 1719-ben a pestisben halt meg. 1716-ban bepanaszolták rossz munkájáért, a céhtanács 4 frtra ítéli; a következő évben veszekedés miatt büntetik meg; 1718-ban egy kis feszületet csinált, de rossz ezüsből, a feszület a céhben maradt, neki pedig ujat kellett csinálnia és még 1 frtot is fizetett.

275. *Valentinus Schoppel.* Andreas Schoppel ötvös fia, atyjánál, majd később Hans Klettnernél tanult, 1678-ban szabadult föl. Két tanítványát említik, egyik Valentinus nevű fia volt, kit

1722-ben jelentett be a céhnek, de e fia nemsokára meghalt.

276. *Pitter Hiemesch senior II.* Jónevű brassai ötvöscsalád sarja, atyja is ötvösmesterséget folytatott, de ő Valentinus Igellnél tanult 1681—85-ig. 1690-ben lett mester, lefizetvén a céh igazságát, (50 frtot). Nála tanult ki Caspar Kreisch, fiai Péter és János, valamint Gerg Olescher, kik később mint mesterek működtek Brassóban. 1715-ben céhmesternek választották. Neve a büntetések könyvében is előfordul, még pedig 1692-ben először, amikor is igen szigoruan (30 frtra) büntetik, mert a céhszabályok ellenére a vidékre ment dolgozni, vagy kész munkáját árulni a céh tudta nélkül. 1693-ban a próbaszedésnél ítélik 1 frt fizetésére, 1694-ben pedig ismét sulyosan 1 M. ezüst megfizetésére ítéli a céhtanács, mert midőn az oláh vajda munkát adott a céhnek s ebből a céhmesterek neki nem juttattak, erősen kikelt ellenük, fenyegetődözött stb., tehát fegyelmi vétséget követett el. Az ilyen külföldi munkákra nézve az volt a szokás, hogy affölött a céhtanács határozott, az osztotta ki az egyes mesterek között. Lehet, hogy azért érezte magát sértve mesterünk, mert talán a munka megszerzésében neki is része volt. A következő évben ugyanis az oláhországi vajda meghívására Georg May mestertársával Havasalföldre mennek és onnan 30 M. ezüstöt hoznak feldolgozás végett, ezen munkát aztán a céh teljesen nekik engedte át s így szent lett a béke. 1721-ben halt meg.

277. *Martinus Grossthayss.* Csak egyszer, 1691-ben találtam nevét azon oklevélben, melyben az összes brassai mesterek eskü alatt megfogadják, hogy Oláhországba nem mennek dolgozni. A sorrend szerint 1680. körül avathatták mesterré. Művei közül egy ezüst tányér maradt fenn, mesterjegye a 72. sz. a. látható.

278. *Gerg Olescher I.* Gallus Olescher fia, Tomas Blowebernél tanult 1683—87-ig. 1693-ban lett mester, két remekje nem sikerült. Csak egy tanítványát említik. 1707-ben halt meg. Kétszer volt büntetve hibás ezüstjéért, 1700-ban pedig egy tisztnek ezüstöt olvasztott be és bélyegét is reáütötte (1 frt.).

279. *Paul Rheter.* Hans Starkmannál tanult 1682—86-ig. 1693-ban lett mester, két remekje után büntetést fizetett. 1694-ben 1 M. ezüstre büntetik, mert a közös munkából kivonta magát és a céhmestereknek ellenszegült; 1699-ben a legényét bün-

tetik meg rossz munkája miatt (kösöntyük), melyeket ura távollétében készített. Később Oláhországba megy dolgozni a céh engedelmével, s Bukarestben halt meg 1705-ben pestisben.

280. *Marcus Wolff*. Tomas Kloschnál tanult 1680—84-ig. 1693-ban lett mester, két remekjét hibásnak találták. Egy ezüst pohár maradt fenn tőle, mesterjegye 83. sz. a.

281. *Simon Krestels*. Tomas Melchiornál tanult 1682—86-ig. 1693-ban lett mester, két remekje nem sikerült. 1695-ben augusztus 18-án elbúcsúzik a céhtől, megköszöni eddigi jószágukat és a köteles mesterek közé áll be. Hálául egy darab földet ad a céhnek ott, ahol az olvasztókemence van, oly föltétellel, hogy neki és örököseinek szabad bemenetük legyen oda vizet merni.

282. *Bartesch Hennek (Hönning)*. Hans Henning fia, atyjánál tanult 1681—83-ig. 1695-ben lett mester, csak egyik remekje ellen emeltek kifogást. Később ő is Havasalföldre ment a céh engedelmével és ott is halt el 1705-ben.

283. *Jacobus Gaal*. A sárkányi szász pap fia, Steffen Gaalnál tanult 1680—84-ig. 1698-ban lett mester, két remekje után büntetést fizetett. Csak egy tanítványát említik. 1719-ben halt meg pestisben, a céhtanácsnak tagja volt. Egy övet ismerünk művei közül, mesterjegye 61. sz. a.

284. *Chrestel Erkeder*. Caspar Kreischnél, majd Lucas Baumnál tanult 1686—90-ig. 1698-ban lett mester, két remekje után büntetést fizetett. Két tanítványát említik, ezek közül az egyik Simon nevű fia volt, de ez korán elhalt. A céhtanács tagja volt s mint ilyen halt meg 1718-ban. Művei közül ismeretes egy pohár és egy öv, mesterjegye 28. sz. a látható.

285. *Petrus Hirscher*. Johan Hönningknél tanult, 1693-ban szabadult föl, atyja a város gazdája volt. 1698-ban lett mester, két remekjét hibásnak találták. 1705-ben halt meg. Nevét a büntetések könyvében nem találtam, tanítványa sincs említve.

286. *Martin Enyeter*. Lucas Baumnál tanult 1683—87-ig. 1698-ban lett mester, két remekje után büntetést fizetett. 1717-ben halt meg mint a céhtanács tagja.

287. *Johann Draudt senior*. A földvári szász papnak a fia, Paul Rothnál, majd ennek halála után Jacobus Frantznál tanult 1687—89-ig. 1698-ban lett mester, két remekje nem sikerült. Három fia tanult ötvösséget: Johann, Valentin és Marcus. 1720—28-ig céhmester volt, 1730-ban halt meg.

288. *Tomas Greff*. A prázsmári szász pap fia, Marcus Fuchsnál tanult 1686—90-ig, 1698-ban lett mester, két remekje után fizetett büntetést. Fiát is ötvösnek nevelte. 1708-ban halt meg.

289. *Johann Süßmilch III*. Johann Süßmilch fia, atyja ugyan 1687-ben bejelentette a céhnek, de Szebenben tanult s ezért a felavatáskor külön 8 frtot fizetett a céhtanácsnak. 1700-ban lett mester, egyik remekjét hibásnak találták. Tanítványait nem említik. 1736-ban halt meg. Több éven át „Hüttenherr“ volt. 1715-ben elégedetlenség címén 3 frtra büntették.

290. *Steffen Welzer II*. Georg Heltnernél tanult 1685—89-ig. 1700-ban lett mester, két remekje után büntetést fizetett. Több tanítványa is volt, köztük fia, Steffen. 1721 és 22-ben céhmester volt. Meghalt 1734-ben. Művei közül két kehely maradt fenn, mesterjegye a 114. sz. a. látható.

291. *Nicolaus Gebell (Göbbel) II*. Niklesch goldarbeiter fia, Steffen Gaalnál tanult, majd Marcus Riemerhez került, 1693-ban szabadult föl. 1702-ben lett mester, egyik remekjét nem fogadták el. Egy tanítványát említik a céhíratok. 1710-ben halt meg.

292. *Hans Mautner (alias Starckman) II*. A hasonlónevű ötvösmester fia, atyjánál tanult 1691—94-ig. Hosszú legénykedés után 1711-ben bemutatja remekjeit, még pedig (úgy látszik csak egy) szeges serleget, melyet nagy kegyelemből, nehogy a kontárok közé álljon, elfogadnak. Tanítványait nem említik. 1761-ben halt meg. 1715-ben 3 frtra büntetik, mert egy „maicos“ munkája csak 12 latos volt. Talán tőle származik a Bertalantemplom keresztelő medencéje (44. ábra), mesterjegye 52. sz. a.

293. *Petrus Bartosch IV*. Atyja 1700-ban jelentette be a céhnek és 1704-ben szabadult föl. 1711-ben avatják föl mesternek, két remekje neki sem sikerült, s négy héttel tovább dolgozott azokon a kelletténél. Három apródjáról tesznek említést. 1717-ben 2 frtra büntetik, mert egyik társát csalónak nevezte. 1720-ban „Hüttenherr“ volt, Céhmester volt 1723—30-ig. 1738-ban halt meg, a városi tanácsnak is tagja volt.

294. *Georg Plecker senior*. Martinus Süßmilchnél tanult 1700—4-ig. 1712-ben lett mester, a felavatásért 63 frtot fizetett. Több tanítványát ismerjük, köztük Georgius és Johann nevű fiait. A városnál is volt hivatala (Heuinspektor), s több éven át a céh olvasztókemencéjét is felügyelte. 1736—44-ig céhmester volt. Meghalt 1767-ben 75 éves korában.

295. *Stefanus Tholway*. Kolozsvári származásu ötvös. Nevét egy alkalommal találom említve, midőn t. i. azt jegyzik meg róla, hogy 1712-ben elhalt és a céhnek végrendeletileg 1200 frtot hagyományozott. Különös dolog, hogy máshol nincs róla szó.

296. *Johann Sigerus*. Petrus Sigerus fia, atyjánál tanult, majd aztán Steffen Welzernél, 1705-ben szabadult föl. 1712-ben lett mester, a felavatásért 38 frtot fizetett. Három tanítványát említik, köztük Péter nevű fiát. 1736-ban halt meg. Céhmaster is volt 1729—30-ban.

297. *Andreas Mautner* alias *Starkmann*. Gerg Oleschernél tanult 1706—08-ig, csak két évet tanult, mert a többit a céhtanács elengedte tekintettel ura halálára. 1712-ben lett mester, két remekje nem sikerült. Egy tanítványát említik. 1715-ben megbüntették, mert nem jelentette be a céhnek, hogy legénye saját ezüstjéből dolgozott (3 frt.); 1717-ben a próbaszedésnél (1 frt.); 1720-ban engedetlenség miatt (2 frt.); 1722-ben pedig egy kis poharat rosszul csinált (4 frt és a poharat is összetörték). 1723-ban „Hüttenherr“ volt. De végül is teljesen elzüllött, rossz társaságba keveredett, s munkája miatt is sok panaszt tettek. Így Marcus Riemert és Josef Benknert is rászedte, de különösen Kálnoki grófot, aki sok ezüstöt bízott reá, de az elvállalt munkát nem csinálta meg. Ez aztán a bíróhoz fordult. A bíró pedig, Samuel Herberth, mert részegen jelent meg előtte, becsukatta és megkorbácsolgatta. Majd a börtönből is megszökött, de visszahozták. Ezért aztán a céh az öregek tanácsából kidobta, s kimondták, hogy ha nem javul meg, a céhben sem fogják megtűrni. 1750-ben halt meg.

298. *Martin Süßmilch iunior II*. Hasonlónevű brassai ötvös fia, atyjánál tanult 1700—705-ig. 1714-ben lett mester, a fölavatásért 41 forintot fizetett. Már 1719-ben meghalt a pestis alkalmával.

299. *Jacobus Frantz(en) II*. Nicolaus Göbbelnél tanult 1706—709-ig. 1715-ben lett mester, egyik remekje után büntetést fizetett. Több tanítványa is volt, köztük Mihály nevű fia, ki azonban később Johann Pleckerhez ment. Több éven át „Hüttenherr“, majd céhmaster volt 1736—37-ben, s a városi tanács tagja. 1757-ben halt meg.

300. *Petrus Riemer*. Marcus Riemernél tanult, 1707-ben szabadult föl. 1717-ben lett mester, remekjei közül egy nem sike-

rült. Tanítványait nem említik. 1726—29-ig „Hüttenherr“ volt. 1754-ben halt meg mint a céhtanácsnak tagja.

301. *Hans Retsch iunior IV.* Atyjánál, Hans Retschnél tanult, 1705-ben szabadult föl. 1715-ben legény korában a szomszédtól egy libát lopott, miért 1 frtra büntetik. 1717-ben bemutatja remekjeit, melyek közül kettő bevált Több adat nincs róla.

302. *Johann Artz senior.* 1717-ben a pestisben halt meg, mint a céhtanács tagja.

303. *Johann Artz iunior.* 1719-ben a pestisben halt meg.

304. *Pitter Himesch iunior III.* 1691-ben született, előkelő brassai szülőktől, hasonlónevű atyjánál tanult 1707—709-ig. 1719-ben avatták fel mesternek. Hosszú időn át volt az ötvöscéh szószólója (Wortman), mely állásra mindig a legtekintélyesebb ötvösöket választották meg. A városi tanácsnak is sok éven át buzgó tagja volt, s mint annak seniora, 1763-ban helyettes gazda (Honn, villicus) lett, s mint ilyen halt meg késő öreg korában, 1764 szept. 9-én. Midőn ezen adatot a mesterek könyvébe az akkori céhmester bevezeti, fájdalmasan sóhajt fel, hogy kétszáz év óta most esik meg először, miszerint a városi tanácsnak nincs ötvösmester tagja! Két fiát: Pétert és Mártont is az ötvösségre nevelte. A feketetemplomnak egy kelyhet adományozott.

305. *Piter Sigerus II.* 1720-ban halt meg.

306. *Simon Riemer I.* Marcus Riemer fia, atyjánál tanult 1711—15-ig. 1720-ban lett mester, egyik remekje nem sikerült. Fiát, Simont ő tanította ki. 1737-ben „Hüttenherr“ volt. 1741-ben halt meg, a céhtanácsnak is tagja volt.

307. *Gerg May iunior III.* Részben hasonlónevű atyjánál, majd ennek halála után Andreas Mauthnernél tanult. 1720-ban szabadult föl. Mikor lett mester? Nem tudjuk. 1736-ban halt meg.

308. *Georg Olescher iunior II.* Petrus Hiemeschnél tanult, 1715-ben szabadult föl. 1721-ben lett mester, csak egy remekje ellen tettek kifogást. 1724-ben kapja az első apródot, de még nincs itt a törvényes ideje, a kedvezményért 30 frtot fizet. Ősszesen hét tanítványáról emlékezik meg az apródok könyve. A büntetések könyvében ellenben nevét nem találtam. Több éven át volt „Hüttenherr“ és az ifjú mesterek szószólója, azután pedig 24 évig volt a céh előljárója, még pedig 1737—45-ig másod, 1746—61-ig első céhmester. 1761-ben december 8-án halt meg hirtelen halállal. Művei közül három paténát, egy övet, több

poharat, serleget és egy kelyhet ismerünk. Mesterjegye 48 szám alatt.

309. *Georg Schobel*. 1721-ben lett mester, a tanuló éveit nem Brassóban töltötte, azért „Lehrjahrgeld“ címen 40 frtot fizetett a felavatásnál. Két tanítványát ismerjük, az egyik hasonlónevű fia. 1728-ban 10 frtra büntetik, mert egy övet csak 10 latos ezüsből készített, melyet a céhben összetörnek, s neki ujat kellett készítenie. 1763-ban halt meg mint a céhtanács tagja.

310. *Martin Myss*. Steifen Welzernél tanult 1715—19-ig. 1722-ben lett mester, egyik remekje után büntetést fizetett. Két fiát nevelte az ötvösségre, u. m.: Martinust és Johannt. Több éven át volt „Hüttenherr“. 1769-ben halt meg mint a céh előljárója. Művei közül egy kősöntyü maradt fenn, mesterjegye 76. szám alatt.

311. *Georg Jeckel I.* Jeremias Jeckel ötvös fia, atyjánál tanult, majd aztán Pitter Barteschnél, 1715-ben szabadult föl. 1722-ben lett mester, egyik remekjét nem fogadták el. Nála tanult ki két fia: Georgius és Johannes, a másik kettőt is bejelentette, hasonlóképpen öccsét, Jeremiást is ő szabadítja fel. 1757-ben halt meg mint a céhtanács tagja.

312. *Andreas May iunior*. Andreas May ötvös fia, atyjánál tanult 1711—17-ig. 1723-ban lett mester, két remekje volt hibás. Már 1728-ban meghalt. Művei közül egy paténa ismeretes, mesterjegye 23. sz. a.

313. *Daniel Mathesius*. Georg Bössnél tanult 1715—19-ig. 1724-ben lett mester, egyik remekje nem sikerült. Egy tanítványát említik. 1736-ban halt meg. Művei közül egy lámpát ismerünk, mesterjegye 34. sz. a.

314. *Lucas Römer*. Jacobus Gallnál tanult 1715—19-ig. Az egyetlen ötvös, akiről jegyzőkönyvileg kimutatható, hogy brassai ötvös létére a céh engedelmével a vidéken dolgozott. Itt avatták mesterré (az év nincs bejegyezve), de állandóan Köhalomban lakott és dolgozott. Tanítványokat is tart és nevel (öccsét és fiát), de a céhnek tudtával és beleegyezésével. 1765-ben halt meg. Egy vadászserleg alsó része (33. ábra), egy paténa és egy lámpás maradt fenn művei közül, mesterjegye 75 sz. a.

315. *Johann Hiemesch II.* Petrus Hiemesch fia, atyjánál tanult, 1719-ben szabadult föl és 1725-ben lett mester, felavatásakor összesen 44 frtot fizetett, 1761-ben halt meg, a céhtanácsnak

is tagja volt, a följegyzések szerint leginkább kereskedéssel foglalkozott.

316. *Marcus Riemer senior II.* Marcus Riemer ötvös fia, atyjánál tanult, 1717-ben szabadult föl. 1727-ben lett mester, a felavatásért 39 frtot fizetett. A városi tanács közbelépésére helyet (rangot) a céhben a vele egyidőben felavatott két ifjú mester előtt kapott. Mind a négy fiát az ötvösségre nevelte, u. m.: Marcust, Michaelt, Johannt és Lucast. Ezekon kívül még egy tanítványát említik. 1736-ban Hüttenherr és az ifjú mesterek szószólója, 1746—61-ig és 1769—76-ig céhmester volt, azután pedig a céh szószólója. A városnál adószedői (Zinsexecutor) címet viselt, meghalt 1779-ben. A mesterek könyve dicsérőleg említi fel róla, hogy 29 évig volt a céh előjárója.

317. *Michael Fronius.* Daniel Fronius, a botfalusi szász papnak a fia, Johann Sigerusnál tanult 1717—21-ig. 1727-ben lett mester, csak egyik remekje után fizetett büntetést. Tanítványairól nincs szó. 1737-ben az ifjú mesterek szószólója és Hüttenherr, 1747 után pedig az egész céh szószólója volt. 1763-ban halt meg, mint a céhtanács tagja.

318. *Johann Drauth iunior.* Hasonlónevű atyjánál tanult, 1720-ban szabadult föl. 1727-ben lett mester, mint ötvösnek a fia a felavatásnál csak 39 frtot fizetett. Egy tanítványát ismerjük. 1738-ban két fiát is bejelenti a céhnek, de még ezen évben meghalt mint a céhtanács tagja. A büntetések könyvében nevét nem találtam.

319. *Josef Altzner.* Johann Altzner ötvös fia, atyjánál tanult, 1715-ben szabadult föl és 1731-ben lett mester. Az egyik remekje után büntetést fizetett.

320. *Michael May iunior.* Atyjánál, Andreas Maynál tanult ki és 1718. július 11-én szabadult föl. Több évi vándorlás után 1731-ben mutatta be remekjeit, melyeket egy kivételével el is fogadtak és december havában mesterré avatták. Előbb azonban lefizette a szokásos illetékeket: a mesterasztalra 20; az ötvösbástya föntartási költségeire 4; feleségeért, mert nem volt ötvöscsaládból 5; a hazakisérés megváltásáért 5; a hibás mesterremek után 4 s végül a céhben és a templomban való ülés megváltására 1 frtot, összesen tehát 39 frtot. 1738-ban fogadja föl apródu Christian Schnellt, 1739-ben pedig Marcus Drauthot, de ez csak — mint a céhiratok megjegyzik — nagy szükségből történt

s precedensül nem szolgálhat, mert a szabályok szerint akkor egy mesternek csak egy apródja lehetett. Három fia tanult ki nála: Michael, Johan Andreas és Sámuel. A büntetések könyvében vele nem találkoztam. 1769-ben mint tekintélyes ötvöst íjabb, 1776-ban pedig öregebb céhmesternek választották, de még ezen évben augusztus hó 1-én meghalt. Művei közül fönmaradt két ezüst könyvtábla a brassai Szent-Miklós templomban (49. és 50. ábra), egy képkeret a brassai r. k. templomban (41. ábra) és több serleg. Mesterjegye a 86. és 87 sz. a. látható.

321. *Johann Plecker*. Jacobus Frantznál tanult 1719—23-ig. 1731-ben lett mester, egyik remekje után büntetést fizetett. Három tanítványát emlitik. 1740-ben „Hüttenherr“ volt. 1775-ben halt meg (dec. 31-én).

322. *Josef Benckner*. Stefan Welzernél tanult 1722—26-ig. 1731-ben lett mester, egyik remekje hibás volt. A felavatáskor azon a cimen, hogy még a legényéveit nem töltötte ki egészen, 25 frtnyi váltságdíjat fizetett. Három tanítványát emliti az apródkönyv. 1740-ben legényével volt baja, aki társait a mesterek ellen ingerelte és a munka abbahagyására buzdította, továbbá ezüstöt vett és engedelem nélkül dolgozott. A céh két mestert küldött ki az ügy megvizsgálására. 1739-ben az ifjú mestereknek, 1769—76-ig pedig az egész céh szószólója volt. A városnál 1850-ben adószedő (Zinsexecutor). Egy kehely és egy paténa, egy artoforium (39. ábra) és egy képfoglalat maradt fenn művei közül, mesterjegye 18. és 20. sz. a. 1783-ban halt meg, hűséges szolgálatait külön is kiemeli a mesterek könyve.

323. *Jacobus Raab*. Gerg Oleschernél tanult 1724—27-ig. 1732-ben lett mester, az egyik remekjét nem fogadták el. 1741—46-ig az ifjú mesterek szószólója és „Hüttenherr“ volt. 1780-ban halt el mint a céhtanács tagja.

324. *Michael Erkeder*. Atyjánál, Chrestel Erkedernél tanult, majd Johan Sigerushoz került s 1725-ben szabadult föl. 1736-ban lett mester, csak egy remekjét fogadták el. Három tanítványát emlitik. 1756-ban halt el.

325. *Petrus Lang*. Johann Drauthnál tanult 1731—35-ig. 1739-ben lett mester, egyik remekje nem sikerült. Nem lévén ötvös fia, több illetéket fizetett mint más. A felesége után (ha t. i. nem ötvös özvegye vagy leánya) járó fizetség addig függőben maradt, míg meg nem nősült, ekkor azután ő is megfizette az 5

frtot. Több tanítványát is említik, köztük Georg és János nevű fiait, 1776-ban halt meg, a céhtanácsnak is tagja volt.

326. *Georg Plecker iunior.* Hasonlónevű ötvös fia, atyjánál tanult, 1729-ben szabadult föl. 1739-ben lett mester, két remekje után büntetést fizetett. Már 1741-ben meghalt.

327. *Stefan Welzer III.* Hasonlónevű atyjánál tanult, majd Josef Benknerhez került, 1738-ban szabadult föl, „már mint katonas karddal oldalán állott a céhtanács előtt“, mondják a céhiratok. 1740-ben bemutatja remekjeit, de csak egy darab vált be. Mivel nem volt még meg a teljes szolgálati ideje, 25 frt kárpótlást fizetett a céhnek. 1758-ban 3 frtra büntetik, mert elégedetlenkedett és protestált az öregek ellen, mikor azok Samuel Barbeniust vitték be a tanácsba. 1785-ben halt meg, tanítványairól nincs feljegyzés.

328. *Jacobus May.* Andreas May ötvös fia, atyjánál tanult 1717—22-ig, de csak 1740-ben lett mester. Valószínűleg sokáig vándorolt. Remekjei közül egy darab nem vált be. Egyik fiát, Jakabot, ő tanította ki, a kisebbet Petrus Langhoz adta. 1763-ban halt meg, mint a fiatal mesterek „öregje“, szószólója.

329. *Nathaneel Trausch.* A hasonlónevű volkányi pap fia, Georg Oleschernél tanult 1729—33-ig. 1741-ben lett mester, egyik remekjét nem fogadták el. Érdekes, hogy a felavatáskor még nem volt nős, s azért a fizetéskor ez a pont függőben maradt, de nemsokára elvette Gerg Plecker özvegyét, s így e címen nem kellett fizetnie. Tanítványairól nincs szó. 1761-ben az ifjak szószólója volt, 1768-ban 4 frtra ítélték, mert kikelt Samuel Barbenius megválasztása ellen. 1772-ben halt el mint a céhtanács tagja.

330. *Sebastian Hahn.* A híres szebeni ötvös unokája,^{*)} aki mint legény jő Brassóba s Markus Riemerhez állott be, akinél már négy és fél évig dolgozott, midőn arra határozta el magát, hogy itt fog letelepedni. Jelentkezik tehát 1640. márc. 27-én a céhmestereknél, s ezek tudomásul veszik ezen szándékát. 1741. augusztus 2-án újból megjelenik a céhtanács előtt és azt kéri, hogy habár a jelentkezése óta csak másfél év múlt el, engedjék meg neki a remeklést. A céhtanács tekintettel arra, hogy kevés az ötvös, teljesíti Sebastian Hahn kérését, de arra kötelezi, hogy „Lehrjahrgeld“ és a hiányzó legényév címén 100 frtot fizessen.

^{*)} V. ö. „A három Hann Sebestyénről“ írt cikkelyemet az Erd. Múz. XXVII. k. 232. l.

Ötvösünk e feltételt elfogadja, s még ugyanezen év szeptember 23-án beadja remekjeit, s mesterré is avatják. Egyik remekje nem sikerült. Egy tanítványát is említik, akit 1745-ben szabadított föl.

331. *Martin Roth*. Nem Brassóban tanult s midőn 1741-ben beje'entette, hogy itt akar letelepedni, a céhtanács kivételesen megengedte, hogy remekjét bemutassa, habár még csak két évet szolgált mint legény, de váltságdíjat, 100 frtot kell fizetnie. Remekjeit egy kivétellel elfogadták. Egy tanítványáról olvastam az apródok könyvében. 1748-ban egy ezüst csészét csinált 11 lator ezüsből, melyre 12-es számot ütött, ezért 1 m. ezüst fizetésére ítélik. 1758-ban pedig ismét 6 frtot kellett fizetnie, mert a céhbeli választásoknál dacosan viselkedett, agitált, gyanusított stb. 1772-ben halt meg.

332. *Samuel Barbenius*. Daniel Mathesiusnál tanult 1732—34-ig. Mestere 1½ évvel előbb szabadította fel, mert utazni ment, a hiányzó időt akkor kell leszolgáltatnia, ha visszajön. 1742-ben lett mester, egyik remekjét rossznak találták, s mert legény éveit még nem töltötte be teljesen, 30 frt. kárpótlást fizetett. Két tanítványát emliti az apródkönyv. Az ifjak szószólója és Hüttenherr volt, majd a céhtanácsnak is tagja lett. Céhmaster volt 1776—80-ig. 1786-ban halt meg.

333. *Lucas Jeckel senior*. Nem Brassóban tanult, azért a felavatáskor ezen a címen 60 frtot fizetett. 1743-ban lett mester, különféle illetekek fejében még 90 frtot adott. Nála tanult hasonlónevű fia. 1787-ben halt meg.

334. *Georg Scheipner*. Johann Pleckernél tanult 1738—42-ig, 1746-ban remekelt, de kettő után büntetést fizetett. Az ifjú mestereknek szószólója volt. 1758-ban engedetlenség címén 2 frta büntették, mert egy alkalommal az ülésen a „Wortman“ ellen kikelt. 1763-ban fiatalon elhalt.

335. *Simon Riemer II*. Hasonlónevű atyjánál tanult, 1741-ben szabadult föl. 1446-ban benyújtja remekjeit, melyek közül csak egyet fogadtak el. A tulajdonképpeni fölavatást akkorra halasztották, majd ha megnősül. Úgy látszik, még vándorolni ment, mert Pozsonyban halt meg a följegyzés szerint nőtlen állapotban.

336. *Laurentius Bömches*. Michael Erkedernél tanult 1739—43-ig. 1748-ban lett mester, egyik remekje miatt megbüntették, valamint fizetnie kellett azért is, mert még nem töltötte be egészen legényéveit (20 frt). Tanítványait nem említik. 1758-ban 2

frtra büntették, mert kikel a „Wortman“ intézkedése ellen. 1765-ben az ifjú mesterek szószólója volt. 1787-ben halt meg.

337. *Michael Frantz*. Jacobus Frantz fia, atyja már 1782-ben bejelenti, de tanulásra Johann Pleckerhez kerül, 1743-ban szabadult föl. 1748-ban lesz mester, egyik remekje neki sem sikerült. Tanítványait nem említik. 1796-ban halt meg.

338. *Jeremias Jeckel IV.* Bátyjánál, Georgius Jeckelnél tanult 1739—43-ig. 1749-ben lett mester, egyik remekjét hibásnak találták. Tanítványai közt volt hasonlónevű fia: Jeremiás és másik fia: Johann Gerg is, továbbá rokona, Josef Jeckel. Céhmester volt 1776-ban és 1780—83-ig. 1804-ben halt meg mint a céh „öregje“ és templomatyja.

339. *Samuel Filstich*. Marcus Riemernél tanult 1739—43-ig. 1752-ben lett mester, egyik remekjét elutasították. Tanítványait nem ismerjük. 1793-ban halt meg.

340. *Georg Jeckelius iunior*. Hasonlónevű atyjánál tanult, aki akkori szokás szerint már jókorán bejelentette, 1745-ben szabadult föl. 1752-ben lett mester, egyik remekjét nem fogadták el. Ő már felesége után is fizetett felavatási díjat (12 frt.). Két tanítványát említik, fiát: Johann Georgot és rokonát, Georg Kristótot. 1790-ben halt meg.

341. *Lucas Lang*. Gerg Pleckernél tanult, 1747-ben szabadult. 1753-ban avatták mesterré, remekjeit már előbb bemutatta, az egyiket kifogásolták. A 65 frtnyi felavatási összeget általános szokás szerint ő is több részletben fizeti ki. Egy fiát szintén az ötvösségre adja. 1758-ben 1 frtra büntetik, mert a céhmesternek nem engedelmeskedett, pedig rajta lett volna a sor, hogy a mestereket valami ügyben értesitse. 1791-ben halt meg.

342. *Christian Schnell*. Michael Maynál tanult 1738—42-ig. 1754-ben lett mester, egy remekje nem sikerült. Tanítványairól nincs szó.

343. *Petrus Lorenz (Laurenti)*. Petrus Langnál tanult 1742—46-ig. 1755-ben lett mester, egyik remekje után fizetnie kellett. Tanítványairól nincs szó. 1769-ben az ifjú mestereknek szószólója volt.

344. *Johann Benkner senior*. Tekintélyes és előkelő brassai családból származott, kinek őse — szintén János — már Ulászló idejében megszerezte magának a magyar nemességet. 1743-ban állt be tanulóknak Benkner József ötvösmester mellé, ki valószínűleg

rokona volt, felvételéért 60 frtot fizetett s tizenkettőt „collatio“ (lakoma) fejében. 1747. máj 27-én szabadult fel. Több évi legénykedés s vándorlás után 1755-ben beadja a mesterremekét, megnősül és megfizeti a mesterilletékeket, még pedig: mert az egyik darab remekjét nem fogadták el, büntetésül négy frtot; mert nem volt ötvösmester fia, ötöt; a felavató lakomára 25-öt; az ötvösbástyára nyolcat; a hazakisérés megváltásáért 5-öt; székváltságra egy, és végül feleségének beigtató lakomája fejében 12 frtot, összesen 60-at. 1769-ben egyszerre két fiát is bejelenti a céhnek, mint jövendő tanulóit, ezek közül az idősebbet — Jánost — 1775-ben, az ifjabbat, Pált 1779-ben szabadította fel. Időközben még más két tanulója is volt, t. i. Römer Lukács (felszabadult 1769-ben) és Bömches János (1775-ben legény). A büntetések könyvében nevét nem találtam, a mit nagy részben csak annak tulajdoníthatok, hogy a bejegyzések e korból nagyon hiányosak. Mint tekintélyes ötvös a céhmesterséget 1780—93-ig viselte. Meghalt késő öreg korában 1801. szeptember 26-án mint a városi tanács tagja és piacbíró. Művei közül ismerünk egy kelyhet a feketetemplomban (8. á.) és egy övet, mesterjegye 66. sz. a.

345. *Marcus Riemer iunior III.* Hasonlónevű atyjánál tanult, 1747-ben szabadult föl. 1756-ban bemutatja a remekjeit, a serleg helyett egy násfát csinált, valószínűleg ügyes zománczó lehetett. Fiait is — Marcust és Michaelt — az ötvösségre nevelte. Több éven át az ifjú mesterek szószólója volt. 1787-ben halt meg.

446. *Samuel Kalb.* Gerg Oleschernél tanult 1740—44-ig. 1758-ban nősült meg s történt meg a felavatása. Remekjei közül az egyik nem vált be. Két tanítványát említik. 1775-ben az ifjú mesterek szószólója volt, 1788-ban halt meg. Művei közül két övet és egy ezüst poharat láttam a 108. sz. mesterjeggyel ellátva.

347. *Georg Riemer.* Simon Riemer fia, atyja már 1732-ben bejelentette, de azután meghalt, s így került a fiu Gerg Olescherhez, akinél 1746—49-ig tanult. 1758-ban lett mester, egyik remekje miatt megbüntették. 1776—80-ig az ifjú mesterek szószólója, 1794-ben pedig céhmester volt, meghalt mint a céhtanács tagja 1796-ban.

348. *Petrus Sigerus III.* Martin Rothnál tanult 1749—51-ig, atyja is ötvös volt, de már ekkor nem élt. 1758-ban lett mester, Johann Drauth ötvös leányát vette el, de mert a legényéveiben egy ideig nem dolgozott, ezért 15 frt büntetést fizetett. Remek-

jei közül csak egyet vetettek vissza. 1771-ben halt meg. Úgy látszik sok bajt csinált a céhnek s nem jó emlék maradt utána, mert midőn 1772-ben Péter nevű fiát Samuel Kalbhoz adják, a jegyzőkönyvben a bejegyzéshez azon óhajtást fűzik: legyen jobb az apjánál! De a fiú bizony csak megszökött!

349. *Stephan Rheter*. Michael Erkedernél tanult, 1747-ben szabadult föl, 1758-ban nősült meg s történt meg a felavatása, egyik remekje után ő is büntetést fizet. Mint fiatal mester 1761-ben már elhalt.

350. *Johann Jeckelius II*. Gerg Jeckelius fia, atyjánál tanult, 1746-ban szabadult föl és 1758-ban lett mester. Egyik remekje után büntetést fizet. Négy fiát jelenti be egyszerre a céhnek 1769-ben, de nem taníthatta ki őket, mert 1771-ben már meghalt. Még más két tanítványát is említik.

351. *Johann Christof Riemer*. Atyjánál, Marcus Riemernél tanult, aki már 1737-ben bejelentette, de csak 1755-ben szabadult föl. 1765-ben benyújtja remekjeit, de a pecsétlő nem sikerült. Csak két év mulva nősült meg s ekkor történik meg a felavatás. Két fiát szintén az ötvösségre adta.

352. *Theodor Römer*. Lucas Römer, a Kőhalomban dolgozó ötvös öccse, bátyjánál tanult 1739—43-ig, előbb két évig a rézművességet gyakorolta. 1767-ben beadja remekjeit, kettő azonban nem vált be, de büntetést csak az egyik után fog fizetni a felavatáskor. Mikor volt a felavatás? Nincs róla adatunk.

353. *Lucas Jeckel iunior*. Hasonnevű ötvös fia, atyjánál tanult, 1762-ben szabadult föl, 1769-ben lett mester, amidőn is egyik remekje után büntetést fizetett. Nála tanult két fia: Michael és Samuel. 1783-ban az ifjú mesterek szószólója volt. 1800-ban halt meg.

354. *Samuel May*. Michael May fia, atyjánál tanult 1758—61-ig. 1769-ben lett mester, még pedig marcius 16-án bemutatván remekjeit: a) egy templomi kelyhet, b) egy gyűrűt és c) egy pecsétnyomót. Érdekes e feljegyzés, mert azt mutatja, hogy néha kivételképpen eltértek a szokásos remektárgyaktól. Ugyanezen év novemberében aztán fel is avatták, miután közben megnősült. Egyik remekje után azonban büntetést fizetett. Több tanítványát említik, köztük Samuel nevű fiát is. Élte vége felé abbahagyta hivatását és cs. kir. dézsmaszedő (decimator) lett Segesvárt, ott is halt meg 1804-ben. Egy kehely, könyvtáblák, képfoglalat és

két darab jegyeskorona maradt fenn művei közül, mesterjegye 91. sz. a.

355. *Georg May IV.* Michael May, ötvös fia, de atyja Peter Langhoz adta tanulásra 1762-ben, felszabadulásának ideje nincs feljegyezve. 1774-ben adja be remekjeit, az egyiket hibásnak találták. Ő az első, akinél a feleség felavatása (mint szabályellenes dolog) elmarad, valamint a székváltás is. Később azonban (1781-ben) mégis csak meg kellett fizetnie. 1776-ban egy pár mentekapcsot készített, az egyik csak 10 latos volt, a másik egészen rossz, ezért 6 frt büntetést fizetett. A kapcsokat pedig konfiskálták. 1823-ban halt meg.

356. *Jeremias Jeckel iunior V.* Hasonlónevű ötvös fia, atyja 1766-ban jelentette be a céhnek, de felszabadulásáról hallgatnak a feljegyzések. 1777-ben május 7-én benyújtja remekjeit, de mivel a céh különféle okokból egyhamar nem ülhetett össze, megengedték neki, hogy cégtábláját kitegye és dolgozzék. Érdekes jelenség annál inkább, mert csak 1779-ben avatták föl, amikor is egyik remekje után büntetést is fizetett. Egy tanítványát említik. 1791-ben halt meg javakorban, három kiskorú gyermeket hagyva maga után.

357. *Johann (Michael) Benckner iunior.* Hasonlónevű atyjánál tanult 1769—75-ig. 1779-ben lett mester, egyik remekjét nem találták jónak. Tanítványairól nincs szó. 1790-ben halt meg. Művei közül fennmaradt egy kanál és egy képfoglalvány, mesterjegye 58. sz. a.

358. *Laurentius Römer.* Lucas Römer, ötvös fia, ki atyja halála után Johann Jekeliusnál, majd ez is elhalván Samuel Maynál fejezte be tanulóéveit 1775-ben. 1779-ben lett mester, befizetvén a 46 frtnyi illetéket. Több éven át (1809—15) céhmester is volt. Fiai: Samuel, August és Andreas nála tanulták ki az ötvösséget. 1794-ben az ifjú mesterek szószólója volt, 1798-tól kezdve több mint 20 éven át ő vezette a céh ügyeit, mint egyedüli előljáró (Vorsteher). 1834-ben, késő öreg korában halt meg. Valószínűleg tőle való a keresztényfalvi kehely, melyen a 74. sz. mesterjegy van beütve.

359. *Johann Georg Jekel.* Atyjánál, Jeremias Jekelnél tanult 1772-ben szabadult föl. 1781-ben lett mester, egyik remekje nem vált be. Két tanítványát említik. 1812-ben halt meg 56 éves korában. A feljegyzés szerint a céhnek sok bosszúságot okozott,

mert egy zsidót és fiát pár évig munkával látott el. Vajjon ötvösmunkáról van-e itt szó? Valószínűleg. Művei közül ismeretes egy artoforium, egy lámpás, egy tömjénező és egy kehely, mesterjegye 60. sz. a.

360. *Paul Raaber*. Samuel Kalbnál tanult, 1777-ben szabadult föl. Szegény fiu lehetett, mert a felvételért járó 40 frtot sok figyelmeztetés után csak 1776-ban fizette meg. 1781-ben adja be remekjeit, kettőt hibásnak találtak. Egy tanítványát említik. 1815-ben halt meg 58 éves korában mint „proorator“ a városnál. Egy ezüst képfoglaláson láttam nevét 103. sz. a.

361. (*Georg*) *Marcus Riemer IV.* Atyjánál tanult, ki már 1766-ban bejelentette a céhnek, 1775-ben szabadult föl. 1783-ban lesz mester. Egy remekje nem sikerült. Tanítványai közül csak fia: Johann Georg említettik. A városi krónikák szerint 1794-ben Feketehalomban a torony gombját aranyozza be (Qu. IV. 86.). 1831-ben halt meg 74 éves korában. A városnál is megtisztelő hivatalokat viselt (Marktrichter, Centumviralorator).

362. *Michael Jeckel*. Atyjánál, Lucas Jeckelnél tanult 1772—74-ig. 1783-ban adja be remekjeit és mesterré avatják, az ő remekjeit sem engedték át büntetés nélkül.

363. *Samuel Betzman*. Samuel Maynál tanult 1773—77-ig. 1784-ben január 21-én bemutatja remekjeit, melyeket egy kivételével jónak találnak, szeptember 25-én megtartják a felavatást. Csak egy tanítványát említik. 1816-ban halt meg 58 éves korában a szomszédos Rozsnyón.

364. *Paul (Christian) Schnell*. Christian Schnell, ötvös fia, Jeremias Jeckeliusnál tanult, 1783-ban szabadult föl, mely alkalmalmmal egy kanalat mutat be (prob löffel). 1791-ben adja be remekjeit s még azon évben fel is avatják, csak egyik remekjét kifogásolták. A városi krónikások szerint 1794-ben Feketehalomban a torony gombját segíti megaranyozni (Qu. IV. 86.). 1822-ben halt meg 59 éves korában, a városnál építési-felügyelő (Baubesorger) volt.

365. *Johann (Paul) Jeckel senior*. Johann Jeckelius, ötvös fia, de nincs bejegyezve, hogy atyja halála után kihez került és mikor szabadult föl. 1794-ben lett mester, remekjeit azonban már 1791-ben bemutatta, de úgy látszik csak három év múlva nősült meg, s ezért késett a felavatás. 1816-ban halt meg hosszas betegség után.

366. *Johann Bömches*. Laurentius Bömches, ötvös fia, Johann Jeckel, majd Johann Benknernél tanult, 1775-ben szabadult föl. 1776-ban 4 frtra büntetik, mert mint legény ezüstöt vett, abból dolgozott és mesterjegynélküli művet adott el a céhszabályok ellenére. 1803-ban avatták mesterré, egyik remekje hibás volt. Csak egy tanítványát említik. 1811-ben halt meg. Művei közül fennmaradt egy paténa Vörösmarton, mesterjegye 65. szám alatt.

367. (*Andreas*) *Fridrich Römer*. Laurentius Römer, ötvös fia, 1802—806-ig tanult. Legényremek gyanánt egy cukorhintőt csinált. 1815-ben lett mester. Remekjeit már előbb benyújtotta, melyek közül az egyik nem sikerült. Két tanítványát említik.

368. *Johann (Georg) Riemer*. Georg Marcus Riemer, ötvös fia, Laurentius Römernél tanult, 1802-ben szabadult föl. 1812-ben lesz mester, egyik remekjét nem fogadták el.

369. *Josef (Traugott) Römer, aranyműves*. Talán Laurentius Römer fia, 1808—12-ig tanult. Legényremek gyanánt egy csinos dulcsácatányért készített virág formában. 1812-ben avatták mesterré, az egyik remekje nem sikerült. Több tanítványát említik, köztük József nevű fiát. 1824-ben szabadítja föl Johann Anton Oelschlager nevű apródját, kinek legényremekjét a céh jónak találta és a rajzot is elkészítette a városi rajztanító (Stadtzeichenmeister), Gerg G. Schnell felügyelete alatt. Céhmaster volt 1823-tól kezdve és hosszú ideig mint „Vorsteher“ egyedül vezette a céh ügyeit. Művei közül fennmaradt egy thuribulum és egy öv, mesterjegye 69. sz. a.

370. *Laurentius Resch senior*. Bajorországból (Rabensburg) származott be. 1813-ban benyújtja remekjeit (egyik nem sikerült), s még ez évben mesterré avatják. Három fia is ötvösséget tanul. 1823-ban már meghalt.

371. *Michael Brassai*. Kolozsvári eredetű magyar ember, mint legény jött ide, 1816-ban avatják föl mesternek, miután remekjeit már előbb benyújtotta. A felavatásért összesen 50 frt és 50 krajcárt fizetett. Több tanítványát említik. 1841-ben halt meg 55 éves korában.

372. *Alexius Erdély*. Abrudbányai származású magyar ember, szintén mint legény került Brassóba, 1817. január 9-én nyújtja be remekjeit. Már nős ember volt és régi legény, mert a felavatás után rängját úgy határozzák meg, hogy mindazon mes-

tereket megelőzi, kik 1802-ben még nem voltak legények. Egy tanítványát említik, névleg Carl Jaegert (1817—20-ig).

373. *Johann Carl Römer*. Laurentius Römer, ötvös fia, atyjánál tanult 1809—12-ig. Legényremek gyanánt egy dulcsácatálcskát készített. 1817-ben lett mester. A remekjei közül az egyik után büntetést fizetett. A felavatási illeték törlesztése fejében egy tüt adott a céhnek, melyet ez a rendőrségnek ajándékozott. Egy tanítványát említik: Carl Friedrich Fleischert, ki 1825—29-ig volt nála inas, felszabadulásakor egy pár arany fülbevalót és egy melltüt készített.

374. *Christian Gust*. Andreas Friedrich Römernél tanult 1812— valószínűleg 16-ig. 1821-ben lett mester, egyik remekje nem sikerült. A negyvenes években nem dolgozott, mint a följegyzés mondja, s azért Adolf fiát Lorenz Reschhez adta, de később ismét folytatta mesterségét, mert Károly fiát (1852—56) már ő tanította.

375. *Johann Paul Jeckel iunior, aranyműves*. Paul Jeckel fia, Josef Traugott Römernél tanult, 1819-ben szabadult föl, magaviselete „kifogástalan“ volt. 1825-ben benyújtja remekjeit. Később megnősült és mesterré avatják, illetékül 38 (schein) frtot és 20 krajcárt fizetett. 1852 és 53-ban állott a céh élén mint „Vorsteher“.

376. *Christian Gottlieb Fleischer, ezüstműves*. Josef Bömchesnél tanult 1809—12-ig. Legényremek gyanánt egy tejmerőkanalat csinált. 1825-ben avatták mesterré, miután az 54 frt és 10 krnyi illetéket lefizette. 1551-ben a céh előljárója volt. Több öv, kanál, képfoglalás és egy kehely ismeretes művei közül, mesterjegye 22. és 41. sz. alatt.

377. *Thomas Kasten*, aranyműves. Hanauai származású, mint legény jött Brassóba, s itt telepedett meg. 1825-ben avatták föl mesternek, Lorenz Resch senior özvegyét vette el feleségül, s mostohafiait ő tanítja ki. Midőn a legifjabbat, Józsefet 1835-ben a céhtanács előtt bejelenti és tanulójának fogadja, a gyermek részéről a következő dolgokat mutatja be: 1) iskolai bizonyítvány, 2) rajzokat, 3) keresztlevél, 4) beoltási bizonyítványt. Már 1838-ban meghalt Előpatakfürdön, ahová gyógyulni ment. Művei közül egy ezüst poharat és egy füstölőt láttam, melyeken a 111. sz. mesterjegye volt beütve.

378. *Carl Muschalek*. Laurentius Reschnél tanult 1816—21-ig.

1831-ben, március 15-én bemutatja mesterremekjét, egy ezüst kávéskannát, melyet a céh jónak talált. De mivel aranyműves munkákhoz nem ért, s remekje is csak ezüstműves remek: sem neki nem szabad aranyműves munkát vállalnia, sem pedig aranyműves legényt tartania. Szóval ő csak ezüstműves (Silberarbeiter) lesz. Ez az első és egyetlen ilyen eset a brassai ötvösök történetében. Tanítványai voltak: C. Eduard Schnell, Adolf Peters (1842—46-ig, aki legényremeknek egy cukorporhintőt és 6 drb. evőeszköztartót készített) és fia Károly (1848—52-ig). 1853-ban halt meg 48 éves korában.

379. *Lorenz Resch iunior.* Hasonlónevű ötvös fia, de atyjának korai halála után mostohaatyja, Tomas Kasten veszi át tanítását, 1831-ben szabadult föl, miután a céhtanács előtt bemutatta „legényremekjeit“. Ez is három darab volt: 1) egy tejeskanál, 2) egy köves gyűrű (Rosenring) és 3) egy arany pecsétnyomó. 1837-ben lett mester. Később Bukarestbe megy és ott dolgozik a céh tudtával, ami onnan következik, mert apródot is ad neki a céhtanács.

380. *Carl Resch senior,* ékszerész, arany- és ezüstműves. Laurentius Resch ötvös fia, mostahaatyjánál, Thomas Kastennél tanult 1831—35-ig. A felavatásnál rajzot, a felszabadulás előtt pedig egy pár arany fülbevalót, és egy pár ezüst kávé kanalat mutatott be. 1841. február 7-én mesterremekjeit is benyújtja, még pedig: 1) egy ezüst kannát, 2) arany melltűt, 3) egy pár fülbevalót. Majd megnősült, s azután felavatták. Tanítványai voltak: Ludwig Helmbold 1854—58-ig; Carl Wächter 1850—54-ig és fia Károly 1858—62-ig. Céhmester volt 1854-től kezdve több éven át. Több művét ismerjük, köztük három patenát, egy kelyhet és egy kis kancsót, mesterjegye 32. sz. a.

381. *Josef Römer iunior.* Josef Traugott Römer fia, atyjánál tanult, felvételekor rajzot is mutatott be. 1735-ben szabadult föl, legényremek gyanánt egy pár ékszert és egy tejmerő kanalat készített. 1843-ban május 28-án adja be mesterremekjeit, a felavatás majd nősülése után lesz. Ez meg is történt, de feljegyezni elfeledték. Két tanítványát említik: Eduard Sickrát (1842—46), aki legényremeknek egy láncszerű oláh övet készített, továbbá Ludwig nevű fiát, ki már nős volt, mikor 1846-ban tanulni kezdett.

382. *Heinrich Jekelius,* arany- és ezüstműves. Josef Jekelius, brassai kereskedő fia, 1834-ben igtatják be Gottlieb Fleischerhez,

miután okmányait rendben találták. 1837-ben bemutatja „prob-stück“-jét, melyet a céh elfogad, de a felszabadulás csak 1838. január 12-én kezdődik, hogy a négy évi tanulási idő elteljen. 1845. augusztus 16-án benyújtja mesterremekjeit: 1) egy kelyhet, melyen a tizenkét apostol képe látható, 2) egy arany karperecet. Elfogadják, de a fölvatást csak majd nősülése után tartják meg. 1846-ban ez is megtörténik, a fölvatásért mint ötvös fia az illeték felét (30 frt) fizeti. Több tanítványát említik, köztük Ludwig Goldschmidtet is, aki felszabadulásakor 6 darab kávéskanalat mutat be. 1863-tól kezdve ő vezette a céh ügyeit, s ő volt az utolsó „Vorsteher“. Három képfoglalás és két pohár maradt fenn művei közül, mesterjegye 51. sz. a.

283. (*Cecilius*) *Eduard Schnell*, arany- és ezüstmíves. Carl Muschaleknél tanult 1836—40-ig. A beigtatás díja ekkor csak 3 frt. volt. Legényremek gyanánt 6 darab filigrános kávéskanalat készített, a felszabadításért pedig 6 frtot fizetett. 1848-ban lett mester, remekbe egy szépen kidolgozott lámpát csinált. Egy tanítványát említik. Több öv és mellboglár maradt fenn művei közül (45 ábra), mesterjegye 36. sz. a.

384. *Carl Hildebrand*. Mint legény jött Brassóba Leidmericből (Csehország), 1852-ben január 18-án nyújtja be remekjeit: egy arany karperecet és egy címeres pecsétgyűrűt.

385. *Adolf Gust*, arany- és ezüstmíves. Christian Gust, ötvös fia. Lorenz Reschnél tanult Bukarestben 1843-tól kezdve. 1847-ben szabadult föl, legényremek gyanánt egy cukorportartót, egy filigrános cukorfogót és egy kanalat mutatott be, melyet egy tallérból vert ki. 1853-ban adja be mesterremekjeit, mely csak két darabból állott, u. m. egy arany karperec és egy ezüst lámpából. A felszabadításért már csak 11 frtot fizetett. Nála tanult fia: Károly, aki 1856-ban szabadult föl és legényremek gyanánt ékszerket és egy tejmerő kanalat nyújtott be a céhnek, melyeket jóknak találtak. Ugyancsak ő jelenti be 1865-ben április 4-én Josef Fuhrman nevű tanítványát, s e bejegyzéssel végződik a mesterek könyve. Művei közül ismeretes egy lámpás és egy öv. Mesterjegye 16. sz. a.

386. *Carl Wächter*. Hasonlónevű atyja a szász gimnáziumban volt tanár, Carl Reschnél tanult 1850—54-ig. 1862-ben kérte a céhbe való felvételét. A céhgyűlés február 2-án tartott ülésében úgy határozott, hogy mivel 1. a városi hatóságtól van neki

iparendélye (3894—1860. számmal ellátva), és 2. saját jószántából a régi szokást követve remeke! is készített (egy hosszú óraláncot aranyból), s ezt a céh jónak találta: öt tehát a céhbeli mesterek közé fogadja, de a 10 frt és 50 kr. taksát fizesse le.

387. *Carl Resch iunior*. Carl Resch, ötvös fia, atyja 1858-ban jelenti be a céhnek, bemutatja bizonyítványait és a próbarajzot. 1862-ben szabadult föl, legényremek gyanánt egy arany karperecet küldött Bukarestből, melyet a céh jónak talált. De hogy mit keresett Carl Resch akkor Bukarestben, arról nem szólnak a följegyzések.

A mesterek névsora betűrendben.

Könnyebb áttekintés és használhatóság kedvéért alább betűrendben is közlöm a brassai ötvösök névsorát. Tájékozással azonban megjegyezni kívánom, hogy a nevek írása ingadozó lévén (pl. ugyanazon mestert, hol Andreasnak, hol Endrisnek, a másikat Georgnak vagy Jorgnak, a harmadikát Valentinusnak illetőleg Felltennek nevezik) a névsorban a nevek fontosabb változatait is feltüntettem és a gyakrabban előforduló forma alá soroztam. Egyes nevek használatára nézve bizonyos kronologiai rendet is lehet megállapítani: pl. a János név legrégebbi formája a Johannes, azután hosszú időn keresztül Hans, majd ujabban Johann. Az első évszám a mesterré avatás idejét jelzi, a második (a kereszttel) a halálzási esztendő. Ahol a belépés idejét megállapítani nem lehetett, ott azon évszám van első helyre téve, amikor az illető mester neve legelőször szerepel (e. = említve). A kétnevű mesterek nevei a.-val (alias) vannak jelezve. Az ugyanazon nevű ötvösöket római számokkal (I. II. III., vagy senior. iunior jelzővel) különböztettem meg.

1. Adam Telman e. 1591 † 1606.	Andreas goltsmidt e. 1534—
Adolf Gust 1853—	„ Gorgias 1672—
Alexius Erdélyi 1817—	10. Andreas Kattner 1629 † 1660.
Ambrosi (Bros) Nekesch e. 1578.	Andreas Mautner a. Starckman
5. Ambrosi Schwarz e. 1542—	1712 † 1750.
Andreas (Endris) aurifaber e. 1475.	„ Mai senior 1690 † 1737.
„ goltsmidt e. 1493—	„ „ iunior 1723 † 1728.

- Andreas Rauss 1662 † 1681.
 15. Andreas Friedrich Römer
   1812—
 Andreas Schmidt 1635 † 1639.
 Andreas Schoppel 1659 † 1695.
   " Telman 1632 † 1643.
   " Trepches 1657 † 1692.
 20. Andreas Ziegler senior 1633—
 Andreas Ziegler iunior 1675
   † 1724.
 Antonius Goltsmit e. 1507—
   " Ewthwes e. 1537.
 Bartholomeus (Bartesch) Fux
   e. 1527—
 25. Bartholomeus Henning 1695
   † 1705.
 Bartholomeus Igell senior e. 1589
   † 1646.
   " Igell iunior 1630
   † 1633.
   " Kattner e. 1597
   † 1613.
   " Schunkabunk 1657
   † 1660.
 30. Benedictus aurifaber e. 1526.
 Carl Hildebrand 1852—
   " Muschalek 1831 † 1853.
   " Resch senior 1841—
   " " iunior 1868—
 35. Carl Wächter 1862—
 Casparus (Kaspar) aurifaber
   e. 1541—
   " Backos 1622 † 1647.
   " Kreisch senior 1648†60.
   " " iunior 1678 †
   1689.
 40. Celestinus aurifaber e. 1520.
 Clemens (Klement) aurifaber se-
   nior e. 1555—
- Clemens (Klement) aurifaber iuni-
   or e. 1574—
 Colomanus (Koloman) aurifaber
   e. 1541—
 Crestel (Christian) Binenderfer
   e. 1554—
 45. Crestel Drechsler e. 1557—
 Crestel Erkeder 1698 † 1718.
   " Gust 1821—
   " Gutthart e. 1565.
   " Kattner a. Gross senior
   e. 1565—
 50. Crestel Kattner iunior e. 1594.
 Crestel Schnell 1754—
 Christofferus (Kristof) aurifaber
   e. 1509—
   " Weller e. 1595 † 1603.
 Daniel Bloweber 1628 † 1646.
 55. Daniel Hermann 1655 † 1660.
 Daniel Hintz 1630 † 1659.
   " Kreitzer e. 1646 † 1660.
   " Mathesius 1724 † 1736.
   " Schmied † 1606.
 60. Daniel Schuller 1642—
 David Prodner I. e. 1599 † 1618.
   " " II. 1628 † 1645.
   " " III. 1652 † 1660.
   " Rosenauer e. 1565—
 65. David Weiss e. 1570 † 1601.
 Dominicus mester e. 1545—
 Eduard (Cecilius) Schnell 1848.
 Erasmus Goldschmidt e. 1538—
 Erhart Nuntaller e. 1588—
 70. Fellten (Valentinus) Goltsmit
   a. Simon e. 1560.
 Fellten Igel 1666 † 1691.
   " Maldesser e. 1597 † 1601.
   " Schoppel 1690—
   " Urbeger 1641 † 1657.

75. Franz (Franciscus) Letze e. 1545.
 „ Rether 1634†1684.
 „ Scherwerdt e. 1563—
 „ Schirmer e. 1557.
 Gallus Olesch 1654†1673.
80. Gerg (Jorg, Georgius) aurifaber I. e. 1475—
 „ „ „ II. e. 1484.
 „ „ (a. Roth) e. 1525.
 „ Böss 1690†1719.
 „ Erart I. e. 1628†1640.
85. „ II. a. Weiss e. 1647.
 „ Gebell I. 1614†1645.
 „ „ II. 1648†1653.
 „ Greff e. 1571†1601.
 „ Hannes e. 1604.
90. „ Harnischmacher 1641—
 „ Heffler †1603.
 „ Heltner 1672—
 „ Henek a. Zakull 1658
 † 1660.
 „ Jekel I. 1722†1757.
95. „ „ II. 1752†1790.
 „ Katzendörffer e. 1569.
 „ Kimmel 1635†1658.
 „ Kozak e. 1606 † 26.
 „ May I. 1655—
100. „ „ II. 1684 † 1712.
 „ „ III. e. 1720 † 1736.
 „ „ IV. 1774 † 1823.
 „ Mydvesser I. e. 1529—
 „ Medvesser II. 1614—
105. „ Olescher I. 1693†1707.
 „ „ II. 1721†1761.
 „ Plecker I. 1712†1767.
 „ „ II. 1739†1741.
 „ Riemer 1758 † 1796.
110. „ Rothgisser e. 1550—
 „ Scheipner 1746†1763.
- Gerg Schelker e. 1557.
 „ Schobel 1721†1761.
 „ Streitferder 1638†1653.
115. Greger (Gregorius) Elschle-
 ger e. 1559.
 „ Kindler e. 1559†1615.
 „ Rob (Rott) e. 1550—
- Gottlieb (Christian) Fleischer
 1825—
- Heinrich Jekelius 1845—
120. Jacobus Goltsmid e. 1475—
 „ Frantz I. 1686†1698.
 „ „ II. 1715 † 57.
 „ Friedrich e. 1580.
 „ Gaal 1698 † 1719.
125. „ May 1740 † 1763.
 „ Raab 1732 † 1780.
 „ Schirmer e. 1554.
- Jeremias Gref e. 1579—
 „ Jekel (Jekelius) I. 1618†67
130. „ „ II. 1655—
 „ „ „ III. 1686†716.
 „ „ „ IV. 1749†804.
 „ „ „ V. 1777†91.
 „ Schobel 1664 † 1668.
135. Johannes (Hans, Johann)
 aurifaber (goldschmid) I. e. 1397.
 „ „ II. e. 1486.
 „ „ III. e. 1524.
- Johannes Altzner 1690†1719.
 „ Artz I. †1719.
140. „ „ II. †1719.
 „ Benkner I. 1755 † 801.
 „ „ II. 1779 † 90.
 „ Birthelmer a. Rep-
 ser I. 1624†1653.
 „ „ „ II. 1655
 † 1660.
145. „ Bloweber e. 1564—

Johannes Bömches 1803 † 11.	Johannes Ludwig e. 1595—
„ Busser e. 1585—	„ Mautner a. Starck-
„ Crusz e. 1478—	„ „ mann I. 1670†1694.
„ Draudt I. 1698 † 730.	185. „ „ II. 1711 † 1761.
150. „ „ II. 1727 † 1738.	„ Mydvess e. 1515—
„ Filstich 1660 † 1660	„ Nadascher 1654 † 1669.
„ Fux I. e. 1517—	„ Plecker 1731 † 1775.
„ „ II. e. 1521—	„ Retsch I. 1618 † 45.
„ Gebell I. 1631—	190. „ „ II. 1652 † 708.
155. „ „ II. 1655—	„ „ III. 1680—
„ Gorgias I. e. 1601 † 47.	„ „ IV. 1717—
„ „ II. 1630 † 47.	„ Christ. Riemer 1765.
„ Gottschling e. 1579.	„ Georg „ 1812.
„ Gross 1631 † 1633.	195. „ Carl Römer 1817—
160. „ Gutthart e. 1602.	„ Schyrmer e. 1526.
„ Hermann 1615 † 1625.	„ Sigerus 1712 † 36.
„ Hiemesch I. 1618 † 49.	„ Süßmilch I. 1640 † 1675.
„ „ II. 1725 † 61.	„ „ II. 1666 † 88.
„ Hönning 1666 † 711.	200. „ „ III. 1700 † 36.
165. „ Igel I. e. 1581 † 1614.	„ Tartler a. Schwarz
„ „ II. 1638 † 1689.	1632†1686.
„ „ III. 1676—	„ Teytsch e. 1486—
„ Jekel I. 1648 † 1660.	„ Welzer e. 1614 † 1654.
„ „ II. 1758 † 1771.	„ Weyrauch e. 1593.
170. „ Georg Jekel 1781	205. Josef Alzner 1731—
„ † 1812.	„ Benkner 1731—83.
„ Paul Jekel I. 1794	„ Traugott Römer I. 1812.
„ † 1816.	„ „ „ II. 1843—
„ Paul Jekel II. 1825—	Laurentius (Lorenz) goltsmet
„ Kammerdt e. 1587.	I. e. 1487—
„ Kasser e. 1590 † 1614.	210. „ „ II. e. 1515—
175. „ Kattner 1628 † 1631.	„ Bömches 1748 † 87.
„ Kylhaw e. 1489—	„ Fridrich 1687 † 90
„ Klein 1620 † 1624.	„ Kusch 1644 † 1670.
„ Klettner 1648 † 1686.	„ Resch I. 1813 † 23.
„ Kreitzer 1646 † 1657.	215. „ „ II. 1837—
180. „ Kupás de Zilah 1540.	„ Römer 1779 † 1834.
„ Loy e. 1522—	Lenart Fischer e. 1551—
„ Löffler e. 1589 † 1602.	„ Kinig e. 1557—

- Lucas Baum 1665 † 1711.
 220. „ Chrestels 1657—
 „ Friedrich e. 1595†1603.
 „ Gross 1622—
 „ Jekel I. 1743 † 1787.
 „ „ II. 1769 † 1800.
 225. „ Lang 1753 † 1791.
 „ Römer e. 1725 † 1765.
 Ludovicus (Ludvig) Goldschmid
 e. 1528—
 Marcus aurifaber e. 1535—
 „ Fuchs I. 1648 † 1658.
 230. „ „ II. 1678 † 1709.
 „ Luesche † 1612.
 „ Plecker 1644. † 1663.
 „ Riemer I. 1690 † 1720.
 „ „ II. 1727 † 1779.
 235. „ „ III. 1756 † 1787.
 (Georg) Marcus Riemer IV. 1775
 † 1831.
 Marcus Schoppel 1644 † 1665.
 „ Wolff 1693—
 Martinus (Merten)Betay 1636—41
 240. „ Draudt 1682 † 1696.
 „ Enyeter 1698 † 1717.
 „ Flaschner e. 1575—
 „ Grossthays e. 1691—
 „ Gubesch e. 1573—
 245. „ Hundertschaft a. Kemel
 1629 † 1633.
 „ Messen 1616 † 1637.
 „ Myss 1722 † 1769.
 „ Roth 1741 † 1772.
 „ Süssmilch I. 1685 † 1710.
 250. „ Süssmilch II. 1714 † 19.
 „ Thadeus 1683 † 1709.
 „ Tink e. 1586 † 1601.
 „ Vernengel e. 1579—
 „ Weiss I. 1628 † 1659.
 255. Martinus Weiss II. 1638 † 47.
 „ Wolkendorfer e. 1586.
 Mathias (Mathes) Katzendörffer
 e. 1586—
 „ „ Kimmel e.
 1589 † 1631.
 „ „ Schuller e.
 1591 † 1613.
 260. Michael (Mechel) goldsmit
 e. 1482—
 Michael Goldschmidt I. e. 1595
 † 1659.
 „ Schmidt II. 1629 † 1639.
 „ Ackermann e. 1543—
 „ Alchimista, arangyas e.
 1534—
 365. Michael Alzner 1616 † 1644.
 „ Brassai 1816 † 1841.
 „ Erkeder 1736 † 1756.
 „ Franz 1748 † 1796.
 „ Fronius 1727 † 1763.
 270. „ Hennek a. Czakul 1683
 † 1718.
 „ Hintzig e. 1620.
 „ Jekel 1783—
 „ Krauss a. Gliendig 1675
 † 1686.
 „ May I. 1652 † 1660.
 275. „ May II. 1731 † 1776.
 „ Neustädter 1667 † 1710.
 „ Perlheffter 1641 † 1660.
 „ Prodner 1662—
 „ Rehner 1649 † 1668.
 280. „ Repser 1673 † 1717.
 „ Schelling 1616 † 1652.
 „ Schildmacher e. 1590
 † 1603.
 „ Schwarz 1652 † 1676.
 „ Schweisser † 1600.

285. Michael Seybriger a. Sommer
1624 † 1673.
Nathaneel Trausch 1741 † 1772.
Nicolaus (Neklesch) goltsmit I.
e. 1489.
„ Goldschmit II. e. 1576—
„ Michael e. 1599—
290. „ Gebell I. 1672†88.
„ Gebell II. 1702 † 1710.
Paul Fenescher e. 1599 † 1614.
„ Hintz e. 1592 † 1647.
„ Kirpriger e. 1593 † 1603.
295. „ Klosch 1686 † 1695.
„ Kreutzer I. e. 1607—
„ „ II. e. 1641 † 1660.
„ Morikesan e. 1620—
„ Pollak 1633 † 1633.
300. „ Raaber 1781 † 1815.
„ Rheter 1639 † 1705.
„ Rosenauer e. 1587 † 1615.
„ Roth 1646 † 1689.
„ (Christian) Schnell 1791
† 1822.
305. „ Schuller I. 1616 † 1633.
„ Schuller II. 1636—
„ Weiss 1628 † 1639.
„ Tartler e. 1620 † 1644.
Petrus (Piter) goltsmit e. 1475.
310. „ Bartsch I. 1619 † 57.
„ Bartsch II. 1648 † 1670.
„ „ III. 1685 † 1710.
„ „ IV. 1711 † 1738.
„ Böss 1632 † 1658.
315. „ Fogel (Vogel) 1661
† 1676.
„ Hiemesch I. 1656 † 1666.
„ „ II. 1690 † 1721.
„ „ III. 1719 † 1764.
„ Hirscher 1698 † 1705.
320. Petrus Koy e. 1583—1614.
„ Lang 1739 † 1776.
„ Laurenti 1755—
„ Perelhefter I. e. 1559—
„ „ II. e. 1589†1633.
325. „ „ III. 1628†1655.
„ Repser a. Schun I. e.
1604 † 1642.
„ Repser Schun II. 1655
† 1675.
„ Riemer 1717 † 1754.
„ Sigerus I. 1685 † 1715.
330. „ „ II. † 1720.
„ „ III. 1758 † 1771.
„ Schepff a. Gross e. 1594.
„ Schnell e. 1614—
„ Wolkendorffer e. 1589
† 1608.
335. Samuel Barbenius 1742 † 86.
„ Betzmann 1784 † 1816.
„ Filstich 1752 † 1793.
„ Kalp 1758 † 1788.
„ May 1769 † 1804.
340. „ Roth I. e. 1617 † 1660.
„ Roth II. 1636 † 1687.
Sebastian Hahn 1741—
Sibalt (Sebolt) goltsmit e. 1494.
„ „ „ fia e. 1529.
345. Sigismundus (Sigmed) mester
e. 1574—
„ „ „ Perelheff-
ter e. 1525—
Simon aurifaber e. 1531—
„ Chrestels 1693—1695.
„ Draudt † 1693.
350. „ Fenescher 1615 † 21.
„ Henek goldarbeiter e.
1609 † 1629.
„ Igel a. Gruss e. 1594 † 1611.

Simon Kopeschler e. 1575—	Thomas aurifaber, goltsmit I
„ Riemer I. 1720 † 1741.	e. 1480—
355. „ „ II. 1746—	„ „ „ II.
Stephanus (Steffen) aurifaber,	e. 1515—
goldschmidt I. e. 1489—	„ Bloweber 1667 † 1699.
„ „ II. e. 1520—	„ Bruss 1636 † 1647.
„ Filstich 1682 † 1737.	375. „ Depner e. 1640.
„ Gaal 1672. —	„ Fenesser a. Gruss 1619.
360. „ Kreitzer e. 1593.	„ Gorgias 1630 † 1678.
„ Rheter 1758 † 1761.	„ Greff 1698 † 1708.
„ Schnewais e. 1554—	„ Hermann e. 1582—
„ Tellman e. 1589 † 1612.	380. „ Kasten 1825 † 1838.
„ Tolway † 1712.	„ Klosch 1649 † 1708.
365. „ Welzer I. 1615 † 1636.	„ Melchior 1678—
„ „ II. 1700 † 1734.	„ Trepches I. e. 1595 † 1618.
„ „ III. 1740 † 1785.	„ „ II. 1632 † 1676.
„ Weyrauch e. 1538.	385. Tobias Jekel 1650—
„ Zimmermann a. Pip	Wolf Kimmel e. 1599—
1662 † 1689.	„ Mydwescher e. 1549—
370. Theodor Römer 1767—	

A felsorolt mestereken kívül találtam még néhány nevet, melyeket itt külön felemlitek, miután részben a szükséges adatok, részben a pontos megnevezés hiánya miatt a névsorba beilleszteni nem tudtam, ilyenek: Merten Zwilue (?) említve 1557-ben, Mattes Schtan (?) említve 1578-ban, Hans Spaurott (?) említve 1579-ben, Jeremias Gil (?) említve 1580-ban, Jerg — 1585 és 86-ban.

4. A céhmesterek.

Az ötvöscéh élén kezdet óta két céhmester állott, az idősebbet seniornak (ältester), a fiatalabbat iuniornak (iüngster) nevezték. Régente az egész céh választotta őket az évről-évre megtartatni szokott „választó és beszámoló“ közgyűlésen, később azonban a céhtanács tagjai gyakorolták e jogot a „Wortmann“ elnöklete alatt (1656. 1. §.) A céhmesterek hivatala egy évig tartott, de újból meg lehetett őket választani, amire Brassóban is több eset volt. Ők voltak a céh első emberei, legfőbb előljárói, s mint ilyenek a céhszabályok pontos betartásának legfőbb örei.

Jogaik és kötelességeik röviden a következőkben foglalhatók össze:

1. A céhmesterek hívták össze a gyűléseket, ők tűzték ki annak napját s ők vezették is azokat. Az összehívás úgy történt, hogy a bemondó mesterek körüljárták a várost és minden egyes ötvöst értesítettek a céhmester üzenetéről. (E célból négy ifjú mester állott mindig a céhmester rendelkezésére, kik e tisztet felváltva viselték.) A gyűléseken ők elnököltek egészen 1615-ig, mikor e tisztet tőlük a szószólók vették át. Ők voltak az ügyek előadói, ők ügyeltek a rendre, ők adták vagy vonták meg a szót az egyes felszólalóktól stb.

2. A céhmesterek kezelték a céh vagyonát. Ők szedték be a különféle díjakat, illetékeket, büntetéseket, s ők eszközölték a szükséges kiadásokat is, melyekről jegyzéket vezettek és a közgyűlésen leszámoltak.

3. A céhmesterek vezették a hivatalos naplót, könyveket, még pedig: a) a gyűlésekről és számadásokról szóló jegyzőkönyveket (céhmesterek könyve); b) a tanulók felvételéről és felszabadulásáról szóló könyvet (apródok könyve); c) a mesterek felavatásáról és haláláról szóló jegyzőkönyvet (mesterek könyve) és d) a büntetésekről is külön naplót vezettek (büntetések könyve). Ezen könyveket a megfelelő helyen egyenkint ismertetjük.

4. A céhmesterek egyik legfontosabb hivatása volt a próbaszedés. Már az 1511-iki céhszabály elrendeli, hogy a céhmesterek minden hóban kötelesek az egyes műhelyeket fölkeresni, s megvizsgálni, vajjon az arany és ezüst finomsága megüti-e a kívánt mértéket az egyes munkában lévő ötvösműveknél? Ha e kötelességüket elmulasztották, őket büntették meg (egy lat ezüstre), ilyen büntetésről azonban följegyzést nem találtam. Később a próbaszedés nem a háznál, hanem a céhgyűlésben történt nyilvánosan, amint ez az 1620. évi céhszabályok 5. §-ában olvasható.

5. A büntetések kiszabása is a céhmesterek joga volt, természetesen csak a céhszabályok által megemlített esetekben. Nagyobb vétségek, különösebb esetek elbírálása a céhtanács elé tartozott.

6. Az apródok fölvétele és beiktatása szintén a céhmester kötelessége volt. Tehát ő vizsgálta át a jelentkező írásait, megvannak-e a céhszabály kívánta felvételek és többnyire ő jelölte ki a mestert is, akihez a tanuló került.

7. A céhmester őrizte a céh hivatalos pecsétjét, írásait és más egyéb apróságait, melyek a céhládában voltak letéve.

8. Mint a céh hivatalos képviselője ő írta alá a kiállított okleveleket, s más egyéb írásokat. A városnál, az Univerzitásnál, vagy a céhek közös gyűléseiben, melyeket legtöbbször Szebenben tartottak, a céhmester képviselte a céhet, s ilyenkor utiköltségét a céh viselte.

9. A céhmesternek tiszteletdíja is volt, régebben évi 2 frt., 1656 től kezdve pedig 4 frt, azonkívül minden bejegyzésért, bizonyítvány kiállításáért 50 dénárt fizettek neki az illetők. Továbbá előnyszámba ment az is, hogy tanulót, legényt ők kaptak legelsősorban.

A céhszabályok arról nem szólnak, hogy a két céhmester hogyan osztotta meg a munkát, azt kell tehát gondolnunk, hogy a második céhmester tulajdonképpen csak helyettes volt, s így valójában a senior végzett mindent. Az aláírásokat azonban közösen végezték.

A céhmesterek névsora.

Brassóban a XVI. század elején kezdődik a rendszeres, hogy úgy mondjam, a hivatalos könyvvezetés az ötvös céhben. De eleinte mindent egy könyvbe írtak, míg később minden fontosabb céhbéli aktusnak meg volt a maga külön törzskönyve. E könyvek között legrégebb: *A céhmesterek első könyve*, félfólió, fekete bőrkötésben, mely 1516—1667-ig terjedőleg különféle bejegyzéseket foglal magában, leginkább a céh vagyonát illetőleg. Erős papírján ugyanazt a mérleges vízjegyet találjuk, melyet Brassó város régi számadáskönyvei is megőriztek, s mely papír azon időből való, mikor még Brassóban nem volt papirmalom. Összesen 184 oldalra terjed. Az íráson meglátszik, hogy e feljegyzések nem az utókor számára készültek, legtöbbször maguk a céhmesterek hevenyészett kezemunkája. A könyv elején adósok jegyzéke van, majd néhány céhhatározat következik, az 5. lapon végre megkezdődik a rendes évenkénti bejegyzés 1538-tól kezdve 1667-ig (az 1515—38-ig való feljegyzések a 164. lapon kezdődnek). A céhmester választással kezd, melyet vagyonátadás, leszámolás (bévétel, kiadás) követ. Közben néhány apródfelavatás és büntetés van bejegyezve a XVI. század elejéről.

A céhmesterek ezen régibb könyvéből közlöm az alábbiakban a céhmesterek névsorát amint következik:

„1516. an sant loy tag“ (augusztus 25-én) *Tomas* és *Lorenz* átveszik a céh vagyonát, amely akkor mindössze csak 2 frt volt. Sem ezen, sem a következő néhány évben nincs említés téve a céhmester választásról s a főntemlitett mestereket sem nevezik céhmestereknek, de hogy azok voltak, aziránt nem lehet kétségünk, mert a céh vagyonát mindig a céhmesterek kezelték.

1517-ben *Haus Fux* és *M. Hans von Mydwess**) már 3 frt. és 19 oszporát vesznek át.

1518-ban *Tomas Golsmydt* és *M. Hans von Mytwess* a céhmesterek, a céh vagyona ekkor már 21 frt. 1519-ből a céhmesterek nevei hiányoznak.

1520. *M. Tomas* és *M. Hans Fux* a céhmesterek.

1521. *M. Hans von Mytwess* és *Hans Fux iunior*.

1522—23. *M. Tomas* és *M. Hans Loy*.

1524—25. *M. Hans* és *M. Mechel*.

1526. *M. Thomas* és *M. Hans von Mydwes*.

1527—28. *M. Thomas Golsmydt* és *M. Bartus Fux*.

1529-ben nincs bejegyzés.

1530. *H.**)* *Hans Golsmydt* és *Ludovicus Goldsmydt*.

1531—32. *M. Zelestinus* és *M. Symon*.

Itt megszakad a céhmesterek névsora és néhány más egyéb bejegyzéskövetkezik, de 1538-ban ismét fölveszik az elejtett fonalat:

1538—39. *M. Simon* és *M. Endres Goltschmit*.

1540. *Symon* és *Marcus*.

1541. *M. Symon* és *M. Casparus*.

1542. *H. Bartusch Fux* és *M. Casparus*.

1543—44-ből a céhmesterek neve hiányzik.

1545. *H. Simon Goltsmit* és *M. Jorg Mydwesser*.

1546—47 *Jorg Mydwesser* és *M. Kolman Goltschmit*.

1548. *Jorg Mydwesser* és *Franz Letz*.

1549—50. *Franz Letz* és *Michel Ackerman*.

1551. *Michel Ackerman* és *Lenert Fischer*.

1552-ből nincs följegyzés.

1553—54. *Lenert Fischer* és *Erasmus Goltschmit*.

1555—56. *Franz Letz* és *M. Klement Goltschmit*.

*) M. = Meister, Mydwess = Medgyes.

**) H. = Herr, a városi tanács tagja.

- 1557—58. *M. Klemendt és M. Jorg Rotgisser.*
1559. *Franz Lez és Erasmus.*
1560. *M. Erasmus és M. Klementt.*
1561—62. *M. Clemendt és M. Steffen Schnewais.*
1563—64. *M. Petter Perellhefter és M. Franz Scherwerdt.*
1565. *M. Petter Perellhefter és M. Fellten Goldschmidt.*
1566. *M. Petter Perellhefter és Jacob Schirmer.*
1567—69. *Jacob Schirmer és Krestel Katner (Gross).*
1570—72. *M. Klemendt és Peter Perellhefter.*
1573—74. *Crystell Catner és Merten Gubesch.*
1575—77. *David Rosenauer és M. Ambrosi (Brus) Schwarz.*
1578. *Merten Gubesch és Ambrosi Schwarz.*
1579. *Merten Gubesch és Jeremias Greff.*
1580—81. *David Rosenauer és Greger Rob.*
1582. *David Rosenauer és Gerg Kazendorffer.*
1583. *Merten Gubesch és Jeremias Greff.*
1584—85. *M. Jeremias Greff és Tomas Herman.*
1586. *Tomas Herman és M. Merten Tink.*
1587. *Merthen Tink és Paull Rosenaywer.*
1588—89. *Jeremias Greph és Thomas Herman.*
1590. *Merthen Gubesch és M. Jerg Katzendorfer.*
1591. *Jeremias Greph és Nikles Goltschmidt.*
1592. *Paul Rosenaywer és Nikles Goldschmidt.*
1593—94. *Paul Rosenaywer és Greger Kindler.*
1595. *Thomas Herman és Greger Kindler.*
1596. *Jeremias Greff és Hannes Leffler.*
1597. *Mattes Goldschmit és Paul Kirpriger.*
1598-ből nincs följegyzés.
1599. *Greger Kindler és Paull Kirpriger.*
1600—601-ben megtörtént a leszámolás, de a céhmesterek nevei nincsenek felemlítve.
1602—05. *Mattes Schuller (Goldschmit) és Krestel Kattner.*
1606. *Krestell Kattner és Jerg Kosak.*
1607—09. *Georgius Kosak és Pitter Perlheffter.*
1610. *Mattes Goltschmit és Simon Gruz.*
1611. és 13-ből nincs feljegyzés.
1612. *Pitter Perlheffter és Hannes Gorgyas.*
1614. *Georgius Kosak és Hannes Gorgyas.*
1615—16. *Hannes Gorgias és Thomas Trepches Goldschmit.*

1617. *Krestell Kattner és Wolff Kimmel.*
 1618. *Hannes Gorgias és Wolff Kimmel.*
 1619-ből nincs bejegyzés.
 1620. *Pitter Perellhefter és Mechil Schmitt.*
 1621. *Wolff Kimmel és Mechel Schmitt.*
 1622. *Wolff Kimmel és Bartesch Igell.*
 1623—24. *Hannes Gorgias és Bartesch Igell.*
 1625—26. *Pitter Perellhefter és Bartesch Igell.*
 1627. *Wolff Kimmel és Mathes Kimmel.*
 1628. *Hannes Gorgias és Mattes Kimmel.*
 1629—30. *Pitter Perelhefter és Pitter Repser (Schun).*
 1631. *Mattias Khemmel és Pitter Repser.*
 1632. *H. Pitter Schun és Jeremias Jeckel.*
 1633. *Bartesch Igell és Jeremias Goldschmid.*
 1634—35. *Bartesch Igell és Mechel Schöllingk.*
 1636. *Pitter Schun és Michael Alzner.*
 1637—38. *Bartesch Igell és Jeremias Goldschmit.*
 1639. *Michael Schölling és Hannes Retsch.*
 1640—41. *Jeremias Jekell és Hannes Retsch.*
 1641—45. *Jeremias Jekell és Hannes Hiemesch.*
 1646. *Hanns Hiemesch és Michael Seibriger.*
 1647—48. *H. Michael Seyberger és Samuel Ruhtt (Gold-*
schmidt).
 1649. *H. Samuel Ruht és H. Andreas Kattner.*
 1650. *Michael Seyberger és Hanns Repser.*
 1651—52. *Michael Seyberger és Johann Byrthelmer.*
 1653—56. *Michael Seyberger és Thomas Trepchies.*
 1657. *H. Andreas Kattner és Thomas Trepchies.*
 1658—59. *Michael Zayberger és Marcus Schoppeln.*
 1660—62. *Marcus Schoppel és Lorenz Kusch.*
 1663—64. *Laurentius Kusch és Johannes Igell.*
 1665—66. *Laurentius Kusch és Hans Süßmilch.*

Ezzel a névsor bezáródik, mely majdnem 150 évre terjed. A nevek írására nézve itt megjegyzem, hogy amennyire lehetett, az eredeti helyesírást tartottam meg, már csak a mesterjegyekre való tekintetből is. A neveknek nagymérvű ingadozását azon körülmény magyarázza, hogy ezen időben keletkeztek a családnevek, amidőn is azt látjuk, hogy vagy az apjuk nevét veszik fel (Ambrosi, Erasmi); vagy mesterségük szolgáltatja a melléknevet

(innen a sok Goldschmidt vagy egyszerűen Schmidt), amely melléknév néha aztán családnévvé lesz; vagy származásuk helyéről nevezik magukat (Mydweß, Rosenauer, Birthelmer, Repser stb.).

A céhmesterek folytatólagos jegyzékét a következő céhbeli könyvek és iratok őrizték meg:

1. *A céhmesterek újabb könyve*, a régebbinek folytatása. Préselt fehér bőrkötés, G. C. R. 1667 jelzéssel. A felírás: Register des Zunft Vorraths und der Ämpter. A beiső oldalon található bejegyzés szerint a könyvet Laurentius Kusch, céhmester vette 1667. júl. 11-én (1·15 forintért) a céh számára. Tartalma ugyanaz, mint az előbbi: a céhmesterválasztó és leszámoló gyűlések rövid jegyzőkönyve. 1667-tel kezdődik és 1794-ig végződik a 103. lapon (azután kb. 200 üres lap).

2. A céhmesterek két könyvét kiegészíti az a *számadáskönyv*, mely az 1721—1830. évekre terjed ki, s eleinte részletelesen, később csak kivonatossan közli a bevételek és kiadások lajstromát. A könyv negyedrért, szép préselt bőrkötésben, kétoldalt 5—5 arcképes medailonnal, papírján egyszarvú látszik. A harmadik lapon e felirat:

Rational Buch
in welches

Die löbliche Goldschmied Zunft ihre jährlich abgelegte Rattungen
schriftlich verfasst.

Ezeknek alapján a céhmesterek sora így folytatódik:

- 1667. *Laurentius Kusch* és *Hans Süssmilch*.
- 1668—69. *Laurentius Kusch* és *Tomas Kloss*.
- 1670—71. *Johann Igell* és *Thomas Kloss*.
- 1672. *Johann Igell* és *Hans Klettner*.
- 1673—74. *Hans Süssmilch* és *Hans Klettner*.
- 1675—76. *Thomas Kloss* és *Hans Klettner*.
- 1677—78. *Thomas Kloss* és *Hans Retsch*.
- 1679. *Hans Retsch* és *Andreas Rauss*.
- 1680. *Andreas Rauss* és *Stefan Zimmerman*.
- 1681—82. *Stefan Zimmerman* és *Jeremias Jekel*.
- 1683—84. *Jeremias Jekel* és *Andreas Schopel*.
- 1685—89. *Jeremias Jekel* és *Hans Henek*.
- 1690—93. *Hans Henek* és *Lucas Baum*.
- 1694—96. *Hans Henek* és *Marcus Fuchs*.

- 1697—704. *Hans Henek és Michael Henek.*
 1705—709. *Michael Henek és Martin Thadeus.*
 1710—11. *Michael Henek és Gerg May.*
 1712—14. *Michael Henek és Jeremias Jekel.*
 1715. *Jeremias Jekel és Petrus Hiemesch.*
 1716—19. *Gerg Böss és Marcus Rimner.*
 1720—22. *Johan Draudt és Stefan Welzer.*
 1723—28. *Johann Draudt és Petrus Bartosch.*
 1729—31. *Petrus Bartosch és Johann Sigerus.*
 1732—35. *Johann Sigerus és Georg Plecker.*
 1736—37. *Georg Plecker és Jacob Franzen.*
 1738—45. *Georg Plecker és Gerg Olescher.*
 1746—61. *Gerg Olescher és Marcus Riemer.*
 1762—68. *Marcus Riemer és Josef Benkner.*
 1769—76. *Marcus Riemer és Michael May.*
 1777—80. *Marcus Riemer és Samuel Barbenius.*
 1781—93. *Jeremias Jekel és Johan Benkner.*
 1794—97. *Lucas Jekelius egyedül.*
 1798— *Laurentius Römer.*
 1833— *Josef Traugott Römer.*

Eddig tart a céhiratok alapján összeállítható névsor. A későbbi időkben is volt egy előljáró (Vorsteher) egészen 1870-ig, kik közül néhányat felemlítünk:

1851. *Gottlieb Fleischer.*
 1852—3. *Johann Paul Jekelius*
 1854— *Carl Resch.*
 1863. *Heinrich Jekelius.*)*

5. A céh szószólója (Wortmann, Fürmundt.)

A XVII. század elején, mikor a céh tagjai igen elszaporodtak, a céh tekintélyének emelésére, s ügyeinek minél hathatósabb megvédésére egy új hivatalt szerveztek, melynek viselőjét „*Wortmannak*” nevezték. Nagyon természetes, hogy ezen kitüntető állásra a legtekintélyesebb ötvösmestereket választották meg, mint az alábbi névsorból kitűnik négy városbíró is volt közöttük.

Választásuk az évenként tartatni szokott céhgyűlésén történt, még pedig „*communi omnium suffraggio*”, mint az 1656-iki céh-

*) A céhmesterek könyvét ismertetem s a névsort is közöltem a Századok 43. K. 232—

szabály írja. Akit egyszer megválasztottak, az rendszeren haláláig viselte e tiszteket, mely nagy dologgal nem járt: ő vezette ugyan a céh gyűléseit, de a munka terhe a céhmestereken nyugodott. Legfőbb hivatása az volt, hogy a céh érdekeit kiféfé képviselje, így különösen a városi tanácsban, az Univezitásnál és esetleg az országgyűlésen is. Nagy tisztelettel vették körül, s oly nagy fontosságot tulajdonítottak az ő jelenlétének, hogy a céhiratok tanúsága szerint 1628-ban csak azért nem tartottak beszámoló és választó gyűlést, mert a szószóló, Stefan Filstich — nem volt itthon.

A céhmesterek könyvei és a számadáskönyv alapján összeállítottam a céh szószólóinak névsorát, még pedig:

1615—17. *Georgius Kosak.*

1618—21. *H. Crestell Kattner.*

1622—58. *H. Michael Goldschmidt*, városbíró.

1659—67. *Jeremias Jeckell.*

1668—75. *Tomas Trepches.*

1676—77. *Johan Igell.*

1678—86. *Andreas Trepches*, városbíró.

1687—93. *Simon Draudt*, városbíró.

1709—37. *Stefan Filstich*, városbíró.

1739—45. *Petrus Hiemesch.*

1747. *Michael Fronius.*

1769—76. *Josef Benkner.*

1777—79. *Marcus Riemer.*

E névsor természetesen nem teljes, egy két név hiányzik abból.

6. A céhtanács (Altschafft).

Az öregek tanácsa lassan, idők folytán alakult ki, s nem is volt rá szükség a céh első századában, midőn kevesen voltak. Mikor azonban a céh virágkorában a tagok száma ötven körül járt és a céhmesterek munkája igen felszaporodott: önként s mintegy magától alakult ki az öregebbek bevonásával az a kis csoport, mely a céhmestereknek munkáját megosztotta, tanácsaival segítette, szóval kialakult a céh választmánya, tanácsa, melyet „Altschafftnek“ neveztek. A régi céhszabályok még semmit sem tudnak róla, de az 1620-iki és 1656-iki szabályzat már pontosan foglalja hatáskörét.

Ezekből tudjuk meg, hogy számuk kezdetben a céhmesterekkel együtt nyolc volt, majd később tizenkettőre emelkedett; a városi tanácsosok hivatalból voltak tagjai, de a céhtanácsban apa és fiú vagy vő, két testvér vagy sógor nem lehetett egyszerre. A tanács tagjait eleinte az egész céh választotta, később a megüresedett helyekre a céhtanács maga választotta be a neki tetsző egyéneket az öregebb mesterek közül (1656. 1. §.).

Hatásköre mindenre kiterjedt, ami csak a céh körébe tartozott: a tanulók beiktatása, a mesterek felavatása, a büntetések kiszabása, a céhvagyon kezelésének ellenőrzése stb. szóval a céh mindennemű belügyeinek intézése. Minden jogot és hatalmat, amit ezelőtt a céhgyűlés birt, szépen lassan magának foglalt le, s az ifjabb mesterek a céh kormányzásába be nem folyhattak, az ügyeket teljesen nála nélkül intézték el. Nem csoda tehát, hogy a XVII. század elején az elégedetlen ifjabb mesterek valósággal föllázadtak a céhtanács basáskodása ellen. Láttuk, hogy a városi tanácsnak sikerült a békét megcsinálni a harcoló felek között, s az a nyolc pont, melybe a föltételeket foglalták, tulajdonképpen nem egyéb, mint a régi céhszabályoknak a felújítása.

A béke helyreállt, de a viszonyok nem változtak meg. A céhtanács ismét csak magához ragadta a főhatalmat, s az 1656-iki céhszabályokban már törvényerőre emelkednek azok a dolgok, melyeket azelőtt visszaélés és törvénytelenségnek bélyegeztek. Így a céhtanács választotta a céhmestereket, a céhtanács tagjait, a céhmesterek csakis a céhtanács előtt számoltak le az ifjabb mesterek kizárásával. Ehhez járultak még az írásba nem foglalt visszaélések, ilyenek voltak, hogy a céhtanács külön lakomákat (collatio) tartott^{*)}, melyből a többieket kizárta, a bevétel egy részét tagjai között felosztotta stb. Valóban oda fejlődött a dolog, hogy az öregek tanácsa második céh lett a céhben. S mit tehettek ellenük a fiatalabbak? Hallgattak, ürtek s mikor odakerültek, ők is csak úgy tettek, mint elődeik!

7. A céhgyűlések.

1. *Helye.* A céh megalakulása után az első gyűléseket valószínűleg a céhmester lakásán tartották meg. Mikor aztán az ötvös-

^{*)} A lakomák költségeit a befizetett illetékekből fizették, s ha nem volt elég pénz a ládában, kölcsönvetek a jövő évi költségvetés terhére. Arról is olvasunk, hogy 1729-ben a collatio három napig tartott, s hogy az újonnan beválasztott tagok bizonyos felvételi díjat (Altschaftegebühr) fizettek.

tornyot megkapták és átalakították (1522), e toronyhelyiség szolgált gyülekezési helyül. Hasonlóképpen később, a második ötvösbástya felépítése után, a „Zwinger“-ben tartották az összejöveteleiket. Majd végül ismét a céhmesterhez (illetőleg a Wortmannhoz) szorultak, mikor t. i. a céh tagjai annyira lefogytak, hogy a tágas „Zwinger“ föntartani nem tudták (a XVIII. sz. végén).

2. *Ideje.* A gyűléseket nyáron (leginkább július hóban) s legtöbbször hétfőn tartották, azért nevezték azokat „Montags-Rechnung“ vagy „Versammlungnak“. Ez természetesen csak a fő, vagyis az évenként megtartani szokott beszámoló gyűlésekre vonatkozik. Az Altschafft-összejövetelnek nem voltak időhöz kötve.

3. *Neme és tárgya.* Legfontosabb és a céh életében legnevezetesebb összejövétel a beszámoló és választó közgyűlés volt. Az céhtörvények értelmében minden évben meg kellett tartani. A régebbi időkben pontosan meg is tartották, ha csak valami vis maior (háború, pestis stb.) abban őket meg nem akadályozta. A céh hanyatlásával azonban e buzgóság is alább hagyott, néha 2—3 évig, sőt néha tovább is (pl. 1800—1823-ig) nem tartottak beszámolást a céhmesterek. A céhmesterek azt gondolták, hogy nincs miről beszámolni, a céh tagjai pedig nem érdeklődtek, nem sürgették. Így történt azután, hogy némely céhmester oly sokáig, 15—20 évig állott a céh élén, nem tudott lemondani, ha akart sem. E gyűlésnek kettős tárgya volt: a) a céhmesterek beszámoltak a céh bevételei és kiadásairól, melyet a gyűlés, ha helyesnek talált, elfogadott; s utánna b) megejtették a választásokat. Választás alá kerültek pedig az összes hivatalok, ez azonban nem zárta ki azt, hogy a tavaliakat válasszák. A választás egyhangúlag vagy szavazattöbbség útján történt. E gyűlésén régebben a céhmesterek, később a Wortmannok, majd legujabban az inspektorok elnököltek, s mint minden hivatalos aktusnál, a közgyűlés lefolyása alatt is, a céhláda nyitva állott. A közgyűlésen régebben a céh minden tagja (tehát a legények is) jelenlenni tartozott, később azonban csak a Wortmann választásánál szavazhattak a fiatalabb mesterek, a többi a céh öregjei intézték el (1656. 2. §.). A céhtanács a szükséghez képest egy évben több gyűlést is tarthatott, s az összes folyóügyek elintézése hozzá tartozott, olyan szerepe volt tehát a céhtanácsnak, mint ma az igazgató választmányoknak van az egyes testületekben, de azzal a különbséggel, hogy határozatai végérvényesek voltak. Ide tartozott tehát: a tanulók fel-

vétele, a mesterremek elbírálása, a mesterek felavatása, nagyobb-szerű büntetések kivétele, a próbaszedés, a kiadások megszavazása, valamely újabb rendelet megbeszélése stb. Ezek voltak a rendes összejövetelek, néha azonban kivételes alkalmakkor rendkívüli gyűlésekről is olvasunk, melyeknek egyetlen tárgya az a különös eset volt, mely a rendkívüli gyűlés összehívásának oka volt.

8. Az ötvöscéh vagyona.

A kezdetben szegény és egy-két tagból álló brassai ötvöscéh lassankint felszaporodva vagyoniilag is megszédte magát, úgy hogy virágzása korában elég tekintélyes ingó és ingatlan vagyonnal bírt. Ingatlan birtokai voltak: az ötvösbástya a „Zwingerrel“, egy olvasztókemence és egy kert. Ezeket egyenként is bemutatjuk, míg az ingó vagyonról együttesen fogunk szólni s csak a figyelemre méltóbbakat említjük föl külön.

1. *Az ötvösbástya (Zwinger)*. Brassó is, mint a többi száz városok, állandó katonaságot tartott, ezek voltak az u. n. darabontok, vagyis felfogadott zsoldos katonák. Ők vonultak ki a város részéről, ha országos hadjáratról volt szó, s rendszeren az egyik városi főtisztviselő vezérlete alatt állottak. Így pl a mohácsi ütközetben a brassai csapat vezére Antonius Goldschmidt és Sigismundus gemmarius volt, 1550-ben pedig Simon aurifaber volt a „darabantorum capitaneus“. Ezenkívül azonban minden polgár részt vett a város védelmében olyanformán, hogy a polgárőrség tagja volt. Minden céh egy-egy külön csapatot alkotott, mely szabad idejében az arra kijelölt helyen gyakorolta magát különösen a céllövészetben. Mindegyiknek meg volt a maga fegyvere, s azonkívül a céhnek magának is volt hadi felszerelése. Hogy a lövésben való ügyességüket fokozzák, időnkint versenyeket rendeztek, mely alkalommal a legjobb lövők jutalmat nyertek. A jutalmakat a város adta és legtöbbszörre egy-egy ruhára való finom posztóből állott. A városi számadáskönyvek jóformán minden évben megemlékeznek ezekről a versenyekről. Arról is van tudomásunk, hogy egy alkalommal ezüst pohár volt a győztes jutalma. A céllövő madarokról is maradtak fenn adataink, melyek ezüstből valóok voltak s más városokban is szerepeltek, mint a céllövők cimere, jelvénye. Máskor meg arról olvasunk, hogy valami emberalakra lövöldöztek.*)

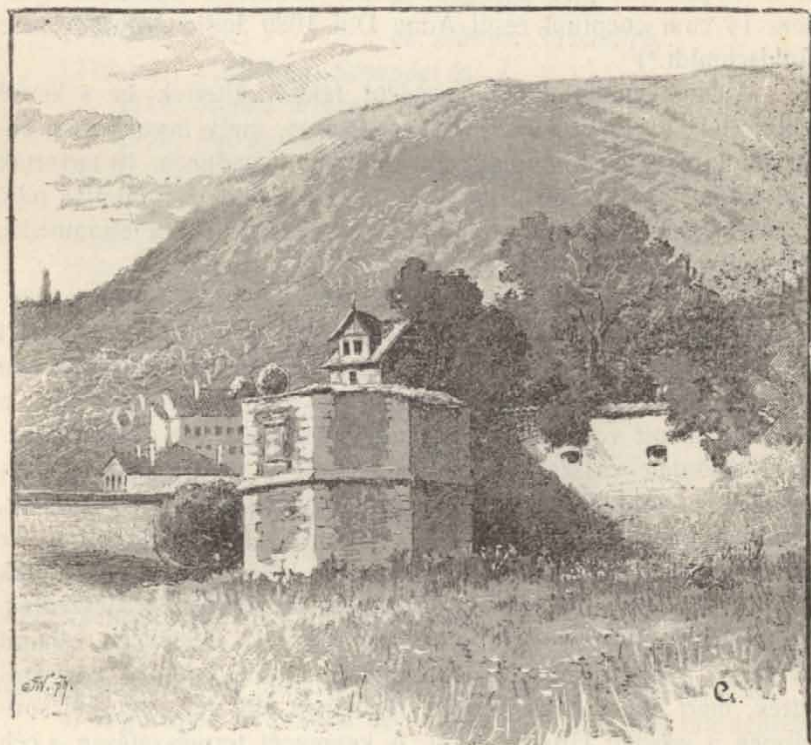
*) A Quellen I—III. kötetében igen sokszor van ezekről szó.

A városi tanács a bíróval az élén évenként egyszer hadiszemlét tartott a mezőn, amidőn is minden céh kivonult a maga zászlója alatt s közös gyakorlatokat tartottak. Régebben kézíjjal, dárdával, karddal voltak ellátva; később pedig puskákkal, sisakkal, vérttel voltak felfegyverezve. A brassai ötvöscéh számadásai-ban mint vagyon szerepel: 9 db. Handtrur, 6 db. Handtpixen, Schischak, Harnisch stb.

A város falai és bástyái pedig kezdet óta fel voltak osztva a különféle céhek között. Hozzájuk tartozott azoknak jókarban tartása és védelme, veszély idején állandó őrség volt a falakon éjjel-nappal. Sokszor a felépítésében is segédkeznek, amint azt alább az ötvösbástyánál látni fogjuk. A bástyákat, falakat, toronyokat védőfegyverekkel látták el a céhek, az volt az ő fegyvertáruk, magtáruk, de gyülekező és mulatozó helyük is. A brassai ötvöscéhnek eleinte a város északkeleti szögletén lévő s most is fennálló gömbölyű torony volt a tanyája. 1521- és 22-ben nagyobb szerű átalakításokat eszközölnek rájta, a város maga is 66 frttal járul hozzá az építkezéshez, melyre Johann Fux iunior ügyelt föl. 1534-ben új lépcsőt csináltak hozzá, 1550-ben egy szobát rendeznek be stb. A toronyban 1562-ben 10 prágai és 16 szakállas ágyú volt. Ezen adatokból azt következtetem, hogy az ötvöscéh 1521-ben vette birtokába e tornyot, s több mint száz évig védte, gondozta azt hűségesen. Seybriger (Sommer) Mihály mint tanuló ezen gömbölyű toronyból nézte végig 1611-ben Báthori Gábor és Serbán vajda harcát, melyet a város falai alatt vívtak meg, s melynek történetét később mint mester oly élénk színekkel festette le az ő krónikájában (l. a 3. ábrát).

A város északi oldala még Weiss Mihály idejében is csak sánccal volt megerősítve, éppen azért már ő is tervbe vette, hogy e részen is kettős várfalat építtet, e tervében azonban a háborús idők és kora halála megakadályozta. Ami nem sikerült Weiss Mihálynak, azt megvalósították az ötvösök s ezek között első sorban Seybriger (Sommer) Mihály, aki 1632-ben mozgalmat indított, hogy ezen veszedelmes vonalon is építtessék ki a várfal s azt adják át az ötvösöknek, akik már úgy sem férnek el a régi ötvöstoronyban. A városi tanács is helyeselte a tervet, de csak 1639-ben kezdték meg az építést Christian Hirscher bíró idejében, Hans Retsch ötvös és városi gazda felügyelete alatt s 1641-ben fejezték be. Összesen 301 napig tartott a munka: a

falak, a bástya és a sáncok felépítése. A város jobbágyai ásták a földet, a szász községek szállították az anyagot, a gazdagabb polgárok ingyen fuvarral, a szegényebbek kezük munkájával vettek részt a közös munkában. Végre 1646. október 20-án*) az ötvöscéh ünnepélyesen bevonulhatott új otthonába, melynek felszerelése rendbehozása még jó egy-két évig is eltarthatott. Fialtal mester volt Seybriger, mikor az építés eszméjét felvetette, az épi-

4. Az ötvösbástya.

tés idejében már a céhtanács tagja volt, mikor pedig azt a céh átvette, mint ifjabb céhmester szerepelt. Az ötvösök bástyája,

*) A városi tanács az átadásról pecsétetes oklevelet állított ki, mely másolatban megvan a céh iratai közt. Ebben elmondja röviden a bástya keletkezését, kiemeli különösen Goldschmied Mihály bíró érdemeit, majd kimondja, hogy az új bástyát és sáncot a két kapu között „freywillig und aus eigener Authorityt” a becsületes ötvöscéhnek örök időkre átadja azon meghagyással, hogy azt jókarban tartsa és megvédelmezze. Bejárat a kolostorutcai kapun át lesz, de a másik felén az asztalosok zwingere mellett is van egy kapu. Az adomány nagyobb hitelül ezen függő pecsétetes oklevelet adják ki nekik. 1646. október 10.

mely a hozzá tartozó fallal együtt a Kapu- és Kolostorutca között vonult végig, mély árokkal, erős köfállal és sánccal volt ellátva, a közepén pedig szögletes kiugró bástya emelkedett. Ide helyezték a város címerét, mely körül ezen felirat volt olvasható :

Ni Dominus nostram solus custodiat urbem

Sedula nil vigilum cura laborve potest.

Alatta pedig: Hoc opus absolutum est Anno Dni 1641. Judice p. t. Amplissimo viro Dno Christiano Hirschero, Judicatus ejusdem 14 cum coeptum esset Anno Dni 1639 Judice Dno Michaele Goldschmidt.*)

A falak mellett húzódó sánctól fákkal ültették be a kertté alakították át, ez volt a „Zwinger (Rech)“, mely hosszú időn keresztül mulató és kirándulóhelye volt az ötvösöknek. Itt tartották gyűléseiket is. Később csinos kis kertí pavillont is építettek oda. Az ötvösbástya és zwinger 1886-ig állott fenn, ekkor lebontották, s helyébe épült az áll. főreáliskola.**)

2. *A céh olvasztókemencéje* (Hütten). Volt a céhnek a zwingerben egy közös nagy olvasztókemencéje, melynek használatáért a tagok csekély díjat fizettek. Először 1587-ben említik, 1622-ben pedig azt olvassuk, hogy felszerelése a toronyban van, tehát a kemence is ott volt valahol a szomszédságban. Az olvasztótéglék, különféle vasszerszámok, melyekről a céhiratok megemlékeznek, nagyobbrészt szintén az olvasztókemencéhez tartozhattak, ámbár az olvasztónak, mint egyhelyt említik, külön leltára volt. Az olvasztókemencének 1696-tól***) kezdve külön felügyelői voltak (a Hüttenherrek), kik azt gondozták s az illetekeket beszédtek. A számadásokban sokszor olvassuk, hogy a kemencén valamit javítanak, vagy építenek. 1696-ban, úgy látszik, egészen újra építették, mert ekkor ezen a címen 150 frtot vett föl a céh kölcsönképpen a gazdag Hirschernétől. A kemencét természetesen a céh tartotta fenn. Jövedelmet is hozott átlag 5—10 frtot évenként. Mikor aztán a mesterek megfogytak, a kemencére sem volt többé szükség, s 1790 körül eladták s elég szép összeget, 450 frtot kaptak érte Bokor András uramtól.

*) Ezen és a többi feliratok olvashatók Simon Christoph kéziratos gyűjteményében. I. K. 125. sz. Honterus gimnázium könyvtára. V. 5. Netoliczka Katalog 9. l.

**) Az ötvösbástyára nézve v. 5. Sächsischer Hausfreund 1876. 43. 44. l.; Orbán: Brassó 109. 110. l. Philippi: Aus Kronstadts Vergangenheit 24. 25. l. és a Quellen I. 295. 396. II. 331. III. 576. IV. 104. 175. s különösen V. LXVIII. II. Képét közölte Mika Weiss Mihály életrajzában 19. l.

***) Valószínűleg régebben is volt ilyen „Hüttenherr“, vagy talán az ifjabb céhmester volt a felügyelettel megbízva, de följegyzés nincs róla.

Az ötvöscéh olvasztókemencéjének felügyelői közül a következők neveit sikerült összeszednem:

1696. *H. Jacobus Frantzen* és *Martinus Süßmilch*.
 1697—98.   "   "   és *Georgius Böss*.
 1699. *Georgius Böss* és *Martinus Süßmilch*.
 1703—9. *Martinus Süßmilch* és *Georgius Böss*.
 1710. *Georgius Böss* és *Johann Süßmilch*.
 1711.   "   "   és *Andreas May*.
 1712—15.   "   "   és *Johann Süßmilch*.
 1716—17. *Valentinus Schoppel* és "   "
 1718. *Stefan Welzer* és *Georg Plecker*.
 1720. *Petrus Bartosch* és "   "
 1721—22. *Georg Plecker* és *Jacobus Frantzen iunior*.
 1723.   "   "   és *Andreas Starkman*.
 1724—25.   "   "   és *Georg Olescher*.
 1726—27. *Petrus Riemer* és "   "
 1729.   "   "   és *Martinus Myss*.
 1730. *Gerg Olescher* és "   "
 1736.   "   "   és *Marcus Riemer*.
 1737. *Simon Riemer* és *Michael Fronius*.
 1740. *Martinus Miss* és *Johann Plecker*.
 1741—46.   "   "   és *Jacobus Raab*.
 1769. *Samuel Barbenius* és *Georg Jeckel*.

3. A zwingeren kívül volt a céhnek még egy *kertje*, melyet 1776-ban vettek meg 100 frtéért azon pénzből, mely az eladott ónedényekből folyt be. Az olvasztókemence mögött volt e kert s lehet éppen azért vették meg, mert szükségük volt reá. A számadásokban volt tulajdonosáról Gust-féle kertnek nevezik.

4. *Ingóságok*. A brassai ötvöscéh birtokában sok mindenféle ingóság gyűlt össze, melyek leginkább a céh tagjainak szükségleteit voltak hivatva kielégíteni, s mint ilyenek állandóan, hogy úgy mondjuk, raktáron voltak, másrészt a céh berendezéséhez tartoztak s a céh számadásaiban mint leltárba vett vagyron kezeltettek. Ezeket csoportosítva röviden az alábbiakban sorolom fel:

a) *A céhláda*. Ismeretes dolog, hogy a céhláda a régi korban nem egyszerű kulcsos szekrény, nem közönséges butodarab, hanem az egész céh intézmény simboluma, a mesterek legfőbb kincse és nem közönséges tiszteletének tárgya volt. Tudjuk azt is, hogy a céhmesterek lakásán őrizték, s minden

céhbeli aktusnál az asztalra téve kinyitották, s ezzel adták meg cselekvényeiknek a törvényes formát s bizonyos ünnepélyes színezetet. A közgyűléseknek egyik nevezetes momentuma volt, midőn a céhládát az ifju mesterek az egész céh kísérete mellett a gyűlés színhelyére hozták, s gyűlés után az ujonnan megválasztott céhmester lakására vitték. A céhláda volt tehát a jog, a hatalom gyakorlásának megtestesítője. Ezt a nagy fontosságot azáltal nyerte, mert abban tartották a céh összes okleveleit, szabályait, privilegiumait, s midőn azt kinyitva az asztalra helyezték, annak adtak kifejezést, hogy az abban foglaltaknak értelmében járnak el. Sajnos, a brassai ötvöscéhláda nem maradt meg napjainkig, s az a nagy és egyszerű láda, melyben jelenleg a céh irományai vannak, lehetett ugyan a céh ládája, de nem volt a céhláda. Sokkal újabb, ormótlanabb és disztelenebb, semhogy az valaha céhláda gyanánt szerepelt volna. Valószínű, hogy a brassai ötvöscéh is olyan szépen festett, s ezüst verettel diszitett csinos kis ládában tartotta valaha irományait, amilyen pl. a besztercebányai ötvöscéhnek volt, s amilyen csinos láda más egyéb céhek-től mái napig is több látható a brassai régi tanácsházban.

b) *A brassai ötvöscéh pecsétnyomói.* Az okleveleken és más egyéb irományokon kívül a céhlárában őrizeték a céh pecsétjeit is. A brassai ötvöscéhnek két pecsétnyomója maradt fenn, mind a kettő Teutsch Gyula múzeumában látható, az egyik a XVI., a másik a XVII. századból való. Lássuk azokat közelebbről.

1. A régebbi és egyszerűbb pecsétnyomó (5. ábra) a XVI. század folyamán, még pedig valószínűleg azon időben készült, midőn a céh maga is újból szerveződött (1511—1550). Egyszerű 22 mm. magas, lapos bronznyéllal, melyen kis gömbölyű lyuk van ütve, hogy fel lehessen akasztani. Tetején az ütés nyomai látszanak. Maga a pecsét köralakú, átmérője 30 mm. A főhelyet egy püspöknek álló alakja foglalja el. Teljesfőpapi öltözetben, fején süveggel, kezében pásztorbottal van föltüntetve, harangalakú kazulája bő ráncokat vet, jobbában románstíliú kehely, baljában az ötvösség jelvénye, a trébelő kalapács. Kőrírata a következő:

S * M * AVRIF — ABRI * KORONEN — CIS

Amely így olvasandó: Sanctus Martinus. Aurifabri Coronenses. E feliratból (a mely ugyan kissé szokatlan stilizálású) kitetszik, hogy a püspök nem Eligius, hanem szent Márton, ki mint pannóniai születésű szent, Magyarországon mindig kiváló tiszteletnek

örvendett, Brassóban pedig külön temploma is volt, őt választották tehát az ötvösök is védőszentüknek. A vésés rajza is, kivitele is egészen jó, ma is jól használható.

2. 1686-ban új pecsétnyomót kapott a céh (6. ábra). Az okmányok ugyan nem tesznek róla említést, de nagyon valószínű, hogy valaki ajándékkul csinálhatta a céhnek, mert szükség nem volt rá, miután a régi még egészen jó volt. Hogy ajándéknak készült, az is bizonyítja, hogy az alsó része tiszta ezüst.

Az előbbihez hasonló bronznyele van, 27 mm. magas és szintén átlukasztott. Mesterjegynek nyoma sem látszik rajta. A köralakú pecsét átmérője 33 m. A főhelyet itt is Márton püspök alakja foglalja el, s a pecsét rajza nagyjában megegyezik az előbbivel. Itt is főpapi ornátusban: süveggel és pásztorbottal, kezében kehellyel és kalapáccsal látjuk a szent püspököt, de a

5. és 6. A brassai ötvöscéh pecsétjei.

kivitel már sokkal gyöngébb. A túlságosan kicsiny fej, a hosszú nyak, a ruha épen nem természetes redőzete: kevésbé ügyes véső kezére vall. A körirat a következő:

SIGILL * CORON — AVRIFABRORVM

vagyis Sigillum Coronensium Aurifabrorum. A püspök mellett jobbra balra lévő S. M. betűk itt is a szent nevét rejtik. Ugyancsak a jobb és baloldalt elhelyezett félkörívés paizsokon egy koronás fagyókeret — a brassai ötvösműveken előforduló hitelesítőjegy — és egy hólyagos, fedeles serleget látunk, alatta pedig a 16—86-os évszámot, mely a pecsétnyomó készítésének évét jelzi.*)

*) E pecsétet Mihalik is leírja — Arch. Ért. XII. 428. és XVI. 339. l. — de az általa ott felemlített Martialis annyira távol áll a magyar ötvösöktől, hogy arra gondolni nem igen lehet; amit pedig a püspök lába alatt talapzatnak vél, az is inkább talán a ruházathoz tartozó redőzet akar lenni, természetesen igen gyarló kivitelben. A brassai ötvöscéh pecsétnyomóit ismertettem az Arch. Ért. 30. K. 234—236. ll.

Az összehasonlítás kedvéért felemlítjük, hogy a szebeni, medgyesi és segesvári ötvöscéh pecsétjein is ott találjuk a szokásos védőszent alakját, de mind más és más felfogással. A szebenin és medgyesin áll ugyan a pü pök, de a jelvények egészen mások; a segesvárin pedig üllő mellett dolgozik. A beszercein végül nincs is védőszent, hanem a paizson egy románstílusú kehely látszik*). Még legtöbb hasonlóságot találunk a szebenivel, de a brassai pecsétvívő ezt sem utánozta, mert a beosztása egészen eltérő amattól.

c) *A brassai ötvöscéh összehívó táblája.* Szokásban volt a régi céhben, hogy mikor a céhmester valamit üzent vagy a mestereket gyűlésbe hívta össze a soron lévő fiatal mester által, ez nagyobb bi-

zonyosság okáért, hogy csakugyan hivatalos járatban van egy jelvényt akasztott nyakába, melyet „bemondó táblának“ neveztek. Ilyen bemondó táblája volt a brassai ötvöscéhnek is, mely szerencsére máig fennmaradt s jelenleg a Nemzeti Múzeum tulajdona.***) Mert abban nem lehet kétségünk, hogy a jelvény bemondó táblának készült, s nem más egyébnek, mint azt Resch s utána mások is vélik. Bizonyítja ezt alakja és rajza, mely megegyezik más enmű emlékeinkkel,***) mig arról, hogy a céhmester valahol ilyenféle kitüntető jelvényt akasztott volna nyakába, sehol sem olvasunk.

7. A céh bemondó táblája.

Ezüstből készült öntött, domborművű és vésett munka. Előlapján egy XVI. századbéli ötvösműhelyt mutat be domborműben, ott látjuk középen a mestert amint nekigyürkőzve az üllőn egy billikomot trébel. Előtte munkaasztal a poncoló vasakkal, rás-polyok és poripersellyel, az asztal alatt szűrő. Háta megett pad tálakkal. A falon fuvó és harapófogó, a pad alatt vedrek. A bemélyített műhely fölött és alatt vésett disz. — A hátlapon is ötvösműhelyt látunk, de vésett műben és az előbbinél sokkal mozgalmassabb kivitelben, mert a mesteren kívül két dolgozó

*) Ezen pecsétet ismertettem a „Múzeumi és Könyvtári Értesítő“ 1911. évf. 287—289. lapján.

**) E tábla az ötvösműkiállításán is szerepelt, v. ö. a Lajstrom III. t. 173. l. képekkel. Bővebben Resch Adolf ismertette a Korrespondenzblatt 1887. évf. 134—136. l. és az Arch. Ért. VII. K. 289—293. l. szintén ábrákkal.

***) Ilyen cimerepajzs alakja van a pozsonyi ötvösök bemondó táblájának is, amely 1623-ból való s rajta Eligius püspök alakja látható.

legényt is látunk a hosszú munkaasztal mellett, a kemence előtt pedig két inas gyerek veszezszi, az ablakra pedig egy vevő könyököl. Az asztalon és falon különféle eszközök, az egyik fülkében tűz ég, a polcon kész ötvösművek. Balfelől kis táblán évszám: 1556. Alant és fönt itt is vésett lombdisz. A két lap nemcsak abban különbözik, hogy az egyik domborműben, a másik pedig vésett műben állítja elénk az ötvösműhelyt, hanem abban is, hogy a domborműves valószínűleg eredeti kompozíció és az ötvös abban esetleg magamagát örököltette meg, míg a másik egy német műhelyt ábrázol s nem lehetetlen, hogy valamely kiadott metszet után készült. S éppen azért az ott lévő évszám nem föltétlenül mutatja a tábla készítésének évét.

Az előlap alsó diszítései között két betűt láthatunk poncolóvassal beütve, ezekről Resch azt tartja, hogy az mesterjegy s így a tábla talán Johann Franz brassai ötvös műve. De mindkét vélemény téves; 1) mert az a két ügyetlenül beütött betű nem mesterjegy, a mesterjegyeket ugyanis nem poncolóvassal szokták beütni és annak betűit nem így választják el egymástól, s végül is az a mester, aki ily szép dolgot tud produkálni, az nem helyezi el monogramját ilyen gyarló módon és szokatlan alakban; 2) nem készíthette a táblát Johann Franz brassai ötvös, mert ilyen nem volt, s különben is I. E. betűk vannak a táblán. A két betű tehát nem mesterjegy, de nem is egyidejű a táblával.

A brassai bemondótábla úgy vélem, hogy ajándékba készült, s éppen mert nem eladásra készült, s mert úgyis mindenki tudta, hogy kinek a munkája, készítője talán azért nem ütötte reá mesterjegyét. Hogyan került ez ujabban a céhládából a Schun család birtokába, ki tudná megmondani? Annyit tudunk, hogy ebből a családból a XVII. században két ötvösmester volt a brassai céhben.

d) A céhládjában őrizték azt az érc táblát is, melybe a mesterek ellenőrzés okából jegyeiket beütötték. 1622-ben említik először „*Sigell Tafel*“ néven, de azért már régebben is meglehetett. Sajnos, e nagyfontosságú emlék elveszett.

e) Volt a céhnek egy zászlaja is, melyet a testületi kivonulások alkalmával használt. Az 1656-iki céhszabály 31. §. idevonatkozólag így intézkedik: „Da auff befehl des Magistrats von der Bürgerschaft ein Auffzuch geschieht, und der Zechmeister einen zum Fändrich ausspricht, ist er ungehorsamb, sol verfällt er frt. 1,

der jungste aber muss je und allwege die Trummel schlagen, es sey denn dass er ein andern bestellen könne, es ist seine sorge. Zu solcher Zett sind die Gesellen alle verpflichtet mit Musqväten und langen Röhren mitzugehen“. Szinte magunk előtt látjuk a hatalmas ötvöscéhet, amint a diszes zászló alatt, melyet egyik jól megtermett mester visz elől, szép rendben kivonul: legelől lépkednek a komoly céhmesterek, utánuk sorjában a mesterek kardosan, majd a legények vállukon a hosszú puskákkal, mellettük a legfiatalabb mester, ki a dobot veri, melynek hangjaira komoly léptekkel haladnak a kijelölt helyre. A zászlóról többször is megemlékeznek a céhiratok, így 1676-ban a Zwingerből, ahol a zászlót tartották, ellopták annak ezüst hegyét, tehát ujat kellett csinálni, az aranyat a céh adta, az ezüstöt pedig a céhmesterek. Ez a zászlóvég 1 márka és 44 pisetumot nyomott. 1776-ban új zászlót csináltatnak, mert a régi, úgy látszik, már elkopott.

f) A céhmesterek a jövedelemből nemcsak az évi kiadásokat fedezték, hanem a céh különféle szükségleteiről is gondoskodtak, amennyiben a céh a mives ötvösök részére állandó raktárt tartott a szükséges nyers anyagokból. Még *gabonát* is szereztek be előre nem látott drágaság vagy szükség idejére, a céhnek külön verem volt az Apácautcában, később pedig a barátok elhagyott klostromában őrizték a céh gabonáját.*) A különféle ércek kisebb-nagyobb mennyiségben mindig voltak raktáron, úgy hogy ha egy ötvös megszorult érc dolgában, a céh segíthetett rajta. Különösen *ezüst* volt bővíben, ami azt mutatja, hogy arra volt legnagyobb szükség, így 1539-ben 4 márka ezüstje volt a céhnek, 1567-ben pedig 15 m. és 4 nehezék. Különféle formában és minőségben volt kapható (Werk-, Hütten-, fein, alt v. gering és neusilber, egyhelyt „abroléksilber“ is említetik). 1706-ban „prob-silberről“ van szó, melyet a fiatal mestereknek szoktak kiadni, hogy abból maguknak „probatüket“ csináljanak. *Arany* már sokkal kevesebb volt, 1570-ben 1 pisetum (feingold). *Vörösrezt* is tartottak raktáron, így 1639-ben a céhnek 58 font reze volt. *Ólomról* is gyakran olvasunk, így 1619-ben 156 font volt a céh birtokában. Nagy keletnek örvendett a *higany* is,* mert a számadásokban többször van arról szó, hogy a céh higanyt is szerez be, így 1551-ben 15 frtra vesznek, 1605-ben pedig 62 font volt raktáron. Ára fontonkint 1 frt, később 80 denár.

*) Így 1545-ben 200 „rump“ búzája volt a céhnek.

Az olvasztáshoz, zománcmunkához való anyagok is voltak bőven. Ilyenek: *Schmelzglas* (zománcpor), 1517-ben van belőle 7 lat, 1525-ben több mint egy font, 1526-ban 26 lat stb. 1531-ben latját 5 oszporával mérték az ötvösmestereknek. *Spießglas* (Antimonium), 1518-ban a céhnek több mint félmázsa volt birtokában, 1617-ben 28 denárjával adják fontját. *Porres* (poris, borax). 1520-ban Hans von Mydness céhmester 3 frtért vesz a céh számára boraxot, 1521-ben 23 font volt belőle. *Glasgalle*, az olvasztásnál használták, 1525-ben 28 font áll a céh rendelkezésére s az 1531-iki feljegyzés szerint fontját 2 oszporáért mérték. *Grünspan* (berchgrien) is van kéznél, így egy alkalommal 10 fontot említ a számadás. Olvasztó *tégelyekből* is mindig nagy mennyiség volt a céh birtokában, így 1518-ban 58, 1540-ben 77, 1605-ben 169 „nest“ (csomó, 1/2 tucat) van belőle. Régebben tucatja 4, későbbben 15 dénárba került.

g) A céh számadásaiban évről-évre igen sok *zálogtárgy* is szerepel. Ezek úgy kerültek a céh birtokába, hogy a mesterek tartozásaik fejében, készpénzzel nem rendelkezvén többször egy-egy gyűrűt, boglárt, övet, kanalat, gombokat vagy ezüst pártát, sőt néha nyers ezüstöt deponáltak zálog gyanánt. Megesett aztán, hogy a zálogot később sem váltották ki, s így az a céh tulajdonában maradt, s a céhládában őrizték. Lehet, hogy az a cápás pohár is, melyet szintén többször emlitenek, így került oda.

h) Ismét más csoportot alkotnak azok a tárgyak, melyeket a céhmesterek a szabályok értelmében *elkoboztak*. Ide tartoznak a kontárok művei és eszközei; a céhbeliék azon teljesen rossz munkái, melyeket vagy maga a céh foglalt le, vagy a felek szolgáltatották be, s melyeknek fejében a hibás ötvösnek mást kellett készíteni; ide tartoznak a házalók és kereskedőktől elvett dolgok stb. Ezeket aztán a céh időnkint beolvasztotta s a maga céljaira használta fel.

i) A céh letárához tartoznak továbbá azok a különféle eszközök, melyeket a céh részben a maga, részben a mesterek szükségleteire való tekintetből tartott. Ilyenek elsősorban a *próbaszedéshez* szükséges eszközök: 32 db. próbatű az ezüstművek és 2 db. az aranyból készüteknek megvizsgálására; a próbakövet is többször említik, sőt 1685-ben egy „igen szépről“ tesznek említést, ami valószínűleg azt akarja mondani, hogy ezüstbe művésziesen foglalt próbakőre tett szert ekkor az ötvöscéh. Volt a céh-

nek továbbá egy nagy mérlege, melyen 32 márkáig lehetett mérni; több ólomból való öntőmintája; két nagy üllője; egy nagy morszara verővel; több fogó és vésője; nagy rézüstje; két körzője; egy réz fecskendője; több csákánya stb. Hogy a céh kemencéje és kertje a megfelelő eszközökkel bőven el volt látva, azt nem is kell külön felemlítenem.

j) Többször van szó a számadásokban a *vakaró*-kefékről (Kratzbürste), melyekből szintén volt mindig egy-két csomó a céhraktarában, így 1551-ben 3 frt ára. Ilyenféle volt az a kézi gép is, melyet a céh 1734-ben vett meg Gerg Maytól 6 frtéért (Kretzmühle), s mely szintén a céhtagok rendelkezésére állott, de 1776-ban már törlik a vagyonyjegyzékből, mert elkallódott. Hasonlóképpen csiszolókö (Redellstein) is volt kapható, így 1607-ben 18 font volt belőle és 50 denárjával adták fontját.

k) Volt a céhnek két *szeszfőző* üstje, melyekben valószínűleg a Zvingerben termett gyümölcsből, vagy esetleg megmaradt gabonából szeszt főztek, s mint a számadások mutatják, ebből a a céhnek haszna is volt.

l) Említettük már, hogy a brassai ötvöscéh a város védelméből is derekasan kivette a részét, amennyiben egy jó darab várfal és egy bástya őrizete volt reá bizva. Az itt levő nagyobb védelmi fegyvereken kívül, melyeket a város adott, a céhnek magának is egész gyűjteménye volt a különféle kézi fegyverekből (9 Handtrur, 6 drb. Handpixen, Schischak, Harnisch, 4 Musketen, 1 Spiess, 6 Alabard és golyók említettnek elszórva a számadásokban).

m) Régi rossz, használaton kívüli pénzekből, de azonkívül jó tallérok, aranyok és a Brassóban vert réz garasokból is nagy mennyiség volt a céh pénztárában, ezekről különben a pénzverés történetében is lesz szó.

n) *Ónedények* sem hiányoztak a céh leltárából, amelyekhez leginkább úgy jutott, hogy a tanulók felavatáskor a céh rendeletéből 9 font zinnedényt adtak be illeték gyanánt, az ónkannagyártók céhe pedig 1686-ban 2 szép kannát adott ajándékba. Ilyenformán az ón tányérok, tálak és kancsók úgy felszaporodtak, hogy nagy részét eladták s csak a szükséges és szebb darabokat tartották meg.

o) Végül felemlítem, hogy a céhnek több keleti szőnyege is volt, ezek közül néhány a templomban volt s a mesterek és

legények padjait takarta, más része a céhben maradt. Az 1705-iki számadás szerint a céhnek volt 2 perzsa szőnyege, melynek közepén oszlopos diszítés volt (mit Taffeln) és 2 db. anélkül, volt továbbá egy ugyancsak keleti asztalterítője (Taffel karpit). Az ötvöscéh templomi szőnyegei közül két darab máig fenmaradt, az egyik hat oszlopos, a másik csak három, mindkettő anatóliai csomózott szőnyeg, s az előbbi a feketetemplom egyik legszebb szőnyege.

9. Bevétel és kiadás.

A) *Bevétel.* A céhszámadások bevétel rovatában a következő tételek szerepelnek:

1. A *maradék* tavalról (Vorrath), kisebb nagyobb összeg aszerint, amint több vagy kevesebb volt a bevétel, néha 4—5 frt, máskor 100—200, sőt még ennél is több. De arra is van eset, hogy az év deficittel végződik (pl. 1734-ben 9 frt, 1828-ban 144 frt. volt a hiány).

2. A fő jövedelmet az évben előforduló *beiktatások*, felszabadítások illetékei szolgáltatták. Alig volt év, hogy 1—2 ilyen felavatás ne lett volna. Mikor a pedig a céh virágjában volt, elgondolhatjuk, hogy szép összeg gyűlt egybe a sok tanuló, legény illetőleg mester által fizetett 20—60 frtokból.

3. A *büntetések*, különösen a régibb időkben nagy szerepet játszottak a céh jövedelmében, ezekről különben külön könyvet vezettek. Ide sorozhatjuk az elkobzott és lefoglalt ötvösműveket, rossz és hamis pénzeket stb.

4. A céh *olvasztókémenccéje* is hozott évről-évre egy kis jövedelmet.

5. Volt továbbá a céhnek egy kertje, a Zwingeren is gyümölcs termése, szénája. Továbbá egy időben szeszt is főztek s ez is hozott a konyhára valamit. Ezek voltak a rendes bevételi források.

Mikor aztán a céhintézmény hanyatlani kezdett és a nagy Zwinger üresen állott, kiadták bérbe, rendszeren egy-egy ötvös vette ki, s elég szépen jövedelmezett (1796-tól kezdve 20—30 frtot, később 70—80-at).*) Lassankint eladogatták a céh ingó és ingatlan vagyonát, így 1765-ben az ón edényeket, 157 font volt ösz-

*) 1797-ben a céh elhatározta, hogy a Zwingert Marcus Riemertől elveszi és annak adja, aki legtöbb bért ígér érte.

szesen (à 72 kr.) s 113 frtot kaptak érte; 1773-ban eladták a két pálinkafőző rézüstöt (16·5 font à 42=6·93 frtért), majd a gyertyatartókat s más a ládábaan lévő apróságot. Azután került a sor a a kertre a Zwinger egy-egy részére (Graben) stb. Az utolsó évek számadásai mind efféle tételekből állnak, mint az a kereskedő, aki üzletét felhagyni készül, sorba adogatja el a felszereléshez tartozó dolgokat.

A bevétel 1—200 frt. körül járt; 1516-ban még csak 2 frt. volt a bevétel, 1559-ben már 207 frtot vesznek át a césmesterek készpénzben; 1617-ben pedig a készpénz 168 frt, a kölcsönök 109·84 frt, a kézizálogok 13·48 frtot tesznek ki, úgy hogy a végső összeg 368·91 frtra rug; 1753-ban a bevétel a maradékkal együtt az ezer frtot is meghaladta.

B) *Kiadás.* 1. Majdnem minden évben ott találjuk a kiadások rovatában az ötvösbástya, az olvasztókemence s más hasonló dolgok *javitási* és *fenntartási* költségeit. Majd a tetőt, majd a falakat kell javítani, majd lépcsőt, kerítést vagy más hasonlót készíteni stb. A Zwingerben lévő *kertet* is gondozni kellett, sokszor olvassuk hogy gyümölcsfákat vesznek és ültetnek, fűvet kaszálnak stb. Mindezen munkákat legtöbbször házilag végzik ugyan, de úgy is csak pénzbe került. A kertben lévő *házikó* (Lusthaus) is többször szerepel a kiadások között. Itt említjük föl a templomban lévő *padokat* is, melynek fentartása és javítása szintén a céh feladata volt, legutóbb 1828-ban csináltatták meg. E kiadások, melyek bár rendkívüliek, de évről-évre előfordulnak annyira, hogy rendeseknek vehetjük.

2. Régi szokás volt a céhben, hogy az évi számadások megajtése után lakomát (collatio) tartott a céhtanács, melynek költségeit a céh fődözte. Igaz, hogy az öregeknek külön kasszája volt, de végső esetben mégis csak a céh pénze volt az. Egy ilyen lakoma 10—30 frtba került, s néha (1729) több napig tartott. Ugyanezen címen az ifjú mestereknek is juttatnak minden évben 6—8 frtot. Ez tehát rendes kiadás.

3. Utazások a céh nevében egy-egy gyűlésbe (Szeben, Segesvár), vagy pörösügyben és üzleti dologban (Kolozsvár, Oláhország) mindig a céh számlájára történtek.

4. Újévi ajándékok is szokásban voltak, az újabb számadások 16 frtot számitanak föl e címen. Mivel a feljegyzések csak „Obrigkeit“-ot említnek, nem tudjuk pontosan, vajjon csak a céh

előjáróit értik-e, vagy talán a városét is? Lehet, hogy mindkét nembeli előjáróságnak kijárt az ajándék; 1701-ben a céhládában összegyűlt rossz ezüsből (22 pisetum) csináltattak ujévi ajándékokat.

5. A céhmestereknek az 1656-iki céhszabály 60. §. értelmében évi 4 frt. tiszteletdíj járt, az inspektoroknak pedig 5 frt.

6. A céh néha *jótekonyságot* is gyakorolt, (ev.) templomok (a gyulafehérvári, marosvásárhelyi, kolozsvári) építésére, orgonára stb. többször is adtak 1—2 frtot. Említettük már, hogy a vándorlegényeknek, ha nem kaptak munkát, a céh 1 frtot adott utiköltségül.

7. A *dividenda*. Az illetékek egy része a céhtanácsot illette, melyből, mint említettük, évenként lakomát rendeztek, a fennmaradt pénzt pedig felosztották maguk között, ez volt a *dividenda*. Arra is volt eset (1753-ban), hogy 700 frtot osztottak föl, még pedig úgy, hogy az öregeknek 400, a fiataloknak 300 frt jutott. A rendes *dividendából* csak az „Altschaft“ tagjai részesedtek. A megmaradt pénzt eleinte házilag kezelték, ujabban azonban már kamatra is kiadták. 1741-től kezdve 4—6 0/0 mellett kamatoztatnak 4—500 frtot, s a kamat ott szerepel a jövedelmi tételek között. Egy alkalommal kertet vettek a fölösleges pénzen. 1759-ben a város felhívására 120 frtot mint „mutuum spontaneum“-ot a királynénak ajánlnak föl; mely összeg után a kamatot rendesen megkapják a várostól.

10. Az ötvösművek ára (limitatiók).

A régi céhszabályok az ötvösművek ára iránt nem intézkednek, az 1656. évi c. sz. 49. §-a is csak azt mondja: „Von Macherlohn ist kein gesetz vorgeschrieben, es mag sich ein jeder Meister mit den Leutten so gutt vertragen, wie er weis und kan“.*) A művelés ára tehát a megalkuvás tárgya volt, ami különben magától értődő dolog, mert az ötvösmű értékét nemcsak a nemes fém súlya, hanem különösen annak megmunkálása határozza meg.

A XVI. századbeli ötvösművek áráról bő adatokat nyújtanak nekünk azok a régi számadáskönyvek, melyek a Quellen I—III. kötetekben vannak kiadva, ahol azt látjuk, hogy a feldolgozott ezüst márkája 10 és 15 frt közt ingadozik, s legtöbbnyire 12—13

*) Lényegében ugyanezt írja elő a szebeni 1539-ből való reguláció 9. §-a, melyet azonban Müller (i. m. 33. l.) helytelenül magyaráz.

frttal van számítva.*) A nagyon diszes munka ára 13—15, az egyszerűbbé 10—12 frt volt.

Az erdélyi fejedelmek korában jött divatba az u. n. *limitatio*, vagyis az iparcikkek (s köztük az ötvösművek) árának törvényhozás útján való szabályozása. Az erdélyi országgyűlési törvénykönyv 1540—1697-ig összesen 50 törvénycikkelyt foglal magában e tárgyra vonatkozólag, melyek közül mi itt mutatoul csak néhányat fogunk idézni.**)

E limitációk amennyiben egységes árak megállapítására törekedtek és a vásárló közönség érdekeit akarták megvédeni, talán indokoltaknak is mondhatók, de másrésről — különösen a ötvösműveknél — hátrányosak is voltak, még pedig a következő okokból. Az ötvös, miután egy bizonyos meghatározott árért volt kénytelen dolgozni, amely árat a céhek megkérdezése nélkül szabtak meg a rendek, két uton segített magán: vagy leszállította az ötvény finomságát, vagy pedig selejtesebb munkát adott. Mindkét esetben tehát az ötvösmű vallotta kárát a limitációnak, mert különösen a második esetben — s ez volt a gyakoribb — a pontos, finom és művészi kidolgozás helyett, az ötvösök hamaros, felületes munkát végeztek s így a limitáció habár közvetve, de mégis hozzájárult az erdélyi ötvösművek művészi értékének leszállításához.

Ezeknek előrebocsátása után lássunk néhány ilyen limitációt. A szebeni országgyűlés 1609-ben szintén adott ki egy limitációt, melyben az ötvösművekről is szó van. Éppen azért a szebeni ötvöscéh körlevélben siet arról az unióban lévő városok ötvöscéheit értesíteni.***) Szemrehányást tesz nekik, hogy nem jöttek a gyűlésbe, csakis Brassó volt képviselve ott, sokat küzdöttek, hogy lehető legjobb eredményt érjenek el. Ezen limitáció így szól:

1 Márka sima (schlecht oder glatt Arbeit) munkáért 2 frt. szedhető;

1 Márka egyszerű diszítésü pohár stb. után 2 frt 32 denár;

1 Márka igen diszes, vagy más különös munkáért a meg-egyezés szerint fizetendő. Ugyanezen levélben a kontárok s más egyéb sérelmek ügyében való tanácskozás céljából Margitnapra Medgyesre hívja össze a céheket („unsere liebe Bundt Genossen wndt getraye Freundt“).

*) Az ezüstöt márkákkal mérték. A márka tehát súlyegység; egy márkában volt 16 lat, vagy 48 pisetum. Az aranyforint 50 asperust (oszpóra) vagy 100 dénárt ért.

**) A XVI. századból 24, a XVII.-ből pedig 26 ilyen limitációt ismerünk.

***) Eredeti missilis levél 1609. jun. 25-éről keltezve, a céhmesterek aláírásával.

Hogy azonban a limitáció is csak papíron maradt intézkedés volt, semmi sem bizonyítja jobban, minthogy a céhek még magával a fejedelemmel szemben sem tartották azt be, hanem engedtek, alkudtak, ahogyan lehetett. Így 1624-ben a szebeni céh erősen szemrehányó levelet ír a brassaiaknak azért, mert ők a fejedelemtől olcsóbban dolgoztak.*) Eddig ugyanis az volt a szokás, hogy a vert munkáért (blumige Arbeit) minden márka után 3 frt. járt (egy márka ezüstért pedig 2 arany). Most a brassaiak a diszmunka után is csak 2 frt és 25 denárt kértek, s 6 márka ezüstért csak 10 drb. aranyat. „Miért teszitek ezt — folytatja a levél — talán az elsőséget akarjátok tőlünk elvenni?“ Ime, e levélből világosan kitűnik, hogy a céhek egymásra licitáltak, csak hogy Bettlen Gábor fejedelem nagy megrendeléseit megkaphassák, ami úgylátszik sikerült is a brassaiaknak, s ez esett oly rosszul a szebeni céhnek, mely magát elsőnek, főnek nevezte és tartotta.

Az 1626-i limitációból is említék fel néhány érdekes pontot, amidőn is a rendek a június 12-én „leöt Generalis Giulásben“ elhatározták: 1) csak 14 latos ezüsből szabad mivelni; 2) „minden eotves mestereknek külön külön belliege legjen, az miven kit mivel fel usse rea“ (ez a mesterjegy); 3) sima, aranyozatlan műnek girája után 1 frt. 75 pénz, aranyos vert mű, de nem drága faragott 2 frt; „az ki penigh testallasos (domború alakokkal) cyffras faragot műveket akar“ márkájától 2 frt. 55 pénzt fizet. Az ezüstöt, aranyat azonban a rendelő adja.***) Látjuk e szabályokból, hogy az ötvös például egy öt girás pohár megmunkálásáért 10 frtot kapott, s hogy átlag a munkabér minden márka után 2 frt. volt.

11. Az ötvösművek megrendelése, eladása, a vásárok.

A brassai ötvösnek csak otthon, műhelyében volt szabad dolgoznia, a céhszabályok a legszigorúbban eltiltják, hogy a mester vagy legény a számszédos Moldvába, Oláhországba vagy akár a Székelyföldre menjen és ott dolgozzék. Aki ilyesmit tett az kontárszámba ment és a céhből kizáratott (1511. 7. §.). A székely nemesnek, vagy az oláh bojárnak tehát személyesen kellett Brassóba jönnie, ha valamit csináltatni akart. A céhszabályoknak ezen szigoru tilalma természetesen csak elősegítette a kontárok,

*) Eredeti levél 1624. jan. 28-ról Szebenből.

**) A szebeni ötvöscéh iratai közt. Fasc. 15.

házalók és kereskedők működését, akik ott helyben dolgoztak és kész áruikkal otthonukban keresték fel a megrendelőket. Később ezen a bajon a céhbeliek úgy próbáltak segíteni, hogy ők maguk mentek pl. Oláhországba, akárcsak a mai kereskedelmi ügynökök, összegyűjtöttek egy csomó megrendelést, s hazajöven, azt itthon megkészítették. A céhtanács egy ideig szemethunyt a céhszabályoknak illetően kijátszása ellen, később pedig — 1695-ben — úgy határozott, hogy az ilyen munkák — *Väden-Arbeit*-nak azaz vajdamunkáknak nevezték — közöseknak tekintendők, s ezek fölött a céhtanács diszponál, vagyis méltányosan fölosztja a céh tagjai között, legtöbbit kapott természetesen a gyűjtő, illetőleg az, kire a munkát bízta a külföldi megrendelők.*)

A céhszabályoknak egy másik, ezzel rokon intézkedése az, mely az ötvösöket szigorúan eltiltja a házalástól, vagyis nem volt szabad az ötvösnek kész áruit sem személyesen, sem legénye vagy más által a városban körülhordoztatni, eladásra kínálni, annálkevésbé volt szabad hasonló célból a falvakra, vidékre vagy a külföldre küldeni (1511. 9. §.). A vásárokon is csak az arra kiszabott helyen és időben volt szabad árulni. Tehát sem a vásár előtt, sem azután árulni nem lehetett és vásár közben is tilos volt a házalás.**)

Világosan kiviláglik ez Petrus Lang brassai ötvös esetéből, aki 1747-ben a szebeni vásárra akart menni, de mikor már minden készen volt az utra, megbetegedett s így csak legényét küldhette el. A legény el is ment, de rosszuljárt, mert a vásár harmadnapján tőle a szebeniek minden holmiját elkobozták. A legény, illetőleg mestere, panasszal fordult a brassai céhhez, úgy adván elé a dolgot, hogy vele nagy jogtalanság történt, mert ő semmi szabálytalanságot sem követett el. A céh rögtön ír Szebenbe és erélyes hangon elégtételt követel, s azt kérdi, milyen szabály értelmében jártak el így a brassai legénnyel s mit vétett a törvények ellen? Úgy látszik, hogy csak kenyéririgység az egész, pedig a szebeniek nem panaszkodhatnak, miután ők az országgyűlések idején elég munkát kapnak a rendektől.***)

A szebeni céhmester válaszában elmondja, hogy egészen

*) Az 1656-iki céhszabály 35. §-a szerint egy mester csak 20 márkát fogadhatott el ilyen külföldi megrendelőtől.

**) Így rendelkezik az 1588. céhszabály 1. és 7. §., továbbá az 1606. 7. §. és az 1656. 65. §-a.

***) E levél másolata a céh iratai közt máig megvan, 1747. július 22-én kelt s a két céhmester írja.

másképpen van a dolog, mint azt a legény állítja, mert idejövén nem a vásárban és nem a többi ötvösök között árult, nem is a vásári idő alatt foglalták le áruit, hanem a vásár után harmadnapra, midőn azt házalók által árultatta. Miután ez már nem az első eset, hogy a brassai ötvösök így tesznek, azért kellett vele szemben a törvény értelmében szigorúan eljárniok. Levélben ezt az ügyet elintézni nem lehet, jöjjön tehát Petrus Lang személyesen Szebenbe, s a dolgot lehetőleg barátságosan fogják vele elintézni.*) Eddig a szebeniek levele, melyből kitűnik, hogy bizony a legény hibás volt és a szebeniek egészen jogosan léptek föl ellene. Az ügy további menetéről nem maradt fön adatunk, de azt hiszem, hogy Petrus Langnak sikerült bizonyos büntetési összeg lefizetése ellenében lefoglalt holmiját visszaszerezni.

12. Kereskedők, házalók.

A régi céhszabályok értelmében arany és ezüstmivet készíteni és eladni csak céhbeli ötvösnek volt szabad, ennek is bizonyos megszorítással. Mégis kezdet óta azt látjuk, hogy élelmes kereskedők részben belföldi, részben külföldi ötvösműveket árultak a céhek nagy bosszúságára. Védekeztek hát ellenük úgy, amint lehetett. Az ötvösöknek szigorúan megtiltották, hogy műveiket árultassák (1511. 9. §.), a házalókat („Umträgerinnen“ néven szerepelnek) üldözték, áruikat elkobozták, az ötvösre pedig akire rábizonyult, hogy műveit így árultatja, nagy büntetést szabtak. A házalással különösen cigányok, s ezek közül is inkább asszonyok foglalkoztak.

Úgy a kereskedők, mint a házalók ellen rendeleteket eszközöltek ki a fejedelmektől, melynek értelmében azokkal szemben a hatóság segítségét vehették igénybe, amit ezek szivesen meg is tettek, mert az elkobzott tárgyak kétharmada a politikai hatóságé, egyharmad pedig a feljelentőé volt. Így pl. Báthori István lengyel király elrendeli (1588. 5. §.), hogy a külföldi kereskedők (Marketender) áruai karhatalommal elvételessenek, mert sok hamis árut hoznak forgalomba. A szász Univerzitás által 1615-ben megerősített szabályok szerint (7. és 10. §§.) különösen a házalókra kell ügyelni, nehogy külföldi ezüstöt hozzanak forgalomba, és drágakövek (gyémánt, smaragd, rubin) helyett hitvány üveget adjanak el, az ilyen dolgok karhatalommal elkobzandók (1656.

*) Eredeti levele a szebeni celnek 1747. augusztus 12-ről a brassai céh ládájában.

40. §.). Hasonlóképpen országos törvények tiltották az ezüstnek az országból való kivitelét is, nem volt tehát szabad a kereskedőknek (Griechen, Armenier) az ezüstöt e célból összevásárolni elkobzás büntetése alatt (1615. 7. §. és 1656. 38. §.).

De hiába volt a sok szabály és törvény, mert igen sokszor kijátszották azt az élelmes kereskedők minden éber figyelem dacára is. Így a szebeni céh 1606-ban írt levelében keservesen panaszkodik a sok „*Silber-Krämer*“-re, akik ellen a brassaiak is segítséget kértek, s azt mondja, hogy azokkal szemben a céh hatalma megszűnik, legfőlebb a fejedelem tehet még valamit.*) Különben az ötvösök is sokszor túltették magukat e tekintetben a szabályok szigorú rendeletein. Így 1746-ban a szebeni céh panaszt tesz néhány ötvös ellen a brassai céhtanács előtt, hogy még vásár közben is házalókkal árultatják műveiket, névleg Samuel Barbenius egy cigányasszonnyal hordoztatott körül egy övet. A brassai céh felelete és védekezése igen jellemző az ötvösök akkori helyzetére nézve.***) Mentegeti embereit s azt mondja, hogy ők jól ismerik a szabályokat, s meg nem engedett időben és módon nem is szoktak árulni. Samuel Barbenius pedig azt mondja, hogy ő csak megmutatta az övet annak a cigányasszonynak, s vele nem tárgyalt, különben írásban fogja magát tisztázni. Ami pedig azt a házalást illeti, különbséget kell tenni házalás és házalás közt. A céhszabályok csak azt tiltják, hogy az ötvös műveit házalók által árultassa, ellenben: 1. a megrendelt művet bármikor el lehet küldeni az illető szállására; 2. ha valamely előkelő úr, aki nem jön a vásárba, akarja megtekinteni az árukat, vagy ha hivatja az ötvöst; vagy 3. ha valaki a kiszemelt tárgyakat megbecsültetni akarja, ilyenkor is elmehet az ötvös az illetőhöz, vagy elküldheti dolgait hozzá. Régente mindez máskép volt, mikor az ötvösség virágzott, akkor nem néztek ilyen csekélységekre! Akkor sok volt a megrendelés, a vásárokon jó üzleteket csináltak az ötvösök, most az adó nagy, az élet drága és a kereset nagyon kevés! „Legyen tehát a szebeni céh ezekre tekintettel s fogadja a brassaiakat szívesen, ha odamennek, úgy mint mi is szívesen látjuk a szebeni testvéreinket (Unions-Brüder), ha hozzánk jönnek!“ — így fejezi be a brassai ötvöscéhmester érdekes levelét.

*) Eredeti levél a brassai céh iratai között 1606. január 11-ről keltezve.

**) E levél másolatban van meg a céhírádában.

13. A kontár.

Az olyan ötvöst, aki nem tartozott a céh kötelékébe, kontárnak (Störer, Rippler) nevezték. Minden céhbeli ötvös halálos ellensége volt a kontárnak, ahol csak teheték üldözték, büntették, s minden tőlük kitelhető eszközzel iparkodtak nekik ártani. Már az 1511. céhszabály szigorú rendeleteket foganatosít ellenük: a kontárok műhelyt nem nyithattak, nekik semmiféle eszközt vagy dolgot a céhbeliel el nem adhattak, nem kölcsönözhettek (7. §.). Még a falvakon sem túrték meg őket, hanem arra kötelezték, hogy céhekbe lépjenek be (1559. 2. §.). Báthori István rendelete is azt mondja, hogy csak a városokban szabad az ötvösmesterséget üzni, (1588. 4. §.). Aki a kontárnak valamit elad, az a bírónak egy márka ezüst büntetést fizet (1606. 6. §. továbbá 1656. 32. és 33. §§.).

Volt tehát rendelet, szabály elég, de nem volt aki megtartsa, a kontárok vigan dolgoztak tovább is, legfőlebb azon városokat kerülték el, ahol ötvöscéh volt. S mi volt e különös jelenség oka? Az, hogy a kontárokat a közönség jobban szerette, mint a céhbeli ötvösöket. Ennek pedig két oka volt: 1. a kontár mindenütt kéznél volt, ő járt a megrendelő, a vevő után s nem fordítva, s 2. sokkal olcsóbb volt, még pedig azért, mert őt nem kötötték a céhbeli szabályok, ő dolgozhatott akár 10 latos ezüsből is, míg a céhbelielnek csak 14 latos ezüsből volt szabad mivelnie. Ami pedig a munka kiállítását illeti, az sem lehetett éppen rossz, mert hiszen a kontárok is tanult ötvösök voltak.

A kontároktól meg kell különböztetni az u. n. *udvari ötvösöket*, amelyeneket nemcsak a királyi és fejedelmi udvarokban, hanem más hatalmas urak és nemesek házaiban is találhatunk. Voltak közöttük olyanok, kiknek hivatala állandó, életfogytig tartó volt, mások ismét csak egy-két évre állottak be valamely nagy úr szolgálatába s hivataluk addig tartott, míg a kiszabott munkát elvégezték. Ismeretes dolog, hogy az erdélyi fejedelmek mindig tartottak maguk mellett egy-két ilyen udvari ötvöst. Grittiről is azt olvassuk, hogy kíséretében egy ötvös is volt. Hogy pedig a nemesi udvarházakban sokszor talált foglalkozást és jó ellátást egy-egy ilyen kontár, az kétségtelen. És az ilyenek ellen a céh sem tehetett semmit, mert megvédte őket hatalmas uruknak pártfogása.

A falukon s más városokban tehát csak kontár vállalt mun-

kát, de a kontárnak sem tanulója sem legénye nem volt, nem is állott be hozzájuk senki, mert ezt az Univerzitás határozatai is tiltották (1558. és 1578-ban), meg aztán a céhbe sem fogadták be többé az illet. De már az 1580-iki univerzitási határozat is megengedi, hogy engedelemmel a falvakon is dolgozhatnak a mesterek. A brassai ötvöscéh irataiban is van egy ilyen esetről szó, ugyanis Lucas Rómer, brassai ötvös a céh engedelmével *Kőhalomban (Reps)* telepedett meg és ott dolgozott, sőt 1739-ben azt is megengedte a céh, hogy öccsét tanulóul maga mellé vehesse, csak azt kötötte ki, hogy mindenben tartsa magát a céhszabályokhoz. A beiktatás Brassóban történt s az illetékeket is itt fizette meg.

Úgy látszik, hogy a XVII. század elején a kontárok nagyon elszaporodtak, mert a brassaiak panasszal fordulnak az 1606. év elején a szebeniekhez, akik válaszukban*) azt mondják, hogy ők nem segíhetnek a bajon, legfőlebb a fejedelem tehetne valamit. Mikor aztán 1618-ban Bethlen Brassóban tartózkodott, a céh fel is kereste alázatos kérelmével, s a fejedelem február hó 12-én kibocsátott nagypecsétes levelében intézkedik a kontárok ellen.**)

Az érdekes oklevél idevonatkozó része így hangzik: „Az Brassay hiveinknek Eötves Christofnak és Eötves Farkasnak, Eötves Chehmestereknek, azonképpen Kozak Györgynek ugian Chehekbeli szoszoloioknak és Confratereknek panaszolkodasokbul ertettük, hogy nemely külfeöldön es külseő mezeovarasokban lako Kontharos Cheh kívül való Eötves mesterek aal és hainis tizenegy lottos ezüst alat valo rezbül mivelven nem csak orszagunkba sokak io ezüstnek szine alatt, hanem orszagunk kívül hitvan Ezüstel Arannyal megh szinezet rez miveket Orszagunkbeli Eötvos mestereknek nagy gyalazattyokra atton adnak, Miis azert orszagunknak reghi io szokasat rendtartasat ebbeöl is helyyere akarván allatni, az 1592 esztendeöbeli Limitatio szerent megh engettük az feliül megh irt hiveinknek . . . hogy vaiahol az eö vigiazasok által affele aal arany és ezüst mivet akar sokodalmakban akar pedigh varosokban falukban akarki kezenel fel találhassanak, a helynek biraia avagy földes ura előtt azonfele mivet megh latogatvan és circalvan azokat, valaki czinaloia talaltatik azt . . . meg is büntethessek. Hadgiuk azert es paranczolliuk . . .

*) Missilis levél a brassai céh iratai közt.

***) Eredeti oklevél, a fejedelem pecsétjével u. ott.

valahol a megh nevezet hiveink afele hamis alnok mivet akar kinel feltalalhatnak, azoknak is bizonsagh által vegere menienek ki mihelyebeől keölt es honnan veöt eredetet, az illyen hamis miveknek authorit megh büntethessek, valakik pedig abban ellentartok lenninek azokra magunknak kelletik gondot viselnünk. Seöt a feliül megh irt hiveinknek a mi annuentiank szerint afele alnoksagbol valo arany ezüst miveknek kereseseben es azoknak authorinakis büntetesiben plenaria facultast engedven minden segetseggel legien, hogiha penigh geöreögeöknél araniat ezüsteöt plikben teoredekben vagy akarmifele formaban talalhatnanak is (melyet az orszagbol ki akarnanak contra statuta regni et publicum edictum vinnj) szabadsagot attunk nekik hogy akar itt Brassoban, akar pedigh kívül Szekelyek keözeöt uton utfelen mezeön varosson falukban vamokon hrrminczadokon es akarmi nevel nevezendeö helyyeken el vehessek, melynek kett reszet szamunkra applicaltatvan a harmad reszet nekik conferaltuk*.

E rendeletből megértjük először azt, hogy miért üldözték annyira a céhbeliék a kontárokat, azért mert rossz ezüsből dolgozván olcsón adhatták el készítményeiket, s így a közönség is jobban kapott azokon, mint a drágább céhbeli ötvösök művein. Azt is látjuk, hogy a nyers ezüst kivitele is mindennapi dolog volt, s ezért kellett azt országos törvényekkel és rendeletekkel tiltani.

Hogy ezen rendeletnek sem lett meg a kívánt sikere, az önként értődik, a kontárok azután is dolgoztak s a görög kereskedők (ide tartoznak az örmények is) azután is szedték az ezüstöt s azt lemezekbe („plik“) olvasztva szállították a külföldre, legfőlebb az volt a különbség, hogy most jobban vigyáztak. 1632-ben a brassai céh Rákoczi György fejedelemtől eszközöl ki a föntebbihez teljesen hasonló szövegű rendeletet.*)

Majd 1678-ban a szebeni céh közös akcióra hívja föl az unióban lévő szász városok ötvöseit, hogy mindegyik céh írásban kérje a szász Univerzitást, miszerint a kontárok visszaéléseit erős rendszabályokkal szüntesse be. Csak közös erővel lehet eredményt elérni, mert „virtus unita fortior est dispersa“. A kolozsváriak is szívvél-lélekkal csatlakoztak a mozgalomhoz, s valószínűleg az összes szász céhek beküldték kéréseiket a kiszabott időre (szeptember 14). Lett-e eredménye a közös akciónak, arról nem szólnak a feljegyzések.

*) Pergamenre irt eredeti oklevél függő pecséttel a céh iratai közi, ez azonban latinnyelvű.

Pár évvel később — 1691-ben — az a nagy szégyen esett meg a brassai ötvöscéhen, hogy négy mester Oláhországba ment s ott a kontárok társaságában a céh tudta és engedelmé nélkül dolgozott. A céhmesterek összehívták a céhet s ott a gyűlésben egy szerződést irtak alá valamennyien, amelyben a négy esküszegő ötvös eljárását megbélyegezve, erős esküvéssel fogadják, hogy olyasmit sohasem fognak tenni: weder heimlich noch öffentlich bey Verliehrung meiner Ehren, so wahr helffe mir Gott und segne mich und mein ganzes Haus, und gebe mir also die ewige Seeligkeit zu geniessen.“ Minden mester saját kezeirásával és pecsétjével látta el ezen érdekes oklevelet, mely most is meg van a céh ládájában. Érdekes jelenség, hogy a XVII. század végén már csak ilyen eszközökkel lehetett a rendet fentartani és a céhbeli ötvöst a kontárkodástól visszatartani.

14. Büntetések.

Minden törvény büntetési záradékkal van ellátva, mely azokat sujtja, kik a rendelet ellen vétének. Így volt ez a céhekben is, aki a céhszabályok ellen vétett, azt kisebb-nagyobb (leginkább pénz) büntetéssel sujtották. A brassai ötvöscéh életében is nagy szerepet játszottak a büntetések, s az oly annyira mindennapi volt, hogy a céhszámadásaiban évről-évre állandó bevételi forrásul szolgált s külön jegyzéket vezettek róla, ez volt a büntetések könyve.

A büntetések könyve. Félfolio, fehér diszkötésben, vízjegye egy sas. A táblán *Regis. 1553* felirással. A belső oldalon 15 db. mesterjegy van benyomva, melyeket máshol ismertetünk, ugyanott még e felírás: Register dominorum der Lehr Jungen Ihr zeyt abzeygen. E felírás azt mutatja, hogy e könyv eredetileg az apródok számára készült, de csak 1—2 ilyen bejegyzés van, a többi az 5—44. lapig a büntetésekre vonatkozik 1554—1614-ig. Ez az első rész. Ha a könyvet megfordítjuk a belső lapon ezen felírást találjuk:

Anno 1592.

Register der Ehrliger
Goldschmit czeh wber die
Straffen des Silbers und
Golds durch Petrum
Schunn geschrieben.

Ez a második rész. 1593-mal kezdődik s elején ismétli az első részben foglaltakat s folytatja 1776-ig. Ebben a könyvben is találunk céhhatározatokat s más egyéb ide nem való dolgokat. A bejegyzések sem teljesek, néha éveken keresztül nincs büntetés, máskor ismét csak a fontosabb és különösebb adatokat jegyzik föl. Ezen második rész 63 oldalra terjed. Azután következik néhány lapon a vándorlegények névsora (1825—1831), melyet már fentebb közöltünk. Ezen könyv alapján ismertetjük az alábbiakban röviden a büntetések főbb neveit, a különösebb eseteket pedig az illető mesterek életrajzában említjük föl.

Legtöbbet vétettek az ötvözés terén, vagyis nem adták meg az ezüstnek és aranynak azt a finomságot, melyet a szabályok előírtak, s melyet a finomsági jegy mutatott. Ez az ötvösöknek már velükszületett hibája volt, hiába volt a sok szigorú rendelet, ahol és amikor csak lehetett, megpróbálták kijátszani a céhmesterek éber szemét, s ügylátszik nem is csináltak nagy dolgot abból, ha rajtakapták őket a csalafintaságon. Azt látjuk ugyanis, hogy alig akad ötvös Brassóban, kit e miatt meg nem büntettek volna. Pedig elég szigorú volt a büntetés is: a XVI. század közepén első esetben 1, másodszer 4 lat, harmadszor egy egész márka ezüst fizetésére ítélték a törvényről megfelelő ötvöst. Később azután 1, 2 illetőleg 8 frtra büntették a vétkeket. A próbaszedés a céhmesterek feladata volt, akik legalább is minden hónapban végigjárták a műhelyeket, s ha valamely ötvösművet nem vizsgáltak meg, s utólag derült ki, hogy az hibás ezüst vagy aranyból van készítve, utólag is megbüntették az ötvöst, kinek mesterjegye ott volt a hibásnak talált tárgyon. Ezért rendelik és követelik a céhszabályok a mesterjegyek használatát. Mert jóformán bizonyosnak tartom, hogy a céhmesterek nem minden ötvösművet vizsgáltak fölül, hanem csak egyikét-másikat ellenőrzés okából. Az eljárás is hosszadalmas volt, meg a céhmestertől sem lehetett azt követelni, hogy ők egész nap csak próbaszedéssel foglalkozzanak. Arról is többször olvasunk a büntetések könyvében, hogy egy-egy céhülés keretében ejtették meg a vizsgálatot. Az ötvösmű finomságának megállapítása a próbakő és a próbatűk segítségével történt, s miután nemcsak egy helyt, hanem az ötvösmű több részén (pl. a kehely kuppáján, stílusán és talpán) is próbát eszközöltek, amint ez világosan kitűnik a „Büntetések könyvéből“, elgondolhatjuk, hogy szinte lehetetlen

volt minden egyes ötvösművet megvizsgálni. S éppen, mert nem minden ötvösművet próbáltak ki a céhmesterek, csakis így érthetjük meg, hogy az ötvösök többször is hibás ötvözést alkalmaztak, úgy gondolván, hogy munkájuk nem kerül a céhmester próbakövére. Mert ha minden művet be kellett volna mutatni, s a céhmester s minden művet kipróbált volna: talán egyetlen egy büntetés sem lett volna e címen.

Igen sokszor olvassuk a büntetések könyvében, hogy a büntetést első esetben elengedik. Ha valakit negyed vagy ötödizben kaptak rajta a rossz ötvözésen, büntetését kétszeresen számították, de ez már a ritkább esetek közé tartozott. A mesterek okodtak e magasabb fokú büntetéstől, mert nagy volt a kockázat, s ha sikerült is néha-néha egy-egy ilyen hibás finomságú ötvöstárgyon túladni, a haszon nem volt oly nagy, hogy kitegyék magukat egy ilyen büntetés veszélyének, amikor is többszörösen megfizették az esetleges hasznot kamatjával együtt. Hozzá még a hibás ötvösművet igen gyakran összetörték, vagy el is kobozták. Az ötvösöknek tehát érdekükben állott, hogy jó ezüstből dolgozzanak, amit különben a céh becsülete is megkívánt.

Amint már mondtuk, legtöbbször vétettek az ötvösök az ezüst és arany ötvözésénél, de azonkívül több másféle vétség-ről is olvasunk. Így egyikét-másikat engedetlenség címén büntették meg, vagy ha a gyűlésen vagy azonkívül egymást sértgették, rágalmazták a mesterek vagy legények. Ezek közül is néhány esetet az illető mesterek életrajzában említünk föl.

A tanulókat legtöbbször csavargásért, vagy azért büntették meg, mert uraiktól megszöktek; a legényeket legtöbbször azért, mert gazdájuk tudtán kívül ezüstöt vettek és abból miveltek; vagy pedig tivornyáért, erkölcstelen életért; a mestereket még az említettekén kívül, ha tanulóikat nem jelentették be a kellő időben, ha a céhgyűlésbe későn jöttek, ha a temetésről elmaradtak, rossz munkát végeztek vagy kontárkodtak. Így Chrestels Lux legényét, Sigárdi Istvánt 1667-ben 3 frtra büntették, mert lopott ezüstöt vett; Christianus Franzen, Andres Gorgias tanulója 1678-ban a céh előtt megvesszőztetett, mert társait arra biztatta, hogy mestereiknek ne fogadjanak szót; ugyancsak ő 1680-ban újra a deresre került, mert uráról és asszonyáról gyalázólag beszélt; Stefan Habermann legényt 1680-ban vesszőztetésre ítélték, mert urától így búcsúzott: „Ade, zu guter Nacht, du ver-

fluchter laden! Deinetwegen hat man mich viel geschlagen stb.“ Végül még felemlitem, hogy 1684-ben mikor a török követ Braszóba jött és a céhek testületileg kivonultak elébe, Andres Moyder ötvöslegény illetlenül viselkedett, miért 5 frtra büntették.

A büntetések közül azokat, melyek a céhszabályokban pontosan megvoltak állapítva (így a finomság elleni vétségeknél), a céhmesterek vetették ki, s ezek ellen nem lehetett fellebbezni. Más egyéb különösebb esetekben a céhgyűlés határozott, s itt szabták ki a megfelelő büntetést. A céhtanács ilyenmű végzései ellen az elégedetlen mesterek többször is fellebbeztek, még pedig a városi tanácshoz. Ez azonban amint a „Büntetések könyvében“ olvasuk, legtöbbször helybenhagyta a céhtanács intézkedését.

A legtöbb büntetés *pénzbeli* volt, melyet a céhszabály (1656. 57. §.) szerint mielőbb le kellett fizetni. A közönséges, mindennapi hibáknál 1—8 frtig (1 márka ezüst) terjedt a büntetés, s csak kivételes esetekben hágott magasabbra. A büntetésnek másik neme az, (s ez volt egyszersmind a legnagyobb büntetés), ha a mestert a miveléstől *eltiltották* vagy ha a céhből egészen *kizárták*. Az első csak egyidőre szólt, a második örökre, de mint a céhiratokban látjuk, a legtöbb esetben ezen büntetést is kegyelem folytán pénzbírságra változtatták.

Ha a bűnös mester vagy legény más városba ment, azért nem került ki a büntetést, mert a céh keze nagyon messze ért, s az ötvöscéhek e részben egymást támogatták, s a bűnöst irgalom nélkül megbüntették, illetőleg a munkától is eltiltották, ha ellene valamelyik céh írásbeli panaszt emelt. Néha egész pörös tárgyalások, vizsgálatok folytak egyik-másik mester ellen, amint azt az alábbi példában láthatjuk.

Kristóf mester pöre. Kristóf brassai ötvösmester, legény korában Bácsón és Szegeden is megfordult, ahol is többféle szabályellenes dolgot követvén el a céhből kizáratott és a munkától is eltiltották. Mikor ennek hira Brassóba is eljutott, a céh elküldte vele Antonius brassai mestert, hogy tisztázza magát a vádak alól, s míg ezt nem teszi, a munkától felfüggeszti. Kristóf el is ment Antoniuusszal együtt, s megérkezvén Bácsra a céhtanács előtt megindult a tárgyalás. Balázs mester, egyszersmind városbíró, előadja, hogy Kristófmint legény nála szolgált és mikor elment tőle, magával vitt egy ezüst násfát is, melyet az ő ezüstjéből készített. Kristóf nem tagadta a dolgot és egyességet ajánlt,

mely meg is köttetett olyanformán, hogy Kristóf kárpótlásul 8 frtot fizetett volt mesterének, s vinculum gyanánt 40 frtot kötöttek ki, ha valamelyik fél ezt a dolgot még egyszer bolygatná. Ezen egyességről a céh pecsétjével ellátott írást állított ki Georgius, bácsi ötvöscéhmester.*)

Innen egyenesen Szegedre mentek. Itt Antonius kérésére a „domus cecharum“-ba gyűlést hitt össze a szegedi ötvösök céhmestere. A gyűlésen Kristóf kérdésére előadták a vádat, melyszerint abban az időben, mikor ő még Szegeden Német János ötvösnél legénykedett, a vele egy műhelyben dolgozó apród urától a hulladék ezüstöt ellopta és eladta. A tanuló azt állítja, hogy erre Kristóf biztatta s a pénzt is neki adta, melyből ez vigan mulatott, ivással és nyilazással töltötte idejét. Ezért aztán a céh, különösen, hogy Bácsból rossz hírek jöttek felöle, eltiltotta a munkától s elküldte, hogy tisztázza magát a bácsi céh előtt. Kristóf el is ment, de többé nem jött vissza. Ez volt a vád. Kristóf felajánlotta az esküt arra nézve, hogy a tanulót ő nem biztatta, az neki pénzt nem adott, szóval, hogy ezen dologban teljesen ártatlan. A céh az esküt elfogadta, s így a vád tisztázva lett. A tanulót ellenben, miután más egyéb bünei is voltak, megvesszőzték és a céhből végleg kizárták. Ezen eljárás is írásba foglalva Kristóf mesternek kiadatott, hogy magát ezzel igazolja.**)

Mindazonáltal Kristófnak nem sikerült magát egészen tisztára mosni, mert habár úgy a bácsi, mint a szegedi céhek újból is kiállították számára a fölmentő ítéletet***), a brassai céhtanács ezt nem tartotta elegendőnek. Mert ha a szegedi vád alól valóban tisztázta is magát Kristóf mester, a bácsi násfalopás bélyegét egyességgel és 8 frt fizetésével magáról le nem mosta. Így gondolkozott a brassai céhtanács, s Kristóf mestert az ötvösség gyakorlásától eltiltotta, mesteri címétől megfosztotta, a céhből és a városból is kikergette.

Mit volt mit tennie szegény Kristóf mesternek, egyenesen a királyhoz fordult alázatos kérelmével. És II. Ulászló csak-

*) Másolat a brassai ötvöscéh iratai között. Érdekes, hogy ebben az időben Bács (Bács-Bodrog megye) még virágzó város, melyben tekintélyes ötvöscéh is van, melynek egyik tagja Balázs mester 1512-ben a város bírója, ugyanekkor György mester a céh előjárója.

***) Az oklevél 1512. febr. 13-án kelt. Aláírták az összes mesterek, ugymint: Gregorius, Georgius, Lucas, Berhardus, Ladislaus, Johannes, Georgius, Dionisius, Jacobus, Thomas és Franciscus, összesen 11-en. A céhmesterek Georgius és Johannes Olay voltak. Ebből világos, hogy Szegeden a XVI. század elején az ötvösműipar virágjában volt.

****) A brassai ötvöscéh iratai között ezek is fönmaradtak.

ugyan hivatkozva a bácsi és a szegedi céhek felmentő ítéleteire, szigorúan meghagyja a brassai városi tanácsnak és az ötvösöknek, hogy Kristóf mestert haladéktalanul fogadják vissza a céhbe, s s neki előbbi rangját (statum, locum et honorem) adják vissza.*) Ez valószínűleg meg is történt. Ime tehát magának a királynak kellett közbelépnie, hogy egy mestert ifjúkori hibája miatt a brassai ötvöscéh kebeléből véglegesen ki ne zárjon és földönfutóvá ne tegyen!

Hogy mily szigorúan alkalmazták a szabályokat a régi céhben, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a messze idegenben dolgozó legényeket is megbüntették, ha azokra valami szabálytalanság derült ki. Így járt az a Helfir Ferenc, kolosvári mives legény is, kinek érdekes levelét alább közlöm. Ez ugyanis vándorlása közben elvetődött Brassóba, s itt ugylátszik, valami hibát követett el, melyért a céh „mivét feltiltotta“, azaz az ötvösség gyakorlásától eltiltotta. Hogy mi volt ez a hiba, azt nem tudjuk, ő maga sem említi levelében. Mit tehetett hát egyebet Helfir, minthogy alázatosan bocsánatot kért a „böcsületes“ brassai ötvöscéhtől, amit valószínűleg meg is kapott. A levél eredeti helyesírással, szórul-szóra így hangzik:

Adassek

az en böcziölletes io akaro Vraimnak
Brassai ötvös czeh Mestereknek etc:
ennekem mindenkoron io akaro böcziöl“
„letes Vraimnak kezekben

Szolgálatomatt ayanlom Kgdnek mind feyenkéntt egész czehiöl kiczintiöl fogva nagigh mintt ennekem mindenkoron be-
cziölletes io akaro Vraimnak, algia megh Isten Kgdkett minden
kivánta sok iokkal, mind az Kgdtek háza népével egietemben etc.

Továbba csak ez felöl kelletek Kgdtekett megh talánnom
levelem által mintt böcziölletes io akaro Vraimatt: megh adák
értenem az itt valo böcziölletes czéh mester Vraimék miképpen
Kkgk egress czehiöl ez itten valo böcziölletes Cnek irtt légien,
hogy mivemett feltilczák. Az okátt nem tudom, mert mikoron
en ottan az Kgdk várassaban miveltem, nem igiekeztem sen-
kinek ártany, sem senkitt meg gialázný, nemis ártottam tudásom

*) Az oklevél kelt Budán 1513. márc. 19-én. Másolatban maradt fenn, melyet Miklós mester, Brassó város jegyzője készített. Az eredetét Gerendi Miklós kancellár állította ki.

szeréntt, sem nem gyaláztam senkitt megh, kijértt meghérdem-
 lettem volna hogy így híremben, nevemben megh gyaláztassam,
 mert annak szokták az mivétt fel tiltany az en vékony ítéletem
 szeréntt, az ki nem úgy viselj magátt, a mintt tisztességes mives
 legényhez illendő volna. En pediglen úgy igiekeztem magamatt
 viselny mind az Kgdk böcziölletes Várassában s mind egieb Or-
 szágokban, hogy az en io hirem nevem helyben megh marad-
 hasson. Mostan azért mintt es hogy lett az, en abban semmitt
 sem tudok; mert az mely böcziölletes Vramatt en ott szolgáltam,
 attul en tisztességessen el váltam es el bucsuztam, kiroül io
 Kgdleme bizonyságom lehatt tj Kgdtek előtt. Annak okayertt hogy
 ha tudatlanságbul vétettem volnais, melyre nem emlékezem,
 Kgdkett kérem mind feyenkéntt, hogy ennekem megboczászon,
 mert szánszándékkal senkinek nem akartam se hirében se nevé-
 ben kártt tenni, se pediglen semminemiö marháiban. Azért en
 így ártatlan léven, kérem Kgdkett mintt böcziölletes Vramat
 egész czéhiül, hogy az en gyalazatomon ne öriöllion Kgdk,
 hanem megh tekéntvén kiváltkeppen az Vr Istent, annak utánna
 az en iffiuságomatt, annak felette ez itten való böcziölletes Czéh-
 nek állapattiátt, kinek az en Atiám egy tagia volt, kitt az Vr
 lsten ez Világbul az előknek társaságábul kiszóllétott. Kgdk mind-
 ezeket megh tekéntvén az en io hirem nevem ti Kgdk helyben
 állattassék, melliet en minden Országokban hol iártam, igiekeztem
 megh örizny es megh tartany, kitt Kgdknek ez utánnis hála adással
 igiekezem megh szolgálni.

Isten álgia es tartcza megh io egésségben es sok io sze-
 renczekben Kgdkett.

Költt ez levél Kolosvárott Globicz Mihály Vram Méhhelieben
 Anno 1616 die 15 February.

Helfir Ferencz Kgdnek böcz. Vraim
 io akaro szolgálja. mp.*)

Hasonlóképpen járt Debreczeni Eeotveos János is, kinek
 levele szintén meg van a brassai céh iratai között. Nála már
 tudjuk, hogy mi volt a hibája, u. i. „némely jó akarójának va-
 lamí keves úgy mivet“ csinált. Ő is elnézésért esedezik arra hi-
 vatkozván, hogy nem ismerte minden részeiben a céh artikulusait,
 s hogy az ezüstöt ugyanazon barátai adták, s hogy ingyen, ba-

*) Eredeti kézirat a brassai ötvöscéh leveles ládájában.

rátságból dolgozott nekik. A levél nincs datálva, de nyelvezetéből és helyesírásából látjuk, hogy a XVII. század elejéről való.*)

15. A céh karitatív működése.

Tagadhatatlan tény, hogy a céhintézmény az ő szigorú törvényeivel, melyek nagyobbrészt a közjó érdekét szolgálták, nagy terhet rótt tagjaira, úgy hogy talán sok tekintetben jobb dolguk volt a céhenkivüli mestereknek: másrészt ismét, mint a szerető anya, istápolta, támogatta, segítette és védte az ő gyermekeit, különösen azokat, akik leginkább voltak arra rászorulva.

Említettük már, hogy a céh tagjai számára a szükséges anyagokból *raktárt* tartott, ahonnan a szegényebbek is olcsón vehettek egyetmást, s ha nem volt pénzük, a céh hitelezett is nekik. Említettük azt is, hogy *magtára* is volt a céhnek, és e gabonával nem kereskedett, hanem télen vagy szükség esetén olcsó kenyérrel látta el embereit. Ime, a mai hitel- szövetkezeteknek legrégibb formája.

Azon intézkedések is, melyek a szabad ipar mai korszakában olyan furcsáknak tűnnek föl előttünk, hogy például a tanulók és legények számát korlátozták, tulajdonképpen a szegényebb mesterek javát szolgálták, mert nem engedték, hogy a tehetősebbek, a gazdagabbak a többit elnyomják. Hasonlóképpen mikor megszabták az elvállalható munka mennyiségét, mikor a nagyobb megrendelések kiosztását a céh maga végezte: ismét csak a munka arányos megosztását s a kis ember megélhetését akarták biztosítani. Ezenkívül azonban voltak egyes olyan előjogok és kedvezmények, melyek kiváltképpen azon céhbeliék és hozzátartozóik részére voltak biztosítva, akik — mint az árvák és özvegyek — arra elsősorban reá voltak utalva.

1. *Az árvák.* Ismeretes dolog, hogy az ötvösök gyermekei általában már bizonyos előjogokkal birtak minden más idegen-nel szemben. Így általában minden illetéknek csak felét fizették, de különösen nagy gondja volt a céhnek az árvákra. Ha valamely mester kiskorú gyermekeket hagyott maga után, azokat maga a céhmester vette gondozásba, vagy magához vette, vagy más mesterhez adta nevelésbe, folyton éber figyelemmel kísérte, kitaníttatta, szóval embert csinált belőle.

2. *Az özvegyek.* De nem feledkezett meg a céh az özve-

*) Egy Debreczeni Ötvös Jánost találunk a kassai mesterek (sorában 1614—1623). V. ö. Mihalik i. m. 253. l. Lehet, hogy a mi Ötvös Jánosunk később Kassára került, az idő és a név legalább talál.

gyekről sem, már azon intézkedése is, hogy az özvegy férje halála után egy ideig — régebben egy évig, később tovább is — az üzletet folytathatta, legényt tarthatott stb. a támasz nélkül maradt család megélhetését akarta biztosítani. Valamint az a rendelkezés is, hogy az az ifjú legény, aki ötvösnek özvegyét vagy leányát vette nőül, a felavatásnál bizonyos illeték fizetése alól föl volt mentve, csak ezeknek javára hozatott. És csakugyan azt látjuk a mesterek könyvében, hogy a legtöbb házasság ilyen volt, az ifjú mester vagy egyik elhunyt társának az özvegyét, vagy egy ötvösleányt vett feleségül.

3. *Betegápolás.* A céh nem hagyta el a betegeket sem. Ha mester lett beteg s nem volt, aki ápolja, akkor a mesterek, ha pedig egy legény szorult ápolásra, akkor legénytársai sorba jártak hozzá és virrasztottak mellette. Ha még hozzá szegény is volt — a legény többnyire ilyen volt — akkor a perselyből, az e célra fillérenként gyűjtött pénzből segítették. Így volt az mindenütt.

4. *Temetés.* Ha valamelyik céhbeli mester vagy legény meghalt, a céh akkor is kivette a maga részét, gondoskodott a halott társnak tisztességes temetéséről. Testületileg, zászló alatt vonultak ki mindnyájan, aki elmaradt, büntetést fizetett. A holttestet társai vitték. A mesterek könyvében olvassuk, hogy 1706-ban egy Bartsch Modgyer nevű ember 3 aranyat küldött a céhnek hála fejében, mert feleségét a céhbeliiek vitték sirba. Ebből azt következtetem, hogy a céh fölkerésre máskor is kivonult.

Itt emlékezünk meg röviden azon viszonyról, melyben a brassai ötvöscéh az egyházzal állott. Nincs semmi okunk sem arra, hogy azt gondoljuk, hogy itt talán másképp lett volna a dolog, mint másutt. Éppen nem, sőt az a néhány adat, ami ide vonatkozólag fönmaradt, egyenesen arra mutat, hogy Brassóban is megvolt az a szoros kapcsolat az egyház és a céhek között, ami a középkorban mindenütt megvolt, ahol csak a céhek virágoztak.

A brassai ötvöscéhben is megvolt az a szokás, hogy a céhtagok némely illetményt viaszban róttak le. Így a mesterek könyvének első lapján a következő céhhatározatokat olvassuk:

1631. szeptember 9. Ha valamely elhunyt ötvösmester fia tanulónak jelentkezik 1 font viaszt köteles a céhnek adni (illetőleg 25 denárt); és 1655. október 10: Az árva és szegény ötvös

gyermekék ezentúl sem viaszt, sem pénzt nem kötelesek fizetni. Régente e viasz mind a templomnak ment, mikor azután ezen járulék megszűnt mintegy kárpótlásul a céh (még a XIX. század huszas éveiben is) évenként 2 frtot adott a templomnak s „Kirchen-Wachs“ címén számolta el. Ettől azonban megkülönbözteti a céh padjain égetni szokott viaszgyertyák (Wachstock) költségeit.

Az is kétségtelen, hogy a brassai ötvöscéhnek is megvolt a maga védőszentje s oltára a templomban, melyet ő gondozott, évenként misét mondatott stb. Mindez azonban a reformációval megszűnt. S mivel adataink legnagyobb része a reformáció utáni időbe esik, nem csodálkozhatunk azon, hogy ezen dolgokról a följegyzések hiányoznak. De azért valami emléke mégis megmaradt, a céhpecséten ugyanis — úgy a régebbin, mint az újabban — Szent-Márton püspök alakját látjuk, miből azt következtethetjük, hogy a brassai ötvöscéhnek Szent-Márton püspök volt a védőszentje, s ennek ünnepét ülte meg évről-évre. A feketetemplomban végül mai napig meg van az ötvöscéh padja — egyik a mestereké, másik a legényeké — melynek gondozása és fentartása szintén a céh körébe tartozott.

8. Címer az Aporféle pohárról.

III. A brassai ötvösművekről.

A budapesti ötvösműkiállítás alkalmával 1884-ben, amikor is először voltak egybegyűjtve hazánk műkincsei, jöttünk csak igazán annak tudatára, hogy mily megmérhetetlen kincsek hevernek — nagyrészből még ismeretlenül — az egyes egyházak, városok és magánosok birtokában. Ezen időtől kezdve úgy a hazai, mint a külföldi tudósok figyelme mind nagyobb és nagyobb mértékben fordult az ötvösművek és ötvösök felé. E figyelmet és érdeklődést még fokozta az 1896-iki millenáris, s a külföldiek közül a nürnbergi és párisi kiállításokon bemutatott ötvösművek fényes sorozata, melyek közt méltó feltűnést keltettek mindig az erdélyi ötvösművészet remekei.

Az alábbiakban ezek közül a brassaiakat akarom bemutatni, de megelőzőleg még azon történeti feljegyzéseket fogom röviden ismertetni, melyeket azokról a régi számadáskönyvekben és krónikákban találtam.

A). Adatok a brassai ötvösművekről.

Brassó város számadásai a XVI. századból évről-évre meg-lévén*), azokból elég világos képet alkothatunk magunknak a város bevételei és kiadásairól, melyek között igen sok ötvösműről van szó. Így ott szerepelnek a különféle ötvösművek mint *zálogok*: 1505-ben egy ezüst öv és pohár; 1511-ben Lux Czeresch egy kupát és egy ezüstbe foglalt üveg poharat ad a városnak zálogba 81 frt. adóssága fejében (I. 193.). 1545-ben „argentina antiqua Kylhawen vel der Piterman Istwanen dicta“ említetik (III. 290.). A várostöbbször kölcsön ad ezüstneműekre: így 1507-ben Herr Bartolme (talán Fux ötvös) ist schuldich fl. 100, dy man im gelawen hat, das er dy Monstrancz hat bezahlt (I. 183.); 1514-ben Hbnigs Balwesnek egy ezüst képre adnak 7 márka ezüstit (I. 204). melyet visszaiizetni tartozik. Igen sokszor rendel

*) Kiadva a Quellen I—III. kötetekben, még pedig 1503—1550-ig terjedőleg. A következőkben ezek alapján állítottuk össze az ötvösségre vonatkozó adatokat. De a többi IV—V. kötetekben is sok adatot találtam.

a város ötvösműveket, több ilyen esetet láttunk már az egyes ötvösök életrajzában s még többet említünk föl az alábbiakban. Máskor ismét készen veszi azokat: így 1526-ban az Úr testéről nevezett társulat számára megveszik a földvári monsranciát 65 frtéért. (I. 636); 1539-ben Vincentius Sartortól 2 nagy kupát vesznek 296·14 frtéért, s a következő évben ugyancsak attól négy kisebbet 166·15 frtéért (II. 679). Néha oly nagy a szükséglet, hogy hirtelen nem is tudják helyben beszerezni és Szebenbe kell küldeni, hogy ott vegyenek ilyeneket, így történt 1540-ben is (II. 682). Efféle vásárlásról még többször lesz szó a következőkben.

A régi, forgalomból kiment pénzeket, úgylátszik beváltották és beolvasztották, így 1548-ban: *Malae monetae in asperis et denariis misi conflare in igne per aurifabrum fl. 41, aurifarbo pro plumbo et labore asp. 32. Exhac mala moneta provenit 1 marca argenti, quae est in praetorio* (III. 451). A hamis pénzt mindig elkobozták, a bűnösöket pedig igen szigorúan, megégetéssel büntették, így 1549-ben egy oláh embert, aki rossz pénzt hozott forgalomba, máglyahalálra ítélték (III. 498).

A városi számadásokban sokféle ötvösműről van szó, de legtöbbször találkozunk a *kupával* (cuppa, koep), mely ritkábban aranyból, leginkább aranyozott ezüstből készült. A város éppen úgy, mint a vagyonosabb polgárok, heverő pénzüket kupákba fektetik, melynek ezen időben valósággal pénzértéke volt, így 1541-ben Joannes Kemmel tartozása fejében négy kis kupát ad a városnak, melyet a város „in necessitates civitatis” szive-sen el is fogadott (III. 59. l.); így fizet Crestellné a szegények kasszájába 6 frt. helyett egy kis ezüst pohárral, mely 39 nehezéket nyomott (III. 324).

A városnak ugyan mindig volt a ládájában egy-két kupája de azért, ha szükség volt rá, sokszor vett készen ilyet egyik-másik gazdagabb polgártól, különösen a bírótól, így 1541-ben Vincentius Sartortól vesznek két kupát 103 frtéért, 1542-ben pedig Joannes Hochtól egyet 46 frtéért, (III. 110. 165). Fux János névvel is gyakrabban találkozunk itten, ki is mint városbíró többször kíségeti a várost, így mikor a királynak és mikor Péter vajdának küld ajándékot a tanács. E kupákat Fux a saját készletéből adta, de vajjon saját készítményei voltak-e azok? Nem tudjuk. Nem valószínű, hogy mint bíró is dolgozott volna, de

lehet, hogy már régebben csinálta azokat. Az ajándékok beszerzésével a tanács rendszeren a bírót bizta meg, ez pedig a céhmestereket hívatta, kiadta nekik a város kincstárából a szükséges mennyiségű ezüstöt, akik aztán vagy maguk fogtak a munkához, vagy másoknak is juttattak abból.

Mint különleges dolgot felemlítjük azt az ezüsből készült „Agnus Deit“, mely valószínűleg a templomból került a krizbaiak kezébe, s azok aztán a bárányok után fizetendő tized (decima agnorum) fejében adták át a töröcsvári castellánusnak 1549-ben, de rossz ezüsből lehetett, mert csak 6·50 frtba vette be, pedig majdnem egy márkát nyomott (III. 470.). Töröcsvárt, mely Brassónak volt birtoka, szintén voltak ezüst dolgok, így 1550-ben a várnagy egy poharat, kétkanalat vesz 13 frtéért (III. 486.), a többi edénye cinnből volt.

Érdekes az a pör is, mely egy ezüstpohár miatt keletkezett egy bizonyos Miklós (talán ötvös céhmester 1591-ben) és a székelyek között. A pör részletei nem ismeretesek, csak azt olvassuk a számadásokban, hogy annak elintézésére két tanácsúr, Kyrsch Jakab és Szakállós Tamás szállott ki Sárkányba s három napig voltak oda 1547-ben (III. 386.). Hogy a környékbeli urak ötvösmű szükségleteiket Brassóban szerezték be, ezt könnyen feltehetjük, habár erre nézve nincs is sok adatunk, egy ilyen maradt fenn azonban 1546-ból, amidőn is arról van szó, hogy Kornis Miklós kupákat javított Brassóban (III. 360.).

Többször volt már szó az *ajándékokról* (donum, munus), mely a XVI. és XVII. században, ha ugyan lehet ezen kifejezéssel élnem, virágkorát élte. A városnak — a számadások tanúsága szerint — évenként ezrekbe és ezrekbe került ezen általános szokás betartása. Akivel csak dolga volt, a fejedelemtől le egészen az utolsó szolgáláig, mind számíthatott (és számított is) valamelyes ajándékra.*) Ehhez járult a sok vendégség. Néha egy-egy nagyúr hetekig a város nyakán élösködött egész udvarával együtt. A városon keresztül utazó követségek — különösen a portára és az oláh vajdákhoz igyekezők — ellátása, továbbszállítása, mind a város gondját képezte. Szállást többnyire valamelyik polgár adott (de nem ingyen), az ellátásról pedig a város gazdája gon-

*) Téved tehát V. Roth (i. h. 59. l.), midőn azt mondja, hogy az ajándékokat a török, magyar és oláh urak egyformán elvárták, mert biz az a szász uraknak is kijár Honterustól kezdve — akit többször is megajándékoznak szőnyeggel, pénzzel és más egyébvel — a szász kómesig, aki midőn 1750-ben Brassóból eltávozik, egy ezüst kannát és 20 aranyat ad neki a város és kíséretét is hasonlóképpen megajándékozza (IV. 424.).

doskodott.*) Az ajándéktárgyak között ott találjuk a szőnyeget, díshintót, lovakat, különféle posztót és szövetet, órát, orvosságot, címerpajzsot, patkót, bort és mindennemű élelmiszert stb. Azonkívül pl. Izabella királynénak egy alkalommal 200 drb. citromot, máskor sört és halat küldenek; Frater Györgynek fűszert, muskotály és malváziai bort és biborszövetet; Péter vajdának keztyűt, kést; Myrchának pedig zászlókat, rézsarkantyút, pergament, sapkát, tortát s mikor beteg volt, a borbélyt is Brassóból küldik hozzá; Radul vajdának egy pávatoll legyezővel kedveskednek; a török csausznak sólymokat, a török tolmácsnak pedig egy német szótárt adnak ajándékba (1 frt. és 12 $\frac{1}{2}$ oszporába került). A cigányok vajdájának is kijár a szokásos szőnyeg, csizma és posztó. A hírnök, ha jó hírt hoz, megköveteli az „evangeliumot“ (donum boni nuntii, Boden Brot). A cinnedények is többször szerepelnek ajándék gyanánt.

De reánk nézve mindezeknél sokkal fontosabbak s közelebből érdekelnek az ajándékok között szereplő ötvösművek. Az alábbiakban elsorolom azok közül a főbbeket, még pedig azon személyek szerint csoportosítva, akiknek részére az ajándékozás történt. Kezdjük a királyi udvaron. *II. Ulászló* királynak 1507-ben egy nagy és két kisebb kupát küldnek 166 frt. értékben (I. 184.). 1508-ban az ifjú király koronázása alkalmából egy nagy szőnyeget (120 frt.) és egy kupát (93 frt.) visznek Budára (I. 187.); 1512-ben ismét három kupát szállítanak Budára, melyből egyet a lovászmesternek adnak, 1513-ban újból egy kupával kedveskednek a királynak (77 frtba került I. 200.), a következő évben pedig egy nagyobb és két kisebb „picariumot“ visznek magukkal a budai utra (I. 204.). 1513-ban az Univerzitás is négy szép kupát küld Budára (284·80 frt értékben), melyhez természetesen Brassó is hozzájárult. 1528-ban *I. Ferdinánd* királynak Prágába két nagy aranyozott kupát (206 frt.), a királynénak pedig egyet (84 frt.) visznek hódolatuk jeléül, de nem feledkeznek meg a király kedves Jorche nevű szolgájáról sem, akinek már előbb küldtek egy kis kupát (15 frt. II. 108.). *János* királynak 1531-ben négy aranyozott ezüst kupát adnak át Medgyesén, melyek közül kettőt Angyal Péternétől és kettőt a templom kincstárából vettek (212 frt II. 248. 279.). 1535-ben szép ezüst mosdókészletet küldnek

*) A szállásadók között többször szerepel egy névtelen ötvös is, 1548-ban egy törököt szállásoltak hozzá, s azután még kétszer szerepel e címen (III. 430, 432, 439.).

neki Nagyváradra, melyet Simon aurifaber készített, melynek csak a készítése a ráadással együtt 92·12 frtba került (II. 391.); 1537-ben ismét három nagy és három kisebb kupát küldnek a királynak (összesen 364 frt. értékben II. 513). 1538-ban, mikor a király Brassóban járt, két nagyobb és két kisebb aranyos serleggel tisztelték meg (176 frt.), a lakodalmára pedig 8 darab gyönyörű kupát vesznek és készíttetnek összesen 839 frt. értékben, ezek közül kettőt az egész szász nemzet nevében ajánlanak föl. Ehhez járultak még a többi ajándékok, pl. az a szép paripa, amelynek ezüsttel kivert hámjaja is sok pénzbe került. *Izabella* királynéhez való hűségüket is ajándékok adásával mutatják ki a szászok, így 1542-ben Sigismundus Gemmarius és Simon aurifaber tanácsurakat Szebenbe küldik, hogy a királynénak két szép kupával hódoljanak, mikor pedig 1549-ben hire jő, hogy a királyné Brassóba készül, a városi tanács 400 frtot ad a birónak kupák készítésére (III. 165. 340. 510.).

Hasonlóképpen a befolyásosabb udvari embereknek és az ország főhivatalnokainak (nádor, kincstartó, kancellár, pohárnok stb.) is jóformán évről évre kijár a szokásos ajándék. Így csak néhány esetet említve: 1505-ben Perényi Imre nádornak adnak egy szép kupát, s az Univerzitás is „dem grossen Grawen“ megtisztelteli eggyel, melyhez a beszerceiek is hozzájárulnak (I. 177. 181.); 1513-ban pedig Bornemissza János kincstartót, Podmaniczkyt és György pécsi püspököt ajándékozzák meg (I. 200.), ugyanakkor a szász egyetem Tomori Pálnak s újból a kincstartónak és Sárkány Ambrusnak keresi a pártfogását ötvösművek ajándékozásával (II. 1–3.); 1523-ban az egri püspököt (a kancellárt) és Thurzó Elek kincstartót keresik fel hasonló célból (I. 530. 1532.); ott találjuk továbbá 1532-ben Verböczy István kancellár, 1533-ban Dóczy János kincstartó nevét többször is a megajándékozottak sorában. De nem feledkeznek meg a hatalmas kincstartóról, Fráter Györgyről sem, kinek a többi között 1545-ben egy nagyobbserű aranyos kupát visz Fux János Gyulafehérvárra (III. 289.). Hasonlóképpen kupával kedveskednek 1547-ben a protonotáriusnak, Ewdönffy Lászlónak és Bánk Pálnak (III. 405, 407.).

Külön megemlékezünk *Grilti Lajos* kormányzóról, akinek 1532-ben szép ezüst mosdókészletet és 2 kis kupát adnak (108 frt); fiának, az egri püspöknek hasonlóképpen egy kis kupát, tit-

kárának pedig ugyancsak egy kis kupát juttatnak (II. 268). 1534-ismét három aranyozott ezüst kupával tisztelik meg, összesen 376 frt. értékben, fiának pedig három kisebbet adnak (II. 339, 363.).

Az erdélyi vajdákat sem mellőzhették, így Zapolyai Jánosnak 1508-ban egy, 1511-ben két kupát adnak ajándékba (I. 193.). Sok bajuk volt a brassaiaknak Maylád Istvánnal, a hatalmas erdélyi vajdával, ki a szomszédos Fogaras várában lakott. Már 1533-ban két aranyos kupával ajándékozzák meg (II. 307.) és 1534-ben, mikor Brassóban járt öt kupával tisztelik meg (231 frt. értékben). Mikor pedig 1541-ben meghallották, hogy hadaival a Barcaságra akar jönni, hamarosan elküldötték Fux János bírót egy tanácsossal, hogy e szándékáról lebeszéljék, természetesen az ajándék ekkor sem maradt el. Ugyanezen alkalommal nemcsak Mayládnak, hanem az ő benső emberének, Kornis Miklós-nak is kedveskednek egy kis kupával (II. 90.). Sikerült is meg-egyezniök úgy, hogy Maylád 200 frt. lefizetése ellenében hadait a Barcaságról kivonta. Az egyezséget Brassóban kötötték meg, miközben a vajda egész kíséretével a város vendége volt, ami ismét nagy kiadásokkal járt, tiszteletére még harcijátékokat is rendeztek. 1541-ben, mikor a városra kivetett adó fejében 1000 frtot küldenek Fogarasra, a vajda egy másik befolyásos emberének, Gerdeynek visznek ajándékot (III. 95.). Még azután is, hogy Maylád török fogságba került, nem szűnik meg az összeköttetés Fogarasban lakó nejével, mert 1546-ban Simon aurifaber egy kis kupát visz neki ajándékba (III. 339.).

Állandó összeköttetésben volt Brassó városa a *portával* is, s a jó viszonyt mindenképpen igyekezett fentartani, erre mutatnak az alábbi adatok. Az itt járó követeket, bégeket, basákat mindig megajándékozzák ezüst pohárral, kupával vagy más egyébbel. Így 1530-ban Mehmet bejnek egy nagyobb, fiának pedig egy kisebb kupát adnak. A töröknek juttatott ajándéktárgyak közül kiválik az a három hatalmas nagy aranyozott kupa, melyet Frater György megbizásából küldenek a világbíró nagy Szulejmán szultánnak 1545-ben (III. 263.). Ugyanakkor Ali csausznak egy kis poharat, Iszkender csausznak, a török követnek 50 arany frtot és egy kis poharat adnak, Machmut tolmácsnak pedig szintén egy ilyet küldenek 1547-ben (III. 268, 275, 385.). Ismeretes dolog, hogy Brassó város a XV. századtól kezdve milyen fontos szolgálatot teljesített azáltal, hogy embereit egész Konstantinápolyig

járatta, kik a török készülődéseiről idejében értesítették a várost, ez pedig a királyt, illetőleg a fejedelmeket. Erre mutat az is, hogy pl. a szilisztriai szandzsáknak is küldnek egy kupát 1550-ben (III. 565.).

Már csak a szomszédság révén is sokat érintkezett a braszai tanács a *havasalföldi* és *moldvai vajdákkal*. Nagyon gyakran változtak a fejedelmi székben, életük egy percig sem volt biztonságban a pártoskodó bojárok és pribékek között. A városnak is sokszor meggyült a baja velük, a vajdák barátságát pedig folytonos ajándékozás által akarta magának — már amennyire lehetett — biztosítani. Havasalföldön a XVI. század közepén Radul és fia Marcus voltak a vajdák, akiknek valahányszor csak követ megy hozzájuk, mindig küldnek egy-egy kupát, így 1541, 1542-ben többször is (III. 98. 155. 165.). Radul után 1545-ben Myrche következett, a neki küldött ötvösművek közül felemlítjük mint különlegességet azt az aranyozott ezüst baglyot, melyet 1549-ben vitt neki ajándékba a városi követség (III. 496.). Péter, moldvai vajdának 1535-ben és azután is többször küldenek kupát ajándékba, 1542-ben pedig egy órát, mely 73 frtba került (II. 418. III. 104. 167. 182.). 1547-től Elias, Péter fia, lett moldvai fejedelem s testvérével, István vajdával sok gondot okozott a brassaiaknak. A neki juttatott ajándékok közül kiemeljük azt a koronát vagy diadémét (reginale), melyet 1548-ban küldött neki a városi tanács, de a szűkszavú feljegyzésből azt sem tudjuk, hogy miből készült e királyi jelvény (III. 440.). 1549-ben pedig két egybejáró kupát (2 cupas unum super alterum) küldnek neki (III. 543.). De nemcsak a vajdákat, hanem azoknak tekintélyesebb embereit is gyakran felkeresik ajándékaikkal, így a két Lugofothnak 1545-ben „18 paria fibularum argentearum vulgo Heftger“ adtak (III. 269.).

Ha már most összegezzük az elmondottakat, azt látjuk, hogy a város rövid 10 év alatt (1541—50-ig) 41 billikomot, illetőleg kupát, 5 poharat és 18 pár csattot (fibula) küldött ajándékba kb. 2000 frt értékben, ami az akkori viszonyok szerint óriási összeg, jóformán fele a Barcaság évi adójának! Pedig itt valószínűleg nincs minden felsorolva, mert a számadások nem teljesek. Az említett kupák mind ezüsből voltak, legnagyobb részben aranyozva. Az uralkodók, vajdák többet és nagyobbakat, a kisebb urak kisebbeket kaptak, kiki a rangja szerint. A 8—10 márkás serlegek

már ritkaság számba mentek, s az egy márkásnál kisebbeket poharaknak (picarium) nevezték. A feldolgozott ezüstmárka értéke 12—14 frt. között váltakozott a kidolgozás finomsága szerint; legalább erre mutat az a körülmény, hogy éppen a legnagyobb és a fejedelmeknek küldött kupák értéke van 14 frt-jával számítva.

De az ajándékozás divatja nem szűnt meg a XVI. századdal, folytatódott az a XVII-ikben is. Csak néhány jellemző példát fogok idézni. 1613-ban Abdy Agának, a szultán követének 2 szép kupát, hatlovas diszhintót és 300 frtot, Mehemet Bégnek egy pár serleget és 100 frtot adott a város nem említve a kíséretnek adott ajándékokat (V. 457.) Ugyanezen évben Magyar-Ogly basának egy ezüst mosdókészlet, a fiának pedig és Huzzaim Csausznak, Baram Agának, a kihajának egy-egy pohár jutott (V. 470.). 1614-ben a fejedelem az adón kívül a következő ötvösműveket küldi a portára: 40 pár szép nagy virágos kupát, egy nagy ezüst mosdókészletet, mely 25 márkát nyomott, továbbá egy szép faragott, ebédlőbe való edénytartót, melyen 12 ezüst tál, 12 tányér, egy mosdókészlet, 12 pohár, 12 kés, 24 kanál, 4 kancsó, 4 sótartó, 4 gyertyatartó, 4 koppantó és 4 kis tálacska volt (V. 494.). Ugyanezen évben Szkender basának Brassó városa egy szép nagy kannát és három kisebb kupát adott, továbbá egy hatlovas kocsit, két fiának egy-egy szép ezüst csákányt; Mehemet Bégnek 2 kupát, a tatár Chelebynek szintén egy serleget (V. 500.). Főlemlítjük még, hogy 1613-ban a török haragját 5000 frtra becsült „cimeliis seu clenodiis quibusdam pretiosissimis“ egészelték meg a tanácsurak (V. 359.).

A fejedelmeknek juttatott ajándékok közül felemlítjük, hogy Báthori Gábornak 1613-ban szép nagy mosdókészletet, 2 nagy virágos kupát és 5 kisebb serleget ajándékozott a város. (V. 462.). 1614-ben, mikor Bethlen Gábor Brassó városába jött, egy szép nagy 9 márkás kupát ajánlott fel neki a tanács, a fejedelem-asszonynak pedig egy kisebb serleget. Hasonlóképpen megajándékozták a kíséretet is: Péchy Simon kancellárt, Bethlen Istvánt, Rhédey Pált, Bölönyi Gáspárt és a többieket is egy-egy billikom vagy szőnyeggel (V. 494.). 1617-ben ismét hasonló ajándékokról emlékeznek meg a feljegyzések (V. 579.). Apafi Mihály fejedelem 1675-ben járt Brassóban, amikor is a város őt és egész kíséretét nemcsak hogy több napon át szívesen

látta, hanem értékes ötvösművekkel is megajándékozta. A fejedelemnek egy szép nagy nürnbergi kupát, a fejedelemasszony-nak pedig egy kisebb ezüst kannát adtak. Béli Pálnak, Teleki Mihálynak és fiának, Tökölinek, Székely Lászlónak, Apafi Miklósnak, Bethlen Farkasnak, Lugossinak és Nemes Jánosnak is jutott egy-egy szép nürnbergi bilikom, másoknak pedig keleti szőnyeg. Az egész vendéglátás több mint 5000 frtjába került a városnak (Sächsischer Hausfreund 1876. évf. 33. l.). Végezetül még csak annyit, hogy igaza volt Weiss Mihálynak, a brassai nagy birónak, amidőn azt írja egyik levelében: „Ezüstművünket, pénzünket, mindenféle selyem marhánkat, posztónkat, lovunkat kémeletlenül az adón kívül oda adtuk!“ (V. 227.)¹⁾

A szebeni tanács 1539. január hó 17-én azt írja Brassó városának, hogy ők János király lakodalmára öt nagy ezüst kupát készítenek — „cupas argenteas quinque una cum pelvi et fusorio, valent flor. 756“ — tálakkal együtt s felszólítják a testvér várost, hogy ők is 5 kupát készítsenek és „duos tapetas magnas et formosas“ tartsanak készenlétben, hogy a hívószóra indulhassanak. Ezt kívánja a szász nemzet becsülete!²⁾

Röviden megemlítjük még azt is, hogy a fejedelmek voltak a legbökezűbb megrendelői és vásárlói az erdélyi ötvösműveknek. A levéltárak és céhládák számtalan ily megrendelést őriztek meg.³⁾ Itt például érdekességénél fogva csak I. Rákóczi Györgyre hivatkozunk, aki is 1642-ben 177 drb. aranyat küld Brassóba a megrendelt ötvösművek bearanyozására; 1643-ban egy ezüst „medencét korsóstól és egy kelyhet“ csinálnak neki; 1646-ban pedig egy ciprusfa ládácskát foglaltat ezüstbe, s midőn azt elmulasztják a megszabott időre beadni, így ír a városi tanácsnak: „mely kglmes parancziolatunkat hogy el merészlették negligálni, hanj fejek az áruloknak?“ És ez így megy évről-évre, de nemcsak Brassóban hanem Szebenben, Kolozsvárt és a többi városokban is.⁴⁾

A feketetemplom kincsei. 1544-ben a városi tanács összeíratta a feketetemplomban lévő ezüstárgyakat. Ezen leltározásnál jelen vannak: Fux János, az akkori bíró, Honterus János plé-

1) Az ajándékokról szólnak Teutsh i. m. II. 50. l.; Roth Viktor i. m. 59. l. Mihalik Arch. Ért. XX. k. 22. l. Szendrei: Magyar Műkincsek III. k. 79. l. Ballagi Arch. Ért. X. k. 394—401. l.

2) Eredeti levél Brassó város levéltárában, Schnell-féle gyűjtemény II. 116. sz.

3) V. ö. Batthyáneum I. 220. l.

4) Városi levéltár, Fronius-féle gyűjtemény II. 3. 90. és 134. sz.

bános és még 17 városi tanácsos, köztük Simon Aurifaber is. A drága kincseket mind megméri s azokról a következő leltárt veszik föl (Ill. 250.):

„Vermerkt das Kirchen geschmeidt mit der Schwerer Mark gewegen.

26 Kelch mit sammt den Patenen wigen Mark	81.
Das Maria Bild wigt . . . . . „	29.
Das Bild Salvatoris wigt . . . . . „	44.
Dy Gros Monstrance wigt . . . . . „	34 ¹ / ₂ .
Dy kleine Monstrance wigt . . . . . „	19 ¹ / ₂ .
Das Creycz, das nichts alles ist bereit, 1) wigt „	18 ¹ / ₂ .
Dy 2 Brost Bilder wigen . . . . . „	27 ¹ / ₂ .
Dy 4 Sylberen Hend ²⁾ wigen . . . . . „	20.
Dy 2 Silberen lychtert ³⁾ wigen . . . . . „	8 ¹ / ₂ .
Das Röchfasz mit dem Horen ⁴⁾ und ein klein Silberen Leffel wigen . . . . . „	10.
In einem Grossen Peytel Pacifical und ander sylberen gerümpel ⁵⁾ . . . . . „	11.
Fünf Creucz und 2 Pacifical ⁶⁾ wigen . . . . . „	21.
4 par Ampullen und 1 Heftlen . . . . . „	9 ¹ / ₂ .
5 Communicant Pixen ⁷⁾ , dy Öl Pix miteingerechent ⁸⁾	14.

Íme, ezen rövid jegyzékből fogalmat alkothatunk magunknak azon gazdag berendezésről, mellyel középkori templomaink dicsekedhettek! Pedig ez még nem minden, itt nincsenek felsorolva azon tárgyak, melyeket a templomban hagytak. Amint látjuk, feltűnő sok volt a kehely, amelyek közt bizonyára több zománcos is volt. Ha már most az itt kimutatott tárgyak értékét csak megközelítőleg is meghatározni akarjuk, abban segítségünkre vannak az odajegyzett márkák. Összesen 348 márkát nyomtak a felsorolt tárgyak, márkáját az akkori ezüst érték szerint 12 frtra becsülve, a leltározott templomkincsnek értéke 4176 frt, oly összeg, melynek nagyságát csak akkor értjük meg, ha a pénz akkori magas ár-

1) Nem lehetetlen, hogy éppen ama keresztből van szó, melyet Fux János készített, de teljesen nem fejezett be.

2) Kézalakú ereklyetartó.

3) Gyertyatartók.

4) Tömjéntartó szarvakkal, illetőleg szarvalakú.

5) Egy zacskóban tört kereszték és más használatlan darabok.

6) A Kreuz feszületet (felakasztható), a Pacificale talpas keresztet jelent.

7) Vagy fogadalmi ajándék (köszöntő) vagy ruhakapocs.

8) Áldoztató kehely, ciborium és a betegek látogatásánál használt szeiencék.

folyamát vessük tekintetbe. Az 1541-iki vagyonbecslés szerint Brassóban egy háznak középértéke 150 frt, tehát a fenti összegből a városi tanács egy egész utcát megvehetett volna. És hová lett ez a nagy kincs? Elkallódott, kézen-közön szétmállott a hazai művelődéstörténelem nagy kárára s az új egyháznak éppen nem nagy dicsőségére.¹⁾

Miután így a templomban lévő, s az ő fölfogásuk szerint főlöszleges kincset fölmérték és összeirták, azokat tanácshatározatból a városházára vitték, ott egy ládába elzárták s időnként abból kupákat és más egyéb tárgyakat készítették, hogy azokkal a hatalmasok kegyét maguknak megszerezzék. A szegény templomnak mindössze hat db. kelyhet, valószínűleg a legegyszerűbbeket és legujabbakat (melyek közül most is több meg van) hagyták meg, továbbá egy tálat, két gyertyatartót, amint következik:

„Mer haben mein Herren bey der Kirchen gelossen (on dieses geschmeid): Sex kelch mit Patenen und 1 Schissel²⁾ . . . Mark 29¹/₂. Mer sein in der Trwnen 2 lang Sylberen Leichtert mit holz inwendig und ein Sylberen Stab³⁾ auch mit holcz inwendig, wigen mit sampt dem holcz. . . Mark 10.

A következő évekből azután többször találunk olyan feljegyzést, mely a templomból elvett ezüst tárgyakra felhasználásáról szól. Így 1553-ban hat db. aranyozott kupát csináltak abból, 46 márkát és 40 nehezéket⁴⁾ nyomtak azok. Ugyanezen évben ismét 40¹/₂ márka ezüstöt adnak onnan a bírónak, hogy abból kupákat készíttessen „in usus civitatis“ (III. 251.). Mivel ezen évben éppen Simon aurifaber volt a bíró, neki kellett gondoskodnia ezen munkák elvégzéséről. Ő maga ekkor már nem dolgozott, a munkát tehát valószínűleg Lenárt és Erasmus céhmesterekre bízta. A hat kupa el is készült, de még hat márkával kellett megpótolni az adott 40 márka ezüstöt. Ezen kupák közül a négy nagyobbat Izabella királynénak és János Zsigmondnak küldték el, mint a szász nemzet ajándékát 1556-ban (III. 251.). Arra is van eset, hogy a város a templomi kincsek közül egyet-mást elad, hogy pénzhez jusson, így azon kehelyért, melyet Simon Aurifaber bíró 1553-ban eladott, 22 frtot kapott a város. E pénz-

1) V. ö. Seraphin: Aus der Zeit der Reformation. Brassó 1898. c. m. 345. I. V. Roth I. m. 60. l.

2) Valószínűleg a keresztelésnél használt tál.

3) Pásztorbot (pastorale, baculum).

4) Nessig = nehezék, az ezüstmárka 48-ad része.

ből aztán a város a rózsatéri kutat ásatta ki. 1555-ben egy mosdótálat és kancsót csináltat a város a templomi ezüsből, hogy kinek, nem említik (III. 251.). 1559-ben egy nagyobb, tíz márkás korszót rendel a város, amelyhez 6 márka ezüstöt adnak a templomi kincsből. Volt továbbá a város tulajdonában egy ezüsből való, madárral ellátott cimeres jelvény, melyet a pixidariusok használtak a céllövő gyakorlatoknál, ezt is odaadták most beolvasztás végett. Az elkészült korszót aztán a ládába helyezték, hogy legyen kéznél előre nem látott esetre. 1562-ben Erasmus mester egy tintatartót készít e kincsből, mely hosszú időn keresztül kimerithetlen forrása volt a városnak. Ugyanezen évben a város gazdájának 6 $\frac{1}{2}$ márka nyeis ezüstöt adnak abból ismeretlen célra, továbbá egy füstölőt biznak reá, hogy azt takarítsa meg. Utoljára 1571-ben van a templomi kincsről szó, amikor is abból ismét kupákat készíttetnek (III. 252.). Ime, rövid néhány év alatt a 348 márkából kb. 200 márkát dolgoznak fel. Láttuk azt is, hogy hová jutottak a brassai főtemplom kincsei: az ötvösök beolvasztották, hogy azokból az ösiség által is megszentelt, tehát kétszeresen szent edényekből a fejedelmeknek s más nagy uraknak asztalára kupák, serlegek készüljenek!

De nemcsak a templomok bővelkedtek szép ötvösművekben, hanem a fejedelmek, nagyurak kincstárai is dúsan fel voltak szerelve mindenféle drága arany és különösen ezüst tárgyakkal. Elég legyen itt hivatkozni az erdélyi fejedelmek kincseiről felvett leltárakra és végrendeletekre. Amit a fejedelmek és főnemesek nagyban csináltak, azt kicsinyben utánozták a nemesek és a jó módú városi polgárok, úgy hogy bátran elmondhatjuk, miszerint nem volt Erdélyben egy udvarház, vagy polgári lakás, ahol legalább egy-két ezüst disztárgy, kupa, kősöntyű, öv vagy más ékszer nem lett volna. Világosan mutatja ezt az a történelmi tény, hogy midőn 1612-ben a város megszorult pénz dolgában és nem volt elég ezüstje a pénzveréshez, a tanács rendeletet adott ki, melyszerint, minden kősöntyű után annak iéértéke a közcélra beszoáltatandó (Heftel-Zins): egyedül csak a kapunegyedben 150 márka ezüst gyűlt össze (V. 426.).

Hogy pedig mily nagy mennyiségű drágaság halmazódott fel egy-egy jobbmódú szász patricius kincstárában, például csak Huet Albert szász kómesz hagyatékára hivatkozunk, melynek hivatalos leltára a Honterus-gimnázium levéltárában maradt

fenn.**) Röviden felemlítjük azt is, hogy egy 1464-iki örökségi perben, mely egy feketehalmi polgár végrendelete körül forgott, már ott szerepelnek a kupa, öv és ezüst gombok.***) Hasonlóképpen Benkner Pál diariumában elmondja, hogy midőn 1680-ban lakadalmát tartotta, a rokonság és a násznép ezüst serlegekkel ajándékozta meg. Továbbá, midőn egy rokona Szebenben meghalt, a hagyatékban pokálok és ezüstnemű is volt bőven (Qu. IV. 202. 208.).

Az arany és ezüst tárgyak és az ékszerek nagy kelendőségének bizonyítékai továbbá azok a rendszabályok, melyeket a városi hatóság időnkint jónak látott a nagyfokú fényűzés megakadályozása végett kibocsátani. Így a többi között az egyik krónikás felemlíti, hogy a szász asszonyok és leányok olyan pompát fejtek ki arany és ezüst násfáikkal, öveikkel, hajtűikkel és ruhakapcsaikkal, hogy azáltal a törökök és tatárok kincsszomját is felkeltették, miért is a hatóság jónak látta azok viselését nagy büntetés terhe alatt megtiltani (IV. 267.).

Általános szokás volt az is, hogy a meghaltakkal azok kedves ékszereit is eltemették. Ide vonatkozólag szintén felemlitek egy esetet. 1648-ban történt, hogy a hirneves és dúsgazdag Hirscher családnak anyai ágon való utolsó sarja, a fiatal Schäser Margit meghalt. Felöltöztették hát legdiszesebb ruhaiba, selyembebársonyba, még az ingválla is arannyal volt kivarrrva. Fejére tették drágagyöngyös pártáját, felrakták arany fülbevalóit, nehéz arany nyakláncát a zománcos násfával, derekára kötötték drágakövekkel kirakott szép övét, vele adták gyűrűit, szóval minden kedves és drága ékszerét, s így temették el a feketetemplom kriptájába. És éppen ez a sok kincs csábitotta el azt a szerencsétlen ifjú embert, aki a holtat kirabolta, miért aztán máglyán fejezte be életét (V. 510.)***).

Sokszor olvasunk arról is, hogy az ellenség a templomokat drágaságaikból kifosztja, a városokat és magánosokat megsarcolja, s ilyenker rendszeren az ötvösművek játszák a főszerepet. Csak néhány példára hivatkozom: 1599-ben Mihály vajda emberei elpusztítják Hőltövényt (Brassóm.), a templomból elviszik a drága

*) Közölve Korrespondenzblatt 12. K. 105—116. I. és V. Roth i. m. 69—76. I.

**) V. ö. Archiv 34. K. 182. I.

***) Ezen sírablás történetét említi Szendrei is I. m. 80. I. és Mihálik I. m. 21. I. Bővebben leírtam a „Brassói Hírlap” 1908. apr. 19-iki számában, ahol az is el van mondva, hogy Johann Süßmilch ötvös fedezte fel a rablást, még pedig olyanformán, hogy az orgazda éppen hozzá vitte eladni azon köves gyűrűket, melyeket ő az elhalt leánynak készített. Így sült ki a dolog.

miseruhákat, edényeket és az oltáron lévő ezüst szobrokat (IV. 54.). Éppen így jártak el a német vallonok is, úgy hogy midőn Bocskay azokat a Rába mellett legyőzi, roppant sok ilyen rablott kincset kapott vissza tőlük. (IV. 162.) Ismeretes dolog az is, hogy Castaldo társzekereken vitte ki az országból az elharácsoltt drágaságokat, s hogy Báthori Gábor sem volt sokkal kiméletesebb (V. 346.), nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a tatárok is első-sorban mindig az ezüst holmit keresik és szedik össze (IV. 407.).

Mint különös dolgot felemlítjük, hogy 1533-ban Brassóváros tanácsa az évenként tartatni szokott tornajátékok (fegyvertánc, lovagtorna, céllövészet stb.) alkalmával a legjobb lovasnak egy serleget tűzött ki jutalmul (II. 291. l.). Ugyancsak Huet Albert is megemlékezik egy ilyen versenydíjról 1575-ben.)*

Mikor pedig (1743. május hó 20-án) az új gimnázium alapkövét leteszik, abba egy aranyozott ezüst lapot helyeznek, melyen a tanács tagjainak, a papság és tanároknak neveit örökítik meg (IV. 147 l.).

B) A brassai ötvösség emlékei.

Mielőtt a brassai ötvösművek részletes bemutatásához fognék, szükségesnek tartom előre bocsátani, hogy én ezeknek legnagyobb részét már ismertettem az Archeologiai Értesítő 28—31. kötetében, de azoknak újbóli közlését szükségesnek tartottam a következő okokból: 1) hogy azok itt egybegyűjlve és rendezve egyhelyt megtalálhatók legyenek; 2) hogy így a történeti részt mintegy kiegészítsék, különösen azok előtt, akiknek nincsenek meg az említett folyóirat évfolyamai; 3) mert több új dolog is van közte, s csak ezeknek a közlése hiányos fogalmat nyújtott volna a brassai ötvösségről; s végül 4) mert azokon is, melyeket már ismertettem, némi változtatásokat eszközöltem, csoportokba rendeztem, szóval arra törekedtem, hogy a brassai ötvösség emlékeiről az olvasó lehetőleg egységes és világos képet nyerjen.

Néhány olyan ötvösművet is felvettem e gyűjteménybe, melyeket mások ismertettek, ezeknek rövid méltatását ismét csak

*) V. 5. Korrespondenzblatt 30. K. 36 l. V. Roth i. m. 63 l. Ballagi Arch. Ért. x. K. 402. l.

a teljesség végett nem mellőzhettem.*) Az emlékeket lehetőleg csoportosítottam, még pedig a tárgyak mivolta szerint olyformán, hogy először a kelyheket, azután a kupákat, serlegeket, s aztán a többieket sorban ismertetem lehetőleg időrendben és az egyhelyt levőket együtt.

I. A kelyhek.

Azon leltárban, melyet Brassó város tanácsa 1544-ben a feketetemplom kincseiről felvett, összesen 32 drb. ezüstkehelyről van szó, ezek közül csak hat drbot hagytak meg tovább is a templom használatára. Hogy milyen elv vezette a bizottságot ezen kiválasztásban, nagyon nehéz most utólag eldönteni. Annyi azonban nagyon valószínűnek látszik, hogy az újabbakat hagyták meg, a régieket pedig, melyek már talán kissé kopottak is voltak, mind beolvasztották. Azon hat kehely közül, melyet ezen bizottság a templomban meghagyott, öt drb. most is megvan, s ezek részben a XV., részben a XVI. század első feléből valók. Hová lett a hatodik, ki tudná megmondani? A sorozatot ezen öt kehellyel kezdem meg.

1. *A gonosztévők kelyhe (Malefikanten Kelch)*. Ezüst részben aranyozva, öntött, vert és vésett munka. Magassága 20, a kupa öblének átmérője 8 cm., s így a kisebbszerű helyhek közé tartozik. Gonosztévők kelyhének azért nevezik, mert a hagyomány szerint az elítéltekhez mindig ezt vitték. Általában nemes egyszerűsége által tűnik ki, s a brassai kelyhek közül ez a legrégibb (1. ábra hátul).

Lába hat karéjos, a pereme igen széles és a sok használat következtében kissé megrongálódott. Áttört pártája virágfüzérrel ékes, mely azonban az ismert mintáktól eltér.***) A karcsú hat oldallap sima s nagylevelű vésett folyondárral van díszítve, mely hullámvonalban emelkedik fölfelé. A lábat többszörösen tagolt párkányzat zárja be. A kehely középső részét a lapos nodus foglalja el, mely szintén hatos beosztású. A közönségesen

*) Mindössze alig van egy-két ilyen részletes ismertetés, ezekre a megfelelő helyen hivatkozni fogok. Itt csak annyit említek még föl, hogy a „Sächsische Burzenland“, Brassó 1893. alig pár sorban ismerteti a barcasági ötvösműveket (108—109. l.), a Seraphin-féle „Führer durch die evang. Stadtpfarrkirche in Kronstadt“ 1903. c. művében csak rövid jegyzékét közli a feketetemplom kincseinek; V. Roth i. m. pedig jóformán nem is említi a brassai ötvösműveket, mindössze egy pokált ismertet (127. l.), melynek képét is közli.

**) Még legjobban hasonlít a csernáfalusi kehelyéhez. l. alább 11. ábra.

szögletes rotulusok helyét itt virágot példázó rozetták töltik be, a hullámosan tagozott virágkelyhekben ugyanis hatszirmú virágok ülnek, s a szirmok közepén domborodó és gömböcskékkel rakott rész pedig a bibét és a porzókat jelenti. E virágoknak levelei a nodus alsó és felső lapján vannak elhelyezve, még pedig úgy, hogy két-két levél a tengelyből kiindulva tölti ki a virágok közt maradt üres helyet. Úgy a levelek, mint különösen a virágok a tengelyből eredő szárazon függnék. A nodus alsó és felső részének rajza teljesen ugyanaz. A kehelyben ülő virág szabadon mozog, s nincs odaforrasztva, s ha jól láttam, a virágkehely belső része zománcozva volt. A nodusnak ilyenféle rozettákkal való díszítése igen gyakori a középkori magyar ötvösművészetben, például itt csak az ötvösmű kiállításon bemutatott barsszentkereszti és a Bakócz Tamás-féle kelyhet hozzuk fel.*) A nodus fölött és alatt a tengelynek hat lapján ugyanannyi számú, apró gömböcskékkel díszített gombok ülnek, melyekhez hasonlót látunk a kolozsvári akadémiai kelyhen**) és a maroszentkirályi is.

A karcsú, magas kupa egészen sajátos kosárba van foglalva, melyhez hasonlót kelyhen eddig nem láttam. Ugyanis a pártakoszorút hat vastag fonott ezüstsodrony tartja, s e sodronyok hullámosan kivert szalagon nyugszanak, tág mezőt hagyván szabadon. A kehelykoszorú is keskeny pánton foglal helyet, és a hármastagozású gotikus liliomdíszítésnek egyik ismert változatát mutatja. Az ilyenmű pántos befoglalás inkább a különféle dísz tárgyak készítésénél volt szokásos, mikor pl. szarut, kristályüveget, kókuszdiót vagy strucctojást stb. foglaltak be az ötvösök. Igen szép példáját látjuk az ilyenmű befoglalásnak az esztergomi olajtartó szarunál, mely egyszersmind örökszép emléke a gotikus ötvösművészetnek.***) A mi ötvösünk azonban, valljuk meg őszintén, nagyon gyarló munkát végzett, a túlságosan vastag sodrony, a felkunkorodó szélű sima pánt semmiképpen sem mondható sikerült munkának. Úgy hogy szinte hajlandók vagyunk felhenni, hogy ez csak későbbi toldás-foldás, s valószínűleg a sok használat folytán megrongált sodronyzománcozott kosár helyébe került ezen jelenlegi pánt.

*) Pulszky-Radisics: Az ötvösség remekel I. k. 65. l., II. k. 4. l. Ilyen a Rong-féle kehely is a N. Muzeumban.

**) U. ott. II. k. 44. l.

***) U. ott. II. k. 129. l.

A kehely maga azonban, eltekintve ezen kevésbé sikerült részlettől, a maga egyszerűségében is a brassai gotikus ötvösművészet egyik érdekes terméke marad, már csak régiségénél fogva is. Mert ha nem is vagyunk egy véleményen a „Sächsische Burzenland“ írójával, aki a barcasági ötvösművek rövid elősorolásánál e kehelyről azt mondja, hogy az a XIV. század elejéről származik, annyit mindenesetre megengedünk, hogy a XV. századból való, s az összes brassai és vidéki kehelyek között talán a legrégebb. Semmiféle felírás vagy jegy nem lévén rajta, szerzőjéről vagy származási helyéről sem igen szólhatunk. Irmelve azonban a brassai ötvösművesség fejlett voltát, s tekintve e kehelynek egyszerű kiállítását: absolute nincs okunk feltenni azt, hogy ez ötvösmű a külföldről került volna be hozzánk, s így ezen kehelyhet a brassai ötvösművesség legrégebb fennmaradt alkotásának tartjuk. Értéke a hivatalos jegyzékben 300 korona, a becslő úgy látszik inkább csak az ezüst értékére volt tekintettel.

2. *Csúcsíves kehely Jézus, Mária felírással.* Ezüst aranyozva. Öntött, vert és vésett munka. Magassága 245, a kupa öblének szélessége 105 cm.. súlya 960 gramm. Igen díszes kehely, az előbbinek éppen ellentéte, a művész nem kimélte sem az anyagot sem a fáradságot, hogy valami kiválót hozzon létre.

Talpa hat karéjú s alul kettős rovátkolt sodrony határolja. Pereme áttört és stilizált indákkal, levelekkel ékes,*) a karéjok összeszőgellésénél levelekből alkotott cartoucheokban egy-egy nagy ékkő foglal helyet. Pártája is áttört és az ismeretes hullámvonalas dísz mutatja.***) A pártát a peremtől két rovátkolt sodronyból font kötél választja el. A párták szögleteiben a fön-
tebb említett drágakövek fölött egy-egy meztelen angyalka áll. A láb hat oldallapját szintén az említett fonott erős kötél dísz veszi körül, s egész terjedelmében a perem áttört díszítéséhez hasonló növény-fonadék hálózza be, melynek alsó részén egy-egy nagy ékkövet helyezett el a művész; fönnebb pedig egymáshoz nagyon hasonló szentek — talán Krisztus és a tanítványok — alakjait látjuk. E szentek kezében kehelyféle edény van, mellyel valószínűleg a szt. miseáldozatra céloz az ötvös s egyszersmind a kehely rendeltetését is mutatja. A szentek fejei fölött szintén egy-egy négyszögletes kisebb ékkő van befoglalva.

*) A m. t. ötvöskiállítás lajstroma. 19. sz. de fordítva.

**) U. ott 16. sz.

A lábat a stilustól lapos gomb választ el, melynek kiszögellő végei a hat sarkon egymást keresztezik. Ilyen szerkezetű lapos gombot elég gyakran látsatunk az erdélyi ötvösműveken is. A stilus két tagján a nodus fölött és alatt a következő felírást látjuk:

o iesus — o maria

Minden négyszögű kis lapon egy-egy gót minuscula betű, olvasása igen könnyű: O Jesus, O Maria, igen gyakori felírás a kelyheken. A nodus kissé lapított s úgy fölül mint alul 6—6 félköríves mezőre van osztva, melyeket fonott kötél dísz határol. A mezőket növénydiszes háló borítja, a mezők között maradt üres helyet pedig nagy négyszögű ékköves rotulusok foglalják el, melyeket négy kisebb gömbölyű drágakő körít, egy-egy lévén elhelyezve a kötél fonadék találkozási pontján.

A kupa szintén igen diszes öntöttművű kosárba van foglalva. A kosár ismét hat mezőre oszlik, a mezőket itt is vastag kötél fonadék veszi körül. A mezőkben váltakozva kétféle rajzot látunk. Az egyik Krisztust ábrázolja a kereszten, mellette jobbra-balra Mária és János, alul pedig Mária Magdolna bűnbánó alakja tűnik szemünkbe.*) Úgy a kereszt fölött mint alatta és két oldalról is egy-egy ékkő van elhelyezve. Tulajdonképpen az egész kosarat növény-ornamentumból alkotott háló borítja, melyből mint alapból emelkednek ki a váltakozó domború alakok. A másik dombormű, mely szintén még kétszer ismétlődik: szent Sebestyént tünteti föl nyilakkal átlőtt és odakötözött mezitelen testtel. Ha nem külön megrendelésre tette oda a művész sz. Sebestyént, azt kell gondolnunk, hogy a halálnem rokonsága adta az eszmét ötvösünknek, hogy t. i. a vértanuk seregéből éppen szent Sebestyént választotta ki, habár ismeretes dolog, hogy a középkorban igen sokat foglalkoztak a művészek sz. Sebestyén halálának ábrázolásával. A vértanu alakja azonban egyedül áll, jobbról és balról az ékkő elmaradt, csak feje fölött és a lába alatt látunk egyet-egyet. Hasonlóképpen a mezőket elválasztó sodrony fonadékokon is kettőt-kettőt találunk, egyet fönt (kisebb négyszögletest) és egyet alul (kisebb kerek formájút). A kehelykoszorú a szokásos gotikus liliom-diszítésnek egyik szép változata.**)

Látjuk ezekből, hogy kelyhünk nem a mindennapi használatra készült, s talán ennek tulajdonítható, hogy az idő nem igen

*) Mintha ezeknek kezében is valami kehelyszerű edény lenne.

** A m. t. ötvösműkiállításajtroma. 17. sz.

viselte meg. Csak a kosáron tört le néhány liliumszerű virágnyalvány, s a kövek közül hiányzik hét drb. Összesen 72 drb. ékkő volt rajta elhelyezve, még pedig 18 nagy és 18 kisebb négyszögletes és 36 drb. kis kerek féldrágakő.)*

A drágakövekről tudjuk, hogy már a régi görögök és rómaiak is nagyra becsülték és Bizanc is igen kedvelte. A középkorban Theophrastos és Plinius művei nyomán csodás gyógyítóerőt tulajdonítottak nekik, ezek az u. n. orvosságos kövek, melyekkel Kecskeméti W. Péter is hosszasan foglalkozik az ő nevezetes ötvöskönyvében.**) De azért a legrégebb idők óta felhasználták ékszerek és más tárgyak díszítésére is, s kiváltképpen a renaissance korában — Amerika felfedezése után — üztek nagy fényt a drágakövekkel. Nálunk is igen szép emlékei maradtak fenn a drágaköves díszítésnek. Elég itt, ha csak Mátyás király kálváriájára, a Telegdy és a Pethe-féle kelyhekre hivatkozom. A XVII. században, különösen török befolyás következtében, terjedt el nálunk nagy mértékben a féldrágakövek feldolgozása. Ebből az időből maradt fenn az a sok boglár, csatt, gomb, öv kard, násfa, serleg stb. melyeken legtöbbször türkiz-, korálkarneol-, granát-foglalásokat találunk. E befoglalás kétféle: vagy tokos, azaz köröskörül zárt, vagy koronás (à jour) azaz alul-fölül nyílt. Kelyhünkön az előbbi módozatot látjuk. A drágaköveket nagy értékük miatt korán kezdték hamisítani, még pedig legtöbbször üveggel. A régi céhszabályokban is többször találkozunk idevonatkozó intézkedésekkel. Így a brassai ötvösöknek a XVI. század végéről való szabályzatának 5. pontja, valamint a szász egyetem által 1615-ben kiadott céhszabályok 10. és a városi tanács által 1656-ban megerősített artikulusok 40. pontja felhívja a céhbéliek figyelmét a külföldről bejövő és hamis ékkövekkel díszített ötvösműveket, ékszereket áruoló kereskedőkre és házalókra, akik gyakran értéktelen üveget adnak el gyémánt, smaragd és rubin helyett, s ha ilyet megfognak, haladéktalanul adják át a hatóságnak megbüntetés végett, az árúkat pedig kobozzák el. Valószínűleg ilyen elkobzott tárgy az a „ring mit falschen stein“, mely a brassai céhmesterek könyvében 1547-ben szerepel. Ugyancsak az említett 1656-iki céhszabályzat 50. pontja értelmében az az ötvös, aki üveget aranyba foglal, a céhből

*) A lábon 12 nagy és hat kisebb négyszögletes; a nóduson hat nagy négyszögletes és 18 kerek kicsiny; a kuppán 12 kis, négyszögletes és 18 kis, kerek ékkő van.

**) Ballagi I. m. 64—85 l.

kizáratik; ez egészen természetes intézkedés, mert a cég nemcsak a tagjait, hanem a vásárló közönséget is védte. Nem tekinthető azonban hamisításnak az az eljárás, melyet kettőzésnek (doublette) nevezünk, midőn t. i. az ötvös két vékonyabb drágakőlapot foglal össze; sem pedig az u. n. megbélelés vagy alátevés, mert a céhszabályok ezt sehol sem tiltják, s különben is ezen eljárások csak arra valók, hogy a kö ragyogását emeljék. Doublettekről többször is olvasunk a régi brassai ötvöskönyvekben, így a céhmesterek könyvében: „1550. ein guld. ring mit tublet“, 1555-ben pedig „ein guld. ring mit mailandischen több“ stb. Ez adatokból nemcsak azt olvashatjuk ki, hogy a XVI. század közepén itt is használatos volt a kettőzés, hanem hogy ez eljárás hozzánk Milánóból jött.

Végül csak annyit, hogy habár a drágakövek az ötvösmű színpompáját igen emelik, s megfelelő helyen és módon alkalmazva stilszerűek is lehetnek, (pl. az ékszereknél): addig a kelyheknél nem lévén természetesek, nem is stilszerűek, tehát fölöslegeseek. Különösen, ha oly nagy számban alkalmazza azt az ötvös, mint ennél a kehelynél történt. De hát nem róhatjuk föl ezt hibául neki, mert ez akkor általános szokás volt. Különben is a fődolog itt maga a kehely és annak áttörtművű és hálózatos díszítése, az ékkövek csak mellékes szerepet játszanak. Keletkezési ideje a XV. század, szerzőjéről azonban semmit sem tudunk, mert a feliratban magát meg nem nevezi, s a mesterjegyek ebben a korban még nem járták. A fönneb elsorolt okok alapján ezen kelyhet is brassai terméknek tartjuk. Értékét a hivatalos becslés 2000 koronára teszi. Megjegyezzük még, hogy e kehely a budapesti ötvösműkiállításon is ott volt, s röviden ismertetve van a lajstromban.*)

3. *Csúcsíves kehely Casper fölrással.* Ezüst aranyozva. Öntött, vert, vésett és áttört munka. Magassága 24 cm., súlya 855 gramm. Díszes, amellettt igen izléses mű, mely dicséretére válik mesterének (3. ábra).

Talpa hatkaréjos, a perem ráforrasztott hajlított ágak és levelekkel ékes, melyek között különféle helyzetben 20 drb. állatot látunk elhelyezve, és pedig nyulat, özet, kutyát, fáczánt, keselyűt, szarvast stb. Ezek majd nyugvó, majd futó helyzetben a lombok között foglalnak helyet, de annyira beleillenek a díszítés-

*) II. t. 8. sz. 122.

vonalaiba, hogy csakis a figyelmes szemlélő veszi őket észre. E kis állat-alakok teljesen plasztikus és sikerült alkotások, s habár többször ismétlődnek, egy bizonyos rendet nem állapíthattam meg közöttük. Pártája áttört művü és hullámvonalban haladó leveles, virágos indát ábrázol. A karéjok összeszőgellésénél a peremre is kiterjedő levélcsozor ül. A láb hat lapját összefont vékony sodronykötél választja el egymástól; az oldallapok mezőit egy-egy virág foglalja el, még pedig úgy, hogy alul a hajlított dús levélzet közül egy sugár hajtás emelkedik ki, ennek közepén ül a kinyílt öt szirmú virág, a virág közepét egy-egy piros kő disziti. Azonkívül minden második lapon egy-egy szarvas alakját látjuk. A lábat csinos párkányzat zárja be.

A stilus alsó tagján betűket látunk, melyek gót minusculákban a következő szót adják:

caſper.

azaz Casper (Casparus, Gáspár). A stilus felső tagján nincs felírás, s vésett diszítés foglalja el a betűk szokásos helyét. Pedig kár, hogy a művész legalább évszámot nem tett oda, vagy más közelebbi adatot, mert így csak találgatásokra vagyunk utalva. Az alul és fölül lapított noduson a rotulusok helyét hat díszes rozetta foglalja el, melyeknek mintegy szárait és leveleit alkotják a nodus elkülönített mezőin lévő indák és lombok. Maguk a rozetták igen díszesek: a kilenc félkörben alkotott virágkehelyben ül az öt szirmú rózsza, melynek közepén szintén ott találjuk a bibét ábrázoló granátot.

A kupa kosarát is ugyanazon hajlított, egymásba fonódó növényindák, levelek és köves rozetták borítják, melyekkel a lábon és noduson is találkozunk. Mezőkre ugyan nincs beosztva, de az ismétlődő rozetták és az azok között elhelyezett alakok mégis bizonyos tagoltságot eszközölnek. A kehelykosáron ugyanis a lombos diszítés között három alakot veszünk észre, még pedig Máriát a gyermek Jézussal; egy nőszentet kezében a kereszttel és mellette a sárkányt (talán sz. Margit); azután sz. Pált könyvvel és karddal. Ez alakok öntve és cizelálva vannak. Közbe-közbe két-két szembenálló szarvas tűnik szemünkbe. A kosarat szépen megrajzolt koszoru futja körül.*)

Kelyhünk diszítése sokban eltér a közönséges sima diszítésetől, ugyanis míg ezeknél a növény vagy más egyéb moti-

*) Az ötvösműkiállítás lajstroma 17. sz.

vumú rajzok az alapra egészen ráfekszenek, itt a növényindák, levelek félig szabadon állanak, mintegy áttört munkát képeznek, úgy hogy oldalt nézve csakugyan keresztül is láthatunk azokon. Ezen diszitési módot, szemben az előbbeni lapos vagy sima eljárással: lombos stílnak nevezhetjük. Igen szép példája e lombos diszitési modornak a M. N. Múzeumnak az a kelyhe, melynek lába vadakkal telt erdőt példáz, ahol is valóságos vadászat folyik.¹⁾ A mi kelyhünk is a láb peremén és a kosáron lombos erdőt mutat be, melynek vadságát mintegy enyhíti a középrésznek virágos disze; a vadak között főszerepet játszik a szarvas, a kupán hat, a láb oldalain három és a peremen is több példányt láthatunk. Az ötvös talán a bibliai hives patakra áhítózó szarvasra célt.²⁾ E kehely diszitése úgy részleteiben mint egészben véve is sikerültnek mondható, készítője sokkal jobb izlést árul el, mint az előbb ismertetett kehely ötvöse, már csak az ékkövek feldolgozásánál is. Itt az ékköveknek hivatásuk van, a virágok bibéjét alkotják, aprók, nem feltűnőek, nem is oly nagy számban vannak, mint amott: szóval be vannak illesztve a mű szerkezeti egészébe.³⁾

A „Casper“ név ugyan jelenthetné az ötvöst is, de valószínűbbnek tartom, hogy itt az ötvös a donator nevét akarta megörökíteni, mint azt alább is látni fogjuk. A brassai ötvösök közt több „Casper“ nevűt is találunk, akik között a legrégebb a XVI. század első felében élt. Ezen kehely a XV. század vége, illetőleg a XVI. század elejéről származik, s a hivatalos jegyzékben 2000 koronára van becsülve.

4. *Csúcsíves kehely zománcos dísszel.* Ezüst aranyozva, öntött, vert és zománcos munka. Magassága 20, öblének szélessége 9 cm. Az egyetlen zománcos mű a feketetemplomban. Egészen a legújabb időkig mint beteglátogató kehely volt használatban, s így nem csoda, hogy kissé megrongálódott (5. ábra.)

A láb hat karéjos. Pártája széles, áttört művű, igen csinos és sikerült alkotás: hullámvonalban haladó szőlőindát ábrázol, melyen levelek és fürtök láthatók.⁴⁾ A karéjok összetalálkozásánál is egy-egy nagyobb szőlőlevelet helyezett el az ötvös, ezzel is a kehely rendeltetését jelezvén.

1) Az ötvösség remekei II. k. 87. l.

2) 41. Zsoltár 2. v.

3) Ott 72, itt csak 27.

4) Az ötvösműkiállítás lajstromában között 41. sz. párta hasonlít ugyan ehhez, de nem oly természetes és izléses.

A kehely lába, nodusa és kosara sodronyzománccal van díszítve. Sajnos azonban, hogy az egy-két év előtt végzett u. n. „restauráció“ kiforgatta eredeti valóságából. Még szerencse, hogy az 1892. évben történt leltározás alkalmával feljegyezték, hogy fehér zöld és kék színek különböztethetők meg rajta. Most azonban az egész valami fekete masszával vagy lakkal van bevonva, úgy hogy kivéve a nefelejtsszerű kis virágok gömbölyű szirmait és a többi virág bibéit, melyek fehéren maradtak, feketén kívül más szín egyáltalában nem látszik. Sokkal többet ártott tehát a restauráció, mint használt azáltal, hogy az itt-ott kipattogott zománccot ilyen módon pótolta (6. ábra.).

A láb hat oldallapját vastagabb sodrony keríti, ezen belül s parallel húzódik a filigrán, magát a lapot pedig kilenc kis nefelejts virág díszíti, melyek közül nyolc kisebb hét pontos, azaz hat fehér gömböcske jelzi a hat virágszirmot, a középső hetedik pedig a bibét, a kilencediket, mely a főhelyet foglalja el, 10 gömböcske alkotja. E virágokat hullámvonalban haladó filigrán sodrony veszi körül és kapcsolja össze, melyről jobbra-balra kisebb kacsaringós nyulványok — kacsok — ágaznak el. A virágok elhelyezése a hat lapon nem egészen egyforma, néhol pl. a középső nagyobb virág hiányzik, de azért általában egyöntetű. Azok, kik e kelyhet még a „javítás“ előtt ismerték, azt mondják, hogy az alapszín sötétkék volt, a virágok rajta pedig fehérek. A lábat áttörtművű párkány fejezi be, melyben a hullámvonalos indán három karéjos leveleket látunk.*)

A stílus két tagján egyszerű rajzokat találunk, fönt a római X-hez, alul pedig a kerékhez hasonlókat, de itt a zománc nyomát nem tudtam konstatálni. A lapos noduson a rotulusok helyén hat nagy virágkelyhet találunk, melyek belülről szintén fekete zománccot mutatnak, a rozetta azonban csak egyben van meg, a többi már hiányzik, de a bibe — rovátkos gomb alakjában — mindegyikben ott van. A nodus felső és alsó mezőit hat-hat zománccos virág foglalja el, mely szintén vastagabb sodronnyal van bekerítve. A virágnak hat filigránba foglalt négyszögű vagy kerek szirma van — egykor zöld zománccal borítva — közepén fehér bibével. A virágok szárát itt is filigrán sodronyok jelzik. A négyszögletes szirmú virágok talán a szekfüvet, a kerek szirmúak pedig a rózsát vagy margarétát utánozzák.

*) Az ötvösműkiállítás lajtroma 17. sz.

A kupa kosara szintén sodronyzománcos; az egész kosár felületét az elválasztó vastagabb, rovátkolt sodrony hat félkör-íves és hat hosszúkás, halhólyagszerű mezőre osztja. A félkör-íves mezőkben felváltva két-két négyszögletes, illetőleg kerek szírmű virágot látunk, az előbbieket hat, az utóbbiak nyolc virágszírommal. A két virág között az igen szépen szerkesztett filigrán szárok és kacsok foglalnak helyet, itt is felváltva villaalakú kacs, vagy három fehér gömböcskéből alkotott bimbóban végződve. A hosszúkás mezőben szintén filigrán keretben, s filigrános szárok és kacsok között négy-négy virágot látunk. A felső kettő felváltva a négyszögletes vagy kerekszírmű virág ismétlődése mindig fehér bibével, a két alsó pedig megegyezik a lábon ábrázolt hét pontos nefelejts virággal. A kosarat finom művű koszorú fejezi be, mely az ismeretes három tagozatú lilium virágból van alkotva.*)

Ezen kehely a XV. század végétől, illetőleg a XVI. század elejéről származik, és a sodronyzománcos kelyhek azon csoportjába tartozik, a melyeket erdélyieknek szoktunk nevezni. Semmiféle felírás vagy mesterjegy nincs rajta, de azért mégis brassai ötvösműnek tartom. Hogy a zománcozás technikája Brassóban is virágzott, azt egyéb más bizonyítékokon kívül az is mutatja, hogy a brassai ötvöscéh legrégebbi irataiban — mint láttuk — számos olyan feljegyzésre találunk, mely a zománcozáshoz szükséges anyagokra vonatkozik.

Kelyhünket különösen a finom munka jellemzi, és e tekintetben túlszárnyalja a zágoni sodronyzománcos kelyhet, melyet szintén brassai ötvösműnek tartunk, de azért a kettő közötti rokonság nem tagadható. Még nagyobb a rokonság a maroszentkirályi kehellyel,**) különösen a láb díszítésénél, úgy hogy egy ötvösiskola termékeinek tekinthetjük. Ellenben már nagyobb az eltérés ezen és a szebenvidéki kelyhek között, habár közös vonásaik is vannak.***) Mindazonáltal még nagyon korai volna ezen néhány emlék nyomán határozott következtetéseket vonni, annyi azonban már most is konstatálható, hogy az erdélyi sodronyzománcos emlékek sem tartoznak mind egy iskolához; így már most is különbséget tehetünk a brassai és szebeni zománcos kelyhek

*) Az ötvöskiállítás lapstroma 25. sz.

**) Mihalik József: A zománc. 109. l.

***) Reissenberger: Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen.

között. Majd ha az összes szeben- és brassóvidéki*) sodronyzománcos művek leírva és ismertetve lesznek, akkor ezen jelenleg még homályos kérdésben is világosabban fogunk látni.

A brassai sodronyzománcos kehelyre nézve még csak az az egy megjegyzésünk van, hogy azt, ha nem is egészen, de legalább egy részét meg kell tisztítani az oda nem való máztól, hogy az ismét a régi színeiben legyen látható. Értéke különben a leltárban 800 koronában van felvéve.

5. *Csúcstves kehely C. F. 1504. felírással.* Ezüst aranyozva vert, öntött és vésett munka. Magassága 25, a kupa öblének átmérője főt 11 cm. Igen diszes és izléses ötvösmű, mely méltán sorakozik az előbbieket mellé (4. ábra).

Talpa hat karéjos, hullámvonalban emelkedő széles pereme ráhelyezett áttört művel ékes, mely növényindákat, leveleket mutat, a makkféle gyümölcs tölgy- vagy csergallyakra utal, de a virág egészen különös. A lombok között kiterjesztett szárnyú sasokat látunk. Az áttört párta indák és levelek közt hat szirmú virágokat példáz, némelyiknek bibéje egészen kinőtt, cukorsüveg alakú és erősen emlékeztet a zománcműben szerepelni szokott hasonló virágra. A karéjok összeszőgellésénél egy-egy kinyílt szekfű virágot veszünk észre. Az alacsony hat oldallap vastag rovátkos sodronnyal van kerítve, s mindegyikben ott találjuk a kehely jellemző virágját a kinyílt szekfűt mintegy fészékben ülve. A fészket a keskeny, természetesen ábrázolt szekfű levelek alkotják, amelyek az egész mezőt kitöltik. A lábat egyszerű sima párkányzat fejezi be.

A stílus két tagján betűket és számokat veszünk észre, még pedig a felsőn:

C F I . 5 . 0 . 4

vagyis C. F. 1504., az alsón pedig ezeket a betűket látjuk:

F F C E E F

vagyis T (?) I C E F F. Ezen felirásról és annak olvasásáról majd alább szólunk. Az egészen lapos nodust szintén szekfűhaj-

*) Sodronyzománcos régi kehelyek vannak még Muzsnán, Kis-Selyken, Nagy-Sinken (Nagy-Küküllő m.), Rensdorffon (Kis-Küküllő m.), Marpodon (Szeben m.) és Vidombákon (Brassó m.). Ez utóbbit és a zágonit alább képben is bemutatjuk.

tások, levelek és virágok borítják. Azonkívül a rotulusok helyén hat kerek vagy négyszögletes ékkövet látunk, melyeket szivesen el is engednénk, és sokkal szivesebben vennők, ha az ötvös oda is egy-egy kinyílt virágot helyezett volna.

A kupa kosarát is szegfűágak, levelek borítják, a virágok pedig a koszorú alatt sorakoznak. Az ágak és levelek úgy keresztül-kasul fonódnak, hogy valóságos hálót képeznek. Itt a levelek és ágak is erősebbek és a virágok is nagyobbak. A bibe helyén rovátkolt gombocskát látunk. A díszítésnek ezen technikája, melyet itt tapasztalunk, még a lombos díszítésénél is szabadabb, a mennyiben a levelek sokszor éleikkel állanak kifelé s egész félköríveket írnak le és éppen ezért a lapos és a lombos díszítő stílus szemben ezt *forgácsdísznek* nevezhetjük. Ezen díszítési mód különben itt egészen természetes is, mert hiven utánozza a szekfű ágas-bogas növést. Hasonló forgácsdísz találunk a szepesi székesegyház egyik kelyhén, a hol az ötvös úgy látszik a bogáncskoró virágait példázza.*) A koszorú is igen csinos. Rózsaágból, mely az alapot alkotja, s melyen még a tövisek is látszanak, egyenlő távolságokban három hajtás emelkedik: balra a levél, jobbra a bimbó és középtűt a kinyílt rózsaszámára. A közölt minták között nincs meg, ilyet még csak Csiksomlyón láttam egy régi kelyhen. Megemlítem még, hogy a virágok nincsenek aranyozva, hogy annál jobban hasonlítsanak a fehér szekfűhöz.

Hátra van még, hogy e kehely készítőjéről is mondjunk valamit. A stiluson lévő két betű C. F. minden valószínűség szerint a donátor nevét rejti magában. Mielőtt azonban a T (?) I C E F F felírás megfejtésébe bocsátkoznánk, szükségesnek tartom, hogy egy pár megjegyzést tegyek egyáltalában a kehelyfeliratokról. Ismeretes dolog, hogy a kelyhekre a legrégebbi idők óta szokás volt feliratokat alkalmazni. Még pedig három helyen találjuk azokat, a kuppán, a stilus két tagján és a talp peremén (nem említve a karcolatokat, melyek a talp belső felében fordulnak elő). A betűk formájára nézve tudjuk, hogy a XV. század elejéig a barát maiuskulákat, a XV. század közepétől kezdve a minuskulákat, a XVI. században pedig a római kapitális betűket használták. Közbe-közbe volt az átmeneti korszak, midőn a kétféle betűket keverték. A feliratok tartalmát tekintve azt látjuk,

*) Ötvösség remekel. II. 87.

hogy azok négy csoportba oszthatók. Az első csoportba tartoznak azok a feliratok, melyek Jézusra, Máriára és a szentekre vonatkoznak, ilyenek: INRI, IHS, IHESUS, MARIA, AVE MARIA, HILF GOTT, STA KATHERINA ORA PRO NOBIS stb. A második csoportba a kehely rendeltetésére vonatkozó feliratokat soroljuk, ilyenek: HIC EST CALIX NOVI TESTAMENTI, SEPULCROM CHRISTI. stb. A harmadikba tartoznak az ötvös és a donátor neve, címerrajza, évszám s más hasonlók. A negyedikbe végül tartoznak az értelmetlen feliratok, midőn is az ötvös talán csak szokásból össze nem függő betűket, vagy néha csak betűfélekét rak egymás mellé. Ilyenek a gyakran előforduló a b c d e f stb. betűsorozatok ábécé rendben vagy keverve.*)

A feliratok általában ritkán hibátlanok. Talán leginkább azért, mert az ötvösök rosszul másoltak, esetleg a feliratot nem értették meg, különösen ha olyan felírásról van szó, melynek betűi már kimentek a használatból. A kupán és a peremen elég hely lévén, a feliratok is értelmesebbek, de a stiluson csak hat betű számára lévén hely, az ötvösnek még nehezebb feladattal kellett megküzdenie. Innen vannak a rövidítések, összevonások, s hogy néha két betűt is szorít egy helyre, viszont a rövidebb szavakat kitoldják pl. IHESUS, O MARIA stb. Itt találkozzunk néha felfordított írással is, melynek talán az a legtermészetesebb magyarázata, hogy az összerakásnál a stilus ezen tagját fordítva tették helyére. Néha a betűk felforgatva következnek pl. ICH-HIC helyett. Máskor ismét a betűk hátrafelé olvasandók pl. ilyen a mi kelyhünkön lévő főirat is. Ugyanis, miután a felső sort elolvastuk C. F. 1504., a kelyhet visszafelé forgatva a betűk a következő elhelyezést nyernek: FFECIT, azaz f(ieri) fecit. Természetesen ez nem feltétlen igazság, hanem csak egy kísérlet az ilyenmő feliratok magyarázatára. Egyáltalában még igen sok megfejténi valónk van e téren. Érdemes volna összegyűjteni az ötvösműveken előforduló összes feliratokat s abból az *ötvösség epigrafiáját* megszerkeszteni. Erre is éppen úgy szükség van, mint a mesterjegyek összeállítására.

A „C. F. 1504“ felíratra nézve az a véleményem, hogy az nem a készítő ötvösnek a monogramma, hanem a donátornak a nevét rejti magában**) annálisinkább, mert ezen időből C. F.

*) V. ö. Müller i. m. 26—29 l.

**) V. ö. Roth Arch. Ért. 32. k. 118. l.

monogrammos brassai ötvöst nem ismerek, az 1504. év pedig a kehely készítésének az ideje. A kelyhet brassai készítménynek tartom, értéke a leltár szerint 2000 korona.

6. *A Benckner-féle kehely.* Öntött, vert és vésett munka a brassai feketetemplom kincstárában. Magassága 25 cm, öblének szélessége 10 cm. Ezüst, nagyrészen aranyozott, barokk stíli kehely (8. ábra).

Ha a felirat nem is árulná el, első tekintetre látjuk, hogy ez a kehely újabb készítmény. Ugyanis miután a fenebb bemutatott kelyhek idők folytán megrongálódtak, s azokat kímélni is akarták, az egyház 1780-ban elhatározta, hogy egy új kelyhet készített. Megbizta tehát az akkori céhmestert, Benckner Jánost, hogy készítsen egy díszes kelyhet, s ötvösünk tőle telhetőleg meg is felelt e megtisztelő megbízásnak, s az akkori idők stílusában egy olyan kelyhet állított elé, melyet büszkén „artificiosum opusnak” nevezett. Mindezeket a kelyhen lévő feliratokból tudjuk meg, u. i. a kupa alján ezeket olvassuk:

*Hoc Artificiosum opus factum est
de Joh. Benckner*

Alul pedig a kehely két részét egybefoglaló és szorító gyűrűn ezen felírás látható:

*Sumptibus Eccl. Com. Pat.
1780.*

tehát ötvösünk patenát is készített a kehelyhez, a mi különben természetes és magától értetődő dolog.

Az egész kehely hármassal beosztású, ezt mutatja a láb, a nodus és a kupa szerkesztése, illetőleg díszítése is. A láb, melynek pereme többszörösen tagozott, három karéjból áll. Erősen kidomborodó felületét három, félköríves cartoucheban ugyanannyi dombormű ékesíti. Az első keretben az angyali üdvözlést, a másodikban Krisztus születését, a harmadikban pedig a három király imádását látjuk. E vert művek jól sikerült, plasztikus alkotások. A keretek közti tért virágfüzérék, virággal telt bőségszarvak töltik ki. A láb nyúlványa majdnem egészen sima. A körte alakú nodus akanthus-levelekkel és szőlőindákkal, fűtökkel van díszítve és szintén háromszögletű.

A kupa kosarát vert müben szintén három medaillon ékesíti. A keretet, a válaszfalakat, valamint a kosár koszorúját szőlőfürtök, akanthus-levelek és vastag növényindák alkotják. A medaillonok képei a következők: az elsőben Krisztus az Olajfák hegyén imádkozik, tőle balra a tanítványok alusznak, jobbra fönt az angyal a kehellyel, háttérben vár látszik. A másodikban a keresztrefeszítés jelenete van ábrázolva szokásos formában: az Üdvözítő a kereszten, a kereszt alatt Mária és a kedvelt tanítvány. A harmadikban Krisztus dicsőséges feltámadása van megörökítve az alvó katonákkal. E jelenetek a kehelynek legsikerültebb részei, erre fordított az ötvös legtöbb gondot, s az meg is lászik rajta, mert egészen jó benyomást gyakorolnak a szemlélőre. E kehely értéke a hivatalos leltárban 700 K.

7. *Hiemesck Péter kelyhe.* Öntött, vert és vésett munka. Ezüst aranyozva. Magassága 26 cm, öblének szélessége 10 cm. Szintén barokkstíli kehely a feketetemplom kincstárában.

Nagyságra, formára és a díszítmények beosztása és stílusára nézve teljesen megegyezik az előbbivel, csak hogy sokkal egyszerűbb. A láb itt is háromkaréjos és a három keretben a három isteni személyt látjuk: az elsőben az Atyaisten öreg ember képében, amint jobbát áldólag emeli fel; a másodikban a Fiúisten egyik kezében kereszttel, a másikkban kehellyel. E kettő mellkép. A harmadikban a Szentlélek látható galamb képében kiterjesztett szárnyakkal.

A nodus itt is körtealakú, s háromszögletű. A kehelykosár díszítése és beosztása is rokon az előbbiével, de itt a medaillonokat írás tölti ki, még pedig az elsőben a következőket olvasuk: *Nemet hin | trincket | alle daraus.* A másodikban: *Dieser | Kelch ist das | neue Testament | in meinem Bluth.* A harmadikban pedig: *Donavit | Pet: Hiemesch | Senat: 1760. | d. 9. Sep:* A két első felírás tehát a kehely rendeltetésére vonatkozik, midőn az Üdvözítőnek az utolsó vacsorán elmondott szavait idézi. A harmadik felírásból pedig megtudjuk, hogy e kelyhet Hiemesch Péter senator ajándékozta a feketetemplomnak egyházi célokra 1760-ban, szept. 9-én.

A kehely díszítésére nézve még csak annyit jegyzünk meg, hogy a színhátás kedvéért az ötvös egyes részeket, különösen mélyebben fekvőket nem aranyozott be, s hogy mindennek dacára a díszítés még sem mondható izlésesnek. Azt a finom

munkát, melyet méltán csodálunk a régi ötvösműveken, ezen már hiába keressük, annak kora lejárt a renaissanceszal, s helyébe a kevésbé ízléses barokk lépett. Ez volt e korszak uralkodó ízlése, s ötvösünk sem vonhatta ki magát az alól.

Az a Hiemesch Péter, ki e kelyhet a feketetemplomnak adományozta, maga is ötvösmester volt, de nem ő maga készítette, 1760-ban már valószínűleg nem is dolgozott. Az egyik medallionban, ott, ahol épen a donációról van szó, a dátum alatt két bélyeget találtam, az egyik ovális keretben 12-es számot mutat, melyről tudjuk, hogy az ezüst finomságának a jele; a másik bélyeg mesterjegy. Nyolcas formájú pajzsban fölül a brassai koronát vesszük észre, mely alatt egy B betű tisztán kivehető, az előtte lévő I már csak homályosan látszik. I B betűs monogrammú ötvösünk 1760 körül kettő is volt, még pedig: Johann Benckner senior (1755—1801) és Josef Benckner (1731—1783). Miután azonban a most bemutatott két kehely annyira megegyezik egymással, hogy azt kell feltennünk, miszerint azok egy ötvösnek a kezéből kerültek ki; s miután tudjuk, hogy az előbbit az öregebb Benckner János készítette: világos a következtetés, hogy ez is csak az ő keze munkája, s azon I. B. monogramm az ő nevének kezdőbetűit foglalja magában (l. a. 66. sz. a.). E kehely a leltárban 600 koronára van becsülve.

Kehelyfödők, patenák. A főntebb elsorolt kelyheknek patenáik is vannak, összesen 7 drb, de régi kevés van közöttük. Az elkopottak helyébe, úgy látszik, idők folytán ujakat tettek. Legtöbbje a XVII. és XVIII. századból való. 1. Legrégibb köztük az, mely a gonosztevők kelyhénél volt használatos, ez még eredeti. Kis, 12 cm. átmérőjű ezüst tányér, de semminemű rajz, vagy mesterjegy nincs rajta. Értéke 30 kor. 2. A XVI. századból, vagy legfőlebb a XVII. század elejéről való az a másik patena, melynek átmérője 14 cm. Ezüst aranyozva, erősen megkopott. Hátral a közepén mesterjegy: koronás A. M. betűk, ha ugyan jól fejtettem meg, akkor Andreas May senior (1690—1737) mesterjegye (24. sz. a.). 3. Ezüst aranyozva, átmérője 17 cm. Értéke 80 koronára van felvéve. Karimáján koszorúban a brassai címer 1639-es évszámmal, a díszes cimert két angyal tartja. Hátral mesterjegy: koronás pajzsban A. S. betűk. E patenát tehát Andreas Schmit készítette (25. sz.). 4. A negyedik szintén ezüst aranyozva, átmérője 15.5

cm. Belső oldalán, a karimán koszorúban 1690 és M. F. betűkből álló monogramm van, e betűk egymásra vannak helyezve s egyenes vonalakkal megtoldva, úgy hogy e monogrammnak egészen középkori kőmivesjelvény formája van s valószínűleg az ajándékozóra vonatkozik. A mesterjegy is ott van, koronás A. G. betűk. Andreas Gorgias jelvénye. 5. Ezüst aranyozva, 17 cm. átmérővel. Peremén a Krisztus monogrammal. Mesterjegye nincs. Értéke 100 kor. 6. Szintén ezüst aranyozva, átmérője 17 cm. Peremén a husvétii bárány van bevésve és az 1767-es évszám. Mesterjegye ennek sincs. Értéke 80 kor. 7. Ezüst aranyozva, átmérője 16 cm. Rajta van a város jegye: kör alakú pajzsban a koronás gyökér és a 12-es szám. A mesterjegy pedig: dúlányded pajzsban C. G. F. betűk (22. sz. a.). Ezen paténa tehát brassai készítmény Christian Gottlieb Fleischer műve. Értéke 15 korona.

8. *Gotikus kehely a XV. századból.* Brassó legrégebb és legérdekesebb temploma az u. n. Sz. Bertalan-templom, mely valamikor a város közepén állott, lassankint azonban, amint a lakók házaikkal a védettebb felsővárosba költöztek, a város alsó végére került. Késő román stílusban épült a XIII. sz. végén és a XIV. elején, tehát körülbelül száz évvel régebb a gótikus fekete templomnál. Néhány szép régi ötvösműve is van, melyeket az alábbiakban szintén bemutatok (2. ábra.).

Ezüst aranyozva, öntött vert és vésett munka. Magassága 21, talpának szélessége 13, öble 10 cm. Erősen megkopott, de még így is jó benyomást gyakorol a szemlélőre, s mint a brassai ötvösség egyik legrégebb terméke is méltán megérdemli figyelmünket. Talpa hatkaréjos, igen széles pereme teljesen sima. Áttört pártája igen izléses, átlók keresztezéséből alakult s legjobban hasonlít a „Lajstromban“ közölt 10. számú díszítéshez. A talp felső mezői is egészen simák s hatoldalú oszloppá alakulva átmenetet alkotnak a stilushoz. Ezen a részen láthatók a renoválás nyomai, melyről még alább is lesz szó. A talpat a stílustól határozott lapos gomb választja el, melynek kiszögellő élei egymást keresztezik. A stílus két tagján a négyszögletű 6—6 mezőt bekarcolt virágornamentika díszíti, mely valamikor zománcos is lehetett. A stílus tagjait erős rovátkolt sodrony határolja. A nodus felül és alul kissé össze van lapítva, s hat rozetta ékesíti. E rozetták hatszirmú virágot példáznak, melynek közepén nagy

gomb ül, a szirmok kék zománccal vannak bevonva és finom sodronnyal körítve. A kelyhek, melyben a rozetták ülnek, szintén hatkaréjosak. A nodus többi részét stilizált levelek foglalják el vert müben, s fölül és alul 6—6 levél van a tengelyből kiindulólag szemben egymással elhelyezve. A kehely kuppája kosárban ül, még pedig hólyagos vertművű kosárban olyanformán, hogy a tengelyből kiinduló s fölfelé szélesedő hólyagdiszek balfelé csavarodnak. Ilyenforma hólyagdiszt többször is láthatunk a braszai ötvösműveken. A hólyagdiszt fölül ismét vastag sodronnykötél határolja, melyen igen csinos levélkoszorú fut körül.*) A kupa kijár helyéből s oldalán bekarcolva ezeket olvassuk: Albert Bitterman Silber und Goldarbeiter | 1781. Ebből tehát világosan kitűnik, hogy a fönnebb említett renoválás a XVIII. század végén történt, midőn is a talpnak felső részét, mely valószínűleg erősen megrongálódott, megújították s talán más egyéb apróbb javításokat eszközöltek a kelyhen. Vagy ez a renoválás volt fölületes kontármunka; vagy pedig a kehellyel nem bántak szépen és kímélettel, mert most a kehely darabjait egy fapálcika tartja össze, hogy szét ne essenek és a kupa fenekén egészen durva ólomforrasztásnak a nyomai látszanak.

E kehely a budapesti ötvösmű-kiállításon**) is ott volt s jelenleg már nincs használatban. Szerzőjéről semmit sem mondhatunk, mert sem felírás, sem mesterjegy nincs rajta. Annyi azonban nagyon valószínű, hogy Brassóban készült, még pedig a XV. század folyamán.

9. *Ujabb kehely 1703-ból.* Ezüst aranyozva, magassága 24, öblének szélessége 12 cm. Egészen egyszerű s nem is stíljénél, vagy díszes alkotásánál, mint inkább eredeténél fogva érdekes emlék. Azon ötvösművek közé tartozik, melyek nem jönnek remekszámba, hanem a mindennapi szükségletre nagyobb számban készülnek s olcsóságuknál fogva a szerényebb igényeket akarják kielégíteni. Az egyetlen dísz: a kehely kuppáján levő felirat és cimer. Ugyanis a kuppán két medaillont látunk, melyek koszorúval körítve a megrendelő szándéka szerint a kehely eredetét és rendeltetését hirdető feliratot és az adományozó cimerét foglalják magukban. Az egyik medaillonban ezen felirat foglal helyet: Hunc | Calicem una cu | Ciborio Consiliarius | Status et Ablegatus

*) A m. tört. ötvösmű-kiállítás tájstroma 17. sz.

**) V. ő. i. m. III. t. 8. 69. sz.

Extra or | dinarius Daniae Domi | nus Heintz per causas et ca |
sus praegnantes Coronae per | aliquot menses comorari coac | tus
Moscoviam Transeundo in fa | talis itineris memoriam Ecclesi | ae
st. Bartholomaei reliquere | voluit Anno Domini | 1703 | Pastore
Andrea | Bognero (7. ábra.).

Ebből a felirattól megértjük, hogy e kelyhet Dániának rend-
kívüli követe ajándékozta a Sz. Bertalan-templomnak, midőn
1703-ban Moszkva felé utazván, közbejött akadályok miatt hosz-
szabb ideig Brassóban időzött. Valószínűleg a város vendége
volt és így akarta háláját leróni. Ezen ajándékról a brassai króni-
kák is megemlékeznek.*) Mig maga a felirat vésvé van, addig az
utolsó két sor — talán utólagos hozzátétel — pontokból áll. A
másik medaillonban a Heintz-család nemesi cimerét látjuk. A ci-
merpaizs négy mezőre oszlik, a cimertanilag bal felső és jobb
alsó mezőben egy férfialak van karddal kezében, a másik két
mezőben pedig koronás medvefejet látunk. A sisak fölött a férfi-
alak ismétlődik, a pajzsot a szokásos foszlányok veszik körül. A
medaillon fehér színben ragyog, nincs megaranyozva. A közben
maradt téren pedig a következő felirat van bevésve: Gottes Fügen
— Mein Bergnügen.

A kehely talpának peremén P. H. betűkből álló mesterjegy
látható. Már a fölirat is említi, hogy a kehelyhez patena (cibori-
um, Teller) is tartozik, 21 cm. átmérőjű, ezüst aranyozva. Benső
karimáján a cimer ismétlődik kisebb formában, ezzel szemben
pedig újból ott találjuk a főntebb említett mesterjegyet, ahol is
a P. betű a H.-nak első szárába van illesztve s az ismeretes
hármastagozású koronával együtt cifra oldalú pajzsban foglal
helyet (l. a. 97. sz. mesterjegyet).

10. *A Seulen-féle kehely 1754-ből.* A brassai várhegynek
Ó-Brassó mellett elhúzódó egyik ormán áll a *mártonhegyi* régi
templom. Az oklevelek tanúsága szerint már a XIV. század vé-
gén kápolna állt itt, mely sz. Mártonnak volt szentelve, s innen
kapta ezen hegy is a nevét (Martirsberg). Később a kápolnát
kétszer is kibővítették, s így nyerte mai formáját. Ötvösművei
közül való ez a kehely is.

Ezüst, nagyrésztben aranyozva, öntött, vert és vésett munka

*) 1703. 11. Juni kommt ein dänischer Abgesandter in Kronstadt an, willens nach Moskau
zu gehen, und schenket der Bartholomäus-Kirche einen silbernen Kelch und Teller. Quellen IV.
k. 117. l. Egy máshelyt Paulus Gveinzígnék nevezik s a kehelyről azt jegyzik föl, hogy az 200
rtba került. V. 130.

(10. ábra). Magassága 26, öblének átmérője 10·5 cm. Barokkstílusú, díszes kehely, mely ajándéknak készült. Talpa három karéjos és a hármass beosztás az egész kelyhen mind végig meg van tartva. Többszörösen tagozott pereme után, fehérén hagyott keretek között vert műben három jelenetet látunk, úgymint: Krisztust a kereszten, a kereszttel mellett Mária és János áll; a második kép Krisztus föltámadását ábrázolja a futó katonákkal; a harmadik pedig a mennybemenetelt. A nodus is egészen háromszögletű, keretes medaillonokból van megszerkesztve virágdíszszel. A kupán a kosár helyét ráhelyezett vert mű foglalja el, mely három medaillont vesz körül. Ezen aranyozott medaillonok közül kettőbe a dedicatiót foglalta az ötvös, mely így hangzik:

1. Mich gab nein vorlich, | nicht zum scheine, | Blos eines Martins | reger sinn | Der evangelischen Gemeinde | Bei der Sanct Martins- | Kirchen hin.

2. Ich muss aus lauern | Händen stamen; | Veil mich auf einem | Opfer Herd, | Theils Feuers nnd theils | Liebes Flammen. | Durch ihre heisse | Gluth bevährt. | Martin Gottlob d: Seulen | Ao 1754.

Tehát ezt a kelyhet Seulen G. Márton ajánlotta föl védőszentje iránti igaz tiszteletből a mártonhegyi templomnak 1754-ben. A Seuler család régi, tekintélyes patricius család volt Brassóban. melynek tagjai a XV. századtól kezdve előkelő hivatalokat viseltek. Seuler Lukács, mint Brassó városának gazdája (Honn), majd bírája 1716-ban magyar nemességet kapott, s ezen időtől kezdve „von Seulen“-eknek nevezték magukat. Ebből a családból származott a főntebb említett Seulen G. Márton is, 1730-ban született, egyetemi tanulmányait Halleban és Jénában végezte, hazajövén a közpályára lépett és „perceptor regius“ lett. Meghalt 1772-ben. Cimerét a harmadik medaillonba látjuk bekarcolva. Az ú. n. beszélő-címerek közé tartozik: alul a paizsban karcsú oszlop emelkedik, jobbra és balra egy-egy csillag látszik, fönt pedig a sisak fölött isméltendő oszlopon egy galambot látunk, szájában olajággal.

A kehely szerzőjét nem ismerjük, mert ámbár a legfigyelmesebben átvizsgáltam, a mesterjegynek nyomát sem találtam; a mi nemcsak különös és szokatlan egy XVIII. századi ötvösműnél, hanem egyenesen törvényellenes. Lehet, hogy valahol a díszítés

alatt van elrejtve a mesterjegy, de akkor is hiba, mert a mesterjegy célja éppen az, hogy szembetűnő helyen legyen. Javításról sem lehet szó, mert a kehely egészen jó karban van. Paténa is van a kehelyhez, ez is háromkaréjos, ezüst aranyozva, mesterjegy ezen sincs.

11. A brassai *ferenciek* templomának kelyhei közt két olyat találtam, mely mesterjeggyel van ellátva. 1. Ezüst aranyozva, hat karéjos, vert virág és mértani disszel. Perenén e fölirat: Dvit me cum Pat. Ecl. Cor. ad S. Jo. Bapt. F. F. M. S. P. F. Stric. o. Ill. D. Com. Balthasar Circour Pl. M. For-Caro cum sua Cons. nata Comitissa Elisabetha Roseti. 1734. 9. apr. Vagyis e kelyhet patenával együtt Gróf Circour Boldizsár és neje ajándékozták a brassai ferencrendi templomnak. A patenán ezen felirat: C. C. O. M. S. P. F. S. O. 1734. 9. Apr. és a 48. sz. mesterjegy látható. 2. A másik szintén ezüst aranyozva, egészen sima. Peremén két bélyeg (a 91. sz. mesterjegy és 13-as).

12. A görög templomban is van egy újabb ezüst kehely 1836-ból egészen egyszerű, bélyege: Go. Fleischer, megmondja készítője nevét (41. sz).

13. A *Szent-Miklós* templomnak egyik ezüst kelyhe 1743-ból való, angyalfökkel díszített, kuppája kosárba van foglalva. Mesterjegye (írt M betű, 12-es szám és külön a korona) mutatja, hogy Michael May munkája. (87. sz.) Az ugyanitt lévő kehelytányér 1792-ből való, s rajta Lukas Römer mesterjegye van (75. sz.) Itt említem föl, hogy a belvárosi román templom patenáján Carl Resch (32. sz.) bélyegét találtam.

14. A brassai *ág. ev. magyar* egyház kelyhei. a) Gotikus kehely. Hasonlít az 1. és 5. sz. csiksomlyai kelyhekhez. Ezüst aranyozva 25 : 11 cm. nagy. Talpa hatkaréjos, melyek között levéldisz van, pártája ékalakú. A lapos gomb hatszögletű és egymást keresztező pálcákkal van beszegve. A rotulusok némelyikében még meg van a piros kő. A noduson szemben álló nagy levelek vannak kiverve. A kehelykosarat hólyagdisz borítja, mely balfelé csavarodik, közbe-közbe egy-egy piros kő. A pártakoszorú itt is ugyanaz a szép rózsasor, melyet a csiksomlyai 1. sz. kehelynél látunk. A talpán alul: I. E. B. P. H. C. Anno 1695 felirat talán a donátorra vonatkozik. A hozzá tartozó patenán e felirat olvasható: TEMPORE. MARTINI. GOTHARD. ECCLESIA. HVNGARICA. PROPRIIS. SVMPTIBVS. CVRAVIT. ANNO. 1651.

A másik oldalon a 92. számú mesterjegy. b) A másik vertművű ezüst kehely Bécsben készült. A patenája ellenben brassai, mert alsó felén a 18. számú mesterjegyet találjuk beütve. A fölírás szerint 1767-ben készíttette Privigyei Márton.

15. A *prázsmári* kelyhek. Brassó után a legtöbb és legszebb kelyheket a prázsmári szász templom őrizte meg számunkra, mert összesen négy darab gotikus kelyhe van, melyek még a reformáció előtti időkből származnak. Ezek a következők: a) Legdiszesebb a Hedschenféle kehely 1529-ből (12. ábra). Ezüst aranyozva, vert, vésett és öntött munka. Magassága 20·5, kuppájának átmérője 9 cm. Talpa hatkaréjos, áttört pártával, a hat mezőt pedig, melyeket vastag sodronykötél választ el egymástól, finom filigrán köröcskékből álló háló borítja, közbe-közbe pedig szögecskék foglalnak helyet. A talpat a nyéltől hatszögletű lapos gomb választja el, melyen fölül e felírás olvasható: HEDSCHEN - HEN - FACIENDUM - ME FECI 1 · 5 · 2 · 9. Tehát e kelyhet Hedschen János készíttette 1529-ben. A nyélen a nodus alatt és fölött vésett dísz látható. A náduson domborműben pálmalevelek s ezek közt hat szárnyas angyalfő foglal helyet. A kehelykosarat hat nagy körben a talp mezőit borító filigrán háléhoz hasonló dísz ékíti, melynek közeit fönt szintén szárnyas angyalfők töltik ki. A pártakoszorú igen szépen font levél s virág guirlande. Talpán belül körben ezen felirat van bevésve: THISEN - HANNES - MECHEL - HEDSCHN - MISZ, vagyis a denátorok nevei. A Hedschen név ma is ismeretes Prázsmáron. Érdekes dolog, hogy kelyhünknek a párja megvolt Gelencén (Háromszék m.), s jelenleg a gyulafehérvári egyházmegyei múzeumban őrzik.*) Kiállításra nézve teljesen megegyezik a prázsmári kehellyel, sőt épebbnek mondható, mert a talp-karélyok közt megvannak a pálmalevelek is, melyeket a mienknél már hiába keresünk, de a szegek helyei mutatják hogy ott voltak valamikor. S mivel a gelencei kehely 1528-ban készült, világos hogy az szolgált a prázsmárinak mintául. Mindkettőt tehát ugyanazon brassai ötvös készítette, talán az az Antonius mester, ki ezen időben Brassóban tekintélyes ötvös volt. b) A Máriakehely. Régibb és egyszerűbb az előbbinél. Ezüst aranyozva. Talpa hatkaréjú, sima mezőit vésett növénydísz borítja,

*) V. ö. Kiállítási Lajstrom II. t. 8. sz. 46. sz., Ötvösség Remekei I. K. 25. l. képpel, Czo-
bor: Egyházművészeti Lapok 5. évf. 336. l., Das Sächsische Buzenland 35. ábra.

pártája gyöngysoros. Lapos nodusa csavarmenetű, a nyélen a nodus fölött és alatt ezen felírás: *hīlf gott*. A betűk között még kivehetők a kék zománc nyomai. Kuppája sima, melynek közepén vésett alapon ezen kiemelkedő írás fut körül:

ave | maria | gracia | plena | dominus | hi

A kehely a XV. századból való*). c) A harmadik kehely ezüst aranyozva, 21 : 10 cm. nagyságban. Talpa hatkaréjos, virágos áttört pártával és mezőin felváltva vésett díszítéssel. A stiluson zöld, illetőleg vörös zománccal alapon betű utánzatok (maiuscula M-féle) váltakoznak, értelme nincsen. A lapos nodust egymás felé hajló vertművű levelek borítják, a hat négyszögletes rotulusban fekete zománccal négyszirmú vésett virág emelkedik ki. Kuppája sima, melynek közepén vésett aljban gót minuscula írás látszik:

† hīlf · got · maria · berot · ave · hīlf · got · maria †

Mesterjegye természetesen ennek sincs, hiszen a XV. században még nem divott a jelzés. Fenekén évszámok (1512. 1730.) és betűk (P. H. és M. S.) vannak bekarcolva. d) Az előbbihez egészen hasonló kehely, csak kissé nagyobb, 23·5 cm. magas. Talpa hatkaréjos, pártája az előbbivel egyező, a mezők egészen simák, a vésett dísz hiányzik róluk, ellenben a stilust bevezető hatszögletű gomb itt csinosabb. A stiluson valóságos betűk, de csak a felsők adnak értelmes szót: *i h e s u s*. A nodus is megegyező az előbbivel, a gömbölyű rotulusokban azonban szép gotikus áttört díszet találunk. A kupa felírása vésett alapon gót minusculákkal:

ave · sanguis · dulcissime · qui · manasti · lac

Vagyis: Ave sanguis dulcissime, qui manasti lac (az utolsó r betű hibás c helyett).

16. A *tatrangi* magyar ág. evangélikus templomnak is van egy régi kelyhe, melynek talpát szép áttört virágos pártá övezi. Az egész kehely különben az egyszerűbbek közül való, úgy a talp mezői, mint a kupa is egészen sima. Nódusán hat rozetta van, melyben virágszirmok között egy-egy gomb ül.

17. A *pürkereci* ág. ev. magyar templom 1. régibb kelyhe nagyrésztben megegyezik az előbbivel, csak hogy áttört pártájának rajza más, s hogy a nóduson rozetták helyett rotulusok vannak (eltérőleg a rendes szokástól 7) vésett díszel. E két kehely a

*) V. ö. Kiállítási Lajstrom II. 3. 24. sz.

XV. század végéről való. 2. A második kehely egészen új (1855-ből), mesterjegye nincs. A paténa ezüst aranyozva ezen felirattal: „Petrus Giesel, conductor pagi Pürkeretzensis, una cum uxore Katherina Ecclesiae hujus loci pro memoria sempiterna hoc dedicaverunt. 1843 die 10-ma Aprilis.“ Ezen már bélyeg is van (a 32. számú.).

18. *A csernátfalusi zománcos kehely.* (11. ábra.) De mind Ezeket izlésre, finomságra nézve messze fölülmulja a csernátfalusi ág. ev. magyar templomban lévő gotikus kehely, mely az 1884-iki kiállításon is ott volt.*) Ezüst aranyozva, 20 cm. magas, öble 9 és talpa 11·5 cm. széles. Hatkaréjos talpát áttört szép párta köríti, a talp mezői simák, kivéve egyet, amelyen egy térdelő szerzetes alakja (Aquinoi Szent-Tamás?) látszik, ki áhitattal tekint a fölötte lévő kehelyre és ostyára. A stilus hatoldalú, mely a nodust alkotó szép gotikus támpilléres, tornyos fülkék felé kiszélesedik, illetőleg a kupa felé ismét megvékonyul. A stilust alul vésett disz takarja, fölül pedig a fülkéknek megfelelőleg zománcos írást találunk kacskaringós menetben. A felírások így következnek:

INRI | LUCAS | MAR | CUS · MA | THEVS · IOH | ANNES
Miből világos, hogy e fülkékben valamikor szobrok állottak, még pedig Jézus (talán a feszület, erre mutat a felirat) és a négy evangelistáé. Mi lehetett a hatodik fülkében? Nem tudom megmondani, esetleg Mária a kereszt alatt. A kupa alsó részét igen szép renaissance izlésű vésett disz borítja, mely egymásba fonódó leveles ágakból van összeszerkesztve, itt-ott virágok és madarak láthatók. A kosarat egykor áttetsző színes zománc takarta, még pedig több színben, ma azonban csak a zöldszinű zománcból maradt meg néhol egy-egy kis töredék. Pártakoszorúja a szokásos liliumfonadék. 1500 körül készülhetett, mesterjegye nincs.

A most hozzátartozó paténa 1738-ból való, a felirat szerint:

CSERNÁT TÜRKÖS és BATSFALVSI ECCLESIABAN valo
PATHENA. ANNO 1738.

A rajzta lévő (48. számú) mesterjegy szerint Gerg Olescher készítette.

19. *A vidombáki zománcos kehely,* amelyet itt bemutatni szándékozunk (13. ábra) igen érdekes tanulságokat nyújt a hazai

*) V. ö. a Lajstrom II. 8. 112. sz. Ötvösség Remekei I. 94. 94. 1. képpel.

sodronyzománc későbbi történetére nézve.*) Ezüst aranyozva, áttört, vert és öntött munka, magassága 24, öblének szélessége 9 cm. Talpa hatkaréjú, melynek oldalát kockás áttört párta díszíti, felső lapja és szára egészen sima, csakis a stílushoz való átmenetnél alkalmazott az ötvös párkánydiszt és egyszerű tagozást. Nodussza lapos, vertművel ékes és hat rozetta van rajta, melyeknek kelyhéből azonban a zománc már kipattogott.

Kuppájának formája már átmeneti alakot mutat. Kissé magasra nyuló kosara sodronyzománccal van borítva, mely azonban már a zománctechnika hanyatlását mutatja, nemcsak formájában, hanem főleg kivételében. A kompozíció nem egységes, a virágokat és leveleket példázó köröcskék minden összefüggés nélkül vannak elhelyezve. Vastag sodrony határolja a hat hosszukás mezőt, mely sötétkék zománccal van kitöltve, ennek közepén a hét köröcskéből alkotott zöld virág foglal helyet, melyet, két sárga, két zöld és két világoskék szabadon álló köröcske környez. Ez a beosztás ismétlődik a félmezőkön is. A kosarat szép liliom párta övezi, mely fölött három sorban a következő felírás olvasható:

VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM:

Zu ehren Gottes und stet wehrendem

Gedächtnis verehret diese Kelch der

Grißligen Gemein *W E I D E N B U C H*.

GEORGIUS DRAUD SENIOR jampt jeiner

haußframen SOPHIA WELTHERIANA. ANNO 1659.

A felírás szerint tehát ezen kelyhet az idősebb Drauth György ajándékozta a vidombáki templomnak 1659-ben. A krónikás feljegyzések szerint pedig ez a Drauth György tekintélyes brassai kereskedő volt és 1661. december 27-én halt meg*).

A kehely peremén lent mesterjegyet találtam, mely szivalakú pajzsban koronás, egymásba helyezett L. C. betűkből áll (31. sz.), melyek *Lucas Crestels* ötvös mester nevét rejtik. Első ismertetésemben azon nézetemnek adtam kifejezést, hogy Lucas Chrestels csak javított a kelyhen, most azonban alaposabb vizsgálat után odamódosítom véleményemet, hogy az egész kehely a zománcozással együtt 1659-ben készült. A ke-

*) Először ismertettem a „Batthyáneum” I. K. 79—81. l.

*) Quellen IV. k. 268 l. „1661. den 27. Decembris ist im Herren entschlafen Herr Georgius Draudt senior, ein ehrlicher und frommer Handelsmann in Kronstadt.“

helyhez patena is van, ugyanazon mester műve. A felírás „GEORGIVS · DRAVD · SENIOR · ANNO · 1659” szerint szintén Drauth György ajándéka, ott van rajta a Drauthok oroszlános címere is.

20. A *feketealmi* szász templom kelyhei: 1. Ezüst aranyozva, 20 : 9·5 cm. nagy. Talpa hatkaréjos, áttört pártával. Nodusa lapos s a rotulusokban hat piros kő foglal helyet. A kehelykosár hat mezőre oszlik és szép áttört műből van alkotva, csinos a lilimos pártakoszorú is. Peremén bélyeg, a 46. számú. 2. A másik kehely már újabb, egyszerűbb is, vert müben virágok és gyümölcs ékítmények borítják. Carl Resch, brassai ötvös munkája, amint azt a rajta lévő 32. sz. mesterjegy mutatja. Ugyancsak ő készítette hozzá a paténát is.

21. *Keresztényfalván* két újabb kehely van: 1. Ezüst aranyozva, talán 1825-ben csináltatták, mert ezen évszám van beütve a peremén. Ott van a mesterjegy L. R. betűk és a 12-es (74. számú). 2. A másik szintén ezüst aranyozva, egészen egyszerű, sima. Bélyege a 60. számú. Évszám is van rajta 1800

22. *Szászmagyaroson* is van egy szép régi kehely. Ezüst aranyozva 19 : 9·5 cm. nagy. Talpa hatkaréjos, pártája zárt, tojásdisszel ékítve. Lapos nodusán 6 angyalfő van, fölötte a száron a következő felirat latin nagy betűkkel: HILFVAS, ami valószínűleg a szokásos „hif uns aus Noth” rövidített formája. A kupa kosara már nincs meg, csakis a lilimos pártakoszorú maradt meg. A kehely a XVI. század elejéről (illetőleg a XV. végéről) származhatik. Egy patena is van hozzá, mely azonban újabb, a XVII. századból való, erre mutat legalább az a mesterjegy, mely rajta látható, ennek azonban csak a felső része vehető jól ki t. i. a korona s a két betű teteje (talán A és I.).

23. A *botfalusi* templom kelyhei: 1. Régi réz kehely aranyozva, talpa hatkaréjos s úgy ezen, mint a kuppán is vésett diszítványok — virág és geometriai idomok — láthatók. Legszébb rajta a lilimos párkánydísz. Lehet, hogy valamikor zománcos volt, de ma annak már nyoma sem látszik. Mesterjegye nincs, mert rézből való, de különben is még azon korból származik, mikor a brassai ötvösök mesterjegyet nem használtak. 2. A másik kehely ezüst aranyozva, s habár modern készítmény, mesterjegyet rajta nem találtam.

24. A *szentpéteri* szász templom gotikus kelyhe. Valamikor az egész Barcaságnak talán legszebb és legdiszesebb kelyhe,

ma csak nyomait találjuk rajta a régi pompának¹⁾. Szép áttört pártája fölött a hatkaréj mezőin is szentek szobrai voltak öntött esütből, ma azok helyét ujabban behelyezett kövek foglalják el, a kis baldachinok azonban ma is megvannak. Az áttört művű szép gotikus nodus fülkéiben is régen hat szobrocška állott. A kosáron most csak vésett disz van, valamikor zománc borította, az ablakszerű mélyedésekben most is látszik még a nyoma s a felirat hézagait is zöld zománc töltötte ki. A gót minuskula fölirat így hangzik:

agnus | dei | qui | tollis | peccata | mundi | miserere.

25. A *rozsnyai* szász templom kelyhei. 1. Nagy kehely ezüst aranyozva, 27 : 10 cm. nagyságban. Talpán három dom-bormű: az Atya, Fiú és Szentlélek. A kuppán is három medaillon ezen felirattal: a) Georg Greissing Roso. cum conjuge sua. b) Ecclesiae dedicavit Ao 1616. c) Pastor. Paulo Spick. Chro Sacrum. Vagyis e kelyhet Georg Greissing, rozsnyai polgár és neje ajándékozta a templomnak Spick Pál lelkész idejében 1616-ban. Még egy felirat van rajta a talp peremén, melyszerint e kelyhet 1773-ban többek hozzájárulásával renoválták. Valószínűleg ekkor tűnt el az eredeti mesterjegy, mert most csak a javítást végző brassai ötvösnek találjuk ott jelét a második medaillonban (18. számú). E kehelyhez patena is tartozik, egészen sima, mesterjegye ugyanaz, mint a mely a kelyhen látszik. 2. Nagy kehely, ezüst aranyozva, nagyságra az előbbivel egyezik. Talpán virágok és fejek váltakoznak, kosara áttört virág, illetőleg geometriai idomokból alkotott. Felirata: ROSENAVER KIRCHE (itt a rozsnyai cimere) KELCH. ANO 1719 Die 6 April. Peremén a 114. számú mesterjegy. E kehelyhez is van patena, melyet Georg Olescher készített (ott a 48. számú mesterjegy). Koszorúban három rózsa (Rozsnyó cimere) van kivésve rajta és e felirat: ROSENAVER KIRCHENPATEN. Anno 1727. die 1. Mart. 3. Kiseb-b ezüst kehely aranyozva 19 : 8 cm. nagyságban. A felirat szerint a templomatyák csináltatták 1840-ben. Talpán vertművel, kosarán pedig érdekes vésett diszítéssel. Alján bélyeg (22. számú). Patenáján ugyanazon mesterjegy.

26. A *hóltövényi kelyhek*. Az egyik szép régi kehely a XV. sz. végéről, a budapesti ötvösműkiállításon is ott volt.²⁾ Ezüst

1) Képe látható a „Das Sächsische Burzenland“-ban, 37. ábra.

2) V. ö. A lajstrom III. t. 8. 105. sz. képpel, Das Sächsische Burzenland 36. ábra.

aranyozva, vert és vésett munka. Talpa hatkaréjos, a mezőkön fölváltva pajzsot, illetőleg keresztet tartó angyal van, az egyik pajzson cimer (két kard keresztben, fölötte csillag és hold) látszik. A noduson virágdísz, a rotulusokon is virág ül. Kosara hálószerű, közben hat angyal flotázik vagy hegedül. Mesterjegye nincs. a cimer rokonságot mutat Szeben város cimerével. A másik kehely 1613-ból való, a mesterjegy szerint Szebenben készült.

27. A *földvári* kelyhek. 1. Szép kehely renaissance díszítéssel, ezüst aranyozva, 21 cm. magas, öblének átmerője 9 cm. Hatkaréjos talpa felváltva nagy virágokkal és szárnyas angyalfőkkel van (vertműben) díszítve. Nyele a nádus alatt és fölött áttört, a nádust és a kehelykosarat stilizált virágok borítják, de míg a nádus vert mű, a kehelykosár áttört. Pártáját akanthusz levelek képezik. Felírata alul: Joh. Georg Paur Anna Soph. Paur Ne Bognerin. Ao 1750. die 14. Marcii, vagyis e kelyhet Paur György és neje sz. Bogner Anna ajándékozták a templomnak. A peremén mesterjegy (114. számú). 2. A másik kehely ujjabb, M. S. betűk és 328-as szám van beütve rajta, de oly különös formában, hogy a jelzést nem vehetem mesterjegynek, különösen brassainak nem.

28. A *fogarasi* ref. templomban is találtam egy brassai eredetű 26:11 cm. nagyságú ezüst kelyhet, mely Krisztus szenvedésének eszközeivel van díszítve, fönt pedig a négy evangelista képe látható. A pártakoszorú igen csinos. A peremén a 92. számú mesterjegy. Ugyanezen mestertől való a paténa, mit a rajta lévő jegy bizonyít.

29. A *csiksomlyai* kelyhek. A krónikák szerint, mikor Brassóból a barátokat a reformátorok kiűldözték, azok nagyobb részt Somlyóra menekültek s valószínűleg magukkal vitték a templomi szent edényeket is. Nem lehetetlen tehát, hogy azon régi kelyhek, melyek jelenleg Csiksomlyón vannak, így kerültek oda. De másrészt Brassó volt a legközelebbi beszerzési forrás is a szomszédos Csikmegyére nézve, föltehetjük tehát, hogy az ötvösműveket is itt vásárolták. Az alábbiakban röviden ismertetem a Csiksomlyón lévő régibb kelyheket. 1. Gotikus kehely brassai mesterjeggyel. Ezüst aranyozva 20:9 cm. nagyságban. Talpa hatkaréjos áttört pártával, mezői simák. A stilus lapjain álló vagy keresztbehelyezett négylevelű virág van bevésve. Nódusa lapos és csavarmenetű, vert és vésett virágokkal ékítve, hat négyszögű

rotulusában sötétkék és sötétzöld zománc nyomai láthatók. A kupa kosarát 14 sor gyöngydisz borítja, melyet izléses liliomos pártakoszorú övez. Talpán alul mesterjegy (90. számú). Minthogy e kehely legkésőbb a XVI. sz. elejéről való, a mesterjegy pedig a XVII. századból, a látszólagos ellentétet úgy vélem megoldhatónak, ha feltesszük, hogy a kehely folytonos használat folytán megrongálódván nagyobb szerű javításon ment keresztül és e javítást eszközölte az a brassai mester, kinek jegyét a kelyhen találjuk. 2. Gotikus kehely Jézus, Mária felirással. Az előbbinél még régibb, a XV. századból származik, de talpa és kuppája megújított. Talpa hatkaréjos, csinos pártával. A nodus rotulusain és a stilus mezőin gót minuskula betűk vannak, melyekből, habár már meglehetősen elmosódottak s fordilva vannak elhelyezve (ami valószínűleg a javításkor történt), Jézus és Mária nevei vehetőek ki. A kosár uj. 3. Gotikus kehely a passió jeleneteivel. Talpa hatkaréjos, szép virágos áttört pártával. A talp mezőin három jelenet van a passióból, illetőleg annak eszközei láthatók: a) a keresztfa és az ostorok, b) Veronika kendője, c) Krisztus álló alakja sebekkel borítva, dárda és szivaccsal. A nodus alatt MARIA, fölötte IESVS van a stiluson bevésve. Úgy a nóduson, mint a kupa pártakoszorúján imitált drágakövek. A kosáron angyalok és virágok váltakoznak gyarló kivitelben. E kehely a XVI. századból származik, valószínűleg azonban ez is javításon ment keresztül; s ebből az időből való a kosár és a drágakövek. 4. Bálintfi István kelyhe. A régi gotikus kelyhek gyöngye utánzata a XVII. századból. Megtaláljuk rajta a hatkaréjt, az áttört pártát, a nódust hat rotulusszal, a kelyelykosarat, de mindezt oly ormótlan formában és ügyetlen kivitelben, mely világosan mutatja a gotikus formák hanyatlását. A talp egyik mezején címer: kard, jobb és balfelől kalász, a pajzs körül köriratban a donátor neve: Bálintfi Stephanus. Évszám, mesterjegy nincs rajta. 5. Gotikus kehely 1513-ból. Ezüst aranyozva, 24 cm. magas. Talpa hatkaréjos, pártája ékalakú disz. A talp mezőit hat ráerősített áttört művű lemez borítja, egy-egy piros kövel ékitve. A hatszögletű gomb-széleiket egymást keresztező pálcák határolják. A stiluson betűutánzatok és vésett rajzok váltakoznak. A lapos nóduson vert, egymás felé hajló nagy levelek vannak, a gömbölyű rotulusokat áttört mű takarja. A kosár hat cikkelyből áll, melyet szintén áttört virágdisz borít. A pártakoszorú igen szép rózsa (bimbó, ki-

nyílt virág és levél) sorozatból áll. A talpán ezen felírás: EGO MARTINVS CORIGIATOR VNA CUM VPORE MEA VRSVLA FECIMVS FIERI CALICEM ILLV OB HONOREM APPOSTOLORV PETRI ET PAVLI 1513. Tehát e kelyhet Márton szijgyártó és felesége ajándékozták és csináltatták Péter és Pál apostolok tiszteletére. Tudjuk, hogy a brassai régi barátok templomának Péter és Pál voltak a védőszentjei. Ezen kehely is tehát valószínűleg Brassóból került Csiksomlyóra. Ezeken kívül van még három újabb kehely a XIX. század elejéről, kettő azok közül Szatmári, kolozsvári ötvös műve, egy pedig talán szebeni (I. L. mesterjeggyel).

30. *A zágoni zománcos kehely.* Brassó szomszédságában, a zágoni (Háromszékm.) református templomban van az a kis zománcos kehely, melyet Hampel József szakszerű leírásából már ismerünk,^{*)} ahol is a tudós ismertető azon véleményének ad kifejezést, hogy Erdélyben készült, mi pedig most tovább megyünk egy lépéssel, s kimondjuk, hogy az brassai készítmény. E nézetünket támoogatja az a történelmi tény, hogy a szomszédos Háromszék iparcikkelyeit mindig a közeli Brassóban szerezte be, s másodsor az a rokonság, mely ezen kehely és a feketetemplom főntebb bemutatott sodronyzománcos kelyhe között van. E rokonság azonban kiterjed a marosszentkirályi és a Rongfőle helyekre is,^{**)} és éppen azért ezeket is erdélyi (s közelebről talán brassai) eredűeknek lehet tekintenünk.

A zágoni kehely (14. ábra) a kisebb kelyhek közé tartozik, talpa és szára sima, hatkaréjos talpán szép áttörtművű növény guirlande fut körül, amilyent a marosszentkirályin is látunk. Lapos nádusán a hat rotulusban valamikor zománcos rozetták foglaltak helyet. A stílus két tagja rossz összeállítás folytán a nádus fölé került, amelyeken a következő felirat látszik:

M A R I A H I W A V S N

vagyis: Maria, hilf aus Noth!

A karcsú kuppát sodronyzománcos kosár takarja, mely ugyan már egy kissé meg van rongálva, de azért úgy a zománcszínek, mint a diszitőrajz elég jól kivehető. A kosár négy részből áll, melyeket vastag recés sodrony választ el egymástól, a mezőket alulról kiinduló sodronyindák ágazzák be, melyeken elszórva le-

^{*)} V. ö. Arch. Ért. XII. K. 28–32, 1.

^{***)} V. ö. Mihalik: A zománc. 109. és 114, 1.

velek és virágok ülnek. Az alapszín váltakozva zöld és barna, a levelek zöld, a virágok pedig fehér színűek. A kehely a XVI. század elejéről való.

31. A *Nemzeti Múzeum* gyűjteményében is van egy kehely 1691-ből, melynek hatkaréjos talpa virágdiszes s azon poncolt írással ezen felirat olvasható: RESIDENTIAE ESZTELNEK AD SANCTVM GEORGIVM. 1691. Tehát az esztelneki (Háromszékm.) ferencrendi zárdából került mostani helyére. Kuppája sima. Talpán a 44. számú mesterjegy látható.

II. Fődeles kupák.

Főntebb már megemlékeztünk azokról a diszes domborműves kupákról, melyek a XVI. és XVII. század folyamán oly nagy keresletnek örvendtek, s oly kedvelt ajándéktárgyul szolgáltak. Itt még pótlólag hozzátehetjük, hogy azok vagy egyházi vagy világi célra készültek s rendeltetésük szerint megfelelő díszítéssel látták el azokat az ötvösök. Az alábbiakban mindkét fajtából bemutatunk néhányat. A sorozatot itt is a feketetemplom 6 db. diszkupájával kezdjük meg.

1. *Czernicki fedeles kupája.* Nagy, aranyozott ezüst kancsó, öntött, vésett és vert munka, melynek magassága 34 cm., öble fönt 95 cm. Igen diszes munka, szinte tulságosan el van halmozva alakokkal és ékitményekkel, látszik, hogy megtisztelő ajándéknak készült, amidőn is sem a mester nem kimélte a fáradságot, sem a megrendelő a pénzt. Eredetét a fenekébe vésett következő felirat beszéli el:

IOHANNES CZERNICKI VON | BRIGH CZINKENBLÖSER
HAT MICH DA ER BIS IN D | AS 31. JAHR DIESER STADT
CR | ONEN GEDIENET DIESER PH | ARKIRCH, AVFF DEN
ALTAR | ZV EINEM EWIGEN GE | DECHTNIS VEREH | RT
ANNO 1612. DEN 22. MAIVS.

Tehát e diszes kancsót Czernicki János, brighi származású kannagyártó készíttette örök emlékül a feketetemplomnak, mintegy ezzel akarván hosszú 31 évi működését befejezni 1612-ben. Brigh város neve nem ismeretlen előttünk, cimerét is ismerjük azon fedeles billikom után, mely a budapesti ötvösmű-kiállításon volt bemutatva.*)

*) Az ötvösség remekei II. k. 115. s köv.

A kupa talpán igen kecses tojásdísz fut végig. Az edénynek lefelé szélesedő derekát hármassal beosztásban, vertművű alakok és díszítmények lepik el. Még pedig az alsó részen, mely éppen úgy mint a felső is, a kupának körülbelül a negyedrészt foglalja magában, hat, különféle helyzetben álló és jelvényekkel ellátott alakot látunk, kikben az apostolokra ismerünk. A középső és felső részen három-három apostolt látunk, legfelül Pétert a kulcsokkal, s így a teljes szám megvan. Az alakokat egymástól egymásba fonódó ágak választják el, melyek egyszersmind keretül is szolgálnak és az egyes alakoknak talapzatot alkotnak. Az akanthus levelek annyira tagozottak, hogy jóformán a strucz-toll finomságát veszik fel. Feltűnik a díszítmények közt a nagy számban előforduló kagylódísz (15. ábra).

A középső részt három nagy medaillon foglalja el, közbe-közbe egy apostol alakjával. Már e medaillonok nagysága is mutatja, hogy ötvösünk, ki e kupát készítette, erre fektette a főszólyt. A három kép, mely a medaillonokat betölti, Krisztus szenvedését és megdicsőülését tünteti fel. Az első képen a Megváltó megostoroztatását látjuk, a másikon a keresztre feszítés jelene van föltüntetve, míg e harmadik a halottaiból dicsőségesen föltámadó Üdvözítőt állítja elénk. A kompozíció úgy részleteiben, mint egészében sokkal jobb, mint az egyes alakok kidolgozása. Közelről nézve az alakokat, úgy látszik, mintha kissé durvák lennének s sem volnának kellő finomsággal kidolgozva, de kissé távolabbról nézve az összbélyomás igen jó. Jó hatást gyakorol pl. a feltámadó Üdvözítő komoly, méltóságos alakja. A középső rész fölött a három apostol közötti fennmaradó üres tért angyal alakok töltik be. Látjuk tehát, hogy a kancsó derekának díszítése egységes, rendeltetésének megfelelő, a mennyiben a Megváltót állítja elénk több jelenetben, apostolaitól és angyaloktól környezve.

A földön is először a szárnyas angyal alakja tűnik a szemünkbe, mely szintén megfelel a kancsó rendeltetésének. A föld többi részét szárnyas angyalfők és egyéb díszítések foglalják el, három kis medaillont alkotva, melyekben egy özet és egy szarvast látunk. A harmadik kis képet a fogó fedi el, mely is oly ügyetlenül és durván van odaforrasztva, hogy azt kell gondolnunk, hogy e forrasztás későbbi, kontár munka. Az edény füle átmenetet alkot az szokásos és ismert női alakot és kígyót ábrázoló

fülektől a lapos, tisztán szerkezeti motívumú fülekhez. Mert alul még ott látjuk a kígyófejet, mely a maga görbületével igen csinos befejezést ad a fülnek, de a többi rész már egészen lapos és mithologikus alakokkal van díszítve. Ott látjuk ugyanis Venust kétszer is, Diánát és egy hős alakját, mi azt mutatja, hogy ötvösünk nem tudta magát teljesen felszabadítani a renaissance mithologikus befolyása alól.

A Czernicki-féle kancsó az erdélyi renaissance ötvösművészet egyik szép alkotása, mesterjegy is van rajta, melyet a kancsó fenekén találunk beütve a dátumnak (22. maius) első 2-es számjegye felett: B. I. betűkből áll, mely pajzsba van foglalva, a korona azonban hiányzik (l. a 27. sz.)

Végül még csak azt jegyezzük meg, hogy e kancsó a budapesti ötvöskiállításon is szerepelt,*^{*)} és hogy a régi brassai krónikák is megemlékeznek „Johann Zernichi Zinkenbläser“ ezen kupájáról.**)

2. *Enyeter Zsuzsánna fedeles kupája.* Ezüst aranyozva, öntött, vert és vésett munka. Magassága 30, felső öble 10 cm. A brassai feketetemplom kincstárában. Nem annyira díszes, mint a Czernicki-féle kancsó, de azért nemes egyszerűségében is vonzó és tetszetős (16. és 17. ábra). Ez is mint ajándék, még pedig örökségképpen szállott a feketetemplomra, mint azt a fenekén látható következő írás mutatja:

Legatum | von Fr. Susanna Enye | terin | Ao 1731. ad Ec-
clesiam parochialem | Coronensem.

Tehát Enyeter Zsuzsánna asszony hagyományozta ezt a kancsót a feketetemplomnak 1731-ben. Hogy ezen Enyeter Zsuzsánna milyen viszonyban állott azzal a Martin Enyeterrel, ki mint ötvös 1695-től 1717-ig Brassóban működött, nem tudom megmondani, lehetséges, hogy özvegye volt.

Már előzetesen megjegyzem, hogy az 1731. évszám nem a kancsó készítésének, hanem csak a hagyományozásnak idejét jelzi, mert maga a kupa körülbelül egy századdal régibb. Talpa kiálló s annak félköríves kidomborodó részén egyszerű díszítések váltakoznak, közöttük ott látjuk a kagylót is. A talp fölött külön e célra készített síma felületen a következő szép mondást olvassuk német domború írásban:

*) A m. t. Ötvösmű-kiállítás lajstroma. IV. t. 65. sz.

***) Quillen IV. k. 103. l. Johann Czernicky 1613-ban halt meg és fivére, Fábián Kassáról jött az örökség átvételére Brassóba. Qu. V. 485.

Gott weiß woff mittel und zill.
wie Ehr den Seinen hilffen will:

A kancsó derekán csinos és izléses cartoucheok által övezett három medaillont találunk, melyekben három ó-szövetség bibliai jelenet van ábrázolva. Az elsőben Jónás prófétát látjuk, amint a hal éppen a partra dobja, a háttérben Ninive város tornyai és házai emelkednek. A második medaillon a sátor függőnye által két részre van osztva, a sátorban a leitatott Lóthot látjuk egyik leányával, a sátoron kívül alszik a másik, míg a távolban Loth feleségének sóvá lett szobra és Szodomának lángokban álló városa látszik. Az előtérben egy csinos amfora foglal helyet. A harmadik Ábrahám áldozatát mutatja be; ott látjuk az ősz patriarkát, a mint éppen fiát leölni készül, ott áll készen az égő oltár, mögötte fák, bokrok, azokban a szarvainál fogva fennakadott kos, fönt pedig felhőkben az Úr. Valósággal drámai élénkséggel megrajzolt kép. Igaz ugyan, hogy Jónás történetét teljesen hasonló alakításban láttuk egy más fedeles kancsón, mely valószínűleg Sthin Tamás munkája,^{*)} de ez nem von le semmit kupánk művészi értékéből, miután tudjuk, hogy ötvöseink e korban általában közös minták után dolgoztak és nem a tárgyban, hanem a kidolgozásban keresték az eredetiséget. Már pedig úgy plasticitás, elrendezés, mint kifejezés és kidolgozás tekintetében is ezen kancsó egyik legszebb alkotása a brassai XVII. századbeli ötvösművészetnek. A képek között fönt három keretben ismét felirásokat találunk, melyek szerves összefüggésben vannak a kancsó alján lévő és már föntebb közölt tanulsággal. E feliratok a következők:

1. Komptt dir Widerwertigkeit | 2. Verzage nicht In deinen Zeit. |
3. Den viel gescheen ist In der Zeit:

A képek tehát, mint e fölírások is mutatják, azon mély gondolatot látszanak kifejezni, hogy az Isten nem hagyja el az övéit, ezt bizonyítja Jónás, Lóth és Izsák története.

A kancsó fedelén is egyszerű, szerény díszítést látunk, többi között a jellemző szárnyas angyalfőt. A kupa legtetijén egy álló embert látunk, aki jobb kezében hatalmas szőlőfürtöt tart, ezzel jelezvén a kancsó rendeltetését. A fül és fogó igen szép formájú, a kigyó és a női alak teljesen hiányzik, a fül felső részén mindinkább kisebbedő gömböcskék futnak végig, a-

^{*)} Az ötvösség remekei. II 71. l.

mí az egész fülnek egyetlen diszítése, hozzátehetjük sikerült diszítése. A fül egy üres címerlapban végződik, melyet ötvösünk talán a tulajdonos címerének szánt.

A kupa alsó peremén két bélyeget találunk, az első fordított és nem jól sikerült, s azért ötvösünk újra beütötte mesterjegyét most már szokásos, rendes fekvésben, vagyis fejfelé, úgy hogy az olvasónak szeméügyébe essék. A mesterjegy ovális pajzsban M. S. betűk, még pedig úgy helyezve el, hogy az S. az M. betűnek második lába köré fonódik. A betűk fölött a szokásos háromgú brassai korona látszik (92. számú).

3. *Goldschmidt Mihályné fedeles kupája.* Ezüst aranyozva, öntött, vert és vésett munka. Magassága 30, szájnnyílása 10 cm. a feketetemplom kincstárában. Eredetét és rendeltetését a kancsó fenekén lévő föliratból tudjuk meg, mely így szól:

Auss | Crístlichem Eiffer und | Gottseliger Andacht hat Fraw | Catharina Froniana, des Wey | land Namhafftigen und Wollweisen | H. Herrn Michaelis Goldschmits | Gewesenen Richters in Cronstadt | hinterlassene Wittibe diese Kanne | auff den Altar der Pfarr | kirchen in Cronstadt vor ihrem | seeligen hintrit auss die | ser Welt zum Ewigen | Gedechtnis Bescheiden. | Anno 1667. | Michael Schuartz fecit.

Íme tehát ezt a kancsót is egy özvegynek kegyelete juttatta a templomnak. Az a Goldschmidt Mihály, akinek nevét itt olvasuk, nem ösmeretlen előttünk, mert ő maga is ötvös volt, hosszú ideig céhmester, majd pedig „wortman“. Ennek a Goldschmidt Mihálynak, kit hasonnevű fiára való tekintettel seniornak nevezünk, volt özvegye az a Fronius Katalin, ki a főttebbi felírás szerint e kancsót a feketetemplomnak ajándékozta. A Froniusok előkelő szász család voltak Brassóban, kik nagy szerepet játszottak a város történetében. Fronius Péter és Dániel nevét pedig azon fedeles kannáról ismerjük, melyet a budapesti ötvös kiállításon mutatták be.*) A Fronius címert ott látjuk kannánkon is a szokásos helyen, a fedél belső részében, t. i. a strucmadarat a patkóval, mely köré e felirat van vésvé: Catarina Fronina 1654. A címer igen jól sikerült. Az 1654. év valószínűleg a kancsó csináltatásának, a fenekén levő 1667. év pedig az ajándékozásnak idejét jelzi.

Ámbár ezen kupa a díszkancsók közé tartozik, még sincs

*) Az ötvöség remekei, I. 136. l.

túlhalmozva díszítéssel és a mi díszítés van, az a három képek, mely a főhelyet foglalja el, keretétül, vagy átmenetül szolgál. Az egész kupán a hármass beosztás szerepel. Már alul a talp kidomborodó részén három hosszúkás keretben, három szimbolikus rajzot találunk, mely a három főképre vonatkozik. Az elsőben ott találjuk Krisztus szenvedésének eszközeit és jelvényeit, ú. m. a létrát, fogót és kakast. A másodikban az áldozati bárányt és az oltárt, a harmadikban pedig a húsvéti bárányt a zászlóval. E három jelvényes kép kiegészíti az edény derekát egészen betöltő s három nagy medaillonba foglalt domborművet, melyek Krisztus életéből a következő három jelenetet ábrázolják: az elsőben az Üdvözítő alakját látjuk, a mint az Olajfák hegyén térdre borulva imádkozik, fölötte felhőkbe egy angyal látszik, kezében a kereszt, mintegy ezzel akarván jelezni az utat, mely a Megváltóra vár, távolabb a fák és bokrok aljában a három tanítvány alszik. A második jelenet már Krisztust a keresztfán mutatja be, a kereszt tövében ott áll a fájdalmas Anya, mellette a kedves tanítvány, a túlsó oldalon leborulva Mária Magdolna és lovon a római centurio. A háttérben Jeruzsálem városa felhők között (ezzel akarja jelezni ötvösünk az elsötétülést), a kereszt fölött pedig a nap és a hold képe látszik. Végre a harmadik jelenet Krisztus föltámadását ábrázolja, amint sírjából dicsőségesen kikél és felhők között fölemelkedik, a katonák megijedve földre esnek vagy elfutnak. Az Üdvözítő kezében a diadalmas kereszt, feje körül égi fény látszik. (18. és 19. ábra).

Sok tekintetben megegyeznek tehát ezen kancsónak képei a Czernicki-féle kupa képeivel, amennyiben két jelenet teljesen ugyanaz (keresztrefeszítés, föltámadás), a harmadik pedig rokon (ostorozás—Olajfák hegye). De ez csak első tekintetre van így, mert alaposabb meg szemlélés után teljesen világos lesz előttünk, hogy e két ötvösmű szerzője egészen önállóan járt el. Mert nemcsak a képek kidolgozása és felfogásában térnek el egymástól, hanem mint látni fogjuk, a két műnek alapeszméje is különböző. Hasonlítsuk csak össze pl. a föltámadás jelenetét; nemcsak hogy az Üdvözítő alakja, ruházata, környezete egészen más a két művön, hanem azt is konstatálhatjuk, hogy a legapróbb részletig önálló kidolgozás mind a kettő. Legfőlegb a kép beosztása mutat föl hasonlóságot, de azt meg az adott körülmények szabják meg, mert a hagyomány és a szentírás a forrása

mindkettőnek. Kancsónk egész beosztása és koncepciója azt a gondolatot illusztrálja, melyet a biblia így fejez ki: „Megalázta magát, engedelmes lévén mindhalálig és pedig a keresztnak haláláig. Annakokáért az Isten is felmagasztalta őt.“*)

A fődön angyalfejek közt ismét három képet találunk a talp három jelvényes rajzának megfelelően. E három kép szintén szimbolikus, amennyiben tudjuk, hogy a sas, oroszlán és az ökör a három evangelistának: Jánosnak, Márknak és Lukácsnak jelvénye. A hármasság beosztás miatt a negyedik elmaradt, de a három is eléggé kifejezi azt, hogy az újszövetségi szentírás a mi hitünk alapja s e képeknek forrása. Betetőzi az egészet a húsvéti báránynak szobrocskája, mely a fődő tetején ül, a zászlónak (esetleg keresztnak) azonban csak egy kis darabja van meg, a többi letörött. A kancsó fülét kigyóban végződő női alak képezi, melynek felső görbületét a szárnyak adják meg. Ezen fülalkotás nagyon elterjedt és kedvelt volt. A fogót mascaronná alakult akanthus levél alkotja.

A kupa felírasai között legfontosabb a talp körül futó, mely a szemléltet a képek ájtatos megszemlélésére hívja fel, midőn így szól:

Sie an diß traurig Bild Christum am
Kreiß erhaben Seine Hand Füß mit Nageln durch(graben):

Az utolsó szó a hely szűke miatt már sokkal apróbb betűkkel van kiverve. Fönt a fődélen körben a következő felírás ékeskedik:

Jesus Christus Gestern und heut und in Ewigkeit.

A fődőnek legfelső kiemelkedő domborulatán lévő három kis medaillonban pedig e három szó látható!

Gedenk der Ewigkeit.

Mesterjegy nincs a kupán, miután a fenekén meg van nevezve a szerző: *Michael Schwartz fecit*. Azt is meg tudjuk fejteni, hogy miért készítette özv. Goldschmid Mihályné ezen kupát éppen Schwartz Mihállyal? Azért, mert azon Schmit (vagy Goldschmid) Mihály mester, akinél Schwartz tanult, az idősebb Goldschmid (vagy Schmit) Mihálynak (és így az özvegynek s) fia volt. Megvolt tehát az ismeretség köztük s az a ragaszkodás,

*) Szent Pál levele a Filippiekhez. II. 8., 9.

mely a mester és a tanítvány között fennállt, a család többi tagjait is kiterjedt.

4. *Goldschmid Mihályné másik fedeles kancsója.* Ezüst aranyozva, öntött, vert és vésett munka, úgy nagyságra mint kiállításra nézve teljesen megegyezik az előbbivel. A fenekén is ugyanazt a dedikációt olvassuk. Ami eltérés van a két kancsó között, azt a következőkben ismertetjük. (20. és 21. ábra).

Ugyanabban az időben, ugyanazon célból és ugyanazon mester kezéből kerülvén ki mindkét kupa, nem lehet azon csodálkozni, hogy az ötvös a díszítésekben éppen nem tett különbséget, ami van is, az oly csekély, hogy említésre sem érdemes, kivéve természetesen a három főképet, a reá vonatkozó felírást és más egyéb a képekkel összefüggő apróságot. Míg az előbbi kancsót az ötvös a Megváltó kinszenvedésének jeleneteivel díszítette, ezt Krisztus életéből vett örvendetes jelenetekkel látta el. Az első kép Krisztus születését állítja elénk. A földött helyiségben, melynek egyik oldala nyílt s merre fák is látszanak, a közepén font kosárban, pólyákon ül a gyermek Jézus anyja által támogatva, ki mellett szent József áll. A másik oldalon egy idősebb pásztor kiterjesztett karokkal térdel, a másik pedig összefont karokkal áll. Mindkettőnek testtartása, arckifejezése mély tiszteletet, hódolatot árul el. A boldog szülők örvendetes mosollyal fogadják a jámbor pásztorok imáadását. A második képen a három király fejezi ki hódolatát az újszülött mennyei király előtt. A Boldogságos Szüz alacsony széken ül, ölében a kis Jézus, kinek kezét az egyik térdeplő király csókolja, mögötte a szerecsen király göndör fürtökkel és e mellett a harmadik koronás turbánnal a fején. E két utóbbinak kezében tojásalakú, közepén nyíló és a tetején fogóval ellátott edény van, melyben a biblia szerint tömjént és a mirrhát hozták. Mária háta mögött útrakészen, bottal kezében áll szent József. A háttérben két tevének jellegzetes feje látszik, továbbá a fénylő csillag, mely a királyokat ide vezette. A harmadik kép Jézus megkereszteltetését ábrázolja. A Jordán vizében állva, mellére kulcsolt kezekkel fogadja az Üdvözítő Keresztelő sz. János kezéből a keresztséget. Fönt égi fényben a Szentlélek látszik galamb képében. Alul a talp domborulatán három medaillonban állatalakokat mutat be az ötvös, ott látjuk a farkast és a nyulat, a harmadikban egy város látképe tűnik szemünkbe.

A képeknek megfelelőleg a lábkörüli felírás is megváltozik, ugyanis itt az arra szánt helyen a következőket olvassuk:

O Jesu süß wer dein Gedenkt
 Sein Herz mit Freid wirh überjwentt.

Ennél a fedeles kupánál is a nemes egyszerűség, a kidolgozás finomsága és a szerkezet egysége csak dicséretére válik Schwartz Mihálynak, ez ötvösmű készítőjének. E kupát is a brassai feketetemplom kincstárában őrzik. A krónikák azonban csak egy kancsót említenek: „Eodem die verehrt Frau Katharina Goldschmiedin eine vergoldete silberne Kanne bei die grosse Kirche.“*)

5. *Fedeles kupa zenélő angyalokkal.* Ezüst részben aranyozva. Magassága 27, öblössége fönt 11 cm. Öntött, vert és vésett munka a feketetemplom kincstárában. Súlya 1270 gramm (22. ábra).

A kupáknak egy újabb fajával, mondhatnám stílusával ismerkedünk meg most, mert míg az előbbieket kisebb-nagyobb képeiket medaillonokba helyezik — medaillon stílus — itt *összefüggő képsorozat*ot találunk. Érdekes megfigyelni, hogy miként fejlődik az egyszerű kis díszítő motivumból, a medaillonból, mely mindig nagyobb és nagyobb lesz, végre az egész kupa testét betöltő képsorozat. Az utolsó fokot azon kupák képviselik, hol a két-három nagy képet fák, oszlopok s más ilyenféle válaszfalak különítik el, ilyenek pl. a Sebastian Hann kupái. A mi kupánkon már csak egy fát találunk, mely a képsorozat kezdetét jelöli.

Igen tetszetős külsőt ad kupánknak az ötvösnek az a fogása, hogy az edénynek csak egyes részeit aranyozta be, így különösen a mélyebben fekvő pántokat, a talapzatot és a fedőt, melyek mindegy keretül szolgálnak a fehér színben ragyogó képeknek. A talapzat félkörű domborulatán szőlőfürtök és levelek váltakoznak. Az egész kupának tulajdonképpen ékessége a 12 zenélő szárnyas angyal, kik a mezőben víg zeneszó mellett táncolnak, legalább többnek mozdulata olyan, hogy erre kell gondolnunk. A legkülönbélebb hangszereken játszanak, látunk ott díszes hárfát, triangulumot, sípot, fuvolát, trombitát, dobot, hegedűt, gitárt és nagy bőgőt, sőt az egyik könyvből énekel. Az egész csoport igen élénk, a jókedvnek megelégedett mosolya ül valamennyinek az arcán. Úgy kivitel, mint felfogás tekinteté-

*) Quellen IV, k. 107. l. 1667, nov. 14.

ben sikerült munka. Még egy jellemző tulajdonságát emeljük ki ezen ötvösműnek, t. i. hogy alakjai oly erősen kidomborodnak, hogy valósággal odahelyezett, odaforrasztott szobroknak és nem domborműveknek látszanak. A fül már egészen átváltozott, a kígyó testéből növény-inda, illetőleg ág lett; a fogó ellenben itt is akanthus levélből képzett mascarón. A fődön is levél- és virágdísz található, legfelül pedig akanthus levelek sorakoznak, a középen áttört művü fenyőtoboz fejezi be a művet.

A mű díszítése, különösen a szőlőfürtök és a vigadó angyalok a kupa rendeltetését mutatják, az ötvös ugyanis boros kupának szánta.

Kupánk alsó peremén mesterjegy van: M. T. és fölötte a korona (93. sz.). E mesterjegyből is megállapíthatjuk, ha különben nem is tudnók, hogy e kupa a XVII. század végéről való, mert az a brassai mester, kinek monogramma ez ötvösművön látható, Merten Thadeus 1683—1709-ig dolgozott. A hagyomány azt tartja, hogy ezen kupa a régen megszűnt és lebontott ispotály-templomból került mostani helyére.

6. *Fedeles kupa virágkoszorús angyalokkal.* Ezüst, részben aranyozva. Magassága 25, öblének szélessége fönt 11·5 cm. Öntött, vert és vésett munka a feketetemplom kincstárában.

Felirata nincs. A talapzaton nagyszirmú virágok és terjedelmes levelekből alkotott guirlande fut körül, ahol is egyes részek, pl. a virág közepe, aranyozottak. A kupa testét itt is összefüggő s azt egészen betöltő képsorozatot látunk, még pedig ugyancsak szárnyas angyalokat, amint különféle helyzetben a hullámvonalban haladó virág- és gyümölcskoszorút emelik, viszik vagy vállukon tartják. A képek kezdetét itt is fa jelzi. Igen plasztikus és jellemző a más-más helyzetben lévő angyalok testtartása, kik szinte görnyedeznek a nehéz guirlande súlya alatt. Lehet, hogy a művész ezzel akarta a természet bő áldását jelképezni. A fülön ismét ott látjuk a jellemző és tipikus női alakot, csakhogy itt nem a lábnak, hanem a szárnyaknak folytatása a kígyófej. A fogó szintén az elmaradhatatlan akanthuslevél.

A fedél széles peremére köröskörül áttört művü virágdísz van erősítve. Hasonlóképpen a fődő domború részein is nagyvirágú rózsákat, hatalmas bimbókat és leveleket vert ki az ötvös. Az edény tetején aranyozott mohában pihenő szarvas alakját látjuk.

Ezen kupának is a talpa felső peremén találjuk a mesterjegyet, t. i. hosszúkás négyszögbe foglalt H betűt, melynek közepéből egy T emelkedik ki, a korona azonban nem látszik (57. sz.). Ezen mesterjeggyel szemben a másik oldalon szintén látunk betűket: K és M-et. De ez nem mesterjegy, mert a két betű meglehetősen távolságban áll egymástól s nincs pajzsba foglalva, lehet, hogy valamelyik tulajdonosának a monogrammjá.

Sok hasonlóságot látunk a két utolsó angyalos kupának alakjai és Peter Flötner,*) XVI. századbéli nürnbergi „Kleinmeister“ táncoló és zenélő gyermekei között, de azért utánzatnak nem mondhatók, mert még ott is, ahol a hasonlóság legnagyobb, t. i. a zenélő angyaloknál, igen nagy az eltérés is. Így ott gyermekek, itt szárnyas angyalok vannak; ott 9, itt 12; a helyzet is egészen más, szóval művészünk nem utánzott szolgálai módon, hanem az általánosan ismert motívumokat a maga céljaira alakította át.

7. *A Drauth-féle fedeles kanna.* Ezüst, részben aranyozva, öntött vert és vésett munka a mártonhegyi templomban, Brassóban (23. ábra). Magassága 25, öblének szélessége fönt 12 cm. Díszes és értékes kupa, mely méltán sorakozik a feketetemplom hasonló remekei mellé. Talpának domború részén virág és levéldísz közt, három hosszúkás medaillont látunk, melyekbe fehér alapon tájképeket: várat, várost, templomot, falut vert ki az ötvös. Az edény derekán szintén fehérben egész jelenetsor van ábrázolva, még pedig az e korban a boros kupákon, poharakon gyakran alkalmazott képekből, melyek a bor hatását tüntetik föl.***) A tárgy tehát ismerős, kölcsönzött, vagy mondjuk inkább gyakori, de a felfogás, kidolgozás eredeti. A jelenetsor elején két gyermekalakot látunk — az e korban is annyira kedvelt puttókat — ülve s közöttük a bárány, mellyel játszanak, majd egy harmadik gyermek következik, ki egy lapos kagylóban úgy látszik gyümölcsöt (almát, szőlőt) hoz. A harmadik jelenetben a két gyermek keze tele szőlővel, melyet egymás szájába gyömszölnek. A negyedik jelenet a két összeölelkezett gyermeket tünteti föl táncolva (vagy akár birkózva), míg az utolsó gyermekalak futva menekül, mert úgy látszik megártott neki a sok szőlő. Önálló felfogás nyilatkozik abban is, hogy itt nem a bor, hanem

*) V. ö. Lange Peter Flötnerrel írt művét. Berlin. 1897. Arch. Ért. 18. K. 295. sk. II.

**) V. ö. Arch. Ért. 19. k. 195. I

a szőlő hatását mutatja be az ötvös, mely egy boroskupán egészen stilszerű. A jelképes állat csak az első jelenetben szerepel (a bárány). Az alakok mezítelenek és szoborszerűen kidomborodnak, de arkifejezésük állandó és nem jellemzetes. A háttért néhány fatuskó, bokor, fönt felhők, s végül az elválasztó lombos fa képezi. A fődön lombdíszt és felhők között öt angyalfőt találunk szárnyakkal ábrázolva. A fődél tetején pedig fehér levelek és forgácsszerű mohában aranyos szarvast látunk nyugodni. Az edény füle aranyozva van és alul faágot mutat, majd orosz-lánfő következik, utána a két gyermekalak szőlővel, majd az ismeretes szárnyas női alak ötlük szemünkbe, itt azonban mindkét karjával egy-egy gyermeket ölel keblére. A csukló fölött a fogót lantformájú akanthuszlevél képezi, melynek közepén ismét ott látjuk a gyermekalakot, amint két karjával a levelekbe kapaszkodik. A fődél belsejében szépen kidolgozott cimert látunk, jobbról és balról S. D. betűkkel és 1693. évszámmal. A cimerpajzsban két lábon álló oroszánt látunk, jobbában kivont karddal, ugyanez az az alak a sisakkorona fölött is megvan. E címer pedig a Drauth-családé, az S. D. betűk tehát Simon Drauth nevét rejtik.*)

A kupának talpán a mesterjegyet is megtaláltam. Háromszögletű pajzsban P. B. és J. betűkből áll, e kupát tehát *Petrus Bartesch junior* készítette (96. sz.). Nővére, Sára a főtebb említett Simon Drauthoz ment férjhez, e rokonsági viszonyból aztán könnyen megmagyarázhatjuk, hogy mért csináltatta Drauth e kupát éppen Bartos Péterrel.

8. *Fedeles kanna a XVII. századból.* Ezüst, részben aranyozva, öntött, vert és vésett munka a Bertalantemplom kincstárában (24. ábra). Magassága 32, öblének szélessége 10,5 cm. Nem oly diszes, mint a feketetemplomi kancsók, de azért így is elég csinos és izléses alkotás. Talpának domború részét vert műben növényornamentika — levelek, gyümölcsök, virágok — díszítik. Az edény derekát alul lambrequinszerűleg összefüggő arabeszk futja körül. A középső rész sima, a felső részen pedig vertművű keretekben három medaillon foglal helyet három allegorikus alakkal. Az elsőben sisakos, vértés, hosszú ruhás női alakot látunk, vállán és hóna alatt egy-egy tört oszlopot tart. A másik már fegyvertelen jobbában könyvet, baljában kereszt-

*) Életrajzát l. az ötvösmesterek közt.

tet tart. A harmadik allegorikus alak hasonló öltözetben jobb-
jával egy mérleget emel magasra, baljában pedig kivont kardot
tart, szemei nincsenek bekötve. E jelképes ábrázolás értelme, ha
ugyan jól magyarázom az, hogy a háború borzalmai helyébe (I.)
a keresztény hit tudományt (II.) és igazságot hozott a földre (III.).
Az alakok vésvé vannak, míg a többi diszités nem erősen ki-
domborodó trébelt munka. Az edény derekát fehérén hagyta öt-
vösünk s csak a kereteket aranyozta be. A fődőnek kidomborodó
részein ismét növénydiszitést látunk aranyos alapon és vert mű-
ben, legtetejét ezüstös mohából és levelekből kiemelkedő áttör-
ött művü fenyőtoboz foglalja el. A fül igen csinos munka, ám-
bár sokszor előforduló motívumot tüntet föl, t. i. a szárnyas női
alakot, mely alul sárkányfőben végződik. A fődő csuklóban jár,
s fogója a szintén ismeretes akanthuslevelet tünteti föl (kissé
meggörbült állapotban). A kannán semmiféle felírást sem talál-
unk, de azért nagyon valószínű, hogy ajándékozás útján került
a templom birtokába. Talpán belül kis pajzsban látható a korona
mesterjegye. A korona alakja itt is háromtagozatú, de azért
mégis különböző a többi mesterjegyek koronájától, továbbá mi-
után egységes alkotás a monogrammal: világos ebből, hogy a
korona mesterjegyet maga az ötvös készítette, s egy bélyeg-
zővel ütötte be elkészített művébe. A C. K. betűk *Caspar Kreisch*
mester nevét rejtik magukban (29. sz.).

9. *A feketehalmi vadász kupa* (25. és 26. ábra). Ezen kupa,
amint rajzai is világosan mutatják, világi célra készült, s csak
később került ajándékozás folytán a feketehalmi szász templom
birtokába. Alakjára nézve is nagyban elüt az eddig bemutatott
hengerded kupáktól, mert alul legszélesebb, fölfelé mind keske-
nyedik, a közepétől kezdve pedig ismét — habár kisebb mér-
tékben — szélesebb lesz. Öntött, vert és vésett munka (25. ábra).
A kupa alsó felén három vadászt látunk különböző hely-
zetben, amint az erdőben vadat üznek, velük két kutya, előttük
egy szarvas. Viseletük a XVII. századbeli német katonákéval
egyező. A felső részen szintén három alak van: egy magyar
nemes, egy magyar úrasszony és egy német előkelő úr mező-
ben álva külön-külön, fejük felett virágguirlande. Mindez szép
domborműben kiverve (26. ábra). A fedélen is erdő van ábrá-
zolva, melyben több rókát, egy szarvast és a tóban uszkáló ka-
csát vert ki az ötvös. A középben lombok között fekvő szarvas

alakja látszik. Füle egyszerű. A fődél belsejében fölírat: DIE ZIER UND REICHTUMB DIESER WELT · GLEICH WIE · EIN · SCHENE · BLUM · HINFELT. Anno 1654., és köröskörül: *Wer wil auf erden fellig leben Der muß nochhr und tugend stren.* Fenekén mesterjegy van (26. számú), tehát ezt a kupát Bartesch Igel iunior készítette valószínűleg minták után, de nagy ügyességgel és technikai jártassággal.)*

10. A másik feketehalmi kupa egyszerűbb, szintén ezüst aranyozva 27:11 cm. nagyságban. Domborművek nincsenek rajta, egész dereka poncolva van, fődélén szarvas ül. Fülén folyton kisebbedő golyódisz fut végig, emelője kosszarv-forma. Talpán e fölírat:

Gott zu Ehren
u. der Zeydner Kirchen Zum gebra
Verehret mich Nathanäel Trausch
Pfarrer in Zeyden.

Alul pedig: Anno 1760 im May. A fedél bensejében cimer: koronás kakas, kezében kereszt, mellette S. D. betűk. 350 koronára van becsülve. A peremén a 73. számú mesterjegy. A kupa tehát a XVII. században készült, de 1760-ban történt az ajándékozás.

11. A *prázsmári* kupa nagyon hasonlít az előbbihez, ezüst aranyozva 24:9 cm. nagy. Ez is egészen poncolva van, tetején szarvas ül, füle sárkányt ábrázol. A fődél bensejében ezen fölírat olvasható:

ANNA · KLOSCHIN
FERERET · DIESE · KANNAE
NACH · TARTELOW · AUF
DEN · ALTAR · ANNO
1646 · DIE · 19 · MARTI.

Alatta Brassó város cimere. A fenekén pedig:

PFARR · DIESE · ZEIT · ZU
TARTELOW · MARCUS
NEAPOLITANUS.

Vagyis e kupát Klosch Anna ajándékozta a prázsmári templomnak 1646-ban, amikor is Neustädter Márk volt ott a lelkész.

*) Ezen és a következő feketehalmi kupák bővebb leírását lásd az Arch. Ért 20 k. 23—35 l. Mihalik József szakavatott tollából.

A fenekén van beütve a mesterjegy is, még pedig kétszer, de oly szerencsétlenül, hogy egyik a másikat teszi olvashatatlanná. Annyit azonban jól ki lehet venni, hogy kerek pájzsban korona alatt T betű kezdődik, a többi elmosódott, lehet, hogy Tomas Trepches jegye (109. sz.).

12. A *fogarasi* református templom kupái közül a legnagyobb és legszebb kupa fedeles. Ezüst aranyozva, 22 cm. magas, talpa 13·5 cm, öntött vert és vésett munka.*) Talpán virágdísz és angyalfők, derekán három medaillon, ezekben szárnyas angyalok Krisztus szenvedésének eszközeivel (oszlop, kakas, kereszt stb.) láthatók. A fedélen ismétlődik a talpon levő guirlande angyalfökkel, fönt a középen pedig egy öntött szarvas ül. A fül delfinalakú, a fődél emelője pedig a kos szarvát utánozza. A fődél bensejében allegorikus alak van domborműben kiverve. Talpán a 49. sz. mesterjegy, tehát a XVII. sz. közepéről való (27. ábra).

13. Mihalik főntebb említett cikkelyében több más fogarasi serlegről is megemlékezik, melyeket úgy említ mint *magánbirtokban* lévőket. Ezen serlegek közül 7 drb. a budapesti ötvösműkiállításon is ott volt s úgy szerepelt, mint özv. Schul Henrikné tulajdona. Mikor én 1909-ben Fogarasban jártam, alig találtam már közülök egy-kettőt, a többi nagyobbrészt külföldre vándorolt a hazai műtörténelem nagy kárára. Éppen így jártam Szebenben is a Lüdecke-féle ötvösművekkel. Ismét csak egy intő jel arra, hogy iparkodjunk még meglévő emlékeinket múzeumba összegyűjteni, mert később már nem lesz mit összegyűjtenünk! Ezen Schulféle serlegekből is bemutatunk néhányat: 1. Fedeles kupa ámorokkal. Ezüst aranyozva, vert, vésett és öntött munka 22 : 10 cm. nagyságban. Talpa gyűrűszerű, derekán három medaillon: benne a hegedülő, éneklő és Vénusszal enyelgő Ámor. Füle szárnyas nőalak. Fenekén a 38. sz. mesterjegy, tehát a kupa a XVII. század első feléből való.***) (28. ábra.) 2. Virágos kupa fedéllel. Ezüst aranyozva 22·5 cm. magas. Talpa, fedele és dereka vert virágokkal ékes. Talpán a 73. számú mesterjegy van beütve. 3. Fedeles kupa bibliai jelenetekkel. Ezüst aranyozva 23 : 10 cm. nagyságban. A három oszlop által elválasztott három mezőben:

*) Ismertette Mihalik az Arch. Ért. 20. K. 32. 1. képpel, éppen azért itt csak röviden foglalkozunk vele. A tudós szerzőnek két tévedését azonban helyre kell igazítanunk, az egyik az, hogy amoretteket említ angyalok helyett, pedig itt a díszítés egyházi jellege kétségtelen; a másik a mű készítőjére vonatkozik.

**) V. ö. Ötvösműkiállítási Lajstrom, IV. t. 2. sz. 149. sz.

a) a Jeruzsálemet ostromló asszir ellenség pusztulása, b) Babylon veszte, c) Mihály arkangyal legyőzi a sátánt. A fődél belsejében Szent-János evangalista. Fenekén a 100. sz. mesterjegy. 4. Fedeles kupa bibliai képekkel. Ezüst aranyozva, 21 cm. magas. Testén három domborművű kép: a) Krisztus születése, b) a három király hódolata, c) Krisztus megkeresztelése. Alján ugyanazon bélyeg, mint a 2. sz. alattin.*) (73 sz.). E kupák úgy diszítésben, mint formában nagy hasonlóságot mutatnak, ami nemcsak arra mutat, hogy körülbelül egy időben készültek, hanem arra is — ha a mesterjegyek nem is bizonyítanak — hogy egy városból kerültek ki, még pedig oly mesterek kezéből, kik ugyanazon minták után dolgoztak.

14. *A nagyszebeni* Bruckenthal Múzeumban több brassai eredetű kupát is találtam: 1. Kanna zenélő angyalokkal (puttokkal). A fölirat szerint: „Zur Ehrung der Klostersgasser Nachbarschaft. Anno 1637.“ Brassóban készült, s valószínűleg egy kolostorutcai lakó (talán maga az ötvös) ajánlotta föl a szomszédatyáknak. Fenekén mesterjegy (94. számú) látszik.**) 2. Egy boros kanna (1334. sz.) oszlopos díszel. A fenekén olvasható dedicatio szerint „Anna Maria Keszein (geborene Gotzmeister)“ ajánlotta fel a szebeni templomnak 1723-ban. Mesterjegye a 39. számú, melyet V. Roth hibásan közöl.***) 3. Nagy kanna aranyozva, a fődélén bárány (1366. sz.) A fődél belsejében fölirat: Anna Glocneriana 1672. Mesterjegye a 109. számú.

15. *A Nemzeti Múzeumban* is több brassai eredetű fedeles kancsó van, még pedig: 1. Az Aporféle 1688-ból, kettős címerrel és a 102. sz. mesterjeggyel. 2. Fődeles kancsó három medaillonnal, amelyekben Ámort látjuk lovon, delfinen és egy tengeri szörnyön, mesterjegye a 38. számú. 3. Fődeles kancsó 1673-ból. Oldalain trébelt virágok, tetején felvágott granát alma. Címerrel és ezen felirattal: „Horvát András és Fekete Mária“. Fenekén mesterjegy (73. számú). 4. Fődeles kancsó Jónás történetével és hadijelvényekkel. Mesterjegye a 44. számú.

III. Poharak, serlegek.

A legváltozatosabb formájú ötvösmű. A régi iratokban leggyakrabban a következők neveit olvassuk: cápás, fedeles, talpas,

*) V. ö. ugyanazon lajstrom IV. t. II. sz. 155. sz. Mihalik I. m. 34—38. II.

**) Említi V. Roth is „Geschichte des Deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen“ c. m. 125. I

***) I. m. 124. I. Ugyanott képe is megvan XVI. t. I. sz.

csalóka vagy fortélyos és kisasszony poharak; ezüstbe foglalt elefántcsont, gyöngyház, strucctojás, csiga és kókuszdió serlegek; kettős és egybejáró, bagoly, pelikán, sólyom, alma, körte, makk és ananász formájú bilikomok; hólyagos, antik és újabb pénzekkel kirakott és verejtékes poharak stb. Ezeknek néhány szép példányát mutatjuk be az alábbiakban írásban, s néhányat képen is.

1. *A Nussbächer-féle serleg 1567-ből.* Ezüst, aranyozva, öntött, vert és vésett munka (29. ábra). Magassága 14·5, öblének szélessége 8·5, talpa 7·5 cm. Úgy régiségénél, mint formájánál és eredeténél fogva is érdekes darab. Kerek talpának felső részét virág és gyümölcs motívumokból szerkesztett dísz foglalja el; majd karcsú szár következik, melyhez jobbról és balról két férfi alakja támaszkodik. A két, szépen kidolgozott szobrocska bányászokat ábrázol erőteljes, szakállas férfiak képében, kik kis kerek talpazaton állva, fejükkel és fölfelé tartott kezükkel a serleg felső részét tartják. Testhez álló szűk ruha, derékon átkötött bőrkabát van rajtuk, de legjellemzőbb ruhadarabjuk a hátul látszó bányász bőrkötény. Hogy mért alkalmazott az ötvös éppen bányászalakokat e serlegre, azt az alábbiakból meg fogjuk érteni. Az erősen kidomborodó kupa alsó részét volúták, cartoucheok díszítik váltakozva, az alap pontozott. A felső rész sima s fölfelé kissé öblösödik. A két részt egymástól kiszögelő párkány választja el. A sima oldallap alsó felén lambrequinszerűleg egymásmellé helyezett kör alakú pontozott díszítést látunk; a felső felén pedig vonalakkal elválasztott kettős sorban a következő felirat foglal helyet:

FOM · BERGVERK · IN · SIBENBIRGEN · IM · BVRTZEN-
LANT · AM · BVRZEN · HAVPT
GENANT · IST · DAS · SILBER · KUMEN · DURG · GOTTES ·
HANT · IM · IOR · 1567

Azaz: Erdélyben, a Barcaságon, a Barca folyó forrásvidékén, Isten jóvoltából bányászott ezüstről készült e serleg 1567-ben. Tehát e feliratból megértjük, hogy ebben az időben a Barcaságot határoló hegyekben ezüstöt bányásztak. E bányák nyomai most is megvannak a zernesti hegyekben. Ugyilátszik a termés nem volt elegendő, mert később beszüntették a munkát s ma sem bányásznak többé ezüstöt e vidéken. De a régi idő-

ben nagyobb volt a vállalkozási kedv! Valószínűleg emlékül készítette magának e serleget a vállalkozó az első termésből; kár, hogy a nevét is nem iratta föl örök emlékezetül. Most már tehát értjük, miért van a serlegen a két bányász alakja. Első tekintetre látjuk, hogy e serleg az ú. n. kettősserlegek közül való, s ez volt az alsó rész, a másik fele ki tudja, hová és merre került? A leírás teljessége czéljából még megemlítjük, hogy a serlegen előforduló vertművi diszítések, valamint a két bányász szobrocskája nincs bearanyozva. A serleg készítőjének mesterjegye is megvan, még pedig a felírás két sora közé ékelve olyanformán, hogy egy félköríves vonalon a felső sorban B, az alsó sorban pedig egy K betű van. Továbbá az alapvonalon fönt és lent egy-egy keresztvonalat alkalmazott a mester, úgy hogy jegye bizonyos fokig hasonlít a kőfaragó jelvényekhez. Ez különben nemcsak nálunk, hanem a külföldön is általános szokás volt az ötvösöknél, különösen a XVI. században, világos jelül annak, hogy a kétféle mesterjegyek rokonok. Az a kérdés már most, melyik brassai ötvösnek nevét rejti a B. K. monogrammm? Miután az egymás fölé helyezett betűk K. B. olvasást is megengednek, azt hiszem, hogy ezen serleget Kristel Binenderfer, brassói ötvös-mester készítette (21. sz. mesterjegy). A serleg jelenleg Nussbächer Henrik, brassai bankár tulajdona.

2. *A rozsnyai pohár* (30. ábra). Sima ezüst, egyetlen diszítése a felső szélén végighúzóódó párkány. Magassága 8, öblének átmérője 7 cm. Pár év előtt találták Rozsnyon (Brassó m.) a plébániai lakás építése alkalmával, jelenleg a Honterusgimnázium múzeumában őrzik. Derekán gót maiuskula felirat fut körül olyanformán, hogy a betűk körvonalait vésték ki. A felirat így szól: AVE + A + HILF + GOT + ML + HILF + GOT + MARIA + Vagyis: Ave, a(ve), hilf Gott, ml(?) hilf Gott, Maria! E felírás alapján a pohár eredetét körülbelül a XIV. századba tehetjük, mesterjegye természetesen nincs.

3. *A veresmarti szőlőfőpohár* (31. ábra). Ezüst, aranyozva, magassága 24, öblének szélessége 8·5 cm. Gömbölyű talpa renaissance ornamentikával van ékítve. Nyelének fehéren hagyott s elálló foglalatja mintha dúrvább munka lenne a serleg többi részénél. Legszebb a szőlőfürt formára kivert hólyagos kupa. Valószínűleg teteje is volt, mely azonban ma nincs meg, s talán éppen ezen lehetett a mesterjegy is beütve, melyet most hiába

keresünk az edényen. A most hozzátartozó sima paténa felirata: Der Rothbacher Kirchen Oblat Teller. Anno 1739. Mesterjegy ezen sincs. E pohár a vörösmarti (Rothbach, Brassó m.) százsz egyház birtokában van.

4. *Michael May fedeles serlege* (32. ábra). Ezüst, részben aranyozva, öntött, vert és vésett munka. Magassága 28. öblének szélessége 12 cm. Jelenleg Medgyesen van magántulajdonban. Mint a brassai serlegek egyik jellemző típusa is figyelemreméltó. Talpa nyolcszögletes, még pedig úgy, hogy négy egyenes vonal közé négy félköríves karéj van beillesztve és ez a forma az egész serlegen, még a földön is érvényesül. A talpnak domború felületén nyolc bemélyített keretben vertművű cikornyás díszet találunk. A sima részek itt is, mint az egész edényen aranyosak, míg a bemélyített vertművű díszítés természetes ezüst színben maradt meg. A talp után rövid nyak, majd az öblös, fölfelé szélesedő kupa következik. Ezt is bemélyített alapon változatos és a XVIII. század izlésének megfelelő rokokó díszítés borítja. A négy egyenes lap közepén oszlopos fülkében négy jelvényes alakot látunk, még pedig a hit, remény, szeretet és a szelidség allegorikus ábrázolásait. Az alakok mind görög női ruhába vannak öltöztetve s kezükben vagy mellettük az említett erények symbolumai: a kereszt, a horgony, szárnyas angyalka (Ámor) és szív, végül a bárány. A földönnek fölfelé keskenyedő bemélyített kereteit részben rokokó motívumok, részben az edény derekán lévő alakoknak megfelelően négy symbolikus puttó tölti be. Az első puttó ásóval és virággal (a tavasz), a második érett gabonával (a nyár), a harmadik gyümölcskosárral (az ősz), a negyedik pedig a tűz mellett magát melengetve (a tél) tűnik szemünkbe. A földöt csinos fogó fejezi be. Az egész kidolgozás különben igen pontos, izléses és gyakorlott kézre vall. Készítője ugyanaz a Michael May, kinek több kiváló alkotását mutatjuk itt be. Mesterjegye ugyan nincs rajta, de alul a fedőlap alatt bekarcolva a következő feliratot találtam: Michael May fecit Ao 1727. Coronae. 1727-ben ötvösünk még nem volt önálló mester, de valószínűleg atyjánál, Andreas Maynál (1690—1737) dolgozott mint legény, különben már 1718-ban felszabadult.

5. *Vadászserleg a XVI. századból*. Ezüst aranyozva, öntött vert és vésett mű. Magassága 19·5, öble 7·5 cm. Jelenleg mint beteglátogató kehely használtatik a mártonhegyi templomban.

Igen csinos, de már kissé kopott állapotban van. Eredetileg nem a templom részére készült, hanem csak később került oda ajándékozás útján, még pedig valószínűleg 1723-ban, mikor a paténát csináltatták hozzá (33. ábra.).

Sima talpa köralakú, újabb készítmény, mint a rajta lévő fölirat is bizonyítja: *Renovatum 1807*. A renoválás csak a talpra terjedt ki, a nodustól kezdve a serleg régi formájában van meg. A peremén két bélyeget látunk, az egyik 12-es szám kis körben, ez az ezüst finomságát jelzi, a másik L. R. betűkből álló mesterjegy. Az alsórészt tehát Lucas Römer mester készítette (76. sz. mesterjegy). A talptól és lábtól a nodust lapos, köralakú gomb választja el. Ezen három kis mókusz ül, a mint éppen mogyorót rágcsálnak. A kidolgozás a legapróbb részletekig hű és természetes. A fölfe' é szélesedő nodust hólyagok díszítik, két-két hólyag közt egy-egy szarvasfő látszik, összesen három. Mig a mókuszok egész alakjukban vannak oda helyezve, a szarvasoknak csak nyakuk és fejük látszik. A szarvak legnagyobb részben már letörték. A karcsú kupa oldalát tíz szarvasgancs díszíti, mintegy kosarat alkotva; a kupa felső részén pedig a szarvasoknak megfelelőleg három angyalfőt látunk kiterjesztett szárnyakkal. Külön vannak elkészítve, s úgy ráforrasztva. Az angyalfők között ismét három madarat karcolt be az ötvös, még pedig vízi növények és gyümölcsök között egy pelikánt (feje azonban inkább a darura emlékeztet), tovább egy faágon ülő hollót, s végül egy röpülni készülő sast. Látjuk tehát hogy az egész díszítés az erdei életet tünteti föl állataival és madaraival, azért neveztük el vadászserlegnek. Kár, hogy ezen sikerült műnek szerzőjét nem ismerjük, mert a készítőre vonatkozó felírás vagy mesterjegy valószínűleg a talpon volt, az pedig a renováláskor kicserélődött.

Kis kerek paténa is tartozik hozzá, melynek hátlapján ezen körirat olvasható: Paul Weiss Wagner. Anno 1723. die. 8. Majus. A középen pedig egy küllős kerék van bevésve, mely a kerekesek jelvénye, Paul Weiss tehát, ki e kehelytányért ajándékozta, a kerekesek céhbe tartozott. A kerekesek pedig régente is a mártonhegyi templomhoz tartoztak, most is megvan a külön helyük úgy a mestereknek, mint a legényeknek.

E paténát *Andreas May* készítette, ott látjuk monogramját a körirat végén. Egymás mellé helyezett. A. M. betűkből áll,

mely fölött a brassai korona foglal helyet. Különös dolog, hogy e mesterjegy eltérőleg a rendes szokástól, nincs paizsba foglalva (23. sz. mesterjegy).

6. *A városi tanács pohara.* Drauth József, brassai tanácsos, 1747-ben egy szép ezüst poharat adott ajándékba a városi tanácsnak, melyet jelenleg a levéltárban őriznek. Sima kerek ezüst, részben aranyozva 17:12 cm. nagy. Fenekén egy 1612-ből való brassai érem, az oldalán pedig az az emléktallér, melyet az erdélyi püspökség visszaállításakor, 1743-ban vertek Mária Terézia tiszteletére.*) A talpán lévő felirat így hangzik: *Fidem sua sponte datam liberaturus, Simulque memoriam Suae in Magistr. Coronens. cooptationis posteris commendaturus, hocce Poculum suis sumptibus renovare curavit Josephus Drauth Senat. Cor. Anno 1747.* A „renovare“ szó arra látszik mutatni, hogy Drauth nem csináltatta, hanem csak megújította a poharat. A fenekén Michael May mesterjegye (86. szám).

7. Ugyancsak Michael Maytól való az a poncolt ezüst pohár, mely *Nussbächer* Henrik birtokában van. Egyes részei aranyozva, koszorúban monogramm R. K. 1761, mely a tulajdonosra (Rosalia Klees) vonatkozik. Az ötvös jegye a pohár alján látható.

8. *A Szent Miklós templomban* is van egy egyszerű talpas pohár, mesterjegye: koronás H. T. Hans Tartler jelvénye (57. sz.).

9. *A belvárosi román templomban* találtam egy kis ezüst poharat fenekén G. H. monogramm, 47. sz. Ugyanezen mesterjegy van egy *bodolai* (Háromszék m.) virágos talpas poháron.**)

10. *Ezüst poharak a brassai zálogházban.* Ismeretes dolog, hogy az erdélyi zálogházak tele vannak u. n. *czigány serlegekkel*, így van ez Brassóban is. Körülbelül 100 dbot őriznek itt állandóan, melyek között azonban sok a külföldi hamisítvány. Igen érdekes dolog volna tudni, hogyan jutottak ezekhez a tárgyakhoz? Annyi bizonyos, hogy féltékenyen őrzik azokat, s mivel magukkal nem hordozhatják, inkább kis kölcsönt vesznek fel ezekre a serlegekre s a zálogházakban deponálják. Néhanapján aztán kiváltják és nagy dáridót csapnak s ilyenkor e serlegekből isznak. Itt néhány ilyen brassai eredetű cigányserleget fogok röviden bemutatni, melyek a régi ezüst ivópoharak különféle formáit

*) Ezen érmek láthatók Resch: *Siebenbürgische Münzen und Medaillen.* Szeben 1901. 21. és 72. tábla.

**) V. ö. Mihalk említett értekezését az Arch. Ert. 20. k. 38. l.

tüntetik föl. 1. Csinos kis talpas pohár, melynek jóformán egyedüli disze a felsőrészen szalagként végig huzódó szőlőinda, rajta levelek és gerezdek vannak kiverve. Talpán három bélyeget találtam, az elsőben a koronás gyökér, a másodikban az ezüst finomságát jelző 12-es szám, a harmadik kör alakú jegyben pedig T. K. betűk vannak beütve. Talán Thomas Kasten (dolgozott 1825—38) brassai ötvösmester jegye (111 sz.). 2. Alsó és felső karimája sima, különben közép része egészen pontozva, a fenekén egy bajor tallér (Patrona Bavariae 1757), oldalán pedig egy I. József korabeli ezüstpénz 1687-ből van beillesztve. Ugyancsak alul J. D. R. betűkből álló monogram van bevésve, mely valószínűleg a tulajdonos nevét rejti. Fenekén *Georg Olescher iunior* (48. sz.) mesterjegye látható. 3. Ugyancsak tőle való egy hatoldalú talpas pohár, melyen a mesterjegy 12-es számmal van ellátva; továbbá egy másik poncolt pohár, melyen ismét 13-as szám van beütve; azután egy harmadik fölfelé szélesedő, poncolt és címeres pohár „Anno 1729” felirással. 4. Kis, pontozott diszítésű kerek pohár, melynek fenekébe a 24. számú mesterjegyet találtam beütve. 5. Nagyobb nyolcszögletű pohár, mely fölfelé öblösödik, oldalain keretben vésett rokokó diszítéssel. Az egyik oldallapon a tulajdonos cimere, fenekén az 51. számú mesterjegy. Ugyanazon mestertől van ott egy másik nyolcszögletű pohár is, melynek lapjai poncolva vannak. 6. Szintén nyolcszögletű és az előbbihez hasonló pohár. Az egyik oldallapján babérkoszorús címerpajzs, melyben kéz kezét fog, fölötte galamb olajággal és e fölirat: *MODESTIAE · HONOS · COMES · AO · 1685.*, azaz a szerénységnek tisztelet a jutalma. Ugylátszik tehát, hogy e pohár alkalmi ajándéknak készült. Alul a 110. számú mesterjegy. 7. Sima ezüst pohár a 111. sz. mesterjeggyel; egy kávéskanna, melyen ha jól láttam, a 80. sz. bélyeg van beütve; s végül egy öblös kancsó vert művű virágdísszel koronás S. K. monogrammal (108. sz.). Mind újabb korbéli ötvösművek.*)

11. *A fogarasi* református egyház birtokában vannak a következő poharak: 1. Nyolcoldalú pohár, oldallapjai pontozva, egyikén címer (angyal a horgonnyal). Fenekén a 44. sz. mesterjegy, a XVII. sz. végéről való. 2. Magas talpas serleg, egyszerű 1694-ből, mesterjegye nincs. 3. Kis ezüst pohár 14:7 cm. nagyságban, alján

*) A cigányserlegekre nézve lásd Korrespondenzblatt 23. k. 139. l. és 24. k. 22. l. valamint Hermann Antal cikkeleit a „Brassói Ujlapban”.

ugyanazon mesterjegy (49. sz.), mely az ugyanott lévő fedeles kupán is megvan, tehát ezt is Gerg Streitferder készítette. Ehhez egy ezüst patena is tartozik, melyet azonban Péter mester készített, amint azt a felirat mondja:

DONO DABAT
 PETRUS AVRIFA-
 ECCLESIE FAGARAS.
 SVB TEMPORE PASTO-
 RIS FRANCISCI PETRI
 ANNO 1:6 · 3 · 8 ·
 DIE · 14 · MAR.

Mesterjegye a 101. számú, tehát e Péter aurifaber nem más mint Piter Schun, brassai ötvösmester, aki 1642-ben halt meg.

12. *Nagyszebenben* Sigerus Emil gyűjteményében van egy kis kancsó angyalfőkkel, rajta a 32. sz. mesterjegy. Ugyanott a Bruckenthal Múzeumban három brassai eredetű bélyeges poharat találtam, még pedig: 1. az 1279. számú, melynek mesterjegye az 55.; 2. az 1293. számú, mesterjegye a 42.; és 3. az 1302. számú pohár jegye 50. a mesterjegyek sorában.

13. *A segesvári* múzeumban két brassai eredetű ezüst pohár van: 1. az egyikén alul vadászjelenetek vannak, fenekén az 50. számú mesterjegy, 2. a másikon lévő mesterjegy egészen elmosódott, csakis a korona és egy M betű első fele látszik.

14. *Az Erdélyi Múzeum* gyűjteményében több brassai eredetű poharat őriznek: 1. az egyik hatszögletű sima ezüst serleg, mely valamikor a brassai szabócéh pohara volt, a felirata ugyanis:

DER HERREN | GEWANDT | MACHER | CZEGBECHER
 ANNO | 1699.

A poháron cimér is van, mely részben a szücsök jelvényeivel egyezik. A fenekén Crestel Erkeder bélyege (28. sz.). 2. Kis pohár lambraquin diszitéssel, alul pedig vadak vannak kiverve, fenekén a 82. sz. mesterjegy. A 3. szintén kis pohár ezüst aranyozva, alul mesterjegy a 83. számú.

15. *A Nemzeti Múzeum* régiségtárában egész sereg brassai ötvösmű van, s köztük elég nagy számban poharak és serlegek. Itt csak azokat soroljuk fel, melyeknek mesterjegye világosan Brassóra utal: 1. Apor István pohara 1681-ből (34. ábra.)* Ezüst

*) Ismertetve az Ach. Ért. XIII. K. 162. 1. képpel.

aranyozva 26 : 14 cm. nagyságban, Apor István címerével STEPHANVS APOR ANO 1681. felirással. Stilizált virágok három keretet fognak körül, a keretekben egy furulyázó, egy hegedülő zenész, a harmadikban pedig egy pohárnok alakja van kiverve. Az alakok külföldi minták után készültek. Mesterjegye 53. számú. 2. Ugyanezen mestertől való a Mikesféle serleg 1682-ből. Ezüst aranyozva, szintén nagylevelű virágok borítják és kereteket alkotnak. Itt is címer, a Mikeseké ezen körirattal: CLEMES MIKES 1682. és VIII. szám, mi arra mutat, hogy ez csak egy része a 12 vagy talán még több darabból álló servicenek. 3. Cápás pohár 1686-ból „Johannes Komáromi de Szántó“ felirattal, címerrel és a 78. számú mesterjeggyel. Ezek mind nemesek és főurak asztalára készült serlegek, bilikomok mintái. 4. Hengerded, talpas pohár állatokkal, vadászati képekkel, cartoncheaiban három ló. Mesterjegye a 25. számú. 5. Cápás ezüst pohár trébelt dísszel és a 84. számú mesterjeggyel. 6. Talpas ezüstszerleg, oldalán három medailon, az egyikben papagály, más kettőben sasféle madár van. Bélyege a 100. számú. 7. Ezüst pokál római érmekkel, és oroszlánfejekkel díszítve, mesterjegye az 54. számú. 8. Talpas serleg vadászjelenetek és gyümölcsékitményekkel díszítve. A hagyomány szerint e serleg Heltai Gáspáré lett volna, de nem valószínű, mert mesterjegye szerint (47. számú) csak a XVII. században készült. 9. Hólyagos kehelyszerű serleg angyalfökkel és virágékitményekkel, mesterjegye a 105. számú. 10. Talpas serleg. Virágguirlandedal és cartoucheokkal, mesterjegye, ha ugyan jól láttam, a 76. számú.

16. A budapesti *Ráth Györgyféle* múzeumban van egy talpas pohár, melynek fölirata ANDREAS CZEKIVS ORBAI 1 · 6 · 7 · 5. Fenekén mesterjegy koronás MS (90. számú).

IV. Ostyatartó tálak, szelencék.

Az ostyatartó tálaknak két fajtáját különböztetjük meg, vannak ugyanis lábas és lábatlan formájúak. Az alábbiakban mind a két fajtára találunk példákat. E tálaknak különösen benső felületét díszítették domborművel vagy vésetekkel. A feketetemplom kincstárában négy darab ilyen ezüst tálát őriznek, a XVI. századnál egyik sem régibb, s egy kivételével külföldi alkotások, de azért megérdemlik, hogy röviden valamennyit ismertessem.

1. és 2. Két teljesen egyforma ostyatartó tál. Ezüst aranyozva, vésett és öntött munka. Magasságuk 12 cm, a tál átmérője, 17,5 cm. A talpán és a tál belsejében renaissance izlésű virágokkal, gyümölcsökkel diszítve. A nodus háromszögletű és három angyalfővel van ékítve. A nodusból három csinos fül ágazik el, mely tartóul és átmenetül szolgál a ráhelyezett széles tálnak. E ciboriumak eredetét a tál alsó részére alkalmazott következő felirat hirdeti: Ich Anna Honteriana Herrn Georg Chrestels Rathsgesworenen hinterlasene Witve dis Par Shalen auff den Altar zu Einem Gedechnis 1669 den 25 November verehren. Tehát e két ostyatartó tál a híres Honterus-családból származó özvegy Chrestels Györgyné adományozta az egyháznak. Honterus Jánosnak unokája volt, született 1599-ben, férjhez ment 1614-ben az itt említett Chrestels Györgyhoz, Chrestels János városbíró fiához, ki később városi szenátor lett; meghalt özvegyen 1682-ben. A tálon két bélyeget látunk, az egyik ovális pajzsba zárt fenyőtoboz — Augsburg város bélyege — a másik mellette egybefoglalt H. M. betűkből áll. Marc Rosenberg szerint azon augsburgi mester, ki e jegyet használta, a XVI. század végén élt, több műve is ismeretes, de nevét nem tudjuk.*) Igen csinos és izléses munkák, s méltóan képviselik a híres augsburgi ötvösmesterséget Brassóban (35. ábra). A két ciborium 700 koronára van becsülve.

3. Ezüst aranyozva, vert, vésett és öntött munka. Az előbbiekhöz igen hasonló, kissé magasabb, de diszítése ugyanaz, nodusa gömbölyűbb. A tál felirata: Agnetha: Plekerin: des Edlen Herrn Johaes Dietrich hinterlasene Wittib dise Schale Auf den Croner Altar zum Gedechnis 1691 die 10 Februarii. Ez a Plecker Ágnes, Plecker Bálint, Brassó város gazdájának leánya, 1684-ben ment Dietrich Jánoshoz férjhez, de már 1690-ben özvegyiségre jutott, s mint ilyen ajándékozta a templomnak ezen ciboriumot, mely az előbbieknél gyengébb utánzata. Készítette pedig — a rajta lévő 53. sz. mesterjegy tanúsága szerint — idősb Hans Mautner mester. Ezen ostyatartó tál becsértéke 300 korona.

4. Szintén ezüst aranyozva, öntött, vert és vésett munka. Magassága 13, a tál átmérője 23 cm. Nodusa és a tál belseje is hólyagosan diszített. A tál közepén két bélyeget látunk, jobbra az augsburgi fenyőtobozt, balra pedig egyik XVII. század

*) Der Goldschmiede Merkzeichen 117. sz., a hitelesítő bélyeg pedig 28. sz.

első felében dolgozó augsburgi ötvösmesternek jegyét látjuk (egymást keresztező, háromszögalaku vonalak), mely nem betűkből van szerkesztve, s a nálunk szokásos házjelzések (Hausmarken) mintájára van alkotva. Értéke 400 korona.

5. *Ostyatartó tál a Bertalan templomban.* A tál maga ezüst, részben aranyozva, a lába ezüstözött réz. Öntött, vert és vésett munka (36. ábra.). Magassága 11·5, a tál szélessége 15 cm. Igen díszes és csinos alkotás. A díszítésben a köralakoknak jut legnagyobb szerepe s csakis a tál főrészére, annak belsejére terjed ki. A legnagyobb kört apró gyöngyszemek alkotják, mely után egymással szemben 9—9 félköríves dísz következik, az üresen maradt közöket egyes stilizált virágok töltik ki, míg a két félköríves dísz között összefüggő viráguirlande fut körül. A belső körgyűrűben a következő felirat van: BINDNERS : MERTEN | GERG : ROTENbächer: Valószínűleg az ajándékozók (esetleg a templomatyáknak) nevei. A Rotenbächer név második része kis betűkkel van írva, mert már nem volt több hely. Ezen írás igen finom, kétsoros poncolás útján készült. Ilyen finom, apró poncolást látunk a betűk fölötti közökben és a guirlandban is. A legbelső részen köralakú vonalas díszet találunk. Az egyik félkörívben a Bindners név fölött apró betűkkel írva olvassuk: G. Michael Wagner | 1645. Tehát ezen ciborium 1645-ben került az egyház birtokába, valószínűleg akkor is készült. Hogy ki által, nem tudom megmondani, mert mesterjegyet a tálon nem találtam. Michael Wagner nem az ötvösnek, hanem a Bertalan-templom papjának a neve, kinek hasonlónevű atyja is szász pap volt s 1613-ban halt meg.

6. *A Goldschmidféle ostyatartótálak.* Goldschmid Mihály, tekintélyes ötvös, a céhnek sok éven át szószólója, a városnak főbírája a Bárcaságon lévő falvak templomait 1646-ban egy-egy szép ostyatartótállal ajándékozta meg. E tálak most is megvannak: Prázmáron, Feketehalomban, Szentpéteren, Höltövényben, Keresztényfalván és Földvárt. Teljesen egyformák, s azért elég, ha egyet mutatunk be. Ezüst, dúsan aranyozva átmérője 18·5 cm., feneke hatkaréjos a sarkokban kagylóékitmény. Közepét monogram foglalja el, melyet koszorú övez. A betűk fölött korona emelkedik, a betűk pedig szerintem: I. H. S. (vagyis Jesus Hominum Salvator) egy kissé ugyan szokatlan formában, de mindenesetre megfelelőbb a tál rendeltetésének, mintha azt a Schmidt család monogramjának tekintjük, amint azt Ballagi

magyarazta.**) Különben is Goldschmid Mihály neve ugyis rajta van a tálon, nincs tehát értelme azt még monogramm formában is odahelyezni. A monogrammot a következő felirat veszi körül: Dass blutt Ihesu Christi Reiniget Unns**) von allen sünden. Már ez a főirat is arra utal minket, hogy itt vallásos vonatkozást keressünk. A másik oldalon is van felírás, fölül rendszeren a község neve és az évszám, így: Tortlen, Zeyden, Heldorf stb. 1646. Alatta körben: Gott zu ehren wundt gebrauch dieser Christlichen Kirche verehret von Mich : Gold. lud. Cor. Tehát 1646-ban is bíró volt Goldschmid Mihály, amint a felirat mutatja. A fenekén mesterjegy is van, még pedig mindegyikben ugyanaz, tehát valamennyit egy mester készítette, t. i. Gerg Streitferder (a jegy látható a mesterjegyek között 49. sz. alatt). Amint a főntebbi monogrammot, úgy ezt a mesterjegyet is helytelenül magyarázza Ballagi, mert G. S. semmiképpen sem jelenthet Gold—Schmidet vagy Goldschmidt Sommert; s miután nem maga Goldschmid Mihály készítette e tálakat, még kevésbé állhat meg az a kombináció, hogy ebben neki tanítványai (esetleg Kecskeméti W. Péter) segítettek volna.

7. *A botfalusi templomban* is van egy ezüst talpas ostyatartótál aranyozva, jóformán egészen sima és diszítés nélküli, csak a talpán van egy kis halószerű ékitmény. Ujabb munka, mesterjegye nincs.

Itt említjük föl azon tálakat és tányérokat, melyeket részben ostyatartókul, részben más szertartásoknál használnak a különféle egyházakban, így:

a. *A Szent-Miklós templomban* három ilyen van: Az egyik egészen ezüst talppal, újabb és nem művészi kivitelben. Mesterjegye S. B. és fölötte 12-es (106. szám.). A másik porcellánból van és csak a foglalása ezüst, az előbbinél sokkal csinosabb és izlésesebb munka. Mesterjegye G. M. fölötte korona (44. sz.). A két Georg May valamelyikének monogrammja. A harmadik úgy látszik, nem brassai munka.

b. *Vizaknán* a református templomban van egy ezüst tányér, mely a Kornisok címerével (egyszarvú) van diszítve és Désfalvi Judit ajándékából került mostani helyére. Mesterjegye a 72. sz. alatt látható.

*) I. m. 18. 1.

**) Így a Hőltővényin, másutt: Machet unns Rein.

Ostyatartó szelencék 1. a feketetemplomban. a. Nagyobb kerek szelence fődövel, melyben ostyát szoktak tartani. Ezüst, részben aranyozva (37. ábra). Oldalán félig vagy egészen nyílt nagy virágokkal van díszítve. Efféle nagyszirmú virágdíszítést gyakran találunk az erdélyi ötvösműveken, sőt falfestményeken is. Fölirata a fődön: Michael Deubelin Vittve Ao 1690. Tehát ez is egy özvegynek az ajándéka. Mesterjegy is van rajta az edény fenekén: paizsban koronás T. M. betűk (112. sz.). E szelence 160 korona értékben van fölvéve. b. Kis, kerek ezüst szelence, fődövel. Magassága 2·5 cm, átmérője 4·5 cm. Valamikor a kereszteléseknél és beteglátogatásoknál volt használatban, ezt bizonyítja a fődő bensejébe bevéssett három S. I. C. betű, melynek megfelelőleg az alsó rész is keresztfalakkal három kis rekeszre volt osztva a só (S.), az oleum Infirmorum (I.) és az oleum Catechumenorum (C.) részére. Ma a rekeszek ki vannak véve, csak a forrasztás nyomai látszanak. A szelence különben egészen síma, díszítés nincs rajta, de igen régi, legalább is a XVI. század elejéről való. Értéke 15 koronában van megállapítva. c. Nyolcszögletű lapos ezüst szelence, a pántjai aranyozva. Ez sincs díszítve, egészen síma. Magassága 2·5 cm, átmérője 4·5 cm, súlya 29·5 gramm. Ennek mesterjegye is van: pajzsban P. H. betűk, mely fölött 12-es szám van (97. sz.). Értéke 15 korona.

2. Egy kis kerek ostyatartó szelencéje van a brassai ág. ev. magyar egyháznak is ezüsből, a felirat szerint 1718-ban csináltak, mesterjegy nincs rajta.

3. A *vidombáki* kerek ostyatartón ezen felirat olvasható: EGO SVM PANIS VITAE QVI VENIT AD ME NON ESVRIET Joh. 6, tehát a fölirat világosan mutatja a szelence rendeltetését. Oldalán két medaillon, az egyikben a Drauth cimer, mellette: JOHANES DRAVDT P. V., vagyis ezen ostyatartót Johannes Draudt készítette. A krónikákból tudjuk, hogy lelkész volt Vidombákon és 1707-ben ment át Feketehalomba,^{*)} lehet, hogy akkor csináltatta emlékül e szelencét. A másik medaillonban azon bibliai jelenet van bevésve, midőn Jézus a pusztában 5000 embert megvendégel. A fenekén a 45. sz. mesterjegy.

4. A *feketealmi* templomban is van egy négyszögletű ostyatartó szelence, ezüst aranyozva, fedele kihúzható. A födelén ezen

^{*)} Qu. IV. K. 305. I. A P. V. tehát Pastor Vidombakiensist jelent.

fölrirat: MICH VEREHRET IN DIE CZEIDNER KIRCH
TEISCHEN GERYGEN AO. 1656. Fenekén mesterjegy (64. sz.).

V. Artoforiumok és ciboriumok.

A keleti egyházban ősidők óta szokásban van, hogy a szent kenyeret bazilikaformájú tabernákulumokban (artoforium, pyxis, románul: chivot) tartják. A brassai artoforiumok közül itt kettőt ismertetünk, melyek nem nagyon régiek ugyan, de mint típusok figyelmet érdemelnek. Brassóban úgy a görög keleti románoknak, mint a görögöknek is külön templomuk van.

1. A 38. ábrán látható artoforium ezüstből készült 39 cm. magas és 23 cm. széles. A keletistilusú templomok és az ikonostasis kombinációjából van megszerkesztve. Ajtaját kinyitván két kihúzható fiókot látunk, melyben a megszentelt kenyeret őrzik. Jobbra-balra vertművű domború díszítések — szentek képei keretekben — vannak, még pedig fönt a Szent-Háromság, jobbra Krisztus föltámadása és Krisztus a kehelyben (keleti ábrázolási mód); balra Krisztus megkeresztelése és Mária a gyermek Jézussal. Közben oszlopok és renaissance virágéitmények. Az egész alkotmányt a párkány fölött középen egy nagyobb, jobbra és balra pedig két kisebb torony fejezi be. Ezen artoforium a brassai görög nemzeti templomban van, s a felirat szerint 1794-ben készült, brassai ötvös munkája, rajta van a mesterjegy is J. G. J. 12., melyet Johan Georg Jekel (1781—1812) használt (60. sz.).

2. A másik artoforium (39. ábra) a görög keleti románok Sz. Miklósról nevezett főtemplomában őriztetik, szintén ezüstből készült s vert domborművekkel ékes. Fönt a középen kehely fölött a föltámadt Üdvözítő alakját látjuk, fölötte a Szentlélek lebeg galamb képében. A kehely mellett jobbra-balra szent Péter és Szent Pál mellképei, azontúl pedig Máté és Márk evangelisták egész alakja tűnik szemünkbe. Alul a középen itt is két fiókocska a szent kenyér részére; a felső sorban a négy egyházatyát látjuk álló helyzetben, teljes főpapi ornatusban; az alsó sorban pedig Lukács, Mózes, Áron és János (evangelista) foglalnak helyet. A tetőzetten itt is megtaláljuk a három jellemző tornyot, melyet rokokó izlésű baldachin főd be, tetején koronával, melyet két angyal tart. A felírás szerint ezen artoforium 1768-ban készült, mesterjegye: írt B. 12. és a koronás gyökér (20. sz.).

3. *A rozsnyai ciborium.* Hengerded formájú, lába nincs, födéssel, melyen kereszt áll. Ezüst aranyozva 19:9 cm. nagyságú. Oldalán három kép: a) Krisztus az Olajfákhegyén imádkozik, b) a szenvedő Jézus, c) Krisztus föltámadása. Felirata: CHRISTO sacrato a SIMONE DIETRICH F. Pastoris Ecclesiae Rosonien-sis GEORGII DEIDRICII Anno Christi 1650 d. 5. April. Tehát e ciboriumot Dietrich Simon csináltatta a rozsnyai templom részére 1650-ben, midőn ott atyja (?), György volt a lelkipásztor.*) Alján bélyeg a 70. számú. A ciborium alakja ugyan szokatlan, de a kivitele elég csinos.

4. *A csikcsatószegei ciborium.* Ezüst aranyozva, vert és vésett munka, magassága 18, öblének szélessége 8 cm., a renaissance izlés formáit mutatja, nem is régibb a XVII. századnál (40. ábra.). Gömbölyű talpán csinos arabeszkok futnak körül, nyele sima, mely után a többszörösen tagozott körtealakú nodus következik. Felső része tojásalakú, mely középen nyitható, sarokra jár és kapcsos zárja van. Ugy az alsórész, mint a tető, három nagyobb és három kisebb körbe foglalt stilizált gyümölcs, virág és levéldisszel van ékesítve, melynek egyes részei pontozva, mások vésvé, ismét mások domború formában vannak kiverve. Az egész diszítés a renaissance ornamentika körében mozog, s általában jó hatást gyakorol a szemlélőre. Talpán mesterjegy van, ovális pajzsban I. G. betűk koronával (42. sz.).

VI. Képkeretek, képfoglalások.

1. A brassai rk. templomnak van egy régi Máriaképe, mely értékes ezüstkeretbe van foglalva (41. ábra). E kép és keret a budapesti ötvösműkiállításon is ott volt, de a lajstromban hibásan XIX. századi műnek van feltüntetve, mert úgy a kép, mint a keret jóval régibb. A képre nézve ugyanis azt olvasom az egykorú feljegyzésekben, hogy azt 1749-ben ajándékozta b. Rosetti Miklós generális a templomnak, aki azt Romániában szerezte.**)

Erre mutat különben a kép keleti stílusa is. A keret is valószínűleg ekkor készült, a rajta lévő mesterjegy (87. sz.) szerint Michael May iunior (1731—76) műve, akitől több szép ötvösmű

*) Deidricius György 1651. dec. 4-én halt meg. Simon pedig tekintélyes polgár, városi tanácsos volt. Qu. IV. 235. stb.

**) „Historica Relatio missionis Coronensis S. J.” 158. l. Kéziratok könyv a brassai rk. plébánián.

maradt fönn. Ezen keret is csinos munka: fölül mennyezetszerű disz foglal helyet, köröskörül pedig stilizált levél és a jellemző csigaékitmény váltakozik. Vert és áttört mű, mely közvetlenül vörösbársonyra, közvetve pedig fakeretre van alkalmazva. A keret ellipsis alakú 43·5 : 35 cm. nagyságban.

2. A keleti egyház templomaiban gyakran láthatunk olyan képeket, melyeken a szenteknek csak a feje s keze látszik ki az ezüst burkolat alól. Ezen ezüst foglalvány néha egészen sima, máskor vésvé vagy domborművekkel van kiverve. Ilyenféle ezüst-foglalású képet Brassóban is igen sokat láthatunk a görög szer-tartású templomokban. Néhányat felemlítünk már csak azért is, mert az ezüst foglalásokat ötvösök készítették, s némelyiken mesterjegyet is találunk.

1. *A szent-Miklós templomban* négyet találtam olyat, melyben mesterjegy is van, még pedig: 1) egy Krisztuskép, mesterjegye írott és egymásba kapcsolt J. B. betűk, fölötte a korona nyomai, mellette 12-es (58. sz.): Johann Benkner (1779—1790) ismertető jele; 2) Szent-Miklós képe, mesterjegye írt és egymásba font S. M. betű és 12-es szám, Samuel May (1769—1804) jelvénye (91. sz.); 3. Mária halálát ábrázoló kép 1785-ből, rajta ezen kiírt mesterjegy: PA. RABER, Paul Raaber (1781—1815) készítménye (104. sz.); 4. Máriakép ugyancsak ezüstbe foglalva, ez a legkisebb valamennyi között. Mesterjegye írott B, fölötte korona, valószínűleg Josef Benkner (1731—83) jegye (18. sz.).

2. *A görög templomban* is négy ilyen ezüstbe foglalt szent-képet láttam mesterjeggyel ellátva. Mind a négy Heinrich Jekelius (1845—) műve: a Szent Háromságot, Krisztust, Máriát és Szent Jánost ábrázolják, az egyikben kiírva a mester neve: H. Jekelius 1851, a többin ismeretes mesterjegye (51. sz.).

3. *A belvárosi román templom* két ezüstbe foglalt képén találtam mesterjegyet, mind a kettő Gottlieb Fleischer műve és a 22. számú jellel van ellátva, az egyik Krisztust, a másik Keresztelő Szt. Jánost ábrázolja.

VII. Keresztelő medencék.

1. *A feketetemplom keresztelő medencéje.* Ezüst aranyozva. Öntött, vert és vésett munka. Magassága 19·5 cm., öblének átmérője 21·5 cm. Láncon hordozható és fődővel van ellátva, mai

nap is a házi kereszteléseknél használatos (42. és 43. ábra) Formájával egészen a XVII. században annyira elterjedt hólyagos poharakra emlékeztet, csakhogy itt a szár a rendeltetéshez képest erősen meg van kurtítva. Két részből áll: a tulajdonképpeni medencéből és a fődöből. Az alsó rész talpának széles peremét félkörívbe zárt leveles dísz borítja, mely után az alacsony áttört művű szár következik. Az ízléses áttört párta két sorban egymás fölött húzódó félkörívekből áll, melyeknek végei az ismeretes háromágú liliomokban végződnek. A medence teste két erősen kidomborodó részből áll, a két részt egymástól síma mező választja el. Az alsó domborulatot 12 kisebb, a felsőt pedig ugyanannyi nagyobb síma hólyag díszíti, melyek között az üres tért stilizált levelek töltik ki.

A fődő sarkon fordul, mely azonban ma már elromlott, a sarokra csinos emelő van alkalmazva. Díszítése teljesen meg egyezik a medence díszítésével, csakhogy itt a két domborulat után lapos mező következik, hová az ötvös fölírást vésett. Az egész művet a fődő tetejére alkalmazott rovátkos fenyőtoboz fejezi be. Az edény kényelmes hordozhatása céljából lánccal van ellátva, melynek befogadására a medence derekán három ízléses fül szolgál. Látjuk tehát, hogy a díszítés nagyon egyszerű és épen nem változatos, de azért az egész medence jó benyomást tesz a szemlélőre és méltán például szolgálhatott (amint szolgált is) e nembeli más alkotásoknak.

Már említettük, hogy a medencén lévő s választófalul szolgáló síma területeket az ötvös feliratokkal látta el. E feliratok közül kettő a medence rendeltetésére, a többi pedig annak eredetére, keletkezési idejére, a mivelő ötvösre vonatkozik. Még pedig a medence rendeltetésére vonatkoznak a következők: A fődőnek középső körgyűrűjén: Ich · Tauffe · Euch · Mit · Wasser · Aber · Er · Wird · Mit · Dem · Heiligen · Geist · Tauffen + A medence alsó részén, ugyancsak a középső körgyűrűben: Noch · Seiner · Barmherzigkeit · Macht · Er · Uns · Selig · Durch · das · Bad · der · Widergeburt · Und · Erneuerung · Des · h · Geistes · titó · c · 3. Ezen ismeretes szentírási idézetek, mint tudjuk, a kereszt-ség szentségére vonatkoznak. A második idézet végén lévő betűk a szentírás azon helyére utalnak, a honnan az véve van (t. i. Sz. Pál levele Titushoz III. c. 5. v.).

A keresztelő medence eredetéről s készítőjéről szólnak a követ-

kező feliratok : A földönnek peremén : VasculuM · Hocce · ab · AMPL · DN · Marco · SCHaNCKabaNCK Villico · coron · QuoNDaM · ECC · Lae · sacratuM · et · ab · IgNe · IN · Sachistia · exorto · coNsuMPtuM · IteruM · ReNoVatuM · e · ANNO · 1 · 6 · 6 · 1 · MeNs · JuNio ·

Látjuk tehát e föliiratból, hogy Schunckabunck Márk, Brassó város gazdája, ajándékozta ezen keresztelő medencét a feketetemplomnak. A Schunckabunck családról pedig azt tudjuk, hogy régi, előkelő, nemes család volt Brassóban. Ugyancsak a régi írásokból értesülünk arról is, hogy a föntnevezett Schunckabunck Márk 1604—1606-ig volt a város gazdája (villicus, Honn), s így a medence is ezen időben készült. A föliirat továbbá arról is értesít minket, hogy a feketetemplom sekrestyéjében tűz ütött ki, s ennek következtében a keresztelő medence annyira megrongálódott, hogy azt renoválni kellett 1661-ben. E tűzre nézve ismét azt olvassuk a krónikásoknál, hogy: „26. Nov. 1660. verbrennt in der grossen Kirche zu Cronen in der Gärt-Kammer aus Unvorsichtigkeit die Bibliothek, und das silberne Geschirr zerschmelzet“*). Annyira fontosnak tarjuk e feljegyzéseket, hogy Hegenitiusnak ide vonatkozó bővebb leírását is szóról-szóra idézzük: „NB. In der Advents Woche ist durch Verwahrlosung unserer Glöckner in unserer Sacristey in der grossen Pfarr-Kirche ein Feuer angegangen, darinnen viele alte, ja durch den seligen Herrn Mart. Lutherum selbst eigenhändig geschriebene Bücher verbrennt worden sind, insbesondere aber sind etliche Silberne Kelche, so zum Gottesdienst gebraucht worden, gantz und gar geschmolzen. Gott behüte Uns für weitem Schaden.“**) E feljegyzésből már most megérthetjük, hogy miért nem maradt fenn a feketetemplomban a XVI. század másik feléből és az egész XVII. századból kehely, mert hiszen éppen a használatban lévők olvadtak meg; s megértjük azt is, hogy miért kellett e keresztelő medencét is egészen újra átdolgozni. Jó szerencse, hogy a használaton kívül lévő kelyhek máshelyt lévén, megmaradtak.

A földő tetején két körben ismét ezeket olvassuk : IVDEX · IOSEPHVS · BOLTESCH · PASTOR · ECC ; — a belső kisebb körben pedig folytatva : LESIE · M · PETRVS · M · CO · vagyis a medence renoválásának idejében Boltesch (írják Bolthoschnak is) József volt a bíró és Magister Petrus a pap. Bolteschről azt ta-

*) Quellen IV. 107. l.

**) Deutsche Fundgruben. Neue Folge 413. l.

láljuk a régi följegyzésekben, hogy 1659-ben gazda, 1660-ban és 1661-ben bíró volt egészen ugyanezen év aug. 4-én bekövetkezett haláláig. A restauráció június hóban történt, illetőleg lett kész, s akkor még életben volt. A felirat második része így olvasandó: „Pastor ecclesiae Magister *Petrus Mederus Coronensis*“, vagy ha tetszik „Coronatus“, mert teljes címe ez volt: Artium et Philosophiae Magister, poeta laurea coronatus. Előbb Fekete-halomban volt lelkész, innen 1654-ben jött át a brassai plébániára, s itt működött 1678 június 11-én bekövetkezett haláláig.

A medence derekán a következő felirat látszik: ANNO · 1 · 6 · 6 · 1 · In Dieser · Zeit · sein · Die · Kirchen · Vater · Gewesen · Jeremiaß · Jekel · Rahts · Geshworne · dieser · stadt · Coronen · Bnd · Michael · Draudt · Ezen Jeremiás Jeckel, ki 1661-ben templomatyai méltóságot viselt, tekintélyes brassai ötvös volt (működött 1618—1667-ig), több éven át céhmester és szószólóképpen is szerepelt.

Végül a talpon belül az ötvös magáról ezt írja: DVRCH · PAVLVM · ROHT · IST · DIESES · BECKEN · GEMACHT · vagyis azt a gyökeres renoválást, amelyet a tűzben tönkrement keresztelő medence igényelt, e felirat tanúsága szerint Paul Roth mester végezte. Méltán mondhatta tehát magáról, hogy e medencét ő készítette, mert mint a feliratok mutatják, az egészet újra kellett csinálnia. Mesterjegyét is ott látjuk a talp premén: félköríves pajzsban P. R. betűk, fölöttük a brassai korona (100. sz.). A keresztelő medence 2000 koronára van becsülve.

2. *Keresztelő medence a Bertalan-templomban (44. ábra).* Ezüst aranyozva, fődövel. Vert, vésett és öntött munka. Magassága 15, szélessége 12 cm. Első tekintetre felöltlik az a nagy hasonlatosság, mely ezen keresztelő medence és a feketetemplomnak főntebb ismertetett hasonló célú edénye közt van. Pedig mint látni fogjuk, e medence két darabja nem is készült egyszerre, s nem is egy célra. Mindezt különben a fődő bensejében levő következő feliratból tudjuk meg:

Die schal ist | ein gedechtnis von | der Steffen Ziminterin Bey | S. Barthol: Kirche Gestift | Añ 1670 ober der deckel | ist aussẽm allmosen geld | darzu erkaufft vorden | I: G: B. M: TH C: M: | Tehát a keresztelő medence alsó része régibb s előbb került István kőfaragó (kőműves) özvegyének ajándékából a templom birtokába. Eredetileg talpas csésze volt, amit bizonyít az edény

alján látható forrasztásos hely is. Később azután összegyűjtött pénzből fődöt csináltattak hozzá, a lábat eltávolították s így lett belőle a ma is használatban lévő házi keresztelő medence. A legutolsó sorban látható betűk valószínűleg a templomatyák és a pap nevét rejtik.

Az alsó rész három lábon nyugszik, a lábat körteszerű gyümölcs alkotja, melyhez levél és ágfonadék is tartozik. Az edény oldalát egymás mellé helyezett hólyagok díszítik, melyek fölött levelek vannak sorban elhelyezve. A díszítést erős sodronykötél fejezi be. Majd azután a fődőhöz átmenetül szolgáló pántot bekarcolt növénydísz és angyalfők ékesítik. A fődél teljesen az alsó rész utánzata, aminthogy nem is járhatott el az ötvös másként, ha megfelelő és stilszerű fődöt akart készíteni. Itt is megtaláljuk a kötélfonadékot, a levélsort, majd a hólyagdísz, de fordított rendben. A tetőt levél és forgácsszerű növényhajtások közül kiemelkedő kereszt foglalja el I. N R. I. felírással. A fődő csuklóban jár és kis fogója is van. Az egész keresztelőmedencét pedig az alsó részre erősített hármassal lehet hordozni. A keresztelőmedence a maga egészében ízléses és sikerült műnek mondható, különösen az alsó rész, hol a három körte, a hólyagok és a levélfonadék is úgy természetességük, mint szabályos és pontos kidolgozásuk által méltán megérdemlik dicséretünket. A gyümölcsmotívum arra enged következtetni, hogy az alsó rész eredetileg gyümölcsös tálnak készült. Nagy kár, hogy szerzőjéről semmit sem mondhatunk, miután a mesterjegy valószínűleg az eltávolított állvány peremén volt. A felső résznek azonban már ismerjük készítőjét, mert a fődél peremén ott találjuk kétszer is beütve pajzsban a H. M. betűkből álló mesterjegyet. Kétszer azért van beütve, mert az első nem jól sikerült, a betűk alsó része teljesen hiányzik (52. sz.).

VIII. Ezüst díszövek.

A szászföld egyik jellemző ötvösműve az ezüst öv, melyet a gazdagok és szegények egyaránt viseltek, legfőlegb azzal a különbséggel, hogy a szegényeké rézből volt, de az is többnyire aranyozva. A régi képeken is rendszeren ott találjuk az ezüst övet, mely a szász nők nemzeti viseletének egyik elengedhetetlen kelléke. Egy egész külön iparág — az övcsinálók

(Gürtler) — foglalkozott azoknak készítésével, de a régi szép példányok mégis csak az ötvösök kezéből kerültek ki. Ma már ez az iparág kiveszőben van, s csak a nagyobb szász városokban tengődik még ezen valamikor virágzó mesterségnek egy-egy öreg képviselője.

A budapesti ötvösműkiállításon egész sereg ilyen övet látunk, s ezekre már igazán elmondhatjuk, hogyha diszitő motívumaiban nem is, de a maga egészében teljesen hazai termék. Az öv tulajdonképpen bőrből, bársonyból vagy ezüst-, aranszővetből készült, de kivételesen láncszerű, egészen ezüsből való övekre is találunk.*) Két végén rendszeren diszes kapocs van, melyet néha még láncsal is ellátnak, s azonfölül az öv 8—12 db. boglárával van ékesítve, melyekből a drágakövek sem hiányzanak. Az öv szélessége 4—7 cm. közt ingadozik.

Fenmaradt öveink nagyrésze a XVII. századnál nem régiebbek, nem mintha azelőtt is nem használtak volna öveket, hanem valószínűleg csak akkor fejlődik ki azoknak mostani formája, vagyis ezüst csattokkal és boglárokkal való diszitése. Azért látjuk tehát öveinken a renaissance legszebb motívumait — igen sokszor a legtisztább kivitelben — érvényesülni. Mint fentebb is említettük, az öveket a „Gürtlerék“ készítették és állították össze még akkor is, ha a csattok és boglárók ezüsből voltak, tehát az ötvösöktől kellett azokat beszerezniök. A csattok diszitése csaknem kizárólag szépen stilizált levelek és nagy virágokból alkotott guirlande (erdélyi stilus) vert műben, áttört alapon, sokszor filigrán és drágakövekkel ékesítve. A zománc jóformán csak a háttér betöltésére, a szinpompa emelésére szolgált, az öveknél tehát, legalább a fönmaradt példányokat tekintve, a zománc nem lényeges diszitő motívum. A zománcot ujabban mindenféle színű, leginkább kék vagy arany papirosbetéttel pótolták. A boglárók csillagszerűen kimetszett, mindinkább kisebbedő darabokból van összerakva, melyeket aztán alul csavarral, felül pedig drágakövel (legtöbbször üveg) ellátott tengely tart össze.

Az alábbiakban néhány ilyen brassai eredetű ezüst diszövet mutatunk be, még pedig az első képen (45. ábra) 5 db. csángó övet Brassó szomszédságából, a második képen (46. ábra) ugyancsak annyit helybeli és vidéki szászokét.

*) Ezeknek Spangen vagy Gliedergürtel volt a nevük. A férfiak zsinórból, szövetből vagy ezüst lemezekből készített övet hordtak (Schnur vagy Platten gürtel).

Ezen öveknél leginkább föltűnik az, hogy a növény és virágornamentikának oly sokféle változatát tüntetik föl, hogy két egyformát jóformán alig lehet találni, pedig lényegében mind egy és ugyanazon díszítési alapelv szerint készült. Ugyanis a csattok alsó és nagyobb felén rendszeren három nagy virágot látunk, melyeket szimmetrikusan elhelyezett stilizált levelek vesznek körül. A virágok — rózsza, tulipán, napraforgó mind stilizálva — majd bimbó, majd kinyílt formában, hol jobbra, hol balra fordulnak; mindezt fokozatosan kiemelkedő domborműben verte ki az ötvös. A csatt végén csukló körül járó háromszögletes hajtóka van, melyen még egy, rendszeren fölfelé néző virág van, míg a csatton a virágok többnyire keresztben vannak elhelyezve. Az áttört művű díszítést keskeny sima pánt veszi körül, azt pedig ismét többnyire láncszerű párkány szegélyezi. Az öv két végén levő csatt díszítése általában egyforma s az ezüsből valók kivétel nélkül aranyozva vannak.

A boglárók száma ezeken is 8—12 között váltakozik, magasságra nézve is különböznek (3—6 cm.). Míg a csattokon ékköveket — legtöbbször granát vagy almandin, néha türkisz — csak ritkán találunk, addig a boglárók tetején csaknem kivétel nélkül ott díszleg a piros kő (illetőleg üveg). A 46. ábrán 1. az első legkeskenyebb övnél a csattokon és a boglárók is ott találjuk a piros granátot, még pedig a csattokon 3—3-at, a boglárók pedig 4—4-et. Ezen öveknek is anyaga legtöbbször bőr, melyet piros bársony szegélyez (néha ezüst lánc, mint a 46. á. 1. sz. övnél látható) és arany vagy ezüst szövet takar be.

1. A 45. ábrán bemutatott öveket a brassómegyei Türkös községben gyűjtöttem össze a csángók között. Ezek ugyanis sok száz éven át Brassóváros jobbágyai lévén, a szászoktól átvették úgy az öv, mint mellboglár viseletét. Öveik díszítése nagyjában megegyezik a többi brassai eredetű övekével, mint különlegességet felemlítjük, hogy az 1. és 4. számú övcsatton a renaissance ornamentikára annyira jellemző virágkosarat is megtaláljuk, az elsőnél azonfelül a mascaront is. Mind ezüsből van és aranyozott, áttört művű nagyvirágokkal díszítve. Az elsőnek mesterjegye irott M, fölötte 12 és mellette a koronás fagyökér (87. sz.), tehát Michael May iunior készítménye; a második övön Samuel Kalp mesterjegyét (108. sz.) találtam; a harmadik jegye írt C. G. F. (22. sz.), Christian Gottlieb Fleischer mester ismertető

jele; a negyediké I. F. (59. sz.); az ötödiké pedig írt E. S. (36. sz.).

2. A 46. ábrán bemutatott övek a XVII. és XVIII. századból valók, valamennyin mesterjegy van, s így tudjuk, hogy az 1. sz. (legkeskenyebb) övet Piter Lang készítette (103. sz.); a második, melyen kilenc boglár látható ezüst szöveten és az ötödik, melynek csattja kék zománccal van alapozva, Gerg Olescher műve (48 sz. mesterjegy); a harmadikon Josef Traugott Römer mesterjegye (69. sz.) látható; a negyediken pedig, mely a legszélesebb és 8 bogláros, a 16. sz. mesterjegy van beütve. Az övcsattokat rajz után dolgozták ki trébelő kalapáccsal, de az fárasztó és hosszas munka lévén inkább csak a drágább, ezüsből valóknál alkalmazták, az olcsóbb minőségű és rézből valókat úgy öntötték mintákba vagy matricokon (anyaminta) dolgozták ki. Gyűjteményekben is van két ilyen rézből való erős matric nagy virágokkal, melyet ilyen gyári tucatmunkák készítésénél használtak az ötvösök, illetőleg az övgyártók. Végül még annyit, hogy a mesterjegyeket az öveknél a csatt alsó felén találjuk meg, még pedig legtöbbszörre mindakettőn megvan.

3. *Nagyszebenben* Sigerus Emil gyűjteményében is van egy brassai eredetű öv, a kapcsón a 29. számú mesterjegy van. Ugyanott a „Karpáthy Muzeumban“ egy másikat is láttam a 28. számú mesterjeggyel. A Bruckenthalféle gyűjteményben három darabot találtam, egyik keskenyebb, a másik kettő széles, nagy boglárókkal és kövekkel, részben zománcozva. A múzeumi felírás a XVI. századba helyezi, valójában azonban mind jóval újabbak. A legrégebb (1267. sz.) a XVII. századból való, mesterjegye a 100. számú, a másik (1266.) a XVIII. században készült, mesterjegye 108. számú, s végül a harmadik (1265. sz.) a XIX. századból való, jegye a 33. számú.

4. Az *Erdélyi Múzeumban* két övet láttam brassai bélyeggel, az egyik Michael May ismert bélyegével (87. szám), a másik pedig a 67. számú mesterjeggyel van ellátva.

5. A *Nemzeti Múzeumban* is találtam néhány övet brassai bélyeggel: a) egy magában álló övkapcsot a 108. számú mesterjeggyel, b) egy másik övet, mely Michael May munkája (87. sz. mesterjegy), c) egy harmadiknak mesterjegye 66. számú, ékkövekkel és virágokkal, a boglárók zománcozva, d) egyszerűbb,

mesterjegye az 53. számú, e) egy öv a Delhaes gyűjteményben, Gerg Olescher munkája (48. sz. mesterjegy).

IX. Mellboglárok, kősöntyűk (Heftel).

A szászföldi női viseletnek másik jellemző ékszere a mellboglár. Eléggé ismeretes ötvösmunka, melyből a Nemzeti Múzeumban is egész gyűjtemény van, az ötvösműkiállításon is sokat láttunk belőlük, az irodalom is többször foglalkozott velük.*)

A mellboglároknak többféle formáját ismerjük: legrégiebbek a gotikus tornyocskákkal és fülkével díszített példányok, a rajtuk lévő szentek szobrai még világosan mutatják az egyházi morsusok és monilekkel való rokonságot. Később a gotikus dísz elmarad és helyét nyolc kerek gomb foglalja el, melyeket ezek után púpos kősöntyűknek is nevezhetünk. Ennek változatai a lombos és csigadíszítésű mellboglár. Ezen három utolsó formát találjuk egész mai napig használatban kisebb-nagyobb változtatással. Így nagy szerepet játszik a kősöntyűk díszítésénél a drágakő (illetőleg üveg) és a zománc. Régebben hatkaréjosak is dívtak, az újabbak azonban majdnem mind kerek formájúak. Átmérőjük 8—14 cm. között ingadozik, a magasságuk pedig néha 6 cm.-ig is emelkedik.

Lassankint bizonyos formák és díszítési módok annyira állandókká lettek, hogy a régibb és újabb mellboglárok e tekintetben alig különböznek egymástól. Ma már azonban inkább a falvakra szorult annak viselete, s ujjakat nem készítenek többé az ötvösök. Mutatványképpen egy-kettőt képben is bemutatunk a zománcos kősöntyűk közül.

1. A 47. ábrán látható mellboglár a púpos típus képviselője, mert a belső kört nyolc áttört művű kiemelkedő félgömb díszíti. A középben itt is megtaláljuk az újabb mellboglároknál annyira divatos hengerszerű kiemelkedést, melyen hét nagy piros kő foglal helyet. Ezen középső rész a legrégebb alakjában még egészen lapos és áttört műben Szent-Györgyöt vagy más szentet ábrázol, később azután ez is lomb vagy csigaalakú díszítést vesz föl és mindinkább kiemelkedik a már ugyis domború mellboglár síkjából. Néha nyitható, máskor ismét szilárdan áll helyén. Miután a szász-

*) Reissenberger: Kirchl. Kunsdenkmäler 1883. Az ötvösség remekei I. 85. 129. I. Hampel Arch. Ért. 17 k. 417—429. I. V. Roth: Geschichte des Kunstgewerbes in Siebenbürgen, 1908. 111—118. I. Sigerus: Das Heftel (Kalender. Nagyszében 1910. 93—98. I.) stb.

földi mellboglárnak tisztán ékszer jellege volt kezdet óta, arról tehát szó sem lehet, hogy e kis kiemelkedő részben valaha ereklye lett volna elhelyezve. A mellboglárt mindig a nyakba akasztva a mellen viselték, azért van azokon hátul a hosszú keskeny nyelv, (akasztó), mely azért is fontos, mert ezen találjuk megrendesen a mesterjegyet. Ujabbán az akasztó elmarad s helyette a csuklyóban járó középső rész nyelvébe ütötte az ötvös mesterjegyét. Néha azonban ez az átalakítás csak utólag történt, még pedig legtöbbször igen kezdetleges módon.

Az itt bemutatott mellbogláron is megtaláljuk a szokásos hármas beosztást: 1. a kiemelkedő legbelső kört lombdíszszel és kövekkel; 2. a középső körgyűrűn van a nyolc áttört művi púpos kiemelkedés, a közőket leveleken ülő gombok töltik ki; 3. a legnagyobb körgyűrűn, melyen sokszor leveleket és virágdíszet találunk áttört műben közbe-közbe állatalakokkal, itt zománcos díszítés foglal helyet. A három részt egymástól mindinkább vastagodó sodronykötél választja el.

Zománcot találunk a leveles (lombos) díszítésű mellboglárok középső részén is, a mi példányunkon azonban csak a legnagyobb körgyűrűre jutott. Érdekes, hogy két-két zománcos kör után más két zománc nélküli rész következik. A körökben kék alapon hét fehér szemet látunk, a két kör közötti tért pedig zöld színű zománc tölti ki, a rajzot vékony ezüst sodrony alkotja. A mellboglárokon előforduló zománc azonban ugy finomság, mint kivitel tekintetében messze elmarad a régi hirneves erdélyi zománc technikától. A XVII. és XVIII. századbeli ötvösök is gyakorolják a zománcozást, de inkább csak hagyományképpen, hiányzik abból az, amit a régieknél oly nagyra becsülünk, a művészi elem. A mellboglárok javarésze — így a mi példányunk is — ezüst aranyozva, áttört, vert és öntött munka. Mint említettem az akasztóján mesterjegy van: köralakú pajzsban egymásba fonódó M. N. betűk koronával (77. sz.). E mellboglár készítője tehát Michael Neisteder, XVII. századbeli brassai ötvös.

2. A Brassóhoz tartozó csángófalvakon ma is szelvében használatos a mellboglár, a 48. ábrán ezek közül mutatunk be három darabot, melyeket szintén Türkösen találtam. Nagyjában megegyeznek a föntebb leírt mellboglárral: ezek is a púpos fajta-hoz tartoznak, a kiemelkedő középső részen itt is köveket (üveget) látunk, a legnagyobb körgyűrű itt is zománcal van díszítve:

még pedig az elsőnél kék és fehér köröcskéket, a harmadiknál pedig kék, zöld és fehér színeket találunk. A kis körök (virágok) itt is vékony sodronnyal vannak határolva.

Ezen mellboglároknál azonban hátul az akasztót már hiába keressük, ezeknél a felfüggesztés úgy történik, hogy a csuklóban járó középső részen húzzák át a szalagot s úgy akaszják nyakukba a csángó leányok. A mesterjegyet ezeknél a középső rész nyelvén találjuk meg. Az elsőn ovális pajzsban koronás L. B. betűket látunk, Lucas Baum (73. sz.) mesterjegye. A másodikon ugyancsak ovális pajzsban M. M. betűk vannak (76. sz.), a harmadikon végül koronás H. M. betűket találtam (52. sz.). Ezekon kívül még három újabb zománcos kősöntyűt láttam Türkösen, mind E. S. mesterjeggyel (36. sz.).

Mindezen övek és mellboglárok a renaissance stíl díszítő motívumait tüntetik föl, s miután a minták apáról fiúra szálltak, a XVII. és XVIII. század enémű ötvösművei eltérést alig mutatnak, úgy hogy a kormeghatározás is sokszor nagy nehézségekbe ütközik.

3. Saját gyűjteményemben is van egy hasonló kősöntyű a púpos fajtából, középen nagy imitált drágakövel. Nyitható köldökének fogóján koronás P. R. monogrammal, Paul Roth munkája (100. számú mj.).

4. *Nagyszebenben*, Sigerus Emil gyűjteményében szintén láttam egy nagy kősöntyűt a 80. számú mesterjeggyel.

5. *Az Erdélyi Múzeumban* két brassai kősöntyűt találtam, az egyik kék zománcos ékkövekkel, bélyege koronás M. R. (80. szám), a másik szintén zománcos, nagyköves mellboglár mesterjegye a 19. számú.

6. *A Nemzeti Múzeumban* több mellboglár is van, mely brassai mesterek kezéből került ki, ilyenek: a) a 23. szekrényben az 5. sz., melynek mesterjegye I. G. (63. szám), b) ugyanott a 10. számú gyöngyös kősöntyű, mesterjegyében a betűk nem tiszták, talán HM (52. sz.), c) ugyanott több mellboglár (6., 12., 47. és 48. sz.) csigadísszal az 56. számúhoz hasonló mesterjeggyel, d) ugyanott a 49. számú, mesterjegye 55. számú, e) a 26. szekrényben 17. számú kősöntyű, melynek köldöke hiányzik, a 101. sz. mesterjeggyel.*)

*) V. ö. Hampel: Das mittelalterliche Drahtemail. Budapest 1888. 45. l. képpel.

X. Könyvtáblák.

1. A brassai Sz. Miklós-templomban, mely a görögkeleti románok főtemploma, s melynek alapjait még a XV. század végén rakták le s a következő évszázakban többször is kibővítettek: van egy régi evangeliarium remek ezüst táblákba kötve, mely úgy nagy értékénél, mint pompás és izléses kivitelénél fogva méltán megérdemli, hogy vele bővebben foglalkozzunk.

A görögkeleti egyházak kincseivel eddig nagyon keveset törődött az irodalom, pedig igen sok értékes ötvösmű és festmény van azokban felhalmozva, melyeknek felkutatása és ismertetése egy új fejezetet fog egykor elfoglalni a magyar műtörténelemben. A brassai evangeliarium is ezek közé tartozik, de különben sem sok ötvösművel díszített könyvet birunk,¹⁾ legalább az a körülmény, hogy a budapesti ötvösműkiállításon alig néhányat mutattak be, erre enged következtetni, ilyenformát pedig egyet sem látunk ott. Igaz ugyan, hogy ez újabb termék, de kiváló s hozzá hazai, melynek szerzőjét is ismerjük, ezek oly tulajdonságok, melyek sok tekintetben amazok fölé emelik.

Ezek után lássuk magát a könyvet. Nagy folióalak és két részből áll, az első görög szövegű evangéliumokat foglal magában, 1748-ban nyomták valószínűleg Bukarestben, a nyomtatás a felírás szerint: a Joanniták nemzetségéből való Glükei János által készült. A román rész cirill betűkkel van nyomva, 1742-ben adta ki a „Typographia Metropolitana“ Bukarestben, Jakovics Stoyka pópa felügyelete mellett. A kötés tulajdonképpen piros bársony lenne, de ebből nagyon keveset látunk, mert az oldal lapokat teljes nagyságban a ráerősített ezüst táblák foglalják el. A táblák aranyozott ezüst lemezek öntött, vert és vésett díszítéssel.

a) A *mellső tábla* Krisztus kínszenvedésének történetét tünteti föl a négy evangelista elbeszélése alapján, azért látjuk — ami különben általános szokás volt az evangéliumos könyveknél — a négy sarokban a négy evangelista alakját (49. ábra). Fönt a jobb sarkon Máté, alul Márk és Lukács s végül a baloldalon fönt János evangelista van domborműben (trébelve) föltüntetve. Az alakítás nagyon rokon; mind a négyen íróasztaluk előtt könyvvel kezükben láthatók, előttük a tintatartó és az allegorikus nagy állat. Lukácsnál ott látjuk a falon a Madonna képét is, mert a hagyomány szerint

1) V. ö. Könyvkiállítási emlék. 1882. 233. l. és A m. t. ötvösmű-kiállítás lajstroma 1894. 116. l.

Lukács festő volt és ő festette meg először a Boldogságos Szűz képét. Az elhelyezésnél figyelemre méltó, hogy az evangelisták háttal kifelé ülnek, a mi egyrészt szimmetrikus s másrészt a főhelyen ábrázolt Krisztus iránti tiszteletből történik¹⁾.

Az egész tábla szabályos négyszögekre van osztva, még pedig olyanformán, hogy fölül és alul 5—5, oldalt pedig 4—4 kép esik. A képek sorrendjét az evangelisták jelzik, Máténál kezdődnek és János után végződnek, tehát köralakban — 14 képben — foglalnak helyet az egyes jelenetek, melyek Krisztus szenvedését és föltámadását ábrázolják. Az első jelenet az utolsó vacsorát mutatja be, ott látjuk Krisztust tanítványai közt ülni az asztalnál, János, a kedvelt apostol, mellén pihen. A második kép a lábmosás jelenét mutatja, Krisztus sorba megmossa a tizennégy apostol lábát. A harmadik kép azon jelenetet ábrázolja, midőn az Üdvözítő az Olajfák hegyén térdrehullva imádkozik, a tanítványok pedig félrevonulva alusznak. A negyedik képen Judás árulását és Krisztus elfogatását látjuk. Alul az ötödik képen Jézust a főpap elé viszik a katonák s ez megszaggatja ruháit. A hatodikon Jézus Pilátus előtt áll, s ez kezeit mossa. A hetedik tövissel való megkoronáztatását, a nyolcadik pedig megostoroztatását állítja szemünk elé. A kilencedik képen Jézust a Golgotára vezetik, elől megy a két lator és Cyrenei Simon a kereszttel. A tizedik kép: Krisztus a kereszten, a Kereszt alatt János, Mária és a szent asszonyok. A tizenegyedik: Krisztus levétele a keresztről; a tizenkettediken Krisztus sirját látjuk, melyet egész sereg alvó katona őriz. A tizenharmadik kép Krisztus föltámadását ábrázolja, az utolsón pedig azt a jelenetet örökítette meg a művész, midőn a sírhoz jövő szent asszonyoknak az angyal jelenti, hogy a kút keresnek nincs itt, föltámadt. Ezzel bevégeződik a kisebb képek sorozata, mely ugyan 14 jelenetet ábrázol, de eltér a szokásos, ú. n. stáció képektől nemcsak tárgyban, de felfogásban is.

A sorozatot a tábla közepén ábrázolt nagy kép fejezi be, melynek díszes növény ornamentikából keretet is csinált az ötvös és a négy sarokba négy szárnyas angyalfőt helyezett. A kép maga újból a feltámadás jelenetét mutatja be, de eltérőleg a tizenharmadik kis képtől. Alul a leláncolt és lakattal lezárt sirt látjuk, melyből a dicsfénybe (mandorla) övezett Krisztus kikelvén, jobb-

1) A négy evangélista neveinek kezdőbetűit is odavéste az ötvös.

jával egy férfit és baljával egy nőt emel ki sírjaikból. Jobbra és balra királyok, szentek, próféták foglalnak helyet, felül pedig az angyalok fegyveres serege látszik. E kép tehát azt a gondolatot látszik kifejezni, hogy Krisztus az az ígért Megváltó, akit a régiék vártak, s ki az embereknek üdvösséget hozott a földre, ő az, akit az angyalok is imádnak, ki a jámboroknak a menyországot megnyitja és a halált meggyőzte. Azért van ott felül külön a halál angyalának jelképes alakja. A felírás: **ANACTACH XCOY**, Krisztus föltámadása.

b) A *hátsótábla* hasonlóképpen domborművekkel van diszítve, beosztása is nagyjában megegyezik az előbbiével. Itt az ötvös *Mária életéből* vette képeinek tárgyát. A négy sarokban az ószövetség néhány kiválóbb alakját örökítette meg, kik valamiképpen viszonyba hozhatók az Üdvözítő anyjával. Fönt balra Mózes tűnik szemünkbe, amint saruit levetve az égő csipkebokor előtt térdel. A csipkebokrot itt a Madonna képe helyettesíti. Alul Dávid és Salamon királyok alakjait látjuk, kik énekeikben Máriáról is írtak, s végül Isaias próféta a negyedik, ki jövendöléseiben szintén megemlékezik a Messiás származásáról, Dávid királyi székéről (ezért van ott a karosszék). A négy alak neve rövidítve látható: **MωYC(HC)**, **HC(AIAC)**, **ΔA(BIΔ)**, **COΔ(OMωN)**.

Mária élete tizenegy kisebb és a középben lévő nagy, tehát összesen 12 képben van ábrázolva, itt azért kevesebb a kis képek száma mint a másik oldalon, mert az alsó részt a donátor képe foglalja el. A sorozat baloldalon alul kezdődik. Két egymás fölötti jelenetben a Boldogságos Szűz szülőit — Joachimot és Annát — látjuk térdelő helyzetben, imádkoznak, hogy az Isten őket gyermekkel ajándékozza meg. Kérésük teljesült, mert a harmadik képen már Mária születése van ábrázolva, a negyedikén pedig szülei a templomba viszik a kis gyermeket bemutatás és felajánlás végett. Az ötödik kép az angyali üdvözlés, a hatodik Máriának Erzsébettel való találkozását tünteti föl. A többi kép már nehezebben érthető és magyarázható, mert a hagyományon alapszik. Így mindjárt a hetedik és nyolcadik kép is. Mind a kettőn Máriát látjuk imádkozva, az elsőn angyal jelenik meg neki és a vértanuság pálmáját nyújtja feléje, a másikon pedig égi jelenésben van része.*) A kilencediken Mária a halálos

*) Az előbbi képen tehát az angyal bejelenti bekövetkező halálát, a másodikon pedig halála előtti imádságát tünteti föl. V. ö. Vlax Sinding: *Mariae Tod und Himmelfahrt*. Christiania 1903.

ágyon, köréje gyűlnek mind az apostolok. A tizediken ugyan-
csak az apostolokat látjuk Mária üres koporsója körül. Az utol-
só kis képen talán a régi keresztények szeretetlakomájára (agape),
vagy a görögegyházban szokásos ajándékozásra (pomana) céloz
a művész, biztosan nem tudom megmondani. A középső nagy
képen Mária temetését látjuk, ott állnak az összes apostolok a
holttest körül, melyre a halotti gyertya is rá van téve. A kopor-
só előtt angyal áll, ki elvágja a zsidópapnak a kezét, mert a
szent testhez hozzányúlni merészelt. Fönt az égben az Úr ör-
vendve fogadja angyalai és az apostolok társaságában a menybe-
menő Boldogságos Szűzet, ki viszont övét a hitetlen Tamás apos-
tolnak adja.*) A fölirat szerint e kép Ἡ ΚΟΙΜΗCΙC ΤΗΣ ΘΕΟΤΟ-
ΚΟΥ, az Isten anyjának halálát és mennybemenetelét ábrázolja. Mig
az eddigi fölírások vésett betűkből állnak, eddig a kép alatt,
külön e célra föntartott helyen domborművű írással a donációra
vonatkozó feljegyzést helyezte az ötvös. E fölírás így hangzik:

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΑΦΙΕΡΩΘΗ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ἘΝ ΜΑΚΡΙΑ Τῆ ΔΗΞΕΙ

ΓΕΓΟΝΟΤΟC ΔΗΜΙΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΥΠΟΜΕΝᾶ ΕΝ Τῶ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΕΡῶ ΤΕΜΕΝΕΙ ΚΙΜΕΝῶ

ΕΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥΠΟΛΕΙ 1753.

Megjegyzem, hogy a leírásban a könnyebb nyomtatás kedvé-
ért a ligatúrákat elhagytam s néhány szokatlanabb cirill betűt a
régí görög írásmóddal adtam vissza. A fölírás értelme: Ezen
evangéliumos könyvet a messzeföldön született Demitrios Nikolaos
adta emlékül a Brassóban lévő és szent Miklósnak szentelt tem-
plomnak 1753-ban. A donáció jelenete a felirat alatti képben van
megörökítve. Ott látjuk az előtérben Demitrios Nikolaos doná-
tort térdepelve, amint az evangéliumos könyvet sz. Miklósnak,
a templom védőszentjének átnyújtja. A donátor alakja costume-
tani szempontból is érdekes. Prémmeel szegett hosszú mente van
rajta, mely alatt övvel átkötött feszes zsinóros dolmány látszik.
A könyv oly híven van ábrázolva, hogy rá lehet ismerni a felső

*) Ez az ismeretes „Madonna della cintola” egyik változata V. ö. Wessely: Iconogra-
phie. Leipzig 1874. 44. 1.

tábla beosztott keretes lapjára. Érdekes a háttér is, ahol a szt. Miklóstemplom természet után készült képmása és a nevezetes Cenk hegynek erdős oldala látszik, tetején még ott van a kápolna, melyet később lebontottak.

A könyv díszítését elől a széles és virágokkal ékitett két kapocs fejezi be, a könyv hátán pedig öt csomóban négysoros láncot találunk, melyek csinos kis rozettákkal vannak a tábla két oldalán odaerősítve és a két tábla összetartására szolgálnak.

Hátra van még, hogy ezen leírás után a könyvtáblák kidolgozásáról és értékéről is szóljunk valamit. Már nagyságánál fogva is feltűnik — hossza 37, szélessége 26 cm. — s továbbá, hogy az egész felület ékes domborművekkel van borítva. Két nagyobb és 34 kisebb kép van rajta elhelyezve, több mint 200 alakkal, melyek közül körülbelül egyharmadrész egész alak. Óriási munkának és hangyaszorgalomnak sikerült terméke tehát ez ötvösmű, mely nemcsak a brassai, hanem a hazai ötvösművészeknek és dicsőségére szolgál. A krusedoli műekönyv domborműves táblája is inkább csak nagyság és a képek rokonságánál fogva állítható mellé, de a kidolgozás gazdagsága tekintetében meg sem közelíti.*)

Ötvösünk kiváló ügyességet mutat az alakok elhelyezése és csoportosításában, a helyet nagyon jól be tudja osztani, úgy hogy sokszor 10–15 alakot is el tud helyezni egy-egy kis képen. Hasonlóképpen az egyes alakok és a környezet változatos megrajzolásában s különösen a ruhák ábrázolásában igazi tehetséget árul el. Nézzük csak, milyen aprólékos gonddal van kidolgozva a püspökök stólája, Dávid és Salamon díszpalástja, a királyok koronái stb.; figyeljük meg nála a vérték, a felső- és alsóruhák megrajzolását, mely mintha azok anyagát és színét is vissza akarná adni: s belátjuk, hogy itt nem közönséges mindennapi munkával van dolgunk. Az arcok már kevésbé sikerültek, elég változatosságot mutatnak ugyan s többnyire jellemzetesek is, de általában nem szépek, nincs bennük élet és kifejezés. Sikerült kivétel gyanánt fölemlítenem a ravatalon nyugvó Mária arcát és a donátor képét, itt úgylátszik az ötvös hű arcképet adott. Finom kidolgozás tekintetében még csak a virág orna-

*) Magyarország műkincsei. II. 315. l.

mentika, a butorok (asztal, ágy stb.) és a padló megrajzolására utalok; a környezet változatosságának bizonyítására pedig elég lesz a négy evangelistára hivatkoznom, a kik közül Máté az udvaron, Márk és Lukács más-más berendezésű szobában, János pedig a szabadban ülve dolgozik. Készséggel elismerem és nagyon valószínűnek tartom, hogy ötvösünk ismeretes minták után dolgozott, hogy a képek nem saját invenciói, hogy azokat neki megszábták: de a kidolgozás (sőt a felfogás is sokszor) egészen eredeti.*)

A felső kapocsnak belső oldalán két bélyeget találtam, még pedig az egyik kis körben a koronás fagyökeret mutatja, ez tehát Brassó városának ismertető bélyege. A másik pajzsban M betűt és fölötte 13-as számot látunk. A szám az ezüst finomságának a jele, az M betű pedig a mesternek a neve. Hogy semmi kétségünk se legyen a mű szerzője iránt, az alsó kapcsón a következő felírást alkalmazta az ötvös:

Eleborat. a Michaela Mayo

Coronae. pond. 133 Lotor.

Tehát e díszes könyvtáblákat *Michael May iunior*, brassai ötvösmester készítette. A főntebbi felirat szerint a könyvtáblák 133 latot nyomnak, egy márka ezüst (16 lat) pedig 233·812 gr., úgy hogy a tábláknak súlya 1943·56 gr., vagyis majdnem két kiló. Számítsuk még hozzá a munka díját, az ezüstnek és pénznek akkori magas értékét s habozás nélkül kimondjuk, hogy Dimitrios Nicolaos valóban fededelmi ajándékkal lepte meg a sz. Miklós templomot.

2. Ugyancsak a Szent-Miklóstemplomban van egy még régibb evangéliumos könyv, illetőleg annak régi foglalatja kissé már megviselt állapotban. Szélei letörödezve s részben behajtvá, világos jelül annak, hogy nem erre a könyvre készült, csak később alkalmazták erre. A mellső oldalon Krisztus felfeszített képe van domborműben előállítva, melyet szentek és próféták környeznek, összesen 14 kis négyszögű keretben. A hátsó lapon Szent Miklós látszik, alatta a térdelő donátorok (?), köröskörül itt is 14 szent álló alakja foglal helyet. A kapcsok, láncok és az egész kiállítás egészen megegyezik a főntebb ismertetett könyvtáblákkal. A

*) Ugy az Anastasis, mint a Kolmesis kedvelt tárgya volt a középkori mozaik művészetnek is. Sok hasonlóságot látunk képeink és pl. a palermói és torellói mozaikképek közt. V. ö. Clausse: Les monuments du christianisme au moyen age. Basiliques et Mosaïques chrétiennes. Paris. 1893. És Revue de l'art chrétien. 1894. 157. 1.

kidolgozás ügyes kézre vall, az egyes alakok rajza jó, s csak sajnálhatjuk, hogy mesterjegy nem lévén rajta a készítőjét sem ismerjük.

3. Van egy harmadik evangéliumos könyve is e templomnak, mely azonban sokkal újabb és kivitel tekintetében is egyszerűbb az előbbinél. Ezen is a felfeszített Üdvözítőt ábrázolta az ötvös, s másban is utánozni akarja a régi mestereket, de biz az csak gyarló utánzat maradt, s világosan mutatja az ötvösművészet hanyatlását. Mesterjegye egymásba font CRM betűk, továbbá külön a koronás gyökér 12-es számmal (33. sz.), készítője tehát valószínűleg Carl Muschalek a XIX. század első felében.

4. A görögök templomában is van egy ezüstbe foglalt evangéliumos könyv. A könyvet Velencében nyomták 1766-ban, itt Brassóban készült diszes foglalatja s a felirat szerint: Kombarbu Cerecianu és neje Zamfiras ajándékozták a templomnak. A mellső táblán Krisztust látjuk a kereszten, lábainál Mária, János és a katonák. A négy sarokban és oldalt összesen hat kisebb kép van, melyeken angyalok, Jézus Pilátus előtt, az angyali üdvözlet, egy szent és az üdvözültek mennybemenetele látható. A hátsó lapon Krisztus föltámadása, az evangelisták s újból angyalok képei vannak domborműben előállítva. Az egyik kapcsón mesterjegy: egymásbafont S. M. betűk és a 12-es szám (91. sz.) van beütve. Készítője tehát Samuel May, brassai ötvösmester.

5. A belvárosi román templomban szintén van egy hasonló evangéliumos könyv, melynek egyik oldalán Krisztus föltámadása, a másikon Mária halála látható. A mesterjegyek szerint Pesten készült 1842-ben és Szent-Péteri műhelyéből került ki. Ugyanitt van még egy másik ezüstbe foglalt könyv, melyen szintén Krisztus föltámadása és négy evangelista van domborműben kiverve és külön keretekbe foglalva. Brassai ötvös munkája a 68. számú mesterjeggyel.

XI. Keresztek.

Az ötvösművességnek egyik hálás tárgya a kereszt és feszület. Főntebb már láttuk, hogy a brassai feketetemplomnak több függő feszülete és talpas keresztje volt, melyeket az 1544-iki revisio alkalmával a városházára vittek beolvasztás végett. Így

történt azután, hogy ezekből egy sem maradt fenn napjainkig. A keleti egyházban is gyakran látjuk azokat, de itt inkább csak a foglalatra szorítkoznak az ötvösök, mert maga a kereszt legtöbbször puszpángfából van művésziesen faragva. Ezen áttört művi keresztet legfőbb készítési helyükről áthoshegyi keresztnek nevezzük. Többször találunk azonban egészen ezüst filigránból készületeket is.

1. Igen szép nagy, fából készült és ezüstbe foglalt keresztje van a Szent-Miklós templomnak. Csak a talpa készült Brassóban, mesterjegye a 107. sz., készítője talán Samuel Barbenius (1742—86). A kisebb keresztben nincsen mesterjegy. Nincs mesterjegy a belvárosi román egyház filigrán és áthoshegyi keresztjein sem.

2. Szép régi feszületet találtam a *csiksomlyai* kolostorban, mely hátul nyitható és ereklyetartónak is használták. Ezüst, felső része aranyozva, 27. cm. magas. Talpa hatkaréjú, pártája gyöngy-sor, a hat mező sima. Stílusa négyszögletes, melyen egymás fölött gót minuskula betűk láthatók, még pedig a nodus fölött:

h i l f g a nodus alatt: i a b r
t m a o o t e r

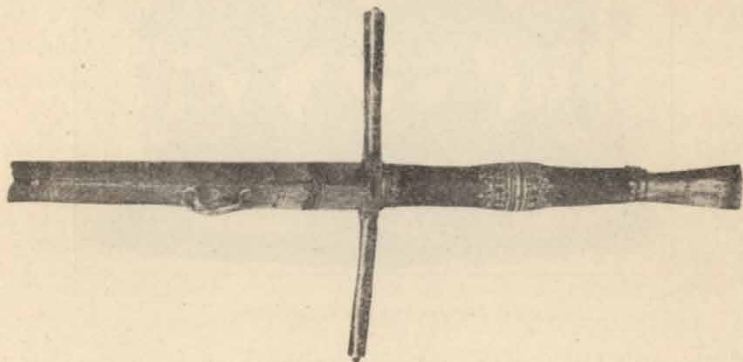
Ezen rejtélyesnek látszó felírás felülről kiindulva és jobbfelé haladva a következő olvasást adja: hilf got, maria berot! Szokásos és ismert fohász, mely a kelyheken is többször található. Nodusa lapos, a hat rotuluson: maria felirat, közbe-közbe egy-egy virág.

A kereszt maga sima, az Üdvözítő felfeszített alakja (öntött szobor) szögekkel van odaerősítve, mintha nem az eredeti lenne. A kereszt karjai loheridomban végződnek, s fönt a sas, alul az ökör, jobbra az oroszlán, balra az angyal (a négy evangelista simboluma) vertművű alakja tölti ki a az üres tért. A kereszt hátlapján kristályüveg alatt ereklye van, a lapokat vésett virágdísz borítja, a négy szegleten pedig egy-egy piros, illetőleg zöld drágaköutánczat látszik. Ezen ereklyetartó feszület a XV. századból maradt reánk.

XII. Fegyverek.

1. A történeti részben már említettük a brassai bíró hivatalos *kardját*, melyet 1549-ben Simon Aurifaber, brassai ötvös

díszített. Valószínűleg már ezelőtt is meg volt, mert a számadások árát nem említik, amit bizonyára megtesznek, ha akkor szerezték volna be. Mert az a 6 frt, amit a város Simon ötvösnek fizetett, csak a díszítés ára lehetett. A hosszú (1·27 m.) egyenes kard díszes bőrhüvelyben van, melyet alul, fölül és középen vésett arabeszkkel díszes aranyozott veret ékesít. A vésett díszek között ott látjuk Brassó címerét, az 1549 évszámot, továbbá Hektor és Andromache, Julius Caesar és mások mellképeit. A feliratok közül csak egyet említünk föl, mely a kard rendeltetését van hivatva feltüntetni: S. P. Q. C. (Senatus Populus Que Coronensis). Ezeket és a markolaton lévő aranyozásokat, ezüst gyűrűket, foglalásokat készíthette Simon mester. Mindezen ékítmények csinosak, izlésesek, látszik, hogy ügyes és tanult ötvös keze munkája. A kardon számos felírás van, mely részben a későbbi javításokra (1649 és 1738-ban), részben egyes neves bírakra vonatkozik. E kard a millenárius kiállításon is ott volt.¹⁾ Mesterjegy nincs rajta.

9. A brassai bíró kardja.

2. Teutsch Gyula gyűjteményében van egy szép ezüst veretű *fokos* a XVII. századból. Alul és felül virágdísz takarja az ezüst foglalványt, középen pedig a bőrvédőn csigavonabban ezüst karika fut körül. Mesterjegy is van rajta, koronás M. R. (80. sz.).

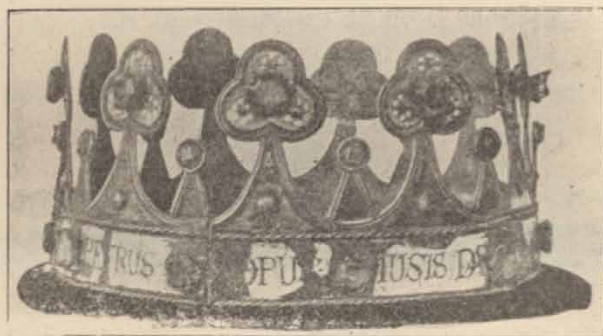
XIII. Koronák.

Miután a történeti részben nem említettük föl, tehát itt mondjuk el, hogy a krónikás följegyzések több brassai eredetű

¹⁾ Részletesen ismertette Steiner Frigyes a Korrespondenzblatt 21. K. 109. I. V. 6. Szendrei: Magyar Hadtörténelmi emlékek 932. sz. Magyarországi műkincsei II. K. 296. á.

koronáról emlékeznek meg. Így midőn Izabella királynét 1559-ben Fehérvárt eltemették, vele együtt sirba helyezték azt a drágaköves ezüst koronát is, melyet neki a brassaiak készítettek.¹⁾ 1585-ben Péter, oláh vajda, azért vesztette el fejedelemségét, mert a Begler-Béget magára haragitotta azáltal, hogy azt a drága köves és gyöngyös koronát, melyet neki az 60,000 aranyért megvételre kínált, nem fogadta el.²⁾ 1607-ben pedig Bocskai fejedelem koporsójára két koronát helyeztek, az egyik a török szultán ajándéka volt (jelenleg Bécsben a császári múzeumban), a másikat pedig a brassaiak adták neki ajándékba, ők pedig egy moldvai vajdától kapták azt³⁾ Van-e ezen koronák között valami összefüggés? Nem tudom eldönteni.

1. *Iskolai koronák.* Régi szokás volt a Honterus által alapított iskolában, hogy a diákok évről-évre maguk közül egy

10. Iskolai korona Brassóban.

vezetőt (rex) választottak, aki is hivatalának ideje alatt az ünnepek alkalmával koronát viselt. Ezen iskolai koronák közül 3 db. ma is megvan a Honterus-Múzeumban, kettő réz, egy pedig ezüstműből van⁴⁾. Nemcsak pedagógiai szempontból érdekesek e koronák, amennyiben megtaláljuk azokon a „rexek” névsorát, hanem — különösen a harmadik — mint ötvösmű is figyelmet érdemel. Az abroncskoronák közé tartozik, kövekkel és zománcal van díszítve, a zománc azonban már magán hordja a hanyatlás korának bélyegét. Andreas Zigler II. brassai ötvös készítette

1) Szendrei: Erdély műkinesei 80. l.

2) Qu. IV. 83. l. V. ö. Alkotmány 1908. nov. 22. sz.

3) Qu. IV. 102. l.

4) V. ö. Dürr: „Geschichte des Kronstädter Gymnasiums“ 36. l., röviden megemlékezik róluk Békefi a „M. O. Történeti Emlékel“ II. k. 333. l. (képpel) és Hampel: Arch. Ért. 25. k. 159. l.

1698/9-ben, mert ezen évből való a legrégebb felírás, amidőn t. i. Andreas Sigerus volt a diákkirály.

2. *Jegyések koronái.* A keleti egyházban szokásban van, hogy a jegyések fejére az esketésnél koronát helyeznek. A Szent-Miklóstemplomban is van egy ilyen korona egészen egyszerű kivitelben a 18. századból. Mesterjegye M. R. fölötté a brassai ismertető jel (79. sz.). A görög templomban is van két drb. e koronákból, bélyege egymásba font S. M., tehát Samuel May (1769—1804) műve (91. sz.).

XIV. Lámpák.

A görög keleti templomokban igen sok ezüst lámpát találunk az ikonostazis előtt kisebb nagyobb formában, többnyire újabb alkotások, néha felíráttal, évszámmal és mesterjeggyel. Ezek közül is felemlítünk egy-kettőt:

1. A *Szent-Miklóstemplomban* van egy 1671-ből mesterjegy nélkül, a másik 1760-ból. A többiek nagyobbbrészt ujak, az egyik kis lámpán koronás D. M. mesterjegyet találtam: Daniel Mathesius monogrammja (34. sz.).

2. A *görög templomból* a sok közül csak azokat említem fel, melyeken mesterjegyet találtam: 1. 1756-ból Lucas Römer ismert jelvényével (egymásba illesztett irt L. R. betűk), mellette 12-es (75. sz.). 2. Ugyanazon mesterjeggyel még kettő, az egyik 1788. évszám; a másikat 1843-ban ajándékozták a templomnak, 3. egy nagyobb ezüst lámpa irt J. G. J. mesterjeggyel és 12-es (60. sz.), Johann Georg Jekel (1781—1812) munkája.

3. A *belvárosi román templom* egyik lámpáján, melyet 1840-ben ajándékoztak a templomnak, a 67. számú mesterjegyet találtam. Egy másikon pedig a 16., egy harmadikon pedig a 22. számút.

XV. Füstölők és tömjéntartók.

Az egyházi szertartásoknál úgy a keleti, mint a latin templomokban egyaránt használatosak a füstölők és tömjéntartók. Néha igen szépen kidolgozott darabokat találunk, legtöbbször azonban újabb készítmények, mert a gyakori használat folytan hamar romlanak.

1. A *görög templomban* is van egy ily thuribulum, igen

diszes munka, a mesterjegy (egymásba írt J. T. R. betűk. 69. sz.) szerint Josef Traugott Römer készítette.

2. *A belvárosi román templom* egyik ezüst füstölőjét 1852-ben ajándékozták az egyháznak, rajta van Tomas Kasten ismert mesterjegye 111. sz.

Nagyvirágos tömjéntartó. A brassai róm. katolikus templomban van egy régi, kis ezüst tömjéntartó (navicula), mely díszítésénél fogva kiváló figyelmet érdemel Ugyanis a tetején a sarkokból a középrész felé szélesedő, két nagy virág van erősen kiemelkedő formában kiverve. Ezt a nagyvirágos stílust nemcsak ötvösműveken, hanem más erdélyi iparcikkeken festve és faragva is igen gyakran találjuk s éppen azért erdélyi stílusnak szoktuk nevezni. E virágok stilizálva vannak s leginkább a rózsára, tulipánra, szekfűre és napraforgóra emlékeztetnek; különösen a XVII. és XVIII. században kedvelik és nagy előszeretettel alkalmazzák ötvöseink is. Ezek közül való az említett tömjéntartó is. A sok használattól már kissé kopott, s nagy sajnálatunkra talpának pereme is nagyrészt hiányzik, s így mesterjegyet is hiába keresünk rajta. Annyi bizonyos, hogy erdélyi munka, s nagy valószínűség szól a mellett, hogy Brassóban készült. Szép kidolgozásánál fogva méltán sorakozik ugyanazon templom másik műremekje — a Sebastian Hann-féle kehely — mellé. Készült pedig a XVII. század végén, illetőleg a XVIII. elején.

A kolozsvári piarista templom csinos szenteltvíztartóján, mely 1700 körül készülhetett, két bélyeget találtam, az egyiket P. B. van korona nélkül, a másikon koronás I. D. (b2. szám). Mindenesetre különös dolog, hogy egy tárgyon két ötvösnek is rajta van a bélyege.

XVI. Kanalak, gyertyatartók s más apróságok.

1. A feketetemplomban három ezüstkanál van, kettő ezek közül régi, a harmadik egészen új. A régiek közül a nagyobb — 16,5 cm. hosszú — aranyozva van, hagyomány szerint még a régi ispotály templomból került ide. Két bélyeg van rajta, az egyik a korona gyökérrel és 12-es számmal, ez az ezüst finomságát jelzi. A másik a fönnebb már említett C. G. F. betűkből álló mesterjegy (22. sz.). A kisebb kanál 10 cm. hosszú, ezüst aranyozva, sodrott nyéllel. A kanál merítője át van lyukgatva s arra szolgált, hogy a szentelt borba esetleg belehullott legyet

és más egyebet vele kihalásszák. Mesterjegye nincs. Az előbbi 20, ez 10 koronára van becsülve.

2. A *görög templomban* is vannak ily ezüst kanalak, melyeket a szertartásoknál használtak, az egyiknek bélyege: egymásba font írt JB betű a korona nyomaival, Johann Benkner (1779—1790) mesterjegye; a másiknak jele írt C. G. F. és a koronás 12, tehát Christian Gottlieb Fleischer műve.

3. Ugyanilyen mesterjegyü (22. sz.) ezüst kanál van a *belvárosi román templomban* is.

4. Egy lukas kanál — ezüst aranyozva — van a *botfalusi templomban* sodort nyéllal. Mesterjegye nincs.

5. Egészen új ezüst kanalat láttam csontnyéllal a *fekete-halmi* templom felszerelése között.

6. A *veresmarti* templom kanala szintén lukakkal van el látva, nyelén 65. számú mesterjegy, a hivatalos leltár szerint Johann Georg Bömches Silberarbeiter (a patena készítője) aján dékozta a templomnak 1810-ben.

A feketetemplomi két pár ezüst *gyertyatartó* közül a régebit a Tartler, az újabbat a Kamner-család adta ajándékba a múlt században, s így nem is foglalkozhatom velük itt bővebben.

Egy *ereklyetartó* ezüst szelence van a Szent-Miklós templomban 1769-ből. A rajta lévő mesterjegy pajzsban koronás írt B betű, mellette 12-es (18. sz.).

Beteglátogató kis ezüst szelencét találtam a belvárosi román templomban, 1850-ben ajándékozták az egyháznak, rajta Heinrich Jekelius mesterjegye (51. sz.)

Végül felemlítjük azt a két ezüstlemezből készült s félkörívben meghajtott állványt, amelyet a keleti egyházakban használnak a szent misénél. Az egyik, mely a belvárosi román templomban van, mesterjegyet találtam, még pedig a 32. számút.

Pecsétnyomók, pecsétek. Szorosan véve nem ötvösmunkák, de mivel ezeket is ötvösük készítették, ezért hát röviden itt befejezőképpen ezekről is megemlékezünk. Tudjuk, hogy az ötvösök mind tanult pecsétvésők voltak, hiszen a mesterremek egyik darabja címeres pecsétnyomó volt. Bátran föltehetjük tehát, hogy a város, a káptalan és az egyházak régi pecsétlőit helybeli ötvösök készítették.*)

*) Szép példait láthatjuk a pecséteknek a régi okleveleken, így Brassó megyéét 1353 és 1380-ból, a városét 1408-ból, a káptalanét 1380-ból viaszba nyomva, csinos kivitelben. V. ö. Urkundenbuch II. k. 9. 11. 20. 21. és a III. k. 7. 10. és 16. ábráit. Érdekes, hogy a legrégebb pecséteken mindenütt BRASCHOW név szerepel, a CORONA csak a XV. században tűnik föl.

A brassai ötvöscéh pecsétnyomóiról már fentebb szólottunk. Szép emlékei maradtak fenn a brassai pecsétvésők műveinek azokban a hódolati feliratokban, melyeket Brassó városa az ujonnan megkoronázott királyokhoz küldött fel, s melyek közül több darabot a városi levéltárban őriznek. Megvannak többi között az 1741. 1781. 1791. 1792. és 1838. évekből. Ezeket a feliratokat a városi tanácsnak és kommunitásnak minden tagja sajátkezüleg aláírta és pecsétjével is ellátta, azokban tehát egész gyűjteményét birjuk az azon korbeli pecséteknek, melyek érdekes összehasonlításokra és tanulmányokra szolgáltatnak nagy mennyiségű anyagot.

De maradt fenn számunkra ezeken kívül a brassai ötvösök céhládájában is egy nevezetes oklevél, melyet már fentebb ismertettünk, t. i. az az 1691. évből való szerződés, melyben minden ötvös esküvel megfogadja, hogy Oláhországba nem megy kontárkodni, s melyet ugyancsak minden céhbeli ötvös sajátkezüleg aláírt és pecsétjével is ellátott. E pecsétek mind a kisebb, u. n. gyűrűpecsétek közé tartoznak. Van köztük három címeres pecsét, a Drauth, Sigerus és Filstich brassai nemes családok ismert címerével,^{*)} a legnagyobb rész azonban saját külön felvett jelvényekből van megalkotva. E jelvények közt leggyakoribb a *serleg*, melynek többféle változatát is megtaláljuk, másik jelvény a *gyűrű*, melyet majd egy kar, majd egy félalak, majd pedig egy oroszlán, illetőleg madár tart. De ott látjuk a pelikánt, a szívet és igen sokszor két keresztbe helyezett csont felett a halálfőt. Ezek a címerpajzs rajzai, melyek hatszögletű vagy ovális keretbe vannak foglalva. Latjuk tehát, hogy az ötvösök legtöbbször mesterségük köréből vették a jelvényeket. Ott találjuk továbbá a pecséteken az illetők neveit vagy egészen kiírva, vagy csak a két kezdőbetűvel jelezve. A pecsétek között néhány igen szépen vésett darabot láthatunk.

A pénzverés.

A pénzverés a legrégebb idők óta az ötvösök hivatása volt. Brassóban is már a XV. században vertek pénzt, de erről nem igen maradtak fenn emlékeink,^{**)} ellenben a XVII. század

^{*)} V. ö. erre nézve a Turul 27. és köv. évfolyamaiban a brassai címereslevelekről szóló értekezésemet.

^{**)} Történeti feljegyzések bizonyítják, hogy Brassóban 1443-ig pénzverő hivatal volt, amidőn is azt Hunyadi János parancsára Segesvárra vitték át. V. ö. Ballagi Arch. Ért. X. K. 385. l. Az erdélyi pénzekre nézve l. még Ráth: Az iparművészet könyve l. k. 195—199. l.

folyamán virágzó brassai pénzverésről már adataink és emlékeink bőven vannak, ezekről szólunk a jelen fejezetben.

1. *Báthori Zsigmond* Brassóban 1602. március 29-én kelt kiváltságlevelével a brassaiaknak megengedi, hogy ezüst tallérokat verhessenek, melyeknek egyik oldalán a fejedelem, a másikon Brassó város cimere legyen e fölirattal: DEO VINDICI PATRIAE. Ezen privilegium, úgy látszik, csak megerősítése volt egy előbbi szabadalomnak, mert különben nem volna érthető az a dolog, hogy már 1601-ből vannak ilyen pénzeink.*)

Ezen privilegium alapján megindult Brassóban a pénzverés s ekkor készültek azok a négyszögletes ezüst tallérok, melyeknek előlapján a kétfejű sas látszik mellén a Báthori címerrel, körirata: SIGIS · TRANS · ET · SAC · ROM · IMP · PRIN. A hátlapon: DEO VINDICI PATRIAE 1601. felirat, alatta a brassai címer ezen körirattal: MONETA CIVITATIS CORONENSIS, továbbá mindkét lapon liliumdisz (1. ábra). Ugyanebből félsúlyban forintokat is vertek.**)

Ugyancsak ezen időből fenmaradt öt darab pénzverő bélyeg, melyek jelenleg a Nemzeti Múzeumban őriztetnek. A felírás és kivitel nagyjában megegyezik a főntebb leírt tallérokon levőkkel, lényeges különbség azonban, hogy ezen bélyegzőgömbölyűek és sokkal szabatosabb és csinosabb munka, mint amazok, meglátszik rajtuk, hogy készítőjük szebbet és jobbat akart készíteni az előbbieknél.***) Két darab az előlap, három pedig a hátlap nyomására szolgált. Érdekes jelenség, hogy ezen pénzekből tudunkkal egy darab sem maradt fenn, pedig a bélyegzőkön kézzelfoghatólag látszik, hogy azokat használták.

Ezen pénzekben és bélyegzőkön azonban hiába keressük a mesterjegyet, a céhiratokban sem találtam idevonatkozólag feljegyzést, úgy, hogy azoknak készítőjéről legfőllebb annyit mondhatunk, hogy brassai ötvösök vészték a bélyegzőket s ugyancsak brassai ötvösök verték a pénzeket, s hogy az a mester, aki az öt darab pénzverő bélyegyet készítette, igen jól kezelte a vésőt.

2. Weiss Mihály idejében 1612—14-ig, midőn Brassó városa a fejedelem ellen háborút folytatott, szükségleteinek kielégítésére (különösen a zsold fizetésére) saját külön pénzt veretett, még

*) Eredeti oklevél a városi levéltárban 619. sz.

***) Az itt említett pénzek leírása és rajzai láthatók Resch Adolf: „Siebenbürgische Münzen und Medaillen.“ Nagyszeben 1901. c. értékes művében. Az általunk közölt ábrák is innen valók.

****) Rajzban látható mind az öt darab Resch i. m. 87. tábláján.

pedig: a) aranypénzt nagyobb formában (tizes), előlapján a brassai címer és e körirat: NOS · IN · NOM · DOM · CONFIDIMUS. 1612., a hátlapon: ILLE · IN · EQVIS · ET · CVRRIBVS. (3. á.); kisebb formában DEVS · PROTECTOR · NOSTER a brassai címerrel, a másik oldalon pedig Mária képe: PATRONA VNGARIAE · 1612. felirattal; b) ezüst tallérokat és forintokat a tizes aranyok mintájára, továbbá az u. n. garasokat, egyik oldalon az erdélyi sas és a DEVS · PROTECTOR · NOSTER felirat, a másik oldalon a brassai címer és e körirat: GROSS · CIVITA · BRASSO. 1612; c) ugyanilyen formájú garasokat rézből. Mig a nagyobb és értékesebb pénzeket csak 1612. és 13-ban vertek, a garasok verése 1614. sőt 1615-ben is folytatódott.*) A hatalmas városbíró, Weisz Mihály tiszteletére, aki ezen egész mozgalomnak és a pénzverésnek is lelke volt, emlékérmeket is vertek aranyból, melynek egyik oldalán e felirat: MICHAEL · ALBINVS · A. P. B. 1612, a másik oldalon köröskörül: AD VTRVNQVE · IMPER · PRO · PATRIA LEGATVS, a középen pedig PRAESTITIT QVAE · DEBVIT PATRIAE.**)

E pénzeket Weisz Mihály bíró a szenátus beleegyezésével verette, s valószínűleg annak készítését az ötvöscéhire bizta. A krónikákban olvassuk, hogy az embereknek fölösleges ékszereiket és ami ezüstjük volt, be kellett adniok, s a város márkáját 9 frtért váltotta meg (Qu. V. 426. 636. ll.). Ugyancsak itt említik, hogy 1615-ben a brassai garast a fejedelem „aus Neid der Unger“ kivonta a használatból.

Az 1613-ban vert ezüst és réz garasokon a sas mellén egy S betűt találunk, amely vagy a pénzverő készítőjének monogramja (de hogy ki volt az, határozottan nem tudom megjelölni s csak lehetőséget állapítok meg, mikor azt mondom, hogy ez az S betű Simon Goldarbeiter mestert is jelezheti), vagy pedig a pénzverőház tulajdonosának a jelzőbetűje. Adatok hiányában ennek nevét sem ismerem (2. ábra).

3. 1660-ban a segesvári országgyűlésen a rendek „unanimitati consensu trium nationum“ elhatározzák, hogy Szebenben, Segesvárt és Brassóban a nagy szükségre való tekintettel tallérokat veretnek. E gyűlésen Brassó képviselőjében ott volt Thomas Trepches ötvös és szenator is, aki hazajövén a pénzverőt saját

*) Ezen pénzek rajzban láthatók Resch i. m. 21. t.

**) U. o. 65. t. 54. sz. Ezen érmen Weisz Mihály címere nincsen, téved tehát Mika (s az ő forrása Trausch), midőn címert emleget. Weisz Mihály. Bpest 1893. 152. l.

költségén felállította, s abban szép kivitelű pénzeket veretett*). És pedig: a) tizes aranyokat, egyik oldalon Erdély címere, melyben Barcsai Ákos fejedelemé van befoglalva ezen körírral: ACHATIVS · BARCSAI · D · G · P · T · P · R · H · D · S · C ·, a másik felén Brassó város címere e fölírral: SERVA NOS QVIA PERIMVS 1660 C · B ·, köröskörül pedig: DE PROFVNDIS · CLAMAMVS · AD · TE · DOMINE.; b) ezüsttallérokat ugyan olyan formában (4. ábra). E tallérok azért is nevezetesek, mert azokban Thomas Trepchesnek monogramját is megtaláljuk a brassai címerben (a fatörzsön egy T).

4. Apafi Mihály fejedelem 1663. márc. 9-én Fogaras várában kelt szabadalomlevelével kizárólagos jogot ad Klosch Tamás és Prodner Mihály brassai ötvösöknek, hogy tekintettel hűségükre és a pénzverés művészetében való jártasságukra: fél, negyed és egész ezüsttallérokat és aranypénzeket verhessenek, melyeknek finomságra és súlyra nézve a birodalmi tallérokkal egyenlőknek kell lenniök. Az arany értéke 2 birodalmi tallér legyen. Ezen engedelem nekik élethosszig szól. Megbizzá továbbá a városi tanácsot, hogy az ellenőrzést lelkiismeretesen végezze, az illető ötvösöknek pedig meghagyja, hogy a hamisítók ellen a legnagyobb szigorúsággal lépjenek fel, sőt azok ellen is, akiknek talán feledékenységből ő maga adna ezentúl engedelmet, kivéve Jó János kolozsvári pénzverőt, akinek ezentúl is egyedüli joga marad egész aranyokat, valamint oroszántallérokat verni. Függetőpecsét, aláírások: a fejedelem, Johannes Bethlen cancellarius, Franciscus Lugassi secretarius.*) Az a Tomas Klosch, kiről a privilegiumban szó van, előkelő brassai ötvös (1649—1708) s több éven át céhmester is volt. Michael Prodnerrel (1662—) már nem mondhatunk sok jót, egészen fiatal mester volt akkor, midőn a fejedelem őt, lehet hogy T. Klosch ajánlatára, így kiténtette. Az általuk vert pénzek főbb típusai a következők: a) tizes aranyok, egyik oldalon a fejedelem pancélos mellképe MICHA · APAFI · D · G · PRIN · TRAN · felírással, a másik oldalon Erdély címerében befoglalva a fejedelemé is, körírata: PAR · REGN · HVN · DOM · SI · CO · 1662, alul a brassai koronás fagyökér és C · B · betűk. Voltak ugyanilyen ötös aranyok is, b) ezüst tallérok, forintosok

*) Így adja azt elő Nekesch—Schuller kronikás. Qu. IV. 260. l.

**) Ezen okmány hiteles német fordításban maradt fenn a brassai ötvösök céhládájában. A latin eredetiből való fordítást Marcus Schunkabunk, notarius eszközölte.

és garasok (12-es és 6-os) kevés eltéréssel hasonló kiállításban, az évszámok 1662—1674-ig váltakoznak (5. és 6. á.). A későbbi évek pénzeit Gyulafehérvárt és Fogarason verték, úgy látszik tehát, hogy a fejedelem a brassai ötvösöknek adott privilegiumot visszavonta. Erre mutat a krónikásnak az a megjegyzése, hogy 1677-ben az országgyűlésen a 12-sek veretését beszüntették (Qu. IV. 196.).

Azon időtől kezdve, hogy Brassóban pénzt vertek, a céhláda egész gyűjteménye lett a különféle jó és rossz aranyoknak, talléroknek és rézpénznek. A céh hivatásához tartozott ugyanis az ércpénz megvizsgálása, a hamis és kopott, vagy a forgalomból kiment érmek beolvasztása. Így 1610-ben 247·50 frt érő *neiner* (rézpénz à 9 d.), 1622-ben pedig még mindig 277 drb. volt a céh birtokában; a brassai *garasokból* 1614-ben 2088, 1617-ben pedig 1469 drb. volt a ládában; 1627-ben 110·15 frt. értékű *fünfer* (à 5 d.) gyűlt ott össze; *tallér* is volt mindig néhány drb., melyek ilyen neveken szerepeltek: slot (oláh), oroszlán, török, birodalmi (német), grétzi, orthler; azonkívül aranypénz is többféle említettik.

Felemlítünk végül néhány esetet, melyet a büntetések könyvében olvastunk, nemcsak azért, mert a pénzverésre vonatkoznak, hanem azon fontos tanulságok végett is, melyeket azokból vonhatunk. Ugyanis 1661-ben Piter Schun hibás ötvözésű ezüstlapot szolgáltat be a pénzverőknek (Müntzherren), amiért a polgári hatóság is megbünteti, a céh pedig kebeléből kizárja, majd pedig 30 frt. lefizetése mellett visszafogadja, de így is írást kellett adnia, amelyben felelősséget vállal az esetleg előforduló rossz tallérokért. Éppen így jár Andreas Schoppel, ötvös is 1663-ban, a hibás lemezeket pedig a céhládába teszik. Ime ezen esetekből világosan látjuk, hogy a pénzverés dolgát a céh vállalta magára, s a Brassóban vert pénzekért kezességet vállalt, továbbá azt is látjuk, hogy a céh a maga kebeléből két tagot bizott meg a pénzverés vezetésével, ezek voltak a „Müntzherren“ (Cementer). 1665-ben Laurentius Kusch és Hans Süßmilch voltak a pénzverő vezetői, kik a fejedelem utasítására Jó János, kolozsvári pénzverő leküldött tallérját megvizsgálják és azt teljesen megfelelőnek találják, s egy részét megjelelve a céhládába teszik, hogy az esetleges pénzvizsgálatoknál ez mintául szolgáljon.

Többször olvasunk pénzhamisítókról is. Ilyen volt az a Hans Koples, akit emiatt 1665-ben a hatóság elfogatott, de sikerült

börtönéből megszöknie. Az ötvöscéh a jövőre való tekintetből ezen hamis pénzből néhányat a céhládába helyezett, nehogy azok készítésével esetleg valamikor a céhet megvádolhassák. Az ilyen hamisítók büntetése, ha elfoghatták a bűnöst, mindenkor a halál volt. Így járt 1682-ben az a két brassai származású ember: Rauh János és András, amaz eredetileg rézműves, ez pedig szijgyártó volt. Valósággal világcsalók voltak, akik bejárták a külföldet s a hiszékeny emberek dőreségéből éltek, az egyik kaldeai orvosnak adta ki magát, a másik pedig az orvoságokat készítette. A krónikás szerint az idősebbik nem közönséges alchimista volt, végül is rajta vesztett, mert hamis pénzt kezdett gyártani, ezért aztán 1682. június 9-én mindkettőt lefejezték.*)

Bányászat, aranymosás.

Brassó vidékén, a zernesti hegyekben már a legrégebb időkben is bányásztak aranyat és különösen ezüstöt. A töröcsvári számadásokban többször van szó a zernesti bányászatról, de csak melleleg említik, így 1505. május 19-én: „percepimus de aurifossoribus ex parte territorii asp. 43.” 1508-ban pedig a töröcsvári embereknek borraivalót ad a várnagy, mert „diligentiam habuerunt cum illis auriquestoribus,” végül pedig 1525-ben ugyancsak a töröcsvári számadásokban azt olvassuk, hogy „de auriquaestura domini iudicis et Johannis Fux flor. 1.” Tehát ekkor a bányát maga a városbíró, Benkner János bérelte Fux Jánossal (ötvös) egyetemben, s ha nem sokat is, de valamit még is jövedelmezett, mert bért fizettek érte. Világos tehát ezen adatokból, hogy a XVI. század elején a zernesti hegyekben aranyat és ezüstöt bányásztak.*)

Annak pedig, hogy később is folytatták a bányászatot fényes bizonyága az a szép bányászbillikom 1567-ből, melyet főntebb az ötvösműveknél ismertettünk, s melyről határozottan tudjuk, hogy a Zernesten bányászott ezüstből készült.

Mint érdekes dolgot felemlítjük, hogy ugyancsak egy Benkner János, szintén brassai bíró 1588-ban 2000 frton megvette Kiskarádi Mártonnak a zalatnai határban, az Ompoly vizén lévő aranymosó telepét. Miből azt látjuk, hogy ebben az időben az aranymosás virágzó keresetforrás és iparág volt Zalatnán, s hogy elég jól

*) Qu. V. 121. I.

**) Qu. I. 93. 129. és 637. II.

jövedelmezhetett, mert Benkner egy ilyen telepért igen tekintélyes összeget fizetett*).

* * *

Végére érven a brassai ötvösművek ismertetésének, röviden összefoglaljuk a tanulságokat is. Az első, amit az elmondottak után konstatálhatunk az, hogy elég szép számmal maradtak fenn a brassai ötvösség emlékei, s különösen akkor lehetünk megelégedve, ha számba vesszük azt a sok viszontagságot, amelyen régi ötvösműveink keresztül mentek. Igaz, hogy a bemutatott ötvösművek legnagyobb része a XVII. századnál újabb, s hogy a XVI. és XV. századbeli emlékeink száma nagyon csekély, de hát ez egyrésztől természetes, s másrésztől abban leli magyarázatát, hogy régi ötvösműveink nincsenek megjelölve. Továbbá az is kétségtelen, hogy nemcsak az itt bemutatott kb. 200 drb. ötvösmű képviseli a brassai ötvösséget, s hogy még ezeken kívül számos emlék varja az ismertetést. Valamint az is bizonyos, hogy azzal a 115 drb. mesterjeggyel, melyet eddig összegyűjtenem sikerült, nem zárult le a brassai mesterjegyek sorozata.

Nem mulaszthatom el, hogy legalább itt pótlólag meg ne említssem azt a gotikus kelyhet, mely Brassóban a XIX. század nyolcvanas éveiben készült, s úgy tekinthetjük, mint a céhbeli ötvösség utolsó termékét. Értem azt a díszkelyhet, melyet a brassaiak Teutsch, szász püspöknek jubileumára készíttettek Heinrich Jekelius ötvös által. Egy pillantás a 9. ábrára s világosan láthatjuk, hogy mivé lett az ötvösművészet a XIX. század végén! Ha talán a tudás és technikai ügyesség meg van is, hiányzik abból a szellem, amely éltet, a gondolat, a tartalom, szóval a művészet. Egyes részeiben megvan a stilszerűség, de a maga egészében a kehely még sem sikerült. Legjobb a középső rész: a stílus és a gomb; ellenben a talp és különösen a kupa ízléstelen, célszerűtlen. Jézus és a tizenkét apostol szobra, mely a kehelykosarat alkotja, magába véve szép és helyes díszítési motívum, de itt és ilyen formában, ilyen durva kivitelben (legfőképpen a tornyok) nem helyeselhető. A régi alapon álló céhbeli ötvösművészet ma már nem él. A mostani ötvösségnek egészen előlről kell kezdeni, mert nincs meg benne a folytonosság, az

*) Ezen oklevél, mely Izabella királyné függő pecsétjével van ellátva, jelenleg is a család birtokában van. Ismertettem az „Erd. Múzeum” VI k. 183. l. Szövegét közölte a „Korrespondenzblatt” XI. k. 106. l.

összeköttetés a régi céhek tradícióival. Természetesen itt számba sem vesszük azon u. n. ötvösöket, ékszerészeket, akik csak árulnak, de nem dolgoznak. Ma már többnyire más a tervező és más az alkotó művész, régente e kettő egyesült a tanult céhbeli ötvösben.

Ami pedig a brassai régi ötvösművek értékét illeti, erre nézve is nyugodtan elmondhatjuk, hogy azok minden tekintetben kiállják a versenyt más hazai ismert enemű emlékeinkkel, s ha nem is mulják azokat felül, méltán sorakoznak azok mellé, fennen hirdetvén az erdélyi ötvösség régi dicsőségét!

IV. Az ötvösművek jegyeiről.

Ismeretes dolog, hogy úgy a régi ötvösök, rézművesek és bronzöntők, festők és képfaragók, mint a kőművesek és kőfaragók, munkáikra bizonyos jeleket alkalmaztak, melyekből a mű keletkezésének helyét, idejét, sőt igen sokszor magának a készítőnek személyét is fölismerhetjük. Ebben van a mesterjegyeknek kiváló fontossága. A műtörténelem csak az újabb időben kezdett ezekkel a jelekkel foglalkozni, mindenfelé megindult azoknak gyűjtése és remélhetjük, hogy azoknak alapján még igen sok homályos kérdésre nyerünk kielégítő feleletet. Ma már tehát nem elégszünk meg az egyes műemlékek leírásával és ismertetésével, a modern műtörténelemírónak a mesterjegyekre is ki kell terjeszkednie.

Legrégibb ötvösműveinken hiába keresünk jegyeket, legfőlebb felírásokat láthatunk rajtuk, melyek a donnátorra — s néha a készítőre is — vonatkoznak, leginkább azonban ájtatos fohászokat, vagy az ötvösmű rendeltetésére utaló megjegyzéseket találunk azokon.*) E fölírások nincsenek még egybegyűjtve, pedig megérdemlenék többféle okból is. A XVI. századtól kezdve azonban mind sűrűbben akadunk az ötvösműveken különféle jegyekre. Ezek közül legfontosabbak a következők:

I. A próbajelzés.

Igen sokszor látunk régibb ötvösműveken számokat — pl. az ezüsttárgyakon 12-t vagy 13-at — szembetűnő helyen beütve. E számok az ötvény finomságát jelzik, így az ezüstnél a 12-es szám azt jelenti, hogy a 16 rész ötvényben 12 rész ezüst és 4 rész réz van. A próbajelzésnek tehát a tárgy nemesfém értékének meghatározásánál van fontos szerepe. Az ötvöscéhszabályok szigorúan megkövetelik, hogy az ötvös művét próbajelzéssel lássa el.**)

*) Erről bővebben szövegtünk a kelyheknél.

**) Így a brassai ötvöscéh 1656. évből való szabályzatának 43. §. szerint az ezüstműnek 14 latosnak kell lenni, az aranyműnek pedig 18 latosnak 48. §. Továbbá minden tárgyra, bármily kicsiny legyen is az, úgy a próbajelzést, mint a mesterjegyet be kell ütni 47. §. Aki próbajelzés nélkül ad ki kezéből valamely munkát, az a céhből kizáratik 43. §.

A céhmestereknek — vagy az ú. n. „látómestereknek“ — kéthetenként be kellett járni az ötvösök műhelyeit „próbaszedés“ végett, és ha az ötvény nem állotta meg a próbát, a mestert szigorúan megbüntették, sőt igen gyakran munkáját is összetörték.*) A céh tehát föltétlen becsületes munkát követelt és elnézést senkivel szemben sem gyakorolt. Innen van az, hogy alig van mester, kinek neve a büntetések könyvében egyszer-kétszer elő nem fordulna. Később azonban itt is visszaélések történtek, úgy hogy 1620-ban az ifju mesterek követelésére azontúl a próbaszedés nyilvánosan a céhben történt, nem lehetett tehát senkivel szemben sem elnézést gyakorolni (1620. 5. és 1656. 44. §§.). Honnan van mégis az, hogy annyi a büntetés a rossz ötvözés miatt? Világos a felelet, mert *nem minden művet vizsgáltak meg*, s így az ötvösök abban a reményben haszáltak rosszabb ezüstöt, mert azt remélték, hogy elkerülhetik a céhmesterek argus szeméit. Ugyanis az 1511. céhszabály szerint a céhmesterek minden hónapban egyszer végigjárták a műhelyeket, s valószínűleg később sem tartottak gyakrabban próbaszedést. Tehát csak azon műveket vizsgálták meg, melyek akkor éppen munkában voltak. Nem is lehetett a céhmesterektől kívánni, hogy ők egész nap csak próbát tartsanak, hanem tartottak akkor, amikor éppen akartak. Hogy ez csakugyan így volt, bizonyítja az a körülmény, hogy igen sokszor már régebben eladott művet hoztak be a céhnek megvizsgálás végett, ha azt esetleg a vevő gyanusnak találta, a céh kötelességéhez híven azt kipróbálta, s a hibás mestert (akit jegye elárult) szigorúan megbüntette. A büntetések könyvében több ilyen esetről olvassunk, így pl. 1614-ben egy bojár két aranygyűrűt mutatott be a céhnek, melyeket David Prodnerral csináltatott, de nincs velük megelégedve: a céhmesterek megvizsgálják a gyűrűket s csakugyan úgy találják, hogy azok még 16 karatosak sincsenek. Ezért aztán David Prodnert a céhből kizárják s arra utasítják, hogy a kárvallott oláht elégítse ki.

De nemcsak az ötvösműveket, hanem az olvasztott és kevert műezüstöt is meg kellett jelölniök az ötvösöknek, s ha ezt elmulasztották, vagy hamis próbát alkalmaztak, akkor sem maradt el a büntetés. Így Martin Roth 1748-ban 1 márka ezüst büntetést

*) A brassai ötvöscéh 1559-iki szabályzata értelmében: aki a próba ellen vét, első esetben 6, második esetben 12 pizetumot, harmadszor 1 márka ezüstöt fizet büntetésül, negyedikben pedig a céhből kizáratik 5. §. — Az 1656-iki céhszabály szerint pedig 1, 3 illetőleg 6 forintra büntették a próba ellen vétő mestert 43. §.

fizetett, mert ilyen olvasztott ezüstöt eladott, s másodszer mert 12-es volt abba beleütve, pedig csak 11-es volt. 1776-ban pedig Laurentius Bömchest büntetik meg 1 frtra, mert olvasztott ezüstöt jelzés nélkül adott el.

A próbát acél bélyegzővel ütötték be, melybe a szám (kerek vagy négyszögletes kispajzsba foglalva) bevésve volt, úgy hogy a tárgyon domborúnak látszik. Nagysága 3—4 mm. Vagy külön, vagy a város bélyegével, vagy esetleg a mesterjeggyel együtt található, miből az következik, hogy a mesterek maguk látták el a tárgyakat a megfelelő számmal, a céhmesterhez pedig csupán az ellenőrzés tartozott.

A próba vagyis az ellenőrzés akként történt, hogy a megvizsgálandó tárgyat a próbakövhöz (fekete achát) dörzsölték, hasonlóképpen a megfelelő számú (pl. 13-as) próbatűvel is megdörzsölték a követ az előbbi nyom mellett. Ha a két nyom színe egybevágott, a próbajelzés jó, ha nem, akkor a próba hibás. Minél tisztább az ezüst ötvény, annál fehérebb a nyoma s minél több benne a réz, annál vörösebb. A próbatűket úgy készítették, hogy ugyanolyan mennyiségű ötvényhez 1, 2, 3 stb. rész ezüstöt és megfelelőleg 15, 14, 13 stb. rész rezet vettek. Igen gyakorlott és jó szem kellett tehát a próbaszedéshez. Hasonlóképpen vizsgálták meg az arany tárgyakat is.*)

Erdélyben is hosszú időn keresztül a német (kölni) márkát használták a nemes fém mérésére. Egy ilyen ezüst márkában (gira) 16 lat volt, illetőleg 48 pisetum (nehezék), s asszerint amint 2, 3 vagy 4 rész rezet keverték az ötvénybe, származott a 14, 13 vagy 12-es ezüst ötvény. Az arany márkát 24 karatra osztották, 6 rész ezüst hozzáadásával keletkezett a 18 karatos arany, melyből ötvöseink dolgoztak. Mikor aztán a XVIII. század folyamán a kormány a bécsi font használatát rendelte el, ötvöseink csak nehezen szoktak hozzá ezen új mértékhez, úgy hogy 1745-ben úgy a brassai mint a segesvári ötvöscéhet „ob usum falsarum mensurarum“ a királyitábla ítélőszéke elé idézik.***) Érdekes az a fogalmazványtöredék, melyet a brassai ötvöscéh ládájában találtam, s melyet valószínűleg a céhmester, Gerg Olescher írt, amelyben a brassai ötvöscéh ilyenformán védekezik a vád ellen:

*) Néhány próbajelzés ábráját alább a mesterjegyeknél fogjuk bemutatni.

**) Orsz. levéltár, erdélyi fisc. osztály „Specificatio litteralium instrumentorum diversos Cehallistarum excessus tangentium“ c. alatt 3. sz. V. ö. Ballagi i. m. 11. l.

„Az nemes Brassai ötves Czéhtől kiadatott Relatória. 1745. junius 3. Haljuk s ertjükis ugjan, Jólehet hogj az más Városban levő Czéhek ellen lehetett valami Panasz, mü pedig azt tudjuk, Hogj senkinek edig ellenünk panasza nem lehetett, mivel hogj még az Atjainkis az ök Idejekbe az négj aranj nyomu Lottal és az 14, 13, legálább a 12 Próbás Ezüst munkájok által keresték kenyereiket, müis azoknak utana mind edig ugj tartotuk, amiképen az Atjainkis tartották, s nem reménlük, hogj ennek utánais vallami Panass irantunk léssen, mivel hogj mü az fenn meg nevezet Probácra igen keményen tartunk és nagj Gondunk vagjon rá, hogj alábvallo Ezüstet senki közstünk ne mielyen. A Bécsi Lottalis, a kiktől ennek utánna kívántatnek dolgoztatni, mint szintén eddigis nemelyeknek, igj ennek utánna is hozzá applicalhassuk magunkat, csak hogj proportionate az Arrais felyebb hágjon és a Brassai Districtusban lakó Embereknek, ha kívanni fogják, az régtől fogva hozzá szokott négj Arany nyomo Lothot dolgoznánk . . . .“

Ezen magamentő írásból világosan kivehetjük, hogy a brassai céhben az volt a szokás, hogy a rendelő tetszése szerint vagy a régi német lat, vagy az uj bécsi lat alapján dolgoztak, s mivel a bécsi lat valamivel nehezebb volt a régibb súlyegységénél, az árát is fel kellett emelni. Ebből megértjük azt is, hogy miért terjedt el a bécsi lat használata oly nehezen, s valószínű, hogy ha könnyebb (és így olcsóbb is) lett volna a régi mértéknél, nem kellett volna pörbe fogni a renitens céheket.

A próbajelzés különben ujabb keletű. Régebben általában csak 14 latos ezütből dolgoztak, azt tehát megjelölni nem is volt szükséges, a próbaszedésnél is tehát csak azt nézték, nem rosszabb-e az ötvény a törvényes aránynál, hogy hány latos különben, avval nem törődtek. Igaz ugyan, hogy az 1609-iki limitáció 16 latos ezüstről beszél, de ez azt hiszem, azelőtt sem volt szokásos, s ezzel szembe állitható I. Rákóczi György fejedelemnek 1632-ben a brassaik részére a kontárok ellen adott privilegiuma, ahol világosan ki van mondva, hogy a feldolgozandó ezüstnek „*usitata, limitata, vera et communis ligája*“ a 14 uncia, vagyis lat. Így intézkedik az 1656. évi céhszabály 43. §-a is, mely elrendeli, hogy 14 latos ezütből kell mivelni, aki ez ellen vét fokozatosan 1, 3 illetőleg 6 frt büntetést fizet, művét pedig össze kell törni, aki pedig próbajelzés nélkül ad el valamely ötvösmü-

vet, a céhből kizáratik. Az aranyra nézve pedig a 18 karat volt a törvényes mérték, aki ez ellen vétett, azt a céh nem tűrte meg kebelében.

Ez a rendelet és szabály azonban nem volt érvényben a fejedelem és a porta részére készített műveknél. Ezeknek próbáját a fejedelem maga határozta meg, így a portára többnyire 12-es ezüsből dolgoztak. De néha még ennél is alább mentek, így Rákóczi György 1650-ben csak 9 latos ezüsből dolgoztat a segesváriakkal! Ennek aztán az lett a következménye, hogy lassankint szokásba jött más egyéb ötvösműveket is ilyen 13-as, 12-es s végül még 11-es ezüsből készíteni.*) Ez azonban már csak a hanyatlás korában történt, tehát a XVIII. században, s fokozatosan haladtak lefelé. Erre nézve különben az volt a céhekben hallgatagon elfogadott szabály, hogy szabad ilyen 13-as vagy 12-es ezüsből is dolgozni, de ilyenkor a próbajelzés kötelező, s innen van az, hogy a régibb műveken számot nem találunk, s hogy csak 13-as, 12-es vagy 11-es jelzés fordul elő, 14-es sincs. Az is kimutatható, hogy a törvényes arány fokozatosan szállt lefelé, vagyis volt idő, midőn a 13-as volt a szokásos, elfogadott mérték, amidőn tehát pl. a 11-es már hibás volt és büntették. Majd azután a 12-es jött szokásba, így 1830 körül Brassóban ez volt a megengedett mérték, mint azt világosan mutatja az 1656-iki céhszabályhoz ezen időben hivatalosan reá vezetett és a céh tagjai által aláírt pótlás, melyszerint magasabb rendelet értelmében a 43. §. most a 12-es ezüstre vonatkozik.

Ezek után tehát kimondhatjuk azt is, hogy a próbajelzés a brassai ötvösműveknél bizonyos fokig a keletkezési idő felől is tájékoztat; valamint azt is, hogy ebben csalás, vagy rászedés nincs, mert a vevő tudta, hogy mit vesz, mert ott volt minden ötvösművön a finomsági jegy.

Itt említjük föl a próbaszedésnek azon másik módját is, melyet vésővel eszközöltek (Ziselierstich). Legyen szabad nekem is itt röviden elmondom véleményemet. Eddigi tapasztalataim szerint úgy találtam, hogy a vésőpróbát nagyon ritkán alkalmazták, azt is bátran kimondhatom, hogy az nem egyszerű jele a kövön való próbának, hanem minden valószínűség szerint külön, önálló próba, s mivel ritkán alkalmazták — a céh iratokban szó sincs róla, míg a kövön valót gyakran említik — azt kell

*) Müller i. m. és Batthyáneum I. k. 121. l.

gondolnom, hogy az csak olyan másodlagos próba volt talán olyan esetben, mikor az illető mester, vagy maga a próbaszedő céhmester a próbatúkkal és kövel való eljárást nem találta elég megbízhatónak. Nagy előnye a vésővel való próbának az, hogy feltétlenül megbízható, mert vegyi uton történvén az eljárás az alkotórészek aránya teljes pontossággal kimutatható, hátránya viszont, hogy nem alkalmazható az ötvösmű minden részén, hanem csak az edénynek pl. a fenekén, ahol a zegzugos vonal nem tesz kárt a műben. A kövön való próbát az ötvösmű bármely részén könnyen lehet eszközölni, s emellett aránylag nem hosszas eljárás, míg a vésővel való próba nehézkes és sok fáradsággal jár. A büntetések könyvének tanúsága szerint az ötvösműveknek egyes részeit külön-külön kipróbálták, így 1617-ben Neklesch Mechelt 8 frtra büntették, mert egy kősonnyujján az alsórész jó volt nygán (14-es) de a dísz rajta (Laube) csak 12-es; Seimen Feneschernek ugyanazon évben több kancsóján a fedél volt hibás, tehát új fedeleket kellett csinálnia, a többi megmaradt; Bartesch Igell 1633-ban 9 frt büntetést fizetett, mert azon az udvari kancsón (Hofbecher), melyet készített, a középsőrész (corpus) és a láb csak 12-es volt, de a fedél és a fenék hibátlan volt. Ime ezt a kancsót négy helyen próbálták ki.

A vésővel való próbát így alkalmazni nem lehetett, s mivel az nagy utánjárással és idővesztéssel is volt összekötve, nem csodálhatjuk, hogy az nálunk rendes gyakorlattá nem is fejlődött. Kimondhatjuk tehát végeredményképpen, hogy a vésőpróba erdélyi ötvösműveken is előfordul, de nagyon ritkán alkalmazták*).

II. A város jegye.

Műtörténelmi szempontból sokkal fontosabb az ötvösműveken előforduló jegyeknek másik csoportja, melyet a város jegyének nevezünk azért, mert azon várost jelzi, hol az ötvösmű készült. Innen megértjük e jeleknek kiváló fontosságát is. Legtöbbnyire a város címeréből, vagy a városnév kezdőbetűjéből van megszerkesztve. A külföldiek közül felemlítjük Augsburg város hitelesítőjegyét, mely fenyőtobozt ábrázol, s melyet igen gyakran láthatunk külföldről származott ötvösműveinken. Az

*) V. ö. Rosenberg: Geschichte der Goldschmiedekunst auf technischer Grundlage c. m. és az Arch. Ért. XXXI. K. 39—41. l.

N betű Nürnberg jelzője, az L Leipzigé, a W. pedig Wratislau (Breslau) városé. E négy várossal álltunk régebben a legszorosabb összeköttetésben s mind a négy város az ötvösművészetnek elsőrangú fészke és piaca, különösen Augsburg és Nürnberg.

A városjegyeket hitelesítő jegyeknek is szokták nevezni, mert a külföldön általában, nálunk pedig néhol a céhmesterek ütötték azt be a kész ötvösműbe s ezzel a munkát mintegy hitelesítették. A városjegyek nagysága 5—8 mm. között váltakozik, alakja szintén különböző: kör vagy elipszis alakú, vagy pedig másféle pajzsba van elhelyezve. Maga a bélyeg nálunk legtöbbször a város címeréből van véve. Még ugyan nem ösmertük az összes hazai városjegyeket, de az ösmertek erre engednek következtetni, így Budának bélyege a tornyos kapu, Selmezbányaé két pöröly keresztbe téve és fölötte S betű, Lőcse város bélyegében a kettős keresztet látjuk, néha C. L. (Civitas Leutschovia) betűkkel, Zólyom város jegye is kettős kereszt, de itt — úgy látszik — megkülönböztetésül pajzsalakba helyezték a kettős keresztet, míg a lőcseiké elipszis alakú. Ismét egy újabb bizonyíték arra nézve, hogy a különféle ötvösjegyeknél a pajzs alakja is megkülönböztetésül szolgált. Besztercebánya ismertető jegye a négy pólyás címer és a bányász alakja, amelyek közül az első jegy a fontosabb. Kassa város címere a Nagy Lajos által adott francia lilium, melyet az ötvösműveken is megtalálunk. Kecskemét ismertető jele a címeréből vett kecskefej. Rozsnyó város jegye szintén a címeréből vett háromágú rózsza. Pozsony ismertető jele háromtornyos kapu. Miután azonban ilyenféle címere sok magyar városnak van (Kolozsvár, Segesvár, Sopron, Komárom, stb.), sőt ugyanezt a háromtornyos kaput megtaláljuk a marosvásárhelyi ötvöscéh bélyegzőjén is: nagyon ajánlatos a figyelmes körültekintés s minél több hazai ötvösműnek az egybevetése és a mesterjegyek ismerete, mert csak így lesz munkánk alapos és hasznos. Azt már előre is megállapíthatjuk, hogy e tornyos bástyák között van különbség, így Pozsony címerében a kapu üres, Segesvár háromtornyos kapujában oroslán áll, a kolozsvári háromtornyos kaput pedig rács zárja el stb. Ennélfogva ismertetőjegyeik is eltérnek egymástól, amint azt legújabbán, Kőszeghy W. is megállapította.*)

Néhány városnak — Nagyszeben, Medgyes, — nincs is-

*) V. ö. Arch. Ért. 32. k. 145. l.

mertető jegye, legalább az eddig ismeretes régibb műveken nem található semmiféle jelzés. Ez is ismertető jegy ugyan, de csak bizonyos fokig s ilyenkor a mesterjegyek segítségével leszünk csak képesek az ötvösmű származását, korát stb. megállapítani. Azon nagy fontosság tehát, melyet a városjegyeknek tulajdonítunk, magyarázza meg, hogy miért kell szorgalmasan kutatnunk és gyűjtenünk e jegyeket. Hiszen egy sereg hazai város ismertető jegye sincs még megállapítva, pedig e nélkül manapság már nem lehet meg a műtörténelem.

Brassó ismertető jegye a város címeréből vett korona, illetőleg koronás gyökér. A legrégebb emlékeken itt sincs jelzés. A XVII. századtól használatos a korona, melyet legtöbbször a mesterjeggyel együtt ütöttek be. Többféle alakja is van, mint alább látni fogjuk, jellemző tulajdonsága, az hogy három ága van. Később külön is előfordul — mint gyökeres korona — a XVIII. században. A koronáról, mint a brassai ötvösművek ismertető jeléről még a következőket jegyezzük meg:

1. A koronát akár a monogrammal, akár külön magában, akár pedig a próbaszámmal együtt találjuk az ötvösműveken, azt *mindig a mester maga ütötte be* és nem a céhmester. Bizonyítja ezt: a) hogy az legrégebb formájában a mesterjeggyel van kombinálva, azt pedig mindig és mindenütt a céhszabályok szerint is, a mesternek kellett beütnie; b) nem minden ötvösművet próbáltak ki a céhmesterek, s így nem is hitelesíthették azt, már pedig a céhszabályok szerint mesterjegy nélkül a művet kiadni nem volt szabad; c) bizonyítja ezt végül az alább részletesen ismertetett segevári pör, mely éppen a korona miatt folyt, s ahol is a hamisító ötvöst, aki a brassai koronát a mesterjegyébe belevéste, csakis arról vádolják, hogy jogtalanul használta a koronát s arról szó sincs, hogy a céhmesterek jogába kontárkodott, amit bizonyára felemlítenek, ha a korona beütése a céhmesterek dolga lett volna.

2. Ezek után tehát kimondhatjuk, hogy a brassai ötvösműveken a korona nem hitelesítőjegy, hanem csak *ismertető helyi jegy*, vagyis röviden *városjegy*, aminthogy mindig annak is tartottak.*) Ezt bizonyítja az az érdekes per is, melyet itt röviden ismertetni szükségesnek tartok.

A segevári pör. Az 1726. év elején nevezetes esemény tar-

*) V. ö. Korrespondenzblatt. 1884. 19. l.

totta izgalomban a brassai ötvöscéh tagjait. Ugyanis egy görög kereskedő útján több olyan kanál került forgalomba Brassóban, melynek ezüstje nem ütötte meg a kívánt mértéket. Az ilyen hibás ötvözésű tárgyat a céhmesterekhez kellett vinni, kik azt megvizsgálván a bűnös mestert megbüntették, a kárvallottakat pedig a törvény értelmében ugyancsak a hibás mestereknek kellett kiélegíteni. Az említett kanalakból 8 darabot adtak be a céhmestereknek, akik konstatálták, hogy a kanalak csakugyan rossz ezüsből valók, a 11-es próbát sem érik el. Most jött azonban a dolog csattanója, a kanalaknak, ámbár azokon a koronás mesterjegy rajta volt, gazdája a brassai ötvösök közt nem akadt: mert olyan mesterjegyet egy helybeli mester sem használt!

Rögtön összeült tehát a céhtanács s megidéztek az említett görög kereskedőt, névleg Harita Hagit, aki is előadta, hogy midőn ő Segesvárt gyapot üzletét megkezdette, Valentini István tőle 300 frt érő gyapotot vett át, de pénzt nem adott neki, hanem Czapai Ferenc brassai vámfelügyelőhöz utasította, aki neki adósa. Ez azonban semmit sem akart fizetni, miután (amint mondta) ő Valentininek nem tartozik. Ekkor aztán pénz helyett ezüsttel fizetett neki Valentini és többi között három tucat kanalat adott át neki, s ezek közül valók a kérdéses kanalak is. Ezen vallomásból kiderült, hogy a vitás kanalak Segesvárt készültek.

Igy állván a dolog a céh a városi tanácshoz fordult segítségért, amely is január 20-án erélyes hangon ír át a segesvári tanácsnak, röviden jelzi a brassai ötvösökön ejtett sérelmet, elégtételt kér és a bűnösök megbüntetését: szóval, hogy tartssanak vizsgálatot ezen ügyben, melyet a brassai ötvöscéh küldöttei bővebben fognak előadni és támogatassák azokat az ügy kiderítésében. Ezt kívánja a „bonum publicum,“ mit ha megtenni vonakodnának, magasabb forum elé fogják vinni az ügyet.

Ezen átiratot a céh három kiküldöttje viszi Segesvárra, ahol is január 24-én megjelennek a városi tanács előtt, átadják a brassai tanács levelét s vádat emelnek egy segesvári polgár és ötvös ellen „wegen verfertiger falscher Arbeit und aufgedruckten fremden Zeichen oder Wappen, so sonst der Cronstädter eigenes Wappen ist.“ Követelik: 1) hogy azon mester a brassai korona használatától tiltassék el; 2) tőle az a bélyegző vételessék el és a céhládába tétessék, 3) nekik uti és más egyéb költsé-

geik megtérítessenek és 4) a kanalak értékét pénzben adja ki a bűnös ötvös. Ezután előadják a görög kereskedő vallomását, melyet már fentebb ismertettünk.

Mit felelt ezekre a segesvári tanács, nem tudjuk, mert arról hallgat a jegyzőkönyv, de az alábbiakból azt következtethetjük, hogy a panaszosokat elsősorban az ötvöscéhhez utalta, de a maga részéről is megtett mindent, hogy a hallatlan sérelmet lehetőleg jóvátegye. A jegyzőkönyv szerint a tanács az ötvöscéh bevonásával az ügyet megvizsgálta, mivel azonban a vizsgálat eredményét a kiküldöttek meg nem várhatták, egyelőre a céhek kiegyeztek olyanformán, hogy az a költségeket megtérítette és a kanalakat beváltotta, mire a kiküldöttek el is távoztak.*)

Január 26-án hallgatta ki a céh a vádlott ötvösmestert, Jüngling Istvánt, aki beismerte, hogy a kérdéses kanalakat körülbelül három év előtt ő csinálta Haner János megrendelésére, összesen három tucatot készített a saját ezüstjéből s azokra ő ütötte rá a koronás mesterjegyet. Bekéri tőle a bélyegzőjét is, melyen azonban a korona már nem volt rajta, mert saját bevétele szerint még a múlt év karácsonya előtt leeresztelte. Beismeri azt is, hogy az elmúlt három év alatt más egyéb műveit is koronás mesterjeggyel látta el. Azt is elismeri, hogy Valentini számára is készített egy tucat kanalat és villát. Kihallgatják Hirling György ötvöst is, aki azt vallja, hogy körülbelül másfél év előtt ő is csinált Haner János rendeletére két tucat kanalat: de mivel az ő kanalai ellen a brassaiak panaszt nem emeltek, (nem lévén reá ok) a vizsgálatot ellene beszüntették.

Március 7-én Harita Hagi hazajövén őt is kihallgatták. Ez elmondja, hogy 1723-ban 300 frtot adott kölcsön Valentini és Hanernek még pedig Brassóban a pünkösdi vásár alkalmával oly kikötéssel, hogy havonként 20 veder bort adnak kamat fejében. Még azon évben 150 frtot letörlesztettek, a többit 1724-ben fizették még részint készpénzben, részint három tucat kanállal, melyeknek latját ő 1.05 frtba vette át, s melyekről azt mondták neki, hogy 11 lat finomságúak. Gyapotot tőle Valentini sohasem vett, s másféle ezüstöt a kanalokon kívül neki nem adtak,

*) A segesvári céhíratok szerint a céh a kanalak árában 38 frt 96 denárt fizetett, s megtérítette a brassaiak utiköltségét 11 frt és 79 dénárt. V. ö. Fr. Müller „Zur Geschichte der sächsischen Goldschmied-Zunft“ értekezését a „Hausfreund“ naptár 1865. évf. 49. l.

a brassai vámosossal neki semmi dolga sem volt, ez csak Piter Bartsch találta ki.

Valentini István, akit március hó 13-án vallattak ki, azt mondja, hogy neki Harita Hagi sem gyapotot, sem pénzt kölcsön nem adott, ő tehát kamatot sem fizetett neki, a brassai vámoshoz sem utasította, s nem ő, hanem Haner tartozott a görögnek, az adta a kanalakat is. — *Haner János* elismeri, hogy ő úgy Jüngling, mint Hirling ötvösöknél többször is olvasztott ezüstöt és kanalakat is csináltatott. Igaz, hogy neki Harita Hagi Brassóban 300 frtot adott kölcsön, s Valentini is ott volt, s mivel nem volt elég pénze, hogy azt megfizesse, kénytelen volt a kanalakat is pénz fejében odaadni, de összesen csak három tucatot adott át neki.

Eddig a hivatalos jegyzőkönyv*). Mi lett vége a pörnek? Nem tudjuk, de nagyon valószínű, hogy Jüngling István ötvöst úgy a rossz ezüst használatáért, mint az „idegen címer” bitorlásáért szigorúan megbüntették. Azt sem szenved kétséget, hogy a brassai küldöttek költségeit és a kanalak árát is rajta vették meg. Azt is tudjuk, hogy a céhből nem zárták ki emiatt, mert a segesvári templom serlegei között van egy, melyet a fölírás szerint Stephanus Jüngling készített 1728-ban. A brassai ötvöscéh irataiban a pörnek csak annyi nyomát találtam, hogy a számadási tételek közt 1726-ban ott szerepelnek a segesváriút (2.80 frt), a segesvári tanácsosoknak (90 kr.) a levél írásáért (1.20 frt) fizetett illetékek.

Ezen pör aktáiból több fontos tanulságot merithetünk: 1) a korona a brassai ötvösművek saját külön ismertetőjegye volt; 2) a segesváriaknak (úgy mint Szebenben is) nem volt ilyen különös ismertető jegyük; 3) az ötvözés terén sok visszaélés történt, látjuk hogy nem ötvösök is olvasztanak ezüstöt; 4) a segesvári céhben az ellenőrzés igen gyenge lehetett, mert különben efféle visszaélések nem történtek volna.

3. A mesterjegyek.

Az ötvösműveken előforduló jelzések között legfontosabbak az u. n. mesterjegyek (Meisterzeichen), vagyis a készítő mester monogramja. Mint föntebb már említettük, a legrégebbről ötvös-

*) Ezen pör aktái a segesvári vár. levéltárban őriztetnek 3338. sz. a.

műveken nincsen mesterjegy, a XVI. századtól kezdődőleg azonban a céhszabályok kötelezővé teszik a mesterjegyek használatát.*)

E jegyeknek kiváló műtörténelmi fontosságuk van. Általuk ismerjük meg a mű készítőjét, vagy esetleg a készítés helyét és idejét. Nagyságuk 3—6 mm. között ingadozik. A mesterjegy lényege a két betű, mely az ötvös kereszt- és vezetéknevéből vétetik. A külföldön és nálunk is rendszeren a keresztnév betűje áll elől. A betűk legtöbbször egymás mellé, máskor egymás fölé kerülnek, vagy egymásba fonódnak, hogy az egyes mesterjegyek (és különösen az egyforma betűkkel kezdődők) egymástól jól megkülönböztethetők legyenek. A betűk alakja legtöbbször a római álló nagy betű. Néha azonban a betűkkel kapcsolatban a kőfaragó jelvényekhez hasonló mértani vonalakból alkotott jegyeket is találunk. A külföldön egyes ötvöscsaládok állatfőket használtak állandó mesterjegyül, így a nürnbergi Jamnitzer-család az oroszlánt, a Petzolt-család pedig a kosfőt használta. Brassóban is voltak ilyen ötvösdinasztiák (Igel, Kattner, Prodner, Jekel, May, Drauth, Süßmilch, Bartsch, Hiemesch, Riemer, Sigerus stb.), de állandó családi jelvényük nem volt.

A betűk legtöbbször kerek, ovális, sziv, vagy más idomú paizsba vannak elhelyezve. A paizs alakja is fontos, mert szintén megkülönböztető jegyül szolgált. A betűk fölött vagy alatt néha az ötvösmű finomságát jelző számot találunk, néhol (pl. Szebenben) a monogram mellett elhelyezett évszám az illető mester belépési idejét jelzi.

A mesterjegyeket az ötvösműnek talpán, peremén, néha a diszítések között elrejtve találjuk. Olvasásuknál általános szabály az, hogy a betűk lábbal lefelé állanak, vagyis a nézővel szembe helyezkednek el. Fontos e szabály oly mesterjegyek megfejtésénél, melyek így is, úgy is olvashatók, pl. ilyen a H S monogram, mely fordítva is (S H) értelmes olvasást enged, ha t. i. nincs fölötte vagy mellette valami jel.**)

A betűk a mesterjegyekben domborúan tűnnek elő, mert a bélyegzőben kivésve vannak.

A mesterjegyek megfejtése igen nehéz feladat. Nagy elő-

*) Így pl. Szebenben az Ulászló király által 1504. január 27-én kiadott privilegium 2. §-a értelmében minden mesternek „saját külön jelét” kellett az általa készített ötvösműbe beletnie.

**) V. ö. a Sebastian Hannról írt közleményemet a „Múzeumi és Könyvtári Értesítő”-ben. 1909. évf. 137. l.

tanulmányra és nagy szakismeretre van szükség, s még így is legtöbbnyire csak hozzávetőleg fejthetjük meg azokat. Vegyük még hozzá, hogy a mesterjegyek igen gyakran kopottak, elmosódottak, ami ugyancsak megnehezíti a kutató munkáját. Elsősorban össze kell állítanunk az egyes városok ötvöseinek névsorát, de minthogy ez adatok hiányában sokszor lehetetlen, világos, hogy az összes mesterjegyek megfejtése sem lehetséges. A brassai ötvösök névsorát lehető teljességgel összeállítottam, de jól tudom, hogy e névsor hiányos, tehát már emiatt is a megfejtés sokszor akadályokba ütközik. De ha az összes mesterek névsorát is bírnök, úgy sem tudnánk sokszor eligazodni, mert sok az egyforma monogrammos ötvös, néha ugyanazon időben is. Pl. az alább közölt mesterjegyek között négy olyat találunk, mely M. S. (a 82. 90. 91. 92. sz. a.) betűkből van megszerkesztve, a névsorban pedig a következő mesterek nevei kezdődnek M. S.-sel:

Marcus Schoppel (1644—65),
 „ Süssmilch II. (1714—19),
 Merten „ (1685—1710),
 Mathias Schuller (1591—1613),
 Michael Schildmacher († 1603),
 „ Schmidt senior († 1659),
 „ „ iunior (1629—39),
 „ Schölling (1616—52),
 „ Schwartz (1652—76),
 „ Schweisser († 1600),
 „ Seybriger (1624—73).

Sőt mivel a 91. sz. mesterjegy S. M. is lehet, a névsor még megbővül Samuel May (1769—1804) nevével. Ime itt van négy egyforma mesterjegyünk és tizenkét mesterünk, hogyan járunk el az ilyen esetben?

Ilyenkor jönnek segítségünkre néha a datált ötvösművek, így pl. a brassai ág. ev. magyar templomban van egy paténa, melyen a 92. számú mesterjegyet és az 1651. évszámot találtam beütve. Ez évszám alapján tehát tudom, hogy a mesterjegy nem lehet Marcus vagy Merten Süssmilch, Mathias Schuller, Michael Schildmacher, Schmidt iunior, Schwartz, Schweisser, sem pedig Samuel Mayé, mert ezek 1651-ben már vagy még nem működtek; Michael Schmidt seniorról pedig tudom, hogy ezen évben

városbíró volt, s így nem dolgozott: marad tehát még három mester, t. i. Marcus Schoppel, Michael Schölling és Seybriger. Ez ugyan még nem positiv eredmény, de mégis csak közelebb vagyunk a célhoz, midőn a tizenkét lehetőséget háromra szorítottuk le. Megjegyezzük azonban, hogy az évszámoknál nagyon vigyázni kell, mert az *ajándékozás éve* és a *készítés éve* nem mindig ugyanaz s a kettő között sokszor száz évi különbség is lehet.

Nagyon sokszor az ötvösmű *stilusa* az, mely minket útbaigazit, de természetesen csak akkor, ha a mesterek között nagy a korkülönbség. Mert ha egyidőben működő mesterekről van szó, a stilus nem dönthet, így pl. a föntebbi esetben a paténa stilusa (ha ugyanis volna annak olyan ismertető jele, mely azt a XVII. század közepére helyezné) sem dönthetné el, hogy ama három mester közül melyik készítette, mert egyidőben éltek. Ellenben a 91. számú mesterjegyet több olyan ötvösművön találtam, amelyek kétségtelenül a XVIII. század végéről valók, ebből tehát megállapítottam, hogy a 91. sz. mesterjegy csak Samuel Mayé lehet.

Legtöbbet ér azonban, ha néha olyan ötvösműre akadunk, amelyen a feliratban az ötvös neve is meg van és a bélyege is be van ütve. Csak az a baj, hogy ilyen emlékünk nagyon kevés van. A brassai Szent-Miklóstemplom ezüstműlertől vert szép könyvtábláin, melyeket alább képben is bemutatok, ezen felirat olvasható: „Elaborat. a Michaele Mayo Coronae“, s ott van a 86. sz. mesterjegy is. Itt tehát nem lehet kétségünk, hogy e mesterjegy valóban Michael May iunioré (1731—76). De tőle való az a cápás pohár is, mely az ezredévi kiállításon volt bemutatva,^{*)} melynek hasonló mesterjegyében azonban 12-es szám van. E két mesterjegy összehasonlításából ismét azt tanuljuk meg, hogy ugyanazon ötvösnek több bélyegzője is volt t. i. más-más számmal ellátva az ezüst finomsága szerint.

A mesterjegyek fontosságát azonban csak a legujabb időben kezdték belátni, amikor is azoknak rendszeres gyűjtése megindult. Sokat tettek e részben az ötvösműkiállítások is, s amióta Marc Rosenberg és Ris-Paquot alapvető munkái megjelentek, nálunk is mind nagyobb figyelemmel és szorgalommal kutatják és gyűjtik a mesterjegyeket, s különösen az „Archeológiai Értesítő“-

^{*)} V. ö. Arch. Ért. 16. k. 339. l., ahol azonban hibásan a XVII. századba van helyezve a pohár készítésének ideje.

nek és a „Múzeumi és Könyvtári Értesítő“-nek vannak nagy érdemei e téren.**) De mégis csak a kezdet kezdetén vagyunk, éppen azért szükséges, hogy megkezdjük a mesterjegyek rendszeres gyűjtését és közlését, mert csak így remélhetjük, hogy majdan ezek alapján a hazai ötvösművesség történetét megírhatjuk.

Az alábbiakban bemutatom azon brassai mesterjegyeket, melyeket eddig összegyűjtenem sikerült. Bevezetésül megjegyzem, hogy e jegyzék nem teljes, hogy idők folytán az még tetemesen meg fog bővülni. A másolásnál különösen arra ügyeltem, hogy a betűk és a pajzs alakját adjam vissza lehetőleg hiven, amennyiben azt t. i. az igen sokszor elmosódott, részben hiányos eredeti megengedte. Az ábrák körülbelül kétszeres nagyításban adják az eredeti mesterjegyeket. A megfejtés nehézségeit már fentebb is kiemeltem, itt még csak annyit teszek hozzá, hogy az alább közölt megfejtések sem mondhatók — egy-két kivétellel — föltétlen biztosaknak, de azért másrésről mint első enemű kísérlet hazai műtörténelmünkben, mindenesetre elnézést érdemel.

I. A brassai ötvöscéh iratai között van egy préselt barnabörkötésű könyv „*Regestrum Dominorum der Lehr Jungen Ihr zeyt ab zeygen*“ fölírassal, melybe 1552-től kezdve a céhbe felvett apródok neveit írták be.***) Ezen könyvnek tábláján a belső oldalon 15 drb. mesterjegyet találunk beütve, még pedig olyanformán, hogy a bélyegzőt gyertya vagy lámpa fölé tartva bekoromozták s úgy ütötték be szép sorjában az apródkönyv fehér táblájára. A könyvet a táblára nyomott évszám tanúsága szerint 1553-ban kötötték be, a beütés sem történhetett tehát előbb, és csakugyan azt látjuk, hogy a két első mesterjegy az ezen évben kormányzó két céhmesternek: Lenart Fischer és Erasmus Goldschmied nevének a kezdőbetűit mutatják.

Ezeken kívül még 13 drb. mesterjegy van beütve az említett könyvtáblába. Rendet és határozott irányelvet a névsorban nem

*) Marc Rosenberg: „Der Goldschmiede Merkezeichen“ c. műve I. kiadása Frankfurtban jelent meg 1890-ben, a második kiadás 1911-ben. Ez a legnagyobb és legértékesebb gyűjtemény, több magyar város és hazai ötvös mesterjegyét közli; Ris-Paquot: „Dictionnaire des poinçons...“ c. műve Párisban jelent meg szintén 1890-ben, inkább csak a francia ötvösműveken előforduló jegyekkel foglalkozik; Carl Knies: „Die Punzierung in Oesterreich“ c. művében néhány magyar várost is felemlít. A hazai ötvösbélyegyek közlése és megfejtése körül legtöbbet fáradt Mihailk József, kinek idevonatkozó úttörő értekezései az említett folyóiratokban jelentek meg, utjabban K. Winkler Elemér buzdólkodik ezen irányban.. Itt említem föl azt is, hogy a brassai mesterjegyekről több cikkelyt is írtam az „Egyházi Műipar“ 1909—11. évfolyamaiban, melyeket itt átdolgozva közlök. Az 1884. évi budapesti ötvösműkiállítás katalógusa is sok hazai mesterjegyet mutat be.

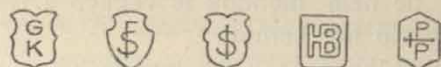
**) Bővebben van róla szó fentebb a 41. l.

tudtam megállapítani, mert a mesterek könyvének bejegyzései — melyben a fővételek foglaltatnak — csak 1614-el kezdődnek. Annyi bizonyos, hogy nem mindegyik mester ütötte be ide az ő jegyét, mert e korból sokkal több ötvös neve ismeretes, mint amennyit itt láthatunk, legfeljebb annyit konstatálhatunk, hogy leginkább a céhmesterek jegyeivel találkozunk.

1. 2. 3. 4. 5.

1. sz. L. F. *Lenart Fischer*, céhmester 1551—54.
2. sz. E. G. *Erasmus Goldschmied*, céhmester 1553—60.
3. sz. K. *Klement mester*, céhmester 1555—72.
4. sz. C. GR. *Cristel Gross* vagy *Kattner*, céhmester 1567—74.
5. sz. L. G. Talán *Lorenz* vagy *Ludwig Goldschmied* jegye.

6. 7. 8. 9. 10.

6. sz. G. K. *Greger Kindler*, említették 1559—1615.
7. sz. F. S. *Franz Schervert*, céhmester 1563 és 64-ben; vagy pedig *Felten Simon*, céhmester 1565-ben.
8. sz. I. S. Talán *Iohann Schyrmer* jegye.
9. sz. H. B. *Hans Bloweber*, említve 1564-ben.
10. sz. P. P. *Peter Perelhefter*, céhmester 1563—72.

11. 12. 13. 14. 15.

11. sz. J. S. *Jacob Schirmer*, céhmester 1566—69.
12. sz. G. K. *Gerg Katzendorffer*, céhmester 1582—90.
13. sz. S. K. *Simon Kopescher*, említve 1575—76-ban.
14. sz. J. G. *Jeremias Greff*, céhmester 1579—96.
15. sz. L. C. *Lenard Kinig*, említve 1557-ben. A mesterjegy fordítva van beütve.

A régi szűkszavú céhszabályokban semmiféle intézkedést sem találunk a mesterjegyekre nézve, először az 1656. évről valóban van említés téve, még pedig a 47. §-ban, melyszerint a mester köteles a műhelyéből kikerült összes műveket jegyével ellátni 1 frt büntetés terhe alatt. Ebből természetesen nem kö-

vetkezik az, hogy csak ez évtől kezdve jelölték meg az ötvös-munkát, megtették azt régebben is, mint a példa mutatja. Abból a körülményből pedig, hogy a brassai céhszámadásokban az 1622. évtől kezdve többször is ott szerepel a „*Sigell Tafel*“, egész bátran állíthatjuk, hogy Brassóban éppen úgy, mint Szebenben is a mesterek ellenőrzés céljából jegyeiket a céhben levő ércablába ütötték. Sajnos azonban ezen nagybecsű tábla jelenleg nincs meg, míg a szebeni különös véletlen folytán megmaradt.*) Azt hiszem tehát, hogy csak eleinte és ideiglenesen gyűjtötték a mesterjegyeket e könyvtáblába, később külön e célra készült, maradandó ércablába ütötték. A jegyeket pedig ellenőrzés céljából őrizték meg a céhben.

Az említett 15 drb. mesterjegy rajzát itt adjuk körülbelül kétszeres nagyításban. Még csak azt jegyzem meg, hogy eddig ezen mesterjegyek közül még egyet sem találtam valamely ötvös-műbe beleütve, de nem mondok le végkép a reményről, hogy egyik-másik még elő fog kerülni.

II. A következőkben azon mesterjegyeket mutatom be, melyeket különféle brassai ötvösművekről másoltam le. Nagyjából a betűrendet követem, amennyiben t. i. az egybefoglalt, s egy klisén közölt ábrák, amelyeket egymástól elválasztanom nem lehetett, megengedik.

16. sz. A. G., mellette vagy fölötte a 12-es szám. *Adolf Gust* (1853—). A belvárosi román templomban egy lámpáson és egy magánbirtokban lévő övön találtam.

17. sz. A. G. *Andreas Gorgias* (1672—). Patena a fekete-templomban.

18. és 20. sz. I. B. az egyik mellett 12-es szám, a másik mellett a brassai korona, valószínűleg ugyanazon mester kétféle jegye. Az első változatot a brassai Szent-Miklóstemplom ereklyetartóján (1769) és egy Mária képen, a magyar luteránus egyház patenáján (1767), továbbá a rozsnyai szász templom egyik kelyhén és paténáján (1773) találtam. A másik változatot a Szent-Miklóstemplom artoforiumáról (1768) másoltam le. E mesterjegy *Josef Benkneré* (1731—1783) lehet. V. ö. az 58. és 66. sz. jegyekkel.

*) E kiváló műtörténelmi értékű emléket az Archeologiai Értesítő XXX. k. 407—419 l. ismerttettem.

19. sz. L. B. Ezen ábra nem egészen jó, mert a pajzs eredetileg ovális és hiányzik a B alatt az L betűnek alsó vonala. Az Erdélyi Múzeum egy köszöntőújról való, s *Lucas Baum* (1665—1711) mesterjegye, s így lényegében megegyezik a 73. számúval.

21. sz. K. B. *Kristel Bienenderfer*, említve 1554-ben. Így találtam e mesterjegyet egy brassai ezüst poháron, mely 1567-ben készült (29. ábra). E mesterjegy a középkori kőfaragójelvényekhez hasonlít s nincs paizsba foglalva.

22. sz. C. G. F., mellette Brassó cimere a 12-es számmal. *Christian Gottlieb Fleischer* (1821—) jelvénye. A belvárosi román templomban egy kanálon, egy zálogházi és egy türkösi övön, a rozsnyai kelyhen és patenán (1840) láttam.

23. sz. A. M. *Andreas May iunior* (1723—1728) mesterjegye, a brassai mártonhegyi szász templom egyik ezüst paténáján találtam beütve.

24. sz. A. M. *Andreas May senior* (1690—1737) mesterjegye, a feketetemplom egyik patenáján, s egy ezüst kannán és poháron (zálogház) fordul elő.

25. sz. A. S. *Andreas Schmidt* (1635—1639) jelvénye a feketetemplom egyik patenáján és a Nemzeti Múzeum egy serlegén.

26. sz. B. I. *Bartesch Igel iunior* (1630—1633) mesterjegye a feketehalmi ezüst kannán (25. ábra).

27. sz. B. I. A feketetemplom egyik nagy ezüst kupáján, a XVI. század végéről, vagy a XVII. század elejéről (15. ábra). Ezen brassai mester még nem használta a koronát, mely csak a XVII. században lesz általánossá. Éppen azért úgy vélem, hogy ezt a mesterjegyet *Bartesch Igel senior* (e. 1589—1646) használta.

28. sz. C. E. *Crestel Erkeder* (1698—1718) jegye a nagyszebeni Kárpát-Múzeum egyik ezüst övnek a csattján, továbbá egy poháron az Erdélyi Múzeumban.

29. sz. C. K. A brassai Bertalan templom egyik ezüst kannáján és egy szebeni övön találtam (Sigerusnál). Ezzel rokon a

30. sz. C. K. Talpas poháron gróf Andrassy Manó gyűjteményében, bemutatva a budapesti ötvös-műkiállításán. *Caspar Kreisch senior* (1648—60), illetőleg *iunior* (1678—1689) brassai mesterek jegye lehetett.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

31. sz. C. L. helyesebben L. C. A vidombáki zománcos kelyhen és patenán 1659 (13. ábra). *Lukas Crestels* (1657—) ötvös mesterjegye.

32. sz. C. R. írva, a koronával. A pürkereci patenán, *Carl Resch* mesterjegye (1841—). Ugyanezen jegy van a feketehalmi kelyhen és patenán t. i. az irt C. R. De ismerjük Carl Reschnek egy másik jegyét, mely nyomtatott betűkből áll, így találtam azt a belvárosi román templom egyik patenáján, továbbá Szebenben egy kis kancsón magángyűjteményben.

33. sz. CRM írva. Evangéliumos könyv a szent Miklós templomban és egy övön Szebenben. Talán *Carl Muschalek* (1831—53) jelvénye.

34. sz. D. M. Ezüst lámpán a szent Miklós templomban. *Daniel Mathesius* (1724—36) mesterjegye.

35. sz. E. M. Kenyértartótálon a szent Miklós templomban. Elfogadható megfejtését nem ismerem.

36. sz. E. S. irt vagy nyomtatott betűkkel. Több türkösi övön (45. ábra) és mellbogláron. *Eduard Schnell* (1848—) mesterjegye.

37. sz. D. B. Áldozó pohár Marosvásárselyt a XVII. századból. *Daniel Bloweber* (1628—46) mesterjegye.

38. sz. D. S. Egy fogarasi ezüst kupán és egy fődeles kancsón a Nemzeti Múzeumban. *Daniel Schuller* (1642—) esetleg *Simon Draut* (+ 1693) mesterjegye.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

39. sz. F. V. Boroskanna a szebeni Bruckenthal Múzeumban. *Felthen Vrberger* (1641—57) ötvös jegye.

40. sz. G. A. Öv Szenterzsébeten (Hammersdorf, Szeben megye). Ismeretlen brassai ötvös jelvénye.

41. sz. Kehely a brassai görög templomban (1836) és két képen láttam a belvárosi román templomban, *Gottlieb Fleischer* (1821—) ötvös jegye. V. ö. a 22. számmal.

42. sz. I. G. Ezüst pohár a szebeni és egy ciborium a gyulafehérvári egyházmegyei múzeumban. Lehet *Johann Gebell* (senior 1631—, iunior 1655—), *Johann Gorgias* (senior + 1647-ben, iunior 1630—) és *Johann Gross* (1631—33) brassai ötvösök mesterjegye.

43. sz. G. K. Mellboglar Jakabfalván (Nagyküküllő m.). *Gerg Kemmel* (1635—58) vagy *Gerg Kozak* (+1626) ötvösök jelvénye lehet.

44. sz. G. M. Porcellán tál ezüst foglalatban a brassai szt. Miklós templomban, pohár Fogarason, fedeles kanna és egy kehely (1691) a Nemzeti Múzeumban. *Gerg May* (senior 1655—1712, iunior 1684—1736) mesterek jegye.

45. sz. G. O. Ezüst öv, magántulajdon Brassóban, és egy ostyatartó Vidombákon. *Gallus Olesch* (1654—1673) vagy *Gerg Olescher senior* (1693—1707) mesterjegye.

46. sz. G. G. Egy kelyhen Feketehalomban és két talpas poháron a kiállításon, az egyik Bánffy György gróf, a másik Andrassy Manó gróf gyűjteményéből. *Gerg Gebell* senior (1614—45) vagy iunior (1648—53) jelvénye.

47. sz. G. H. *Gerg Henek* (1658—1660) vagy *Gerg Heltner* (1672—) mesterek ismertető jegye, egy talpas poháron a Nemzeti Múzeumban, továbbá egy másikon Bodolán (Háromszék m.) és egyen a belvárosi román templomban látható.

48. sz. G. O. *Gerg Olescher iunior* (1721—1761) mesterjegye. Több tárgyon is találtam, így Csernáfaluban egy patenán (1738), több poháron magánbirtokban (egy van az én gyűjteményemben is), a ferencrendiek templomában egy kelyhen és patenán, egy övön magánbirtokban, a rozsnyai patenán (1727) hol 12-es, hol 13-as számmal.

49. sz. G. S. *Georg Streitferder* (1658—1673) jegye, látható a fogarasi ref. templom fedeles kupáján és egy kis poháron ugyanott, továbbá több brassóvidéki szász templom ostyatartótálján.

50. sz. H. B. *Hans Birttelmer senior* (1624—1653) vagy *iunior* (1655—1660) mesterjegye, a segesvári és a szebeni múzeum ezüst poharáról másoltam le.

51. sz. H. J. *Heinrich Jekelius* (1845—) jegye a brassai görög templomban három ezüst képen, az egyikén a név teljesen ki van írva, továbbá két poháron a zálogházban. Érdekes, hogy a J betű fordítva van bevésve.

52. sz. H. M. Az óbrassai Bertalan templom keresztelőküldő medencéjének fedelén találtam. Talán *Hans Mautner iunior* (1711—1761) jelvénye (44. ábra).

53. sz. H. M. A Nemzeti Múzeumban az Apor (1681) és a Mikes-féle poháron (1682. évből), továbbá egy ezüst övön ugyanott, egy ostyatartótálon a fekete templomban, és egy serlegen a marosvásárhelyi kollégiumban. *Hans Mautner senior* (1670—94) mesterjegye.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

54. H. K. Ezüst pokál a Nemzeti Múzeumban. *Hans Kasser* (+1614), *Hans Kattner* (1628—31), *Hans Klettner* (1648—86), *Hans Klein* (1620—24), vagy *Hans Kreitzer* (1646—57) brassai ötvösök mesterjegye lehet.

55. sz. H. R. Ezüst pohár a szebeni múzeumban, öv a Nemzeti Múzeumban. *Hans Retsch senior* (1618—45) vagy *iunior* (1652—1708) ötvös jegye.

56. sz. H. S. Mellboglár Szenterszébeten. *Hans Süßmilch senior* (1640—75) vagy *iunior* (1666—1688) mesterjegye.

57. sz. H. T. Talpas pohár a Szent-Miklós templomban, kupa a feketetemplomban *Hans Tartler* (1632—86) jelvénye.

58. sz. I. B. Krisztus-kép a szent Miklós templomban, ezüst kanál a görögöknél. *Johann Benckner* (1779—1790) mesterjegye. V. ö. föntebb a 18. és 20. ábrával.

59. sz. I. F. Öv Türkös községben, magántulajdon. *Johann Filstich* (+1660), *Jacobus Franz* (senior 1686—98, iunior 1715—57) jelvénye lehet.

60. sz. J. G. J. mellette 12-es szám és a brassai korona. Artoforium a görög templomban (1794), ezüst thuribulum és lámpás ugyanott, kehely Keresztényfalván (1800). *Johann Gerg Jekel* (1781—1812). mesterjegye.

61. sz. I. G. Öv magánbirtokban. A betük alatt 12-es szám van, ami az ábrából kimaradt. *Jacobus Gaal* (1698—1719) jegye.

62. sz. I. D. Szenteltvizeztartó a kolozsvári piaristák templomában. *Johann Drauth* (senior 1698—730, vagy iunior 1727—38) jelvénye.

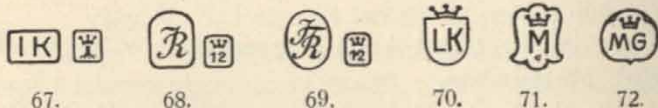
63. sz. I. G. Egy kősöntyűn a Nemzeti Múzeumban. A két *Johann Gebell*, a két *Johann Gorgias* (mind a XVII. században éltek és működtek) mesterjegye lehet.

64. sz. I. I. Egy ostyartartószelencén Feketehalomban. Valószínűleg az ifjabb *Jeremias Jekel* (1655—) elvénye.

65. sz. J. B. Egy paténán találtam Vörösmarton. *Johann Bömches* (1803—11) monogrammjá.

66. sz. J. B., mellette 12-es szám, egy kelyhen a fekete-

templomban, egy övön a Nemzeti Múzeumban. *Johann Benkner* (senior 1755—1801) jelvénye. V. ö. a 18. 20. és 58. sz. mesterjegyekkel.

67. sz. I. K. Ezüst lámpa a belvárosi román templomban (1840) és egy öv az Erdélyi Múzeumban. Ismeretlen mester jelvénye a XIX. századból.

68. sz. J. R. Evangéliumos könyv a belvárosi román templomban. *Josef Römer* (senior + 1812, vagy iunior 1843—) jelvénye.

69. sz. J. T. R. Thuribulum a görög templomban, öv magánbirtokban Türkösön. *Josef Traugott Römer* (1812—) mesterjegye.

70. sz. L. K. Egy fedeles ciborium Rozsnyón, 1650-ből. *Laurencius Kusch* (1644—70) jelvénye,

71. sz. M. Ezüst serleg a Nemzeti Múzeumban. Valószínűleg *Michael May senior* (1652—60) bélyege.

72. sz. M. G. Vizaknai ezüst tányér *Martinus Grossthayss* (e. 1691—) mesterjegye.

73. sz. L. B. *Lucas Baum* (1665—1711) mesterjegye két fogarasi és egy feketealmi ezüst kupán, egy fedeles kancsón a Nemzeti Múzeumban, egy övön Türkös községben.

74. sz. L. R. és 12-es szám. Kehely 1825-ből Keresztényfalván. Valószínűleg *Lorenz Römer* (1779—834) mesterjegye.

75. sz. L. R. *Lucas Römer* (1725—1765) jegye, beütve a mártonhegyi szász templom serlegébe (33. ábra), egy paténán a Szent-Miklóstemplomban és egy lámpáson a görög templomban (1756).

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

76. sz. M. M. Mellboglár Türkösön. *Martin Myss* (1722—69) jele.

77. sz. M. N. Mellboglár magánbirtokban (47. ábra), Brassó. *Michael Neisteder* (1667—1710) mesterjegye.

78. sz. M. P. Ezüst pohár a Nemzeti Múzeumban 1686. *Michael Prodner* (1662—) jelvénye.

79. sz. M. R. A jegyesek koronáján a Szent-Miklóstemplomban 17...-ből.

80. sz. M. R. Ezüst kupa Nagyernyén, öv Nagyszebenben és az Erd. Múzeumban.

81. sz. M. R. Öv. Vidombákon, magánbirtokban. E három M. R.-es monogramm lehet *Marcus Riemer* (1. 1690—1720, 2. 1727—79), *Merten Rott* (1741—72), vagy *Michael Renner* (1649—68) mestereké, legfőlebb annyit tudhatunk, hogy a harmadik a legújabb.

82. sz. M. S. Ezüst pohár az Erdélyi Múzeumban. V. ö. az alább elmondottakat az M. S. monogramra vonatkozólag.

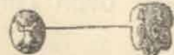
83. sz. M. W. Ezüst pohár ugyancsak az Erdélyi Múzeumban. Talán *Marcus Wolff* (1693—) mesterjegye.

84. sz. M. M. A Nemzeti Múzeumban egy poháron s az ötvömműkiállításán ugyancsak egy poháron. Talán *Merten Messen* (1616—37) jegye.

85. sz. M. M. és 11-es szám. Egy talpas poháron az ötvömműkiállításán (Lajstrom IV. 2. 116. sz.). Különös a mesterjegyben a 11-es szám behelyezése. Egy ismeretlen XVIII. századbéli ötvös bélyege.

86. és M. *Michael May iunior* (1731—76) mester-

87. sz. jegye 13-as vagy 12-es számmal. A Szent-Miklóstemplom ezüst könyvtábláin (1753), s ugyanott egy kelyhen (1743), képkereten a

brassai r. k. plébánián, pohár a városházán, a kiállításon, s magán birtokban stb. (41. 49. és 50. ábra).

88. sz. M. P. Egy talpas poháron ugyancsak az ötvösműkiállításon (Lajstrom IV. 2. 140. sz.).

Marcus Plecker (1644—63), vagy *Michael Perelheffter* (1641—60) mesterjegye lehet.

89. sz. M. R. Egy mellbogláron láttam Szebenben, egy ezüst kannán a brassai zálogházban és

egy ezüstsrel kivert fokoson Teutsch gyűjteményében (1674). *Michael Repser* (1673—1717) ismertetőjegye.

90. sz. M. S. Egy kelyhen Csiksomlyón, egy poháron a Ráthféle Múzeumban.

91. sz. M. S. Egy kelyhen a franciskánusok templomában, evangéliumos könyv tábláin és 2 drb.

koronán (a jegyesek részére való) a görög templomban, Szent-Miklós képe a róla nevezett egyházban. Valószínűleg *Samuel May* (1769—1804) mesterjegye.

92. sz. M. S. Fogarasi kehely és paténa, a brassai ág. ev. magyar templom páténája (1651), két fedeles kupa a feketetemplomban (18—21. ábrák).

Michael Schwartz (1652—1676) mesterjegye lehet.

E három (illetőleg hozzávéve a 82. számút is négy) mesterjegy megfejtéséről már föntebb szólottunk, itt még csak annyit teszünk hozzá, hogy a mesterek könyvében a 6. lapon, midőn *Michael Seybriger* felavatásáról van szó a bejegyzés fölött a 91. ábrához hasonló monogramm van berajzolva, nem lehetetlen tehát, hogy az ő mesterjegye is ilyenforma lehetett.

93. sz. M. T. *Martin Thadeus* (1683—1709) ismeretőjegye, a feketetemplom egyik kupáján

látható (22. ábra).

94. M. T. mesterjegy van egy ezüst kannán a Bruckenthal Múzeumban, melyet a felírás szerint 1637-ben ajándékozták a kolostorutcai (Brassó) szomszédságnak, a kanna azonban régiebb, s a betűk laposan ovális paizsba vannak foglalva: *Merten Tink* (+1601) jelvénye lehet.

95. sz. M. V. Serleg gróf Kornis Emil tulajdonában, bemutatva a budapesti ötvösműkiállításon

(Lajstrom III. 3. 6. sz.). *Merten Weiss senior* (1628—59) vagy *junior* (1638—47) mesterjegye.

96. sz. P. B. J. *Piter Bartesch iunior* (1685—1710) ismertető jele, a mártonhegyi szász templom egyik kannáján látható (23. ábra).

97. sz. P. H. *Piter Hiemesch II.* (1690—1721) vagy *Piter Hirscher* (1698—1705) mesterjegye, így találtam azt egy óbrassai kelyhen és a feketetemplom egyik ostyartartóján beütve.

98. sz. P. K. Fedeles kupa báró Apor Károly gyűjteményében, bemutatva a kiállításon (Lajstrom IV. 2. 126. sz.). *Paul Klosch* (1686—95) vagy *Paul Kreitzer II.* (+1660) monogramma.

99. sz. P. M. Cimeres pohár gróf Andrassy Manó birtokában, bemutatva a kiállításon. *Paul Morikesan* (1620—) mesterjegye.

100. sz. P. R. *Paul Roth* (1646—89) jelvénye a feketetemplom keresztelõmedencéjén, egy kõsöntyún saját gyűjteményemben, egy övön Szebenben (Bruckenthal Múzeum), egy fogarasi kannán és egy serlegen a Nemzeti Múzeumban.

101. sz. P. S. *Piter Schun I.* (+1642) jele a fogarasi ref. templom egyik patenáján (1638).

102.

103.

105.

106.

108.

109.

102. sz. P. B. Födeles kancsó a Nemzeti Múzeumban 1688. *Pitter Bartesch senior* († 1670) jelvénye.

103. sz. P. L. Öv magánbirtokban, Brassóban és Türkösön. *Pitter Lang* (1739—76) vagy *Pitter Laurenti* (1755—) mesterjegye.

104. sz. PA. RAABER. Ezüst kép a Szent-Miklóstemplomban 1785., *Paul Raaber* (1781—1815) ötvös jelzése.

105. sz. P. S. vagy S. P. Kis kehely a Nemzeti Múzeumban. *Piter Sigerus* (senior 1685—1715) vagy *Stefan Pip* (1662—89) mesterjegye lehet.

106. sz. S. B. Ezüst tál a Szent-Miklóstemplomban.

107. sz. Ugyanott egy szép nagy feszület talpán S. B. és 12-es szám, de kerek paizsban. E két mesterjegy *Samuel Barbenius* (1742—86) vagy *Samuel Betzmanné* (1784—1816) lehet.

108. sz. S. K. Öv, magánbirtok Türkösön, egy Szebenben a Bruckenthal Múzeumban és egy a Nemzeti Múzeumban. *Samuel Kalp* (1758—88) mesterjegye. Ugyanezen mesterjegyet találtam egy poháron a zálogházban, de a 12-es szám nélkül.

109. sz. T. T. Ezüst kanna a szebeni Bruckenthal Múzeumban 1672. *Tomas Trepches* (iunior 1632—76) jelvénye.

110. sz. T. K. *Tomas Klosch* (1649—1708) mesterjegye egy brassai ezüst poháron (a zálogházban).

111. sz. T. K. mellette a korona és külön a 12-es szám. *Tomas Kasten* (1825—38) jele ugyancsak egy ezüst poháron a zálogházban és egy füstőlön a belvárosi román templomban.

112. sz. T. M. A feketetemplom egyik ostyatartóján láttam. Úgy látszik, hogy ezen mesterjegy megegyezik a következővel, csak hogy itt a korona nem látszik tisztán.

113. sz. T. M. Fedeles kupán gróf Teleki Sámuel gyűjteményében, ez is ott volt a kiállításon (Lajstrom IV. 2. 52.). *Tomas Melchior* (1678—) jelvénye.

114. sz. S. W. Egy földvári és egy rozsnyai kelyhen találtam. *Steffen Weltzer* (1700—34) mesterjegye.

Ezen jegyzék összeállítását után találtam egy ezüst övet, melyen az M. E. betűk koronával és a 12-es szám volt beütve. *Martinus Enyeter* (1698—1717) vagy *Michael Erkeder* (1736—1756) jelvénye lehet.

Az ötvösműveken a főntebb elsorolt jegyeken kívül talá-lunk néha másféle jelzéseket is, melyek azonban minket ke-vésbé érdekelnek, részben mert újabbak (mint pl. a törvények által előirt újabb finomsági jelek: Apolló vagy Minervafő s állat-fejek stb.), részben pedig általánosak vagy külföldi művekre vo-natkoznak (pl. VR, A, C, FR, városbetűk stb.). Itt legfőlebb azt emlitjük föl, hogy a brassai ötvösműveken *évbetűt* nem találtam, amiből azt következtetem, hogy ez itt egyáltalában szokásban sem volt; *városbetűt* pedig csak újabban — 1866-tól — és utó-lagosan ütötte be néhány ötvösműbe a bélyegző hivatal (U betű mellett 5-ös szám).

Összegezzük ezek után röviden a tanulságokat: 1. Emli-tettük már, hogy a mesterjegyek kormeghatározásra is szolgál-

nak még abban az esetben is, ha magát a mestert nem is ismerjük. Így Brassóban a legrégebb mesterjegyek egyszerű pajzsban elhelyezett két betüből állnak minden korona vagy szám nélkül (XVI. század); később a város címerével kombinálták, melyet a betük fölé helyeztek (XVII. század); a XVIII. században kezdték a finomsági számokat alkalmazni, még pedig eleinte magában a pajzsban, majd a század vége felé a monogrammm mellé helyezték külön kis foglalásba, vagy a város jegyével egyesítve, szóval a régi egy mesterjegyből lassankint három külön jegy lett; a XIX. században (illetőleg már az előző század végén) kezdik használni az eddigi szögletes álló nyomtatott betűk helyett az irt és dült betűket, néha az egész nevet is kiírják.*)

2. Nemcsak a mesterjegyet, hanem az ahhoz tartozó városjegyet és finomsági számot is a mester maga ütötte be kész művébe még akkor is, ha az külön van a mesterjegytől. Ezt már föntebb is említettük, ez tény, melyet bizonyítani sem kell, különösen olyan esetben, mikor e jelek együtt vannak.

3. Számtalan példa bizonyítja, hogy egy mesternek több jelző bélyegzője volt, különösen az újabb időben, midőn a próba-jelzés is kötelező volt. De találunk olyan esetekre is, midőn egy-egy mesternek kisebb és nagyobb, irt és nyomtatott betűs bélyege is volt, melyet a szükség szerint változtatott.

Más egyéb észrevételeinket, melyek sok tekintetben általános érvényűek, részben már föntebb a bevezetésben soroltuk el, részben pedig ismeretesek (pl. hogy a betűk alakja, elhelyezése, a paizs formája, nagysága stb. mind megkülönböztető jegyül szolgált) s így itt újból elmondani fölöslegesnek tartom. Ellenben a föntebb részletesen ismertetett s három pontba foglalt tanulságok már sok tekintetben fontos brassai specialitások, melyeket azonban nemcsak az erdélyi műveknél kell számba venni a kutatóknak, hanem bizonyos jó hasznát fogják venni azoknak a magyarországi mesterjegyek megfejtésénél is, ha másképpen nem is, legalább mint analógiáknak.

---

*) Ezek szerint tehát a brassai mesterjegyeknek 12 főbb változatát (típus) különböztetjük meg: 1. paizsban betűk, 2. a betűk fölött korona, 3. koronás betűk paizs nélkül, 4. korona a paizs fölött, 5. a betűk fölött szám, 6. a betűk fölött szám és korona, 7. a betűk fölött korona, alattuk szám, 8. a szám a mesterjegy mellett külön kis paizsban, 9. a korona és szám külön kis paizsban együtt, 10. a korona külön, a szám a betűk fölött, 11. a szám és korona külön-külön kis paizsban a mesterjegyen kívül, 12. a név egészen kiírva. V. ö. Arch. Ért. 31. K. 47. l.

Tartalom.

I. Bevezető rész. Erdély ötvössége általában. A szász ipar és kereskedelem, a céhek. A brassai ötvöscéh szabályai. Nevezetesebb események Brassó és az ötvöscéh történetéből. A brassai ötvöscéh iratai . . . . . 5. l.

II. A céh belső élete. 1. A tanulók. A tanulók névsora. 2. A legények. 3. A mesterek. A mesterek idő és betűrendben. 4. A céhmesterek. 5. A céh szószólója. 6. A céhtanács. 7. A céhgyűlések. 8. Az ötvöscéh vagyona. 9. Bevétel és kiadás. 10. Az ötvösművek ára. 11. Az ötvösművek megrendelése, eladása, a vásárok. 12. Kereskedők, házalók. 13. A kontár, 14. Büntetések. 15. A céh karitativ működése . . . . . 38. l.

III. A brassai ötvösművekről. 1. A kelyhek. 2. Födeles kupák. 3. Poharak, serlegek. 4. Ostyatartó tálak, szelencék. 5. Artoforiumok és ciboriumok. 6. Képkeretek. 7. Keresztelő medencék. 8. Ezüst díszövek. 9. Mellboglárok. 10. Könyvtáblák. 11. Keresztek. 12. Fegyverek. 13. Koronák. 14. Lámpák. 15. Füstölők és tömjéntartók. 16. Kanalak, gyertyatartók s más apróságok. A pénzverés. Bányászat és aranymosás . . . . . 194. l.

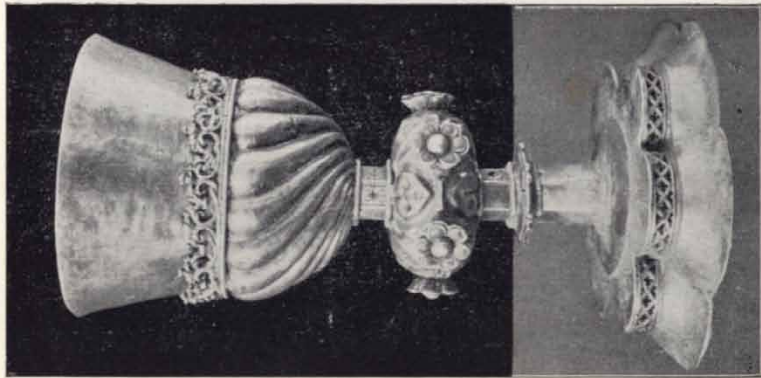
IV. Az ötvösművek jegyeiről. 1. A próbajelzés. 2. A város jegye. 3. A mesterjegyek. Tartalom. Ábrák . . . . . 300. l.

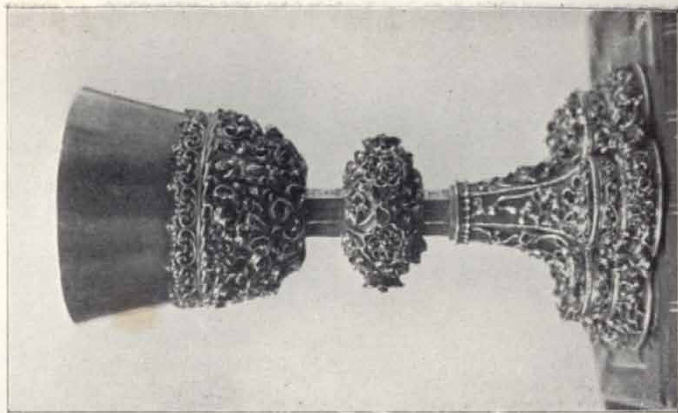

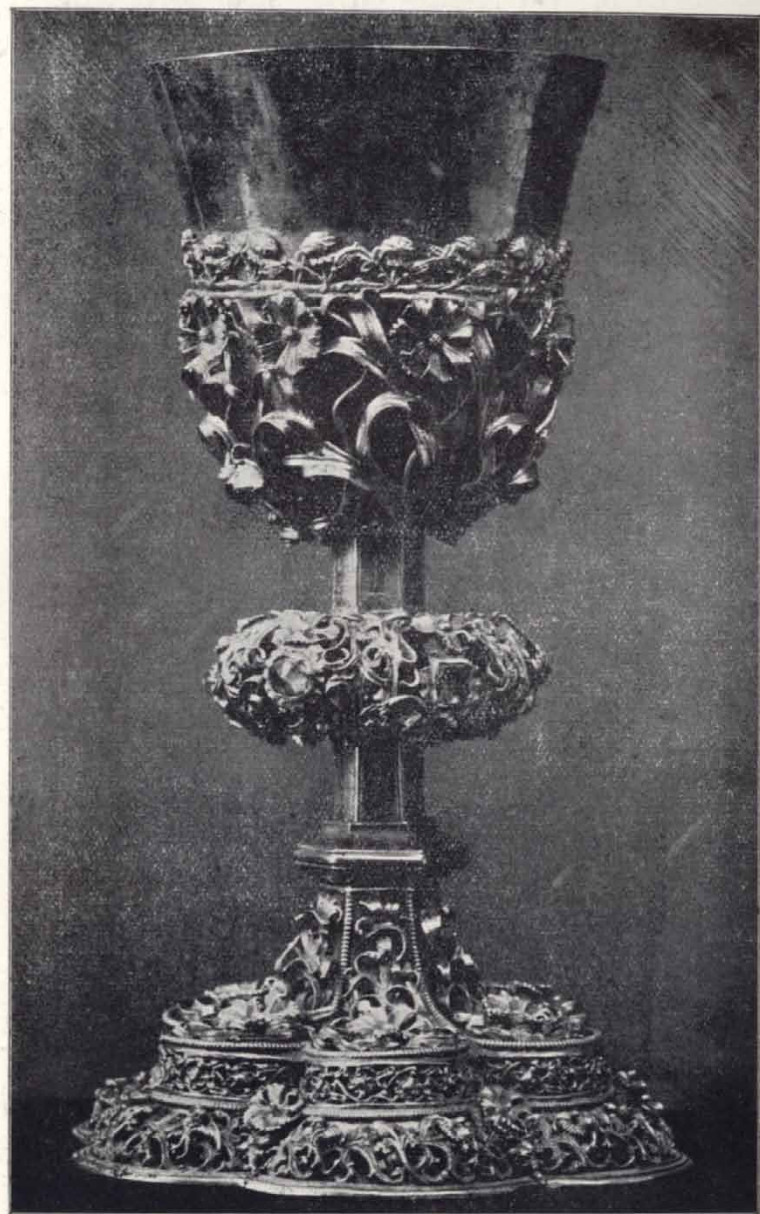
1. A gonosztevők kelyhe.
Brassó. Feketetemplom

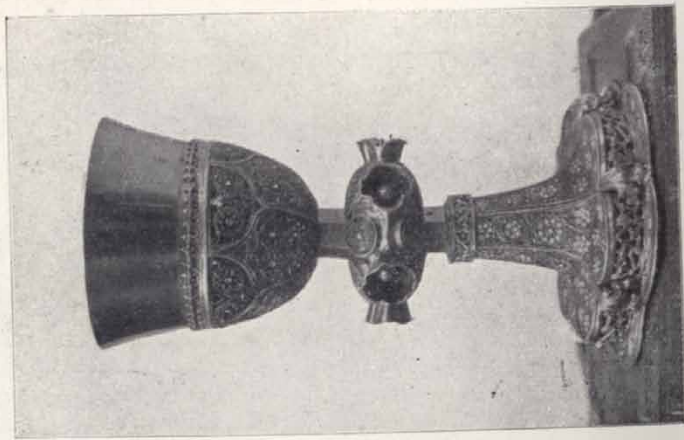
2. XV. sz. kelyhe a Bertalan-templomban.
Brassó.

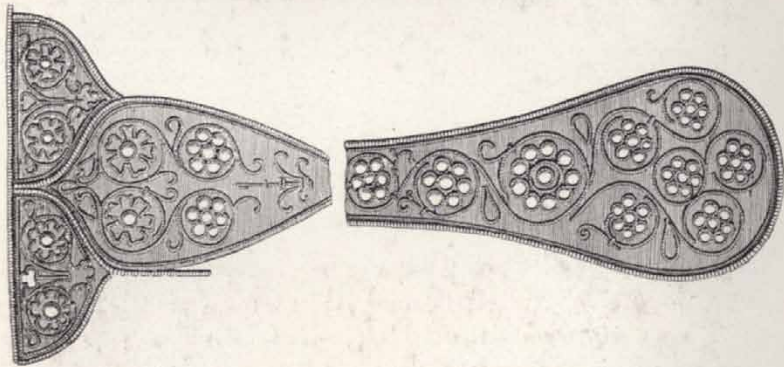
3. Gotikus kelyhe Casper felhással.
Brassó. Feketetemplom.

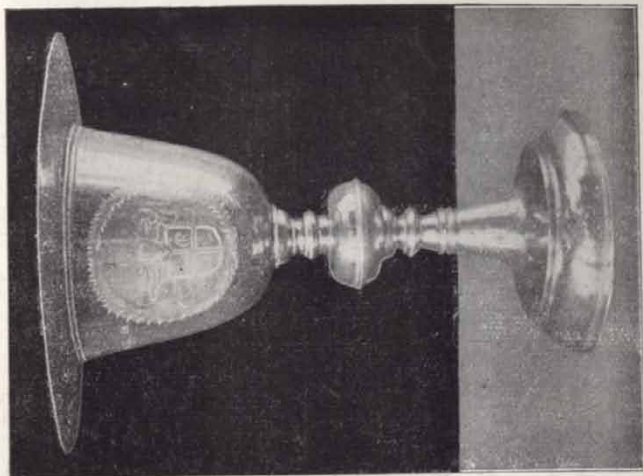
4. Csúcsíves kehely C. F. 1504. felírással. Brassó, Feketetemplom.

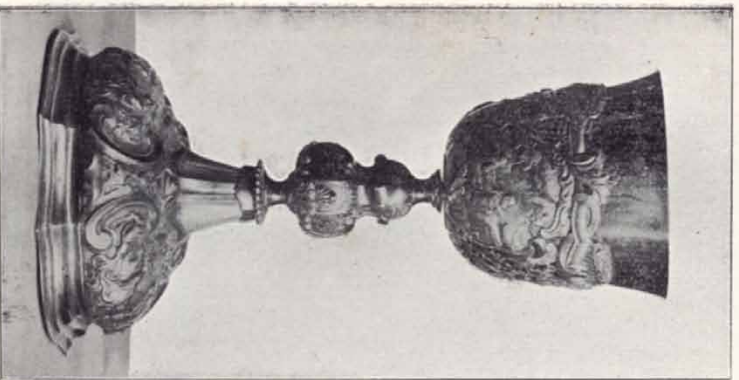
5. Zománcos kehely
a feketetemplomban.

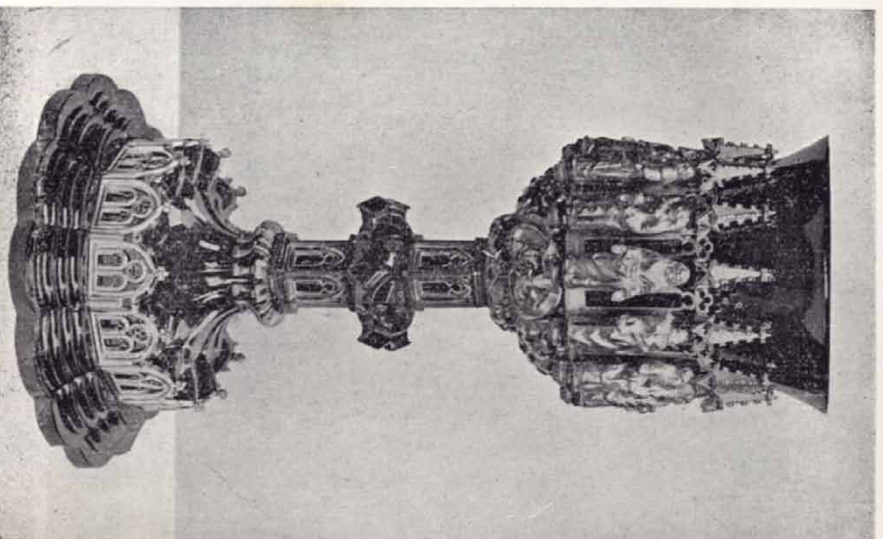
6. Részletek ugyanazon kehelyről.

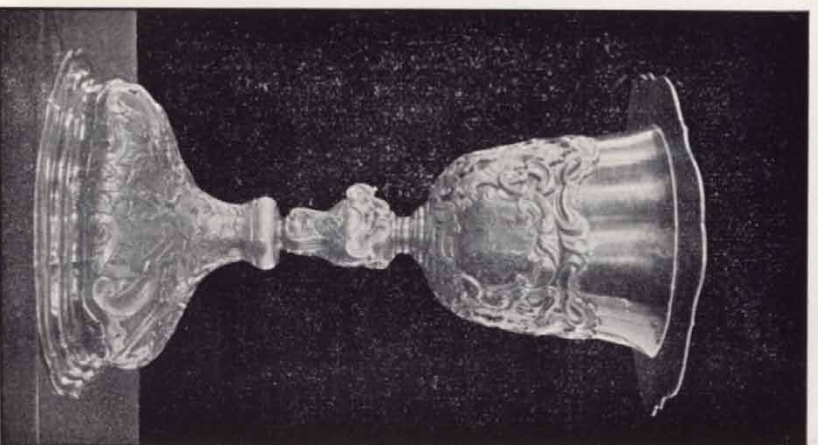
7. Újabb kehely 1703-ból.
Brassó-Bertalan.

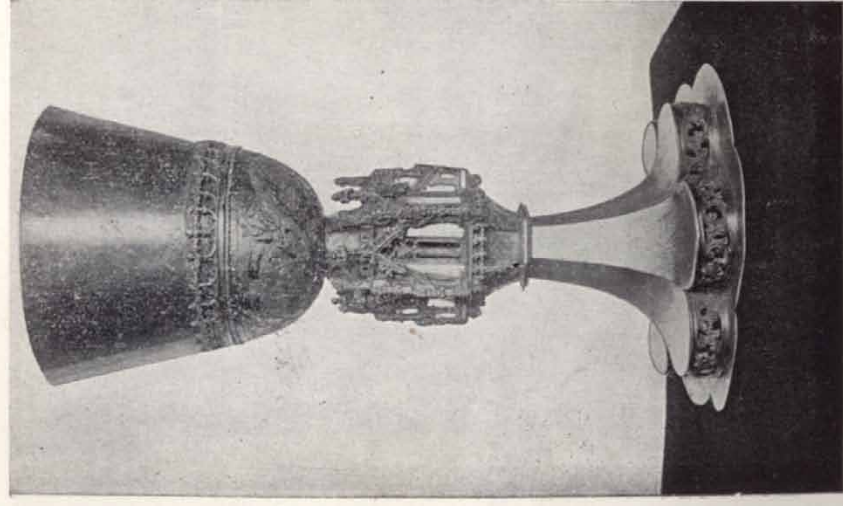
8. A Benkner-téle kehely.
Brassó, Feketetemplom.

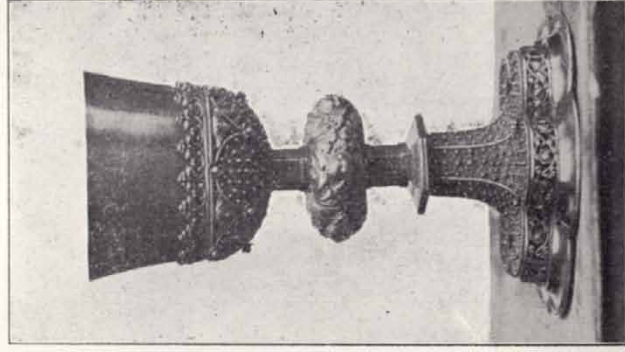
9 A Jekelns-téle kehely.

10. A Senlen-téle kehely 1754-ből.
Brassó, Mártonhegyi templom.

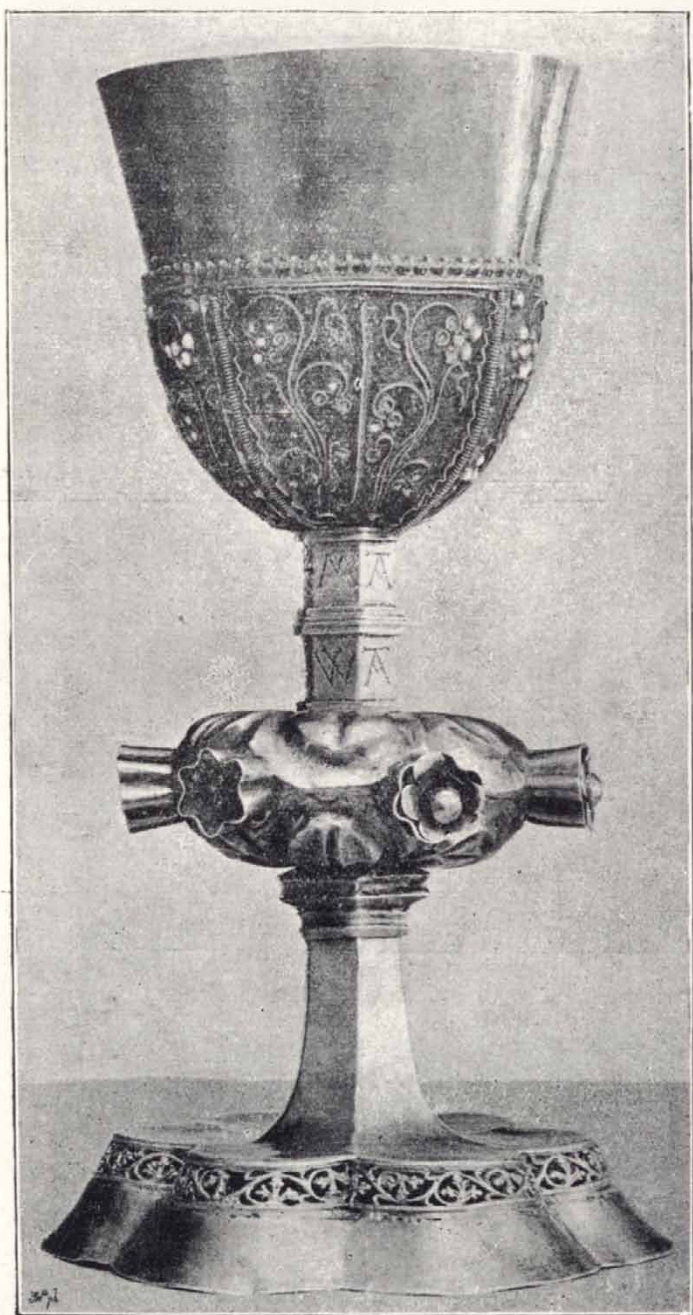
11. A csernáfalusi kehely.

12. A Hedschen-féle csúcsíves kehely
Prágszáron.

13. A vidombáki zománcos kehely.

14. A zágoni zománcos kehely.

15. A Czernicki-féle kupa.

16. Enyeter Zsuzsanna kupája.

17. Ugyanaz más oldalról.

18. Goldschmidt Mihályné kupája.

20. Ugyanannak másik kupája.

19. Részlet a 18. sz. kupáról,

21. Részlet a 20. sz. kupáról,

22. Kupa zenélő angyalokkal.

23. A Drauth-féle kupa.

24. A Bertalantemplom kupája.

25. A feketehalmi kupa.

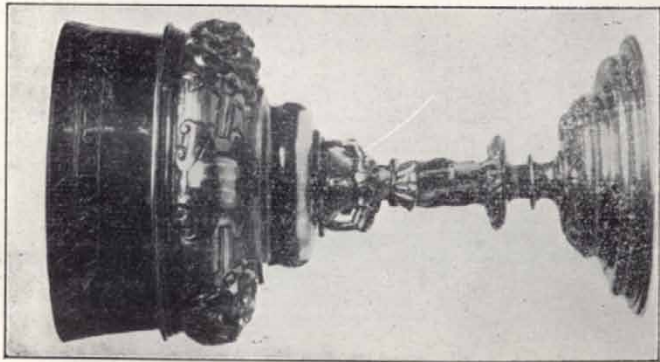
26. Részletrajz ugyanarról.

27. A fogarasi ref. egyház kupája.

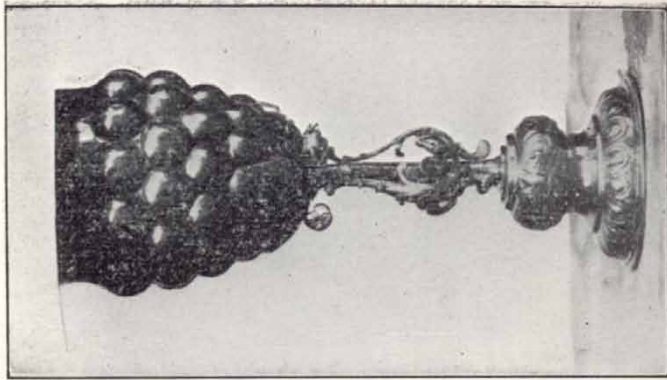
28. Fedeles kupa amorettekkal.

29. A Nussbacherféle serleg.

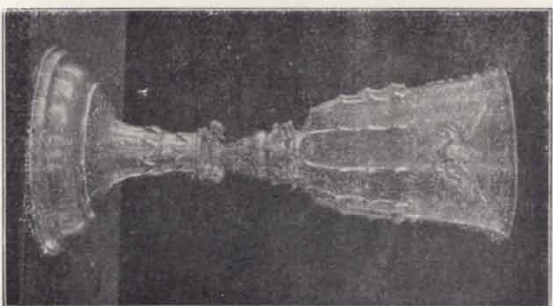
30. A rozsnjai pohár.

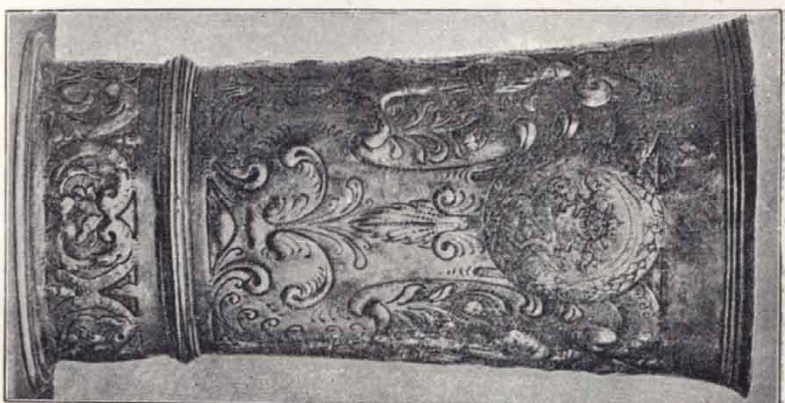
31. A veresmarti szőlőfőpohár.

32. Michaeli May fedeles serlege.

33. A mártónhegyi vadász-serleg.

34. Az Aporfőle serleg.

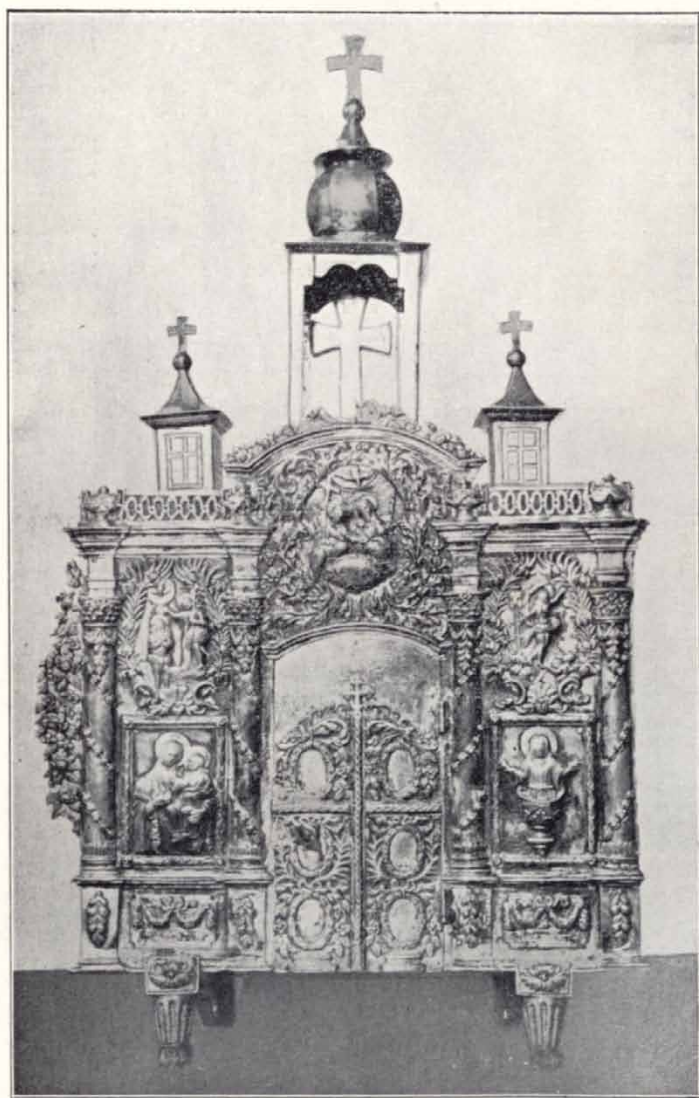
35. Ostyatartótálak a feketetemplomban.

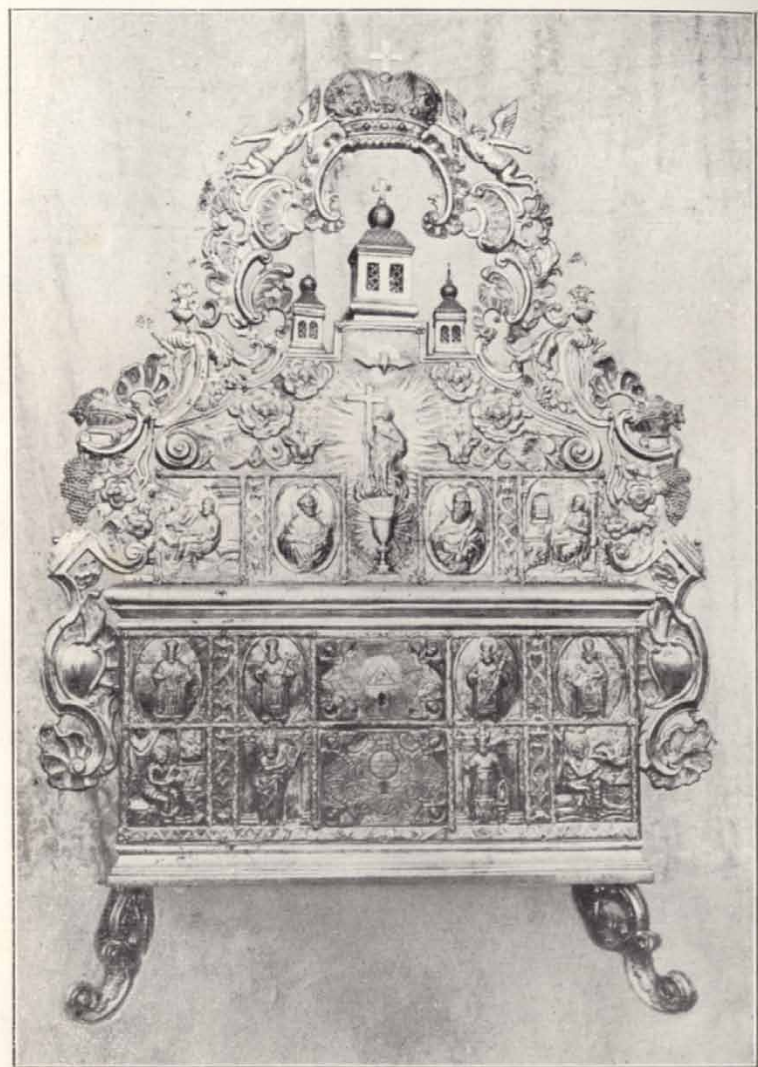
36. Ostyatartó a Bertalantemplomban.

37. Ostyatartó szelence a feketetemplomban.

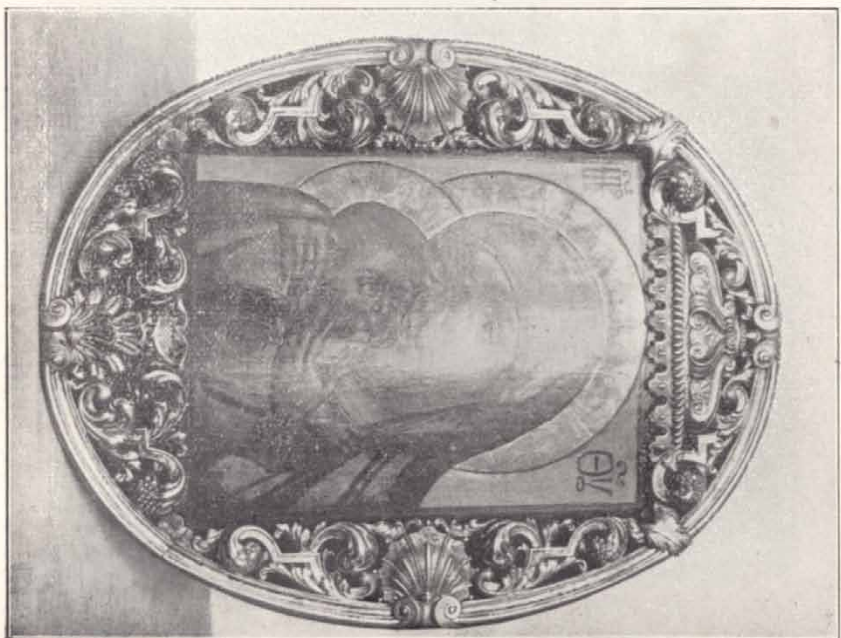
38. Araforium a brassai görög templomban.

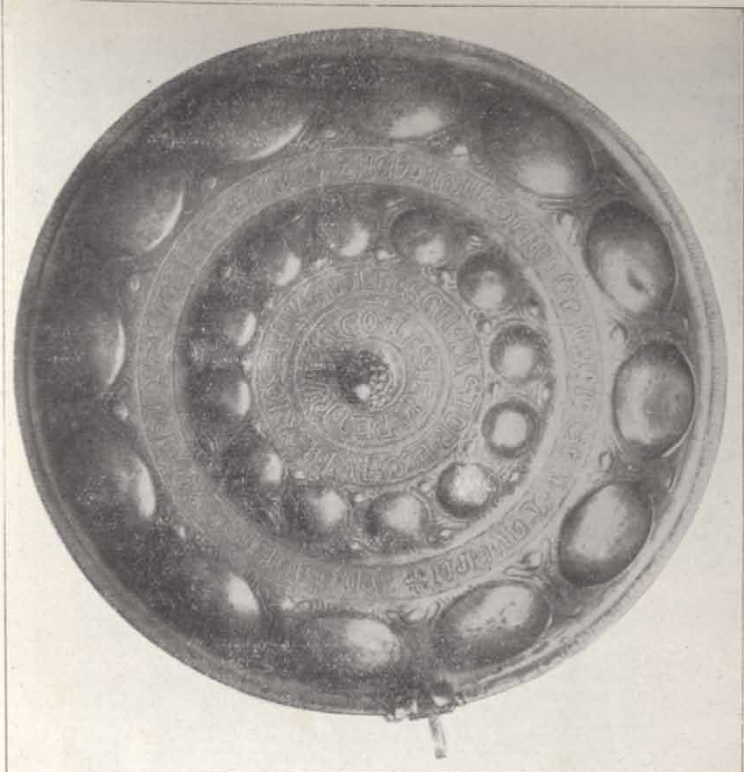
39. Artoforium a brassai Szent-Miklós templomban.

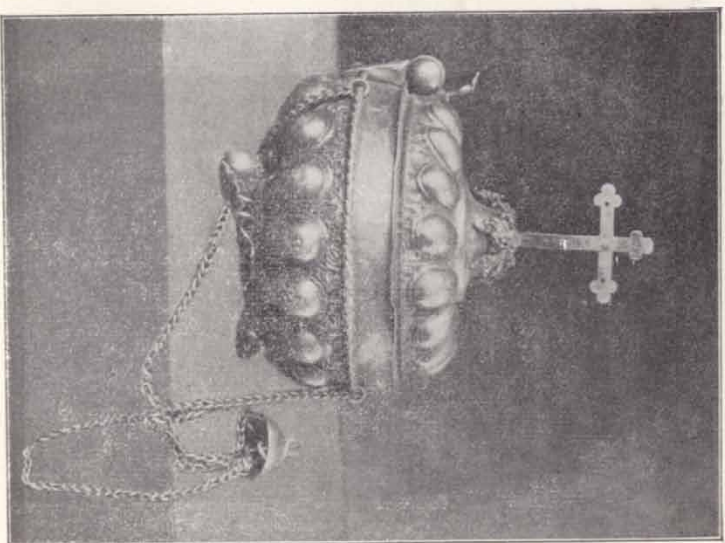
40. A csatószegei ciborium.

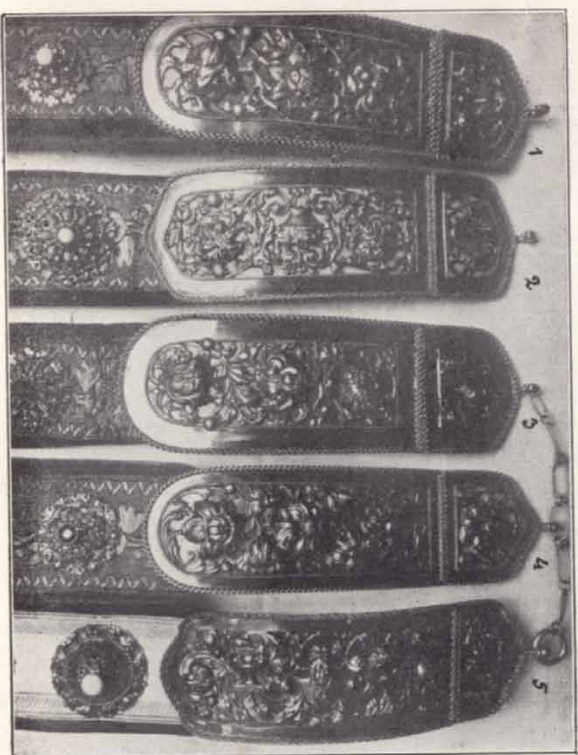
41. Máriakép ezüst keretben.

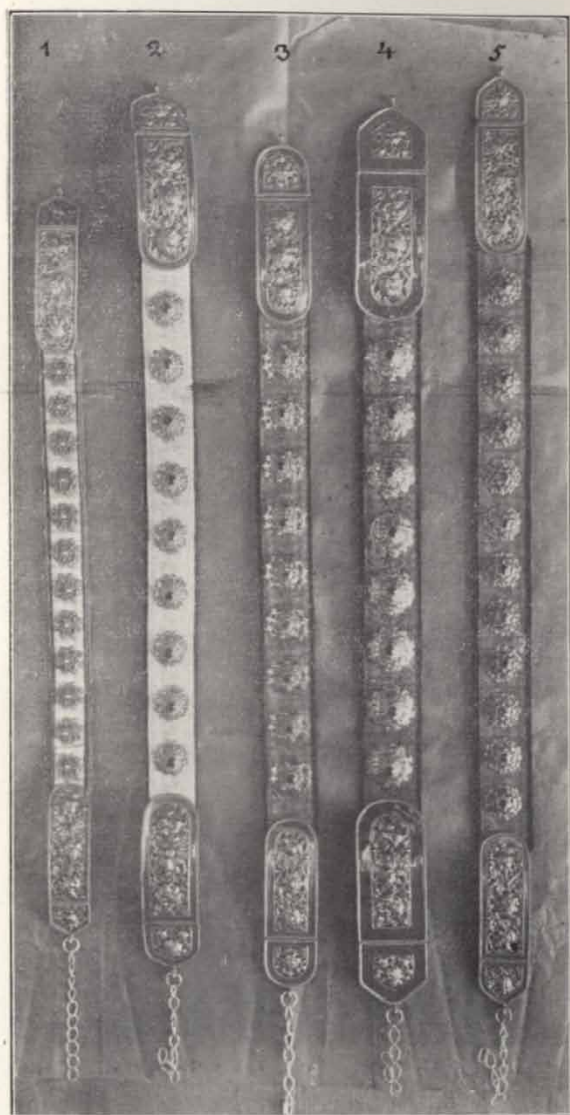
42. és 43. A feketetemplom keresztelõ medencéje.

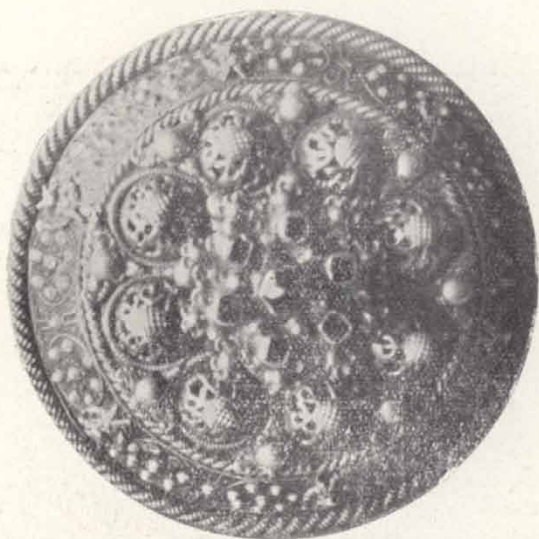
44. Keresztlelmedence a Bertalantemplomban.

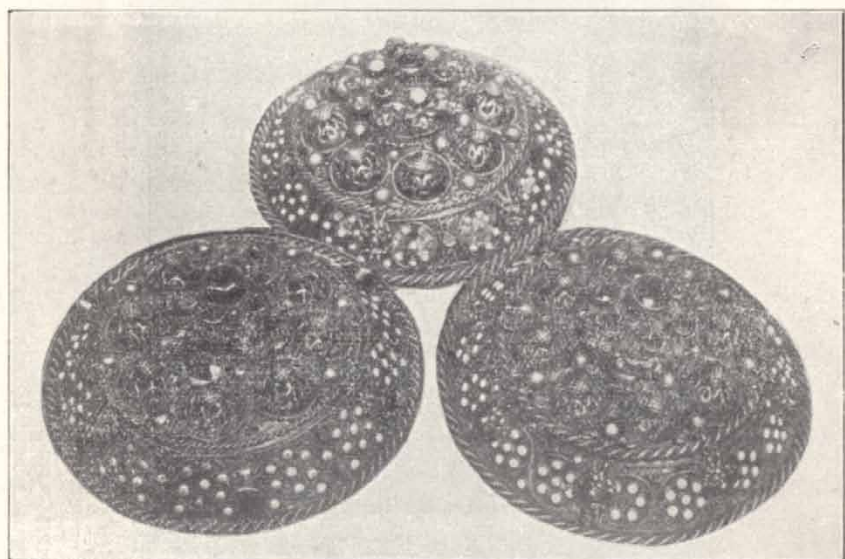
45. Csángó övek Türkösről.

46. Brassai diszövek.

47. Brassai zománcos melboglár.

48. Zománcos kösöntyük Türkösen.

49. Ezüst könyvtábla a Szent-Miklós templomban.

BRASSAI PÉNZEK.

